

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**SABAHATTİN ALİ'NİN KÜRK MANTOLU MADONNA ADLI
ROMANINDA DEYİMLER VE İMGELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAFURA İNAN

Kocaeli 2020

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**SABAHATTİN ALİ'NİN KÜRK MANTOLU MADONNA ADLI
ROMANINDA DEYİMLER VE İMGELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAFURA İNAN

DANIŞMAN: PROF. DR. ADNAN RÜŞTÜ KARABEYOĞLU

Kocaeli 2020

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**SABAHATTİN ALİ'NİN KÜRK MANTOLU MADONNA ADLI
ROMANINDA DEYİMLER VE İMGELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAFURA İNAN

DANIŞMAN: PROF. DR. ADNAN RÜŞTÜ KARABEYOĞLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:
24.06.2020/14

KOCAELİ 2020

ÖNSÖZ

Var olduğu andan itibaren dünyayı, evreni ve varlığını anlamaya çalışan; bütün tecrübelerini, geçmişini aktarma ihtiyacı duyan insanoğlu bütün bunları hiç şüphesiz *DİL* aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu nedendir ki dil denilen şey insanın yeryüzündeki macerası ile başlamış ve bu maceranın sona ermesine kadar da canlılığını koruyup devam edecektir. Dilin bu özelliği ve insan ile bir tutulması onun canlı bir varlık olduğunu da gösterir.

Dil, aynı zamanda ister yazılı ister sözlü olsun zihinden bağımsız düşünülemez. Güzel sanatların bir dalı olan edebiyat ve edebiyatın malzemesini oluşturan da dil ve dili kullanım becerisidir. Edebiyatın malzemesini oluşturan türlerin meydana getirilmesinde dil, sınırlı kalıplar ve kullanımlar içinde sıkışıp kalmaz; dilin uçsuz bucaksız evreninde kendisine yeni oluşumlar üretir. Bu yeni oluşumlar ise imge/imaj yolu ile üretilir. İmge, varlık âleminde bulunan somut olandan başka bir somut olana, soyut varlığa, anlam veya görüntü çağrışımına dayanan ve bunu gerçekleştirirken zihinden beslenen, zihinde yeniden üretilerek karşı tarafa yazı ya da sözlü olarak aktarılan bir yapı, bir olgudur. Bir kalem ustası olan ve eserleri ile geniş kitlelere seslenen Sabahattin Ali'nin eserlerinde de bu yeniden oluşumlar, imgeler kendisini gösterir. Yazılarında oldukça yalın, süssüz ve geniş kitlelere ulaşmayı hedefleyen Sabahattin Ali imgenin kuşatıcı açısından kendisini sıyıramamış, kendisine özgü kullanımlar dile kazandırmıştır.

Yalnızca görüntü, çağrışım olmayan imge ile imgenin içinin çeşitli dil kullanımlarının doldurması, istiare/metafor ile sınırlandırılmaz bir kavram olması çalışmanın asıl konusunu oluşturması bakımından önemlidir. İmge sözü geçen dil kullanımlarını (söz sanatları da deniyor) ve daha başka kullanımları da kapsayan bir üst kavramdır. Bu üst kavram da yeniden üretim oluşturması nedeniyle bir kavramlaştırma türüdür.

Çalışmada Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna romanında bulunan imgeler ele alınırken, imge kavramının dilbilimsel yönden incelenmesi ve yazarın kişisel ve zihni tecrübelerle imge oluşturma ve dili kullanma becerisi de açıklanmaya çalışılmıştır.

Birer dilsel kullanım biçimi olan deyim, benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirme çerçevesinde imge kavramının irdelendiği çalışmada sözü geçen

kavramları daha iyi anlamak, izah etmek ve tüm bu kullanım biçimlerini bünyesinde taşıyan bir üst kavram olan imgenin oluşumdaki zihni, kültürel ve kişisel tecrübelerle yazarı ve eserini daha iyi anlamak; imge kavramını dilbilim sahasında incelemek amaçlanmıştır.

Çalışmanın hazırlanmaya başlandığı ilk andan son nokta konulana kadar geçen tüm süre boyunca her türlü yardımı, fedakârlığı, maddi manevi destekleri için Ailem'e ama en başta annem Ayşe İNAN ve babam Orhan İNAN'a; bana olan inançları ve destekleri için Dostlarım'a; bir akademisyen olarak engin bilgi ve tecrübeleri ile bana daima yol gösteren, arkamda duran ve sürekli olarak desteğini esirgemeyen pek kıymetli danışman hocam Prof. Dr. ADNAN RÜŞTÜ KARABEYOĞLU'na sonsuz teşekkür ve minnet duygusuyla...

SAFURA İNAN
Kocaeli, Mart 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT	xiv
KISALTMALAR ve TABLOLAR	xv

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Giriş	1
------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ'NİN HAYATI, EDEBİ KİMLİĞİ, ESERLERİ ve KÜRK MANTOLU MADONNA ÖZET

2.1. HAYATI.....	9
2.1.1. Ailesi	9
2.1.2. Çocukluğu	9
2.1.3. Gençlik ve Öğrencilik Yılları	9
2.1.4. Almanya'ya Gidiş ve Dönüş	10
2.1.5. Evlilik	10
2.1.6. Tartışmalı Dönemler	10
2.1.7. Ölümü.....	12
2.2. EDEBİ KİMLİĞİ	12
2.3. ESERLERİ.....	13
2.3.1. Şiirler.....	13
2.3.2. Hikâyeler.....	13
2.3.3. Romanlar	13
2.3.4. Piyes.....	14
2.3.5. Mektup ve Yazılar.....	14
2.3.6. Çeviriler	14
2.4. KÜRK MANTOLU MADONNA ÖZET	14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRK MANTOLU MADONNA'DA DEYİMLER

3.1. DEYİMLER	19
3.1.1. Deyim Tanımları	19
3.1.2. Deyim Üzerine Görüş Farklılıkları ve Öneriler	20
3.1.2.1. Görüş Farklılıkları.....	20
3.1.2.2. Öneriler	23
3.1.3. Deyimlerin İşlevleri.....	28
3.1.4. Anlamlarına Göre Deyimler	30
3.1.4.1. Gerçek Anlamlı Deyimler	30
3.1.4.2. Mecaz Anlamlı Deyimler	31
3.1.5. Deyimlerin Sentaktik Yapısı	32
3.1.6. Atasözleri	35
3.1.7. Deyim Üzerine Yapılmış Tezler	35
3.2. DEYİM DİZİNİ	37
3.2.1. Deyimlerin Alfabetik Dizini	38
3.2.2. Deyimlerin Anlam İçeriği Dizini.....	78
3.2.2.1. Açıklama, Bir Şeyi Ortaya Çıkarma	78
3.2.2.2. Aldatma.....	79
3.2.2.3. Amaçsızlık.....	80
3.2.2.4. Anlama, Tanıma.....	80
3.2.2.5. Ant	80
3.2.2.6. Aşağılama.....	81
3.2.2.7. Aşırılık-Yoğunluk.....	81
3.2.2.8. Ayrıntı	82
3.2.2.9. Bağlılık	83
3.2.2.10. Bayılma-Baygınlık.....	83

3.2.2.11.	Beğenmeme-Hoşnutsuzluk	83
3.2.2.12.	Belirme	84
3.2.2.13.	Belirsizlik	85
3.2.2.14.	Benimseme	85
3.2.2.15.	Birdenbirelik.....	85
3.2.2.16.	Bitmemişlik	86
3.2.2.17.	Bozulmama	87
3.2.2.18.	Bürudet (Soğukluk).....	87
3.2.2.19.	Cesaret.....	87
3.2.2.20.	Çalışmama	88
3.2.2.21.	Çaresizlik-Acizlik	88
3.2.2.22.	Daimilik-Devamlılık.....	88
3.2.2.23.	Dayanıklılık.....	89
3.2.2.24.	Değişim	90
3.2.2.25.	Destekleme	90
3.2.2.26.	Dikkatlilik	90
3.2.2.27.	Dinleme	91
3.2.2.28.	Duygulanma.....	91
3.2.2.29.	Düşünme	91
3.2.2.30.	Düzeltilme-Düzenleme	92
3.2.2.31.	Ekonomik Düzey	92
3.2.2.32.	Emanet Etme	93
3.2.2.33.	Endişe	93
3.2.2.34.	Engel Olma	93
3.2.2.35.	Etkilenme	94
3.2.2.36.	Ezberleme	94

3.2.2.37.	Eziyet-Acımasızlık.....	95
3.2.2.38.	Fedailik.....	95
3.2.2.39.	Gayret-Çaba	96
3.2.2.40.	Geçim	96
3.2.2.41.	Gereksizlik	96
3.2.2.42.	Gizlilik.....	97
3.2.2.43.	Güven	97
3.2.2.44.	Hâkimiyet-Egemenlik	97
3.2.2.45.	Hayal Kırıklığı.....	98
3.2.2.46.	Hedef	98
3.2.2.47.	Heyecan-Heyecanlanma	99
3.2.2.48.	Hile, Düzenbazlık	99
3.2.2.49.	Hoşgörü	99
3.2.2.50.	Huzursuzluk	100
3.2.2.51.	Hükmedilme	100
3.2.2.52.	İlgi Çekicilik.....	100
3.2.2.53.	İlgisizlik	101
3.2.2.54.	İmrenme.....	101
3.2.2.55.	İnceleme	102
3.2.2.56.	İrkilme.....	102
3.2.2.57.	İstek-Heves.....	103
3.2.2.58.	İş-Olay	103
3.2.2.59.	İtaat-İtaatsizlik	103
3.2.2.60.	İyilik	103
3.2.2.61.	İyimserlik	104
3.2.2.62.	Kılavuz Edinme	104

3.2.2.63.	Kızgınlık-Öfke-Hiddet	105
3.2.2.64.	Kibarlık	105
3.2.2.65.	Kontrol Etme	105
3.2.2.66.	Konuşma-Konuşmama	106
3.2.2.67.	Korku-Korkma.....	107
3.2.2.68.	Kötü Durum.....	107
3.2.2.69.	Kurtulma.....	107
3.2.2.70.	Kuşatma	108
3.2.2.71.	Küçümseme.....	108
3.2.2.72.	Küslük-Kırgınlık	108
3.2.2.73.	Makyaj	109
3.2.2.74.	Mecburiyet.....	109
3.2.2.75.	Memnuniyetsizlik	110
3.2.2.76.	Meslek-Sanat	110
3.2.2.77.	Namushuluk.....	111
3.2.2.78.	Naz-Cilve.....	111
3.2.2.79.	Olumlama	112
3.2.2.80.	Ödeme	112
3.2.2.81.	Ölçü-Nicelik	112
3.2.2.82.	Ölüm	113
3.2.2.83.	Önlem	113
3.2.2.84.	Özlem-Hasret.....	114
3.2.2.85.	Rahatlama.....	114
3.2.2.86.	Sabitlik-Durağanlık	114
3.2.2.87.	Sahtelik.....	116
3.2.2.88.	Samimiyet	116

3.2.2.89.	Sessizlik	117
3.2.2.90.	Sevgi-Aşk.....	117
3.2.2.91.	Sevinç-Mutluluk	118
3.2.2.92.	Sıkıntı	118
3.2.2.93.	Sinirlenme	119
3.2.2.94.	Soluma.....	120
3.2.2.95.	Sorumluluk	120
3.2.2.96.	Sorumsuzluk	120
3.2.2.97.	Şansızlık	120
3.2.2.98.	Şaşırma.....	121
3.2.2.99.	Tasarlama	121
3.2.2.100.	Telaşlanma.....	121
3.2.2.101.	Terk Etme	122
3.2.2.102.	Ulaşma.....	122
3.2.2.103.	Umut.....	123
3.2.2.104.	Utanma-Ar.....	123
3.2.2.105.	Uyku	124
3.2.2.106.	Uysallık.....	124
3.2.2.107.	Uzaklaştırma.....	124
3.2.2.108.	Üretme-Üretim	125
3.2.2.109.	ÜRperme	125
3.2.2.110.	Üstünlük.....	125
3.2.2.111.	Üzüntü.....	125
3.2.2.112.	Vazgeçme-Fedakârlık	127
3.2.2.113.	Yalnızlık	127
3.2.2.114.	Yok Etme	128

3.2.2.115.	Yok Olma.....	129
3.2.2.116.	Yol-Yolculuk.....	129
3.2.2.117.	Yol Gösterme-Rehberlik Etme.....	130
3.2.2.118.	Yönelme.....	130
3.2.2.119.	Zıtlasma-Ters Düşme.....	130
3.2.3.	Özgün Deyimler Dizini	131
3.2.3.1.	Özgün Deyimler Alfabetik Dizin.....	131
3.2.3.2.	Özgün Deyimler Anlam İçeriği Dizini.....	139
3.2.3.2.1.	Anlama	140
3.2.3.2.2.	Belirsizlik	140
3.2.3.2.3.	Çaresizlik	140
3.2.3.2.4.	Daimilik-Devamlılık.....	141
3.2.3.2.5.	Değişim.....	141
3.2.3.2.6.	Destekleme- Beraberlik	141
3.2.3.2.7.	Düşünme	141
3.2.3.2.8.	Ekonomik Düzey	142
3.2.3.2.9.	Emanet Etme	142
3.2.3.2.10.	Ezberleme	142
3.2.3.2.11.	Eziyet – Acımasızlık	143
3.2.3.2.12.	Geçim	143
3.2.3.2.13.	Heyecanlanma	144
3.2.3.2.14.	İnceleme	144
3.2.3.2.15.	İrkilme.....	144
3.2.3.2.16.	İyilik	144
3.2.3.2.17.	Kızgınlık-Öfke	145
3.2.3.2.18.	Küslük	145
3.2.3.2.19.	Makyaj	145
3.2.3.2.20.	Namussuluk.....	146
3.2.3.2.21.	Olumlama	146
3.2.3.2.22.	Ölüm.....	146
3.2.3.2.23.	Özlem-Hasret.....	147
3.2.3.2.24.	Sahtelik.....	147

3.2.3.2.25.	Sıkıntı	147
3.2.3.2.26.	Şansızlık	148
3.2.3.2.27.	Umut.....	148
3.2.3.2.28.	Üzüntü-Sıkıntı	148
3.2.3.2.29.	Vazgeçme	149
3.2.3.2.30.	Yalnızlık.....	149
3.2.3.2.31.	Yok Olma.....	149
3.2.4.	Genişletilmiş Deyimler Dizini	150
3.2.4.1.	Genişletilmiş Deyim Alfabetik Dizin	150
3.2.4.2.	Genişletilmiş Deyimlerin Anlam İçeriği Dizini.....	156
3.2.4.2.1.	Aşağılama.....	156
3.2.4.2.2.	Birdenbirelik.....	156
3.2.4.2.3.	Daimilik-Devamlılık.....	156
3.2.4.2.4.	Dayanıklılık.....	157
3.2.4.2.5.	Düşünme	157
3.2.4.2.6.	Meslek-Sanat.....	157
3.2.4.2.7.	Samimiyet	158
3.2.4.2.8.	Sıkıntı	158
3.2.4.2.9.	Utanma.....	158
3.2.4.2.10.	Yalnızlık	159
3.2.5.	Değiştirilmiş Deyimler Dizini	159
3.2.5.1.	Değiştirilmiş Deyim Alfabetik Dizin.....	159
3.2.5.2.	Değiştirilmiş Deyimlerin Anlam İçeriği Dizini	166
3.2.5.2.1.	Açıklama	166
3.2.5.2.2.	Amaçsızlık.....	166
3.2.5.2.3.	Aşırılık-Yoğunluk.....	167
3.2.5.2.4.	Bağlılık	167
3.2.5.2.5.	Bitmemişlik.....	167
3.2.5.2.6.	Daimilik-Devamlılık.....	168
3.2.5.2.7.	Gizlilik	168
3.2.5.2.8.	Hayal Kırıklığı.....	168
3.2.5.2.9.	İlgisizlik.....	168
3.2.5.2.10.	Konuşma	169
3.2.5.2.11.	Korku-Korkma.....	169

3.2.5.2.12.	Küslük	170
3.2.5.2.13.	Sabitlik-durağanlık	170
3.2.5.2.14.	Tıkanma-Nefes Alamama	170
3.2.5.2.15.	Uzaklaştırma.....	171
3.2.5.2.16.	Yalnızlık	171
3.2.6.	Tekrar Eden Deyimler Dizini.....	171
3.2.6.1.	Anlamları ve Bağlamları Aynı Olan Deyimler	171
3.2.6.2.	Anlamları ve Bağlamları Ayrı Olan Deyimler	176

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRK MANTOLU MADONNA'DA İMGELER

4.1.	İMGELER.....	178
4.1.1.	İmge nedir?	178
4.1.2.	İmgenin Türkiye'deki Gelişimi.....	182
4.2.	İmge Dizini	186
4.2.1.	İmgelerin Alfabetik Dizini.....	187
4.3.	Benzetmeler	205
4.3.1.	Benzetme Nedir?	205
4.3.2.	Benzetme Dizini.....	207
4.3.2.1.	Benzetmelerin Alfabetik Dizini.....	207
4.3.2.2.	Benzetmelerin Konu Dizini	219
4.3.2.2.1.	Davranış/Mizaç.....	219
4.3.2.2.2.	Doğaya Dair Benzetmeler	221
4.3.2.2.3.	Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler	222
4.3.2.2.3.1.	Olumlu Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler	222
4.3.2.2.3.2.	Olumsuz Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler	223
4.3.2.2.4.	Harekete/Eyleme Dair Benzetmeler	225
4.3.2.2.5.	İnsan İlişkisine Dair Benzetmeler	228
4.3.2.2.6.	Konuşmaya/Sese Dair Benzetmeler	228
4.3.2.2.7.	Meşguliyet.....	230
4.3.2.2.8.	Nesneye Dair Benzetmeler.....	231

4.3.2.2.9. Niteliğe Dair Benzetmeler.....	232
4.3.2.2.10. Sevgiye Dair Benzetme	232
4.3.2.2.11. Şaşırma.....	232
4.3.2.2.12. Tebessüme Dair Benzetme	233
4.3.2.2.13. Utanma.....	233
4.3.2.2.14. Yaşanmışlık/Geçmişe Dair Benzetmeler	234
4.4. Metaforlar	234
4.4.1. Metafor Nedir?	234
4.4.2. Metafor Dizini	239
4.4.2.1. Metaforların Alfabetik Dizini	239
4.4.2.2. Metafor Örneklerinin İncelemesi	245
4.5. Metonimler	251
4.5.1. Metonimi Nedir	251
4.5.2. Metonimi Dizini.....	254
4.5.2.1. Metonimlerin Alfabetik Dizini.....	254
4.5.2.2. Metonimi Örneklerinin İncelemesi.....	261
4.6. Kişileştirme (Personification).....	268
4.6.1. Kişileştirme Nedir?	268
4.6.2. Kişileştirme Dizini.....	269
4.6.2.1. Kişileştirmelerin Alfabetik Dizini.....	269
4.6.2.2. Kişileştirme Örneklerinin İncelemesi.....	275

BEŞİNCİ BÖLÜM

GRAFİKLER ve BULGULAR.....	278
SONUÇ.....	298
KAYNAKÇA	301
ÖZGEÇMİŞ.....	307

ÖZET

Yapılan bu çalışmada Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna adlı romanındaki deyimler ve imgelerin tespiti amaçlanmıştır. Böylelikle deyimlerin ve imgelerin bir yeniden kavramlaştırma olduğu ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Yalnızca edebi metinlerde değil aynı zamanda günlük konuşanın da bir parçası olan imge ve imgeyi oluşturan çeşitli dil birliklerinin tespiti, imge kavramı ile imgenin bir yeniden kavramlaştırma olduğunun idraki için önemlidir. İmgenin yalnızca metafor olmadığı, bünyesinde pek çok dilsel olguyu barındırması da yapılan çalışma ile göz önüne serilmiştir.

Yapılan çalışma ile deyim, benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirme çerçevesinde romandaki imge kullanımı, yazarın bu imgelerle yeniden kavramlaştırmayı nasıl ve ne üzerinden gerçekleştirdiği ayrıca imge oluşumuna zemin hazırlayan Türk düşünce ve kavramlaştırma izlerine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Deyim, İmge, Yeniden kavramlaştırma.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to identify the idioms and images in Sabahattin Ali's novel named *Kürk Mantolu Madonna*. Thus, it is aimed to reveal that idioms and images are a reconceptualization.

The identification of various language associations that make up the image, which are not only in the literary texts but also as part of the daily speech, is important for the image and the realization that the image is a reconceptualization. The image is not only metaphor, but also contains many linguistic facts, and it is revealed by the study.

This work will shed light on the use of images in the novel within the framework of idiom, metaphor, metonym and personification, especially on the traces of Turkish thought and conceptualization that prepared the ground for the image formation and how the author re-conceptualized with these images.

Key Words: Sabahattin Ali, Idiom, Image, Reconceptualization.

KISALTMALAR

- A.P : Ali Püsküllüoğlu
bkz. : bakınız
C: Cilt
K.M.M : Kürk Mantolu Madonna
M.E.S : Mehmet Ertuğrul Saraçbaşı
M.Y : Metin Yurtsever
Ö.A.A : Ömer Asım Aksoy
TDK : Türk Dil Kurumu
TDKGS : Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük
vd. : ve diğerleri
vs. : vesaire

TABLULAR

1. Tablo Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı 278
2. Tablo Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini..... 279
3. Tablo Tüm Deyimlerin Sayısal Verileri 282
4. Tablo Sözlüklerde Yer Alan Deyimlerin Kaynak Sözlüklere Göre Dağılımı 283
5. Tablo Özgün Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı 285
6. Tablo Özgün Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini..... 286
7. Tablo Genişletilmiş Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı 287
8. Tablo Genişletilmiş Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini..... 288
9. Tablo Değiştirilmiş Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı..... 288

10. Tablo Değiştirilmiş Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini	290
11. Tablo Benzetmelerle Oluşturulan Kavramlaştırmalar	291
12. Tablo Benzetmelerim Cümle Bağlamında Konu Dizini	291
13. Tablo Metaforlarla Oluşturulan Kavramlaştırmalar.....	293
14. Tablo Metonimilerle Oluşturulan Kavramlaştırmalar	294
15. Tablo Kişileştirmelerle Oluşturulan Kavramlaştırmalar	295
16. Tablo Özgün Anlatımlarla Kavramlaştırma	295
17. Tablo Genel Kavramlaştırma Grafiği.....	296

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.Giriş

Bu çalışmada Türk edebiyatında hikâyeciliği ile tanınan Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna adlı romanı üzerinden anonim sözler olan *deyim* ve başta resim, heykel, sinema olmak üzere pek çok sahada kullanım alanına sahip *imge* konusu edebiyat-dilbilim alanı hususiyetinde dilbilimsel olarak incelenmiştir.

Deyim, ortak bir zihnin ve kültürün parçası olarak bir kavram ya da durumu etkili ve kısa bir biçimde anlatmak için sıklıkla sözcüklerden bir veya bir kaçının gerçek anlamından uzaklaşarak kalıplaşan ve en az iki sözcükten oluşan dil öbekleridir. (Burun kıvrırmak, yerinde yeller esmek vs.)

Dil ve kültürün birbirini tamamlayan bütünün parçaları olması, bu iki olgunun süreklilikle devinim içinde olması, kültürün dil üzerindeki etkisini de beraberinde getirir. Bir toplumun kültüründeki gelişim ve değişimlerin etkisiyle dilde, ihtiyaç duyulduğu anda yeni sözcük ya da sözcük öbeklerinin oluşturulması yahut var olan sözcük ya da sözcük öbeklerinde meydana gelen/getirilen değişiklikler kaçınılmazdır. Aynı dili konuşan bir millete, ortak bir topluma, tarihe mâl olması; geçmişten bugüne dil vasıtasıyla aktarılırken canlı varlık kültürün tesiri sonucu deyimlerde yeni oluşum(lar), değişme(ler), genişleme(ler) ortaya çıkabilir. Doğal bir süreç gibi kabul edilmesi gereken bu husus elbette sosyal yaşamda dili kullanan insanların konuşmalarında ve dile daha üst çerçeveden bakan, dili estetikli kullanma özenini gösteren yazarlar/şairlerin eserlerinde gözlemlenebilir.

İnceleme metni olarak seçilen romanda da deyimlere ait bu tür oluşumlar tespit edilmiştir. Dilimizde deyim kurallarını yerine getiren güçlü, süslü sözlerin deyim niteliği kazanmaya başladığı ve bunların dilde yerleşmeye başladığı görülür. Deyim tanımına uyan ancak kaynak sözlük olarak seçilen en hacimli deyimler sözlüklerinde dahi yer almayan bu tür deyimlere *Özgün deyim* adlandırılması uygun görülmüştür. Bu adlandırmaya sahip deyimler; deyim tanımı ve yapı, oluşum özelliğine bire bir uyan ancak sözlüklerde yer almayıp yazarın kendi üretimi şeklinde karşımıza çıkan deyim türüdür. Eserden örnek olarak; *Kurt dişlerini göstermek*, *Posa haline gelmek* gösterilebilir.

Deyim özel adlandırmasına sahip bu dilsel ifadeler, olgular incelenirken dikkat çeken bir başka husus da günümüze anonim olarak aktarıla aktarıla gelerek sözlüklere girmiş deyimlerdeki birtakım değişikliklerdir. Bu tür deyim örneklerinde değişiklik iki türlü oluşmuştur.

1. Deyim sözlüklerinde yer etmiş deyimlere başka sözcük ya da sözcüklerin eklenmesiyle

2. Deyim sözlüklerinde var olup deyimi oluşturan sözcük ya da sözcüklerin değiştirilmesiyle.

Sözlüklerde var olan deyimlere eklenen sözcük veya sözcükler aracılığıyla mevcut deyim yeni ve genişletilmiş bir şeklinin ortaya çıkarıldığı örnekler tespit edilmesiyle bu tür deyimlere bir adlandırma yapılması gerektiği tespit edilmiştir ve incelememizde karşılaşılan sözcük ekleme yolu ile üretilen bu tür deyimlere *genişletilmiş deyim* adının verilmesi uygun görülmüştür.

Genişletilmiş deyim; yazar veya söyleyen tarafından, sözlüklere girmiş, topluma mâl olmuş mevcut deyimlere ilave kelime/kelime grubuyla oluşan yeni, bir manada özgün deyimlerdir.

Bu deyimler de tıpkı özgün deyimler gibi deyim yapı ve kurallarına zıt düşmez yalnızca deyim anlam alanını genişletir yahut daraltır. Eserde geçen Ateş gibi kesilmek (ateş kesilmek); Kırk yıllık bir dost gibi (Kırk yıllık) örnekleri genişletilmiş deyimlere örnek gösterilebilir.

Son olarak; romandan tespit edilen deyimler kaynak deyimler sözlüklerinde aranırken deyimi oluşturan sözcük ya da sözcük öbeklerinin değiştirilip romanda geçtiği örnekler saptanmıştır. Bu oluşumla meydana gelen deyimlere ise yapılan çalışmalar sonucu *değiştirilmiş deyim* denilmesi uygun görülmüştür.

Değiştirilmiş deyim; kalıplaşmış söz öbekleri olan deyimlerde, deyimi oluşturan sözcüklerin bir veya bir kısmının değiştirilerek yerine benzer görevde ya da anlamda isim, fiil yahut edatın eklenmesiyle oluşan dar manada yeni deyimlerdir. Eserde geçen Gömülüp kalmak (Takılıp kalmak); Kendini boşaltmak (İçini boşaltmak) örnekleri tespit edilen değiştirilmiş deyim örneklerindedir.

İmge ise somut ya da soyut olan kavram ya da şey'i karşılayan sözcük/sözcüklerin; temel olarak benzerlik(analoji), andırma, yakınlık ilişkisi ile güçlü çağrışım, kültürel zihne dayanarak; yeniden dil aracılığıyla tekrar somut ya da soyuta aktarımı gerçekleştiren, kavramlaştırma meydana getiren çok katmanlı kelime veya kelime gruplarıdır. Kavramlaştırma ise bir şeyi, varlığı çeşitli ilgi ve ilişkilerle zihinsel bir süreç sonunda yapı haline getirme işlem ve sürecidir.

Yalnızca plastik, ritmik sanatların değil aynı zamanda fonetik sanatların da konusu olan imge yüzyıllardır felsefeden, filolojiye tartışılmış ve tartışmaya devam etmektedir. Sınırlarının çizilmesi, imgenin ne olup ne olmadığına dair felsefeciler, dilbilimciler, sanat tarihçileri pek çok yayın yapmış ve günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Dilbilim çerçevesi içinde imgeyi oluşturan temel malzeme dilin kendisidir. Bir dili konuşan insan(lar) ya da dilin malzemesi ile metin üreten yazar/şair imgeden muhakkak faydalanır. Ancak dile üst perdeden yaklaşan yazar/şairin imge oluşturma çabası sıradan insandan farklılık gösterir. Dilin imkânlarından faydalanarak zihinsel süreç, bilgi ve kültürden aldığı destekle mevcut olan dilsel ifadeyi işleyerek yeniden üretir ve aktarır.

Günlük dilden yazınsal dile, metinlere; yaşamın bir parçası olan imgelerin oluşmasında dil kadar etkili olan bir diğer unsur ise ortak tarih ve kültürdür. Başka bir deyişle; varlık âleminde yer alan bir şey'i (ad-eylem, canlı-cansız, somut-soyut, kavram-olgu) tarih ve kültür birikiminden de faydalanarak temelde benzerlik ilişkisiyle yeni bir tarz ve tavırla yeniden anlatımı, aktarımı olan imge günlük konuşmalardan deyimlere, atasözlerine geniş bir yelpazeye sahiptir. Dil-kültür-tarih-zihin çerçevesi etrafında deyim, benzetme/teşbih, metafor/mecaz, metonimi, kişileştirmeden yola çıkarak oluşan, üretilen imgenin böylesine çok katmanlı oluşu, bu katmaların ayrıştırılması ve imgenin sınırlarının ne olduğunun belirlenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna adlı romanı üzerine hazırlanan bu çalışmada amaç, tespit edilen örnekler üzerinden dilbilim açısından imgenin ve deyimlerin teorik olarak ne olup olmadığı, sınırlılıkları ve çerçevesinin belirlenmeye çalışılması ayrıca imgenin (benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme özelinde) bir dilsel olgu olduğunu ortaya çıkartmaktır. Dolaylı olarak Sabahattin

Ali'nin zihin dünyasına bir yolculuğu da beraberinde getirecek olan bu çalışma ile dar manada yazarın geniş manada Türk düşünce, kavramlaştırma, zihin anlayışı, dünyayı algılama ve varlıklar arasındaki ilişki kurma becerisini ve bütün bunların dilde nasıl karşılık bulduğunu bir nebze ortaya çıkartacaktır.

Ayrıca deyimlerin incelendiği bölümde özellikle yazarın oluşturduğu deyimlerin (Özgün deyim) tespitiyle bir romanın dile ne gibi zenginlikler katabileceği, canlı dilin yeni deyimler ortaya çıkarabileceğini kanıtlama amaçlanmış olup deyimlerin cümle bağlamında ne anlam kazandığını göstererek deyimlerin kullanım sahalarını açığa çıkartma hedeflenmiştir. İmgenin incelenmesi ise benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme aracılığıyla imgelerin nasıl ve neden üretildiği, imgenin dildeki önemi ve dilbilim çalışmalarındaki yerinin önemini belirtir.

Tespit edilen örnekler incelendiğinde yazarın ilk olarak deyimler (sözlüklerde var olan, değiştirilmiş, genişletilmiş ve yazarın üretimi olan özgün deyimler) ve ardından benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme vasıtası ile Sabahattin Ali'nin kendisine has bir anlatım becerisiyle imge oluşturduğu saptanmıştır.

Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından Sabahattin Ali ve eserleri üzerine çeşitli yayımlanan-yayımlanmayan tezler hazırlanmıştır. Yüksek lisans tezlerine bakacak olursak: Ali Hakan Kaya, (2019) Sabahattin Ali'nin Romalarında İktidar ve Kadın; Ersan Ulusan, (2019) Sabahattin Ali'nin Romanlarında Yabancılaşma Meselesi; Neşe Binyıl Şahin (2019), Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi; Rabia Zengin, (2019) Sabahattin Ali'nin Romanlarında Bireyin Dramı ve Dramın Nedenleri; Mehmet Öz (2018), Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Ötekileşti(il)me; Esra Yıldız (2017), Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Aşk; Günay Ertekin (2015), Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna Romanında Romantik Aşk Anlayışı ve Oyun Yazımı İçin Eleştirel Olanaklar; Cansu Aslan (2015), Sabahattin Ali'nin Eserlerindeki Halkbilimi Unsurları; Mine Şengül (2011), Sabahattin Ali'nin Roman ve Hikâyelerinde Kadın ve Kadın Eğitimi; Zeynep Eda Özkan (2010), Sabahattin Ali'nin Hikâye ve Romanlarında İnsan; Dinara Duysebayeva (2000), Maupassant Tarzı Hikâye ve Refik Halid Karay, Muhtar Avezov, Sabahattin Ali'nin Hikâyeciliği adlı yüksek

lisans çalışmaları yapılmıştır. 1991 yılında ise Ramazan Korkmaz, Sabahattin Ali – İnsan ve Eser- adlı doktora çalışması hazırlamış, hazırlanan bu çalışma aynı adla basımı yapılmıştır.

Dilbilim açısından ise Rıdvan Yılmaz (2019), Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf romanındaki Niteleme Sıfatları; Kasım Ceylan (2019), Sabahattin Ali'nin 'Beyaz Bir Gemi, Portakal, Katil Osman, Böbrek' Adlı Hikâyelerinde Kelime Grupları; Eda Demir (2019), Sabahattin Ali'nin İçimizdeki Şeytan Adlı Romanındaki Birleşik Cümle Türlerinin İncelenmesi; Seher Özcan (2018), Sabahattin Ali'nin 'Kuyucaklı Yusuf' Romanında Sözvarlığı adlı yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan Kürk Mantolu Madonna üzerine ise şu çalışmalar yapılmıştır. Şükran Öztürk (2019), Sabahattin Ali'nin Romanlarında Söz Varlığı; Ainura Diushenkulova (2018), Sabahattin Ali'nin 'Kürk Mantolu Madonna' Romanının Türkçeden Kırgızcaya Aktarılması ve Karşılaşılan Problemler; Seyfettin Özdemirel (2017), Sabahattin Ali'nin 'Kürk Mantolu Madonna' Adlı Romanındaki Fiiller adlı yüksek lisans çalışmaları hazırlanmıştır.

Hemen her dilde mutlaka var olan imge ve deyim üzerine dünyada ve ülkemizde yapılan hacimli çalışmalardan bazıları ise şunlardır: İmgeler Simgeler (Eliade, 1992); İkonoloji- İmaj, Metin, İdeoloji (Mitchell, 2005); Yazınsal Söylem Üzerine (İnce, 2013); Retorik (Tepebaşı, 2016); *"Image"dan "İmge"ye Attilâ İlhan'ın Edebiyat "Savaşı"* (Armağan, 2014); *"Şiir Üzerine Yapılan Çalışmalarda İmge Terimi."* (Adem, 2015); *"İmge Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday'ın Şiirinde İmge."* (Durmuş, 2011); *"Yaratmada İlk Adım İmge ve İmgelem."* (Uğur, 2008).

Deyimler üzerine yapılan kitap çalışmaları ise daha çok sözlüklerden oluşmaktadır. TDK'nin Güncel Türkçe Sözlük'ü (çevrimiçi); Ömer Asım Aksoy'un (2018) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2'si; Mehmet Hengirmen'in (2007) Atasözleri Deyimler Sözlüğü 2'si; Yusuf Çotuksöken'in (2004). Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Metin Yurtsever'in (1996) iki ciltlik Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü başat eserlerdir. Bu sözlükler dışında da deyimler üzerine çalışmalar

yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.¹

Yukarıda zikredilen çalışmalara bakıldığında Sabahattin Ali ve eserleri üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı edebiyat sahası alanında tematik yahut gramer kuralları, söz dizimi, söz varlığı özelinde hazırlanmıştır. Ali'ye ait Kürk Mantolu Madonna romanı üzerine deyim, imge kullanımı konusunu ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile ilk kez Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna romanında anlatımın güçlü bir parçası olan deyimler ve imgeler dilbilim açısından incelenmiş; deyim ve imgelere nasıl/niçin başvurulduğu, dile yeni katkıların olup olmadığı tespit edilmiştir. İmgenin incelenmesi ayrıca benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme aracılığıyla imgelerin nasıl ve neden üretildiği, imgenin dildeki önemi ve dilbilim çalışmalarındaki yerinin önemini gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu nedenle hazırlanan bu çalışma bu yöndeki eksikliği doldurması düşünülmüştür. Ayrıca bundan sonra benzeri yapılacak çalışmalara bir rehber, öncülük edeceği, yeni bilgiler ve kuramlar oluşturmada katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Çalışmada izlenen ilk yol veri tespitidir. İnceleme konusu olan Kürk Mantolu Madonna metninde geçen deyim ve imge metindeki örnekleri ile birlikte tespit edilmiş, ardından deyim ve imge olarak kategorize edilmiştir.²

Tüm veriler sınıflama, sıralama, karşılaştırma yöntemleri ile çözümlenmiş ve yapılan tahlilin daha açık görülmesi, verilerin yorumlanması, verilerin kullanım sıklığını göstermek için kategorize edilen örneklerin kullanım sıklıkları hesaplanmış ve grafik oluşturularak sunulmuştur.

¹ Daha detaylı bilgi için bkz: KAYNAKÇA

² Deyim(ler)in bir kavram ya da durumu sıklıkla mecazlardan faydalanarak etkili ve kısa bir şekilde ifade edilmesi yani yeniden anlatımı; deyim(ler)in de bir imge çeşidi olduğunu gösterir. Söz gelimi kişinin öfkesinin fazlalığı *çok sinirlenmek* söz birliği ile anlatılabilirken, öfke halini ve fazlalığını anlatan bir eylem, ad dilde varken; bunu *küplere binmek* mecazi/değişmeceli yoldan kalıp bir ifade ile anlatıldığı vakit bir yeniden anlatma, kavramlaştırma meydana gelmiş olur. İmgenin ise bir şeyi başka bir şey üzerinden yeniden anlatılması olması deyimleri de birer imge sayma mecburiyetini ortaya çıkarır. Deyimler bir imge türü iken kalıp bir ifade olmaları, sıklıkla geçmişten güne aktarılırken en eski şeklini koruması, daha çok kavram ya da durumu anlatması vs. gibi özellikleri ve imgenin kendisinin zor bir kavram oluşu, daha fazla kafa karışıklığına sebep olmaması adına bu çalışmada deyimler ayrı bir bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

Hazırlanan tez beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, çalışmanın genel kuramsal çerçevesi sunulmuştur.

İkinci bölümde, Sabahattin Ali hakkında genel bilgiler aktarılmış ve Kürk Mantolu Madonna romanının kısa özeti sunulmuştur.

Üçüncü bölümde, deyim kavramına ilişkin teorik bilgiler verilmiş ardından romanda tespit edilen tüm deyimler en hacimli ve kapsamlı beş deyim sözlüğünde (Ali Püsküllüoğlu, Türkçe Deyimler Sözlüğü, M. Ertuğrul Saraçbaşı, Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü; Metin Yurtsever, Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü; Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2; TDK, Çevrimiçi Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü) taranmış ve her bir deyim maddesinde parantez içinde hangi kaynaklarda yer aldığı belirtilmiştir [Ör: **İnsan ayağı basmamış (A.P, M.E.S, M.Y)**]. Aynı zamanda romandan alıntı cümlelerin sonunda parantez içinde sırasıyla sayfa ve satır numaraları da belirtilmiştir [Biraz evvel zihnimde birbiri arkasına geçen her biri mühim ve alaka verici olmaktan diğerine **taş çıkartan** o güzel fikirlerden bir tanesi bile meydanda yoktu. (89/16,17.)]. Ayrıca bütün deyimlerin cümle bağlamında yeni anlam edinip edinmediklerini göstermek amacıyla cümle bağlamaları ve bu bağlamlarda kazandıkları anlamlar verilmiştir. Genişletilmiş, değiştirilmiş ve özgün deyimler anlatıma ve dile katkı sağlamalarından dolayı ayrı birer bölüm olarak değerlendirilmiş, cümle bağlamında ayrı bir başlık altında verilmiş ve bu deyimlerin cümle bağlamında ne anlam kazandıkları daha anlaşılır, açık bir şekilde görülmesi sağlanmıştır. Metinde tekrar eden deyimler ise anlamları ve bağlamları esas alınarak bir tablo şeklinde verilmiş böylelikle anlamlar ve bağlamları aynı olan yahut anlamları ve bağlamları farklı olan deyimlerin anlaşılması daha açık hale getirilmiştir.

Dördüncü bölümde imge kavramına ait literatürde var olan bilgiler aktarılarak Kürk Mantolu Madonna romanından alıntılanan tüm imge örnekleri cümleleri sayfa/satır numarası ile birlikte imge türünü belirterek alfabetik dizin halinde verilmiştir. Ardından imgeyi meydana getiren belli başlı söz sanatları (benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme) ayrı birer başlık altında incelemeye tabi tutularak açıklanmış, açıklamalar ardından türlerine göre imgeler *kaynak kavram*, *hedef kavram* ilişkisiyle söz konusu aktarmalar, kavramlaştırmalar izah

edilmiştir.

Beşinci bölümde ise tezin temelini oluşturan üç ve dördüncü bölümlere ait grafikler, tablolar inceleme sonucunda elde edilen bulgular ve varılan sonuçlar yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SABAHATTİN ALİ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİMLİĞİ, ESERLERİ ve KÜRK MANTOLU MADONNA ÖZET

2.1. HAYATI

2.1.1. Ailesi

Edirne'de zabıt olan Ali Selahattin Bey ile Hüsniye Hanım'ın oğlu Sabahattin Ali 1907 yılında Gümülcine'de (şimdi Yunanistan'da bağlı) dünyaya gelir (Korkmaz. 2016: 22). Ailenin ilk çocuğu olan Ali'nin, Tevfik (1911) ve Süha (1920) adında iki de kardeşi vardır.

2.1.2. Çocukluğu

1914 yılında Sabahattin Ali yedi yaşına gelince ilk olarak Füyûzât-ı Osmâniye Mektebine başlar. Buradaki eğitimi I. Dünya Savaşı sebebiyle babasının Çanakkale'ye tayin edilmesi ile Çanakkale'de ilkokula devam eder.

Sabahattin Ali'nin çocukluğu sıkıntılar ile geçer. Ülkede yaşanan savaş hâli dışında bir de ev içinde, ailede problemler eksik olmaz. Annenin sürekli olarak buhranlar geçirmesinin yanında çocukları arasında ayırım gözetip Sabahattin Ali'yi anne şefkatinden ve sevgisinden mahrum bırakıp dövmesi, babaya olmadık yere şikâyet etmesi yanında babanın bir süre sonra aileden kopması ve karısının kendisine yaşattığı huzursuzluk ve mutsuzluktan teselliye içkide ve kayıtsız davranmada bulması özellikle Sabahattin üzerinde mezara kadar birlikte götüreceği derin izler bırakır.

2.1.3. Gençlik ve Öğrencilik Yılları

Gençlik yılları ve ilköğrenimi Edirne'de geçen yazar, tüm olumsuzluklara ve sıkıntılara rağmen başarılı bir eğitim hayatı sürdürür. Öğretmeninin yönlendirmesi ile kitaplarla buluşan ve okuma alışkanlığı edinmesinin yanında derslerindeki başarı da göze çarpar. (26,27).

Edirne'deki eğitiminden sonra yazar bu kez 1921-1923 eğitim yılında Balıkesir'de Muallim Mektebi başlar. Yazın hayatına burada başlar, şiirler, denemeler yazar ve arkadaşlarıyla okul dergisi çıkarır. Öğretmeni Ali Canip'in

teşvikleriyle Çağlayan, Servet-i Fünûn, Güneş ve Hayat gibi dönemin önde gelen gazetelerinde ve usta kalemler ile aynı sayfalarda yayımlanmıştır (27-29).

21 Ağustos 1927’de mektebi başarı ile tamamlayıp öğretmenlik diplomasını alır ve dayısının yardımı ile Yozgat Merkez Cumhuriyet İlkokuluna atanır (30).

2.1.4. Almanya’ya Gidiş ve Dönüş

Atatürk, ülkedeki yabancı dil öğretmeni açığını kapatmak için yurtdışına, öğretmen okulu mezunlarından beşer kişiden oluşan on beş kişiyi üç farklı ülkeye (İngiltere, Almanya, Fransa) gönderme kararı verir. Sabahattin Ali de bakanların yardımı ile sınavlara girer ve sınav lehine sonuçlanır. Sabahattin Ali de 1928 yılının sonunda ekibinin diğer dört üyesi ile birlikte Almanya’ya gider (34).

Dört yıl kalma suretiyle gönderilen öğretmen adaylarından Sabahattin Ali gittikten iki yıl sonra Türkiye’ye geri dönüş yapar. Sabahattin Ali Almanya’daki eğitimini yarıda bırakıp ülkeye döndükten sonra bir müddet sonra Orhaneli’ye (Bursa’nın bir ilçesi) tayin olur (36-37).

2.1.5. Evlilik

Çocukluğundan beri aile özlemi içerisinde olan Sabahattin Ali kendi ailesini kurmak ister. Arkadaşı olan Ayşe Sıtkı’ya duyduğu aşkı evliliğe dönüştürmek ister. Ancak olumsuz yanıt alır. Aldığı bu olumsuz cevaptan sonra Sabahattin Ali daha çok karamsarlığa düşer. Yozgat’ta bulunduğu zamanlarda aşk beslediği Nahit Hanım ise artık evlenmiştir. Daha sonra 1932 yılında İstanbul’da tanıştığı Salih Boşataç’ın evinde tanıştığı Aliye Hanım’la evlenmek ister. Salih Boşataç vasıtası ile İstanbul’daki aile ile irtibata geçerler. Sabahattin Ali ve Aliye Hanım 15 Mayıs 1935 yılında evlenirler ve Ankara’da yeni bir hayata başlarlar. Eskişehir’de askerlik yaptığı 1937 yılında ise kızı Filiz dünyaya gelir (45-46).

Askerlik dönüşü Sabahattin Ali bu kez Ankara Musiki Muallim Mektebi’ne Türkçe öğretmeni olarak atanır. Ailesi ile birlikte bu kez Ankara’ya taşınırlar (46).

2.1.6. Tartışmalı Dönemler

Sabahattin Ali siyasi kesimler tarafından hep bir kimlik yüklenilmek istenen yazar olmuştur. Giyiminden içtiği sigaraya, gittiği lokantalardan birlikte vakit

geçirdiği yüksek kesimden insanlara kadar hep sol kesimin eleştiri okları altında kalmış ve kendisini “bencil, burjuva meraklısı” olarak tanımlamış ve suçlanır(49).

Almanya’daki görevini tamamlamamasına karşın Milli Eğitim’de üst düzey görevlere getirilmesi ve ödüllendirilmesi, Almanya’dan eğitimlerini tamamlayıp dönenler ve sağ kesimden kişiler tarafından hoş karşılanmaz. Sağ kesimin önde gelen isimlerinden ve Sabahattin’in Ali’nin de arkadaşı olan Nihal Atsız, Orhun gazetesinde hem arkadaşını hem de Milli Eğitimde üst düze görevlerde bulunan (Hasan Ali Yücel de dâhil) bürokratlara karşı eleştiri yazısı ve görevlerinden istifa etmelerini isteyecek kadar açık bir dille mektup yazar (49).

Bu mektuptan sonra Nihal Atsız görevden alınır ve bu görevden alma üniversite öğrencilerinin tepkisine yol açar. Sonrasında ise Sabahattin Ali, Atsız’a hakaret davası açar ve bu dava hem çekişmeli hem de toplum tarafından dikkat çekici olmuştur. (50)

Dergideki yazı, mektup ve akabinde dava ve sonrasında yaşanan birtakım olaylarla sonra Sabahattin Ali’nin siyasal çevrede, siyasi görüşünden ötürü tartışmalı, kavgalı dönemleri başlar.

Sabahattin Ali’nin yaşadığı problem sadece dava ile sınırlı kalmaz. Meşhur Tan-Tanin kavgası Sabahattin Ali’ye de sıçrar. Hazırlıklarını tamamladığı Yeni Dünya gazetesinin yayın hayatına başlayacağı dönemde Tan-Tanin kavgası başlar. Sol karşıtı geniş öğrenci topluluğu önce ABC sonra Tan ve Yeni Dünya, Tan minvalinde yayın yapan Fransız La Turquie gazetelerine baskınlar yaparlar, makineleri ve gazeteleri büyük hasara uğratırlar. Yaşanan bu olay toplumda çok büyük bir yankı uyandırır gazetecilik artık çok riskli bir hal alır hele ki sol tutumdaki gazeteler için (52).

Yayımlanan imzasız yazılar Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz’a ait olsa da dergi sorumluluğunun Sabahattin Ali’de olması sebebiyle Sabahattin Ali 7 ay hakaretten ötürü hapis cezası alır ve İstanbul’da hapis yatar. Hapis cezasından sonra Sabahattin Ali bu kez de “Adalet Koridorlarında” adlı yazısı ile hakkında soruşturma başlar bu soruşturma sırasında ise yazar, Ali Baba’yı çıkarır ve meşhur eseri “Sırça Köşk”ü yayımlar. 1947’de ise tutuklanıp cezaevine götürülür (54).

2.1.7. Ölümü

Sabahattin Ali yurtdışına kaçmak için nakliyecilik işine girer ve Ali Ertekin ile birlikte 31 Mart 1942 yılında yola çıkarlar. Sabahattin Ali'nin ölümü de bu yolculuk sırasında Ali Ertekin tarafından gerçekleştirir. Gizemini koruyan bu cinayet vakasında Ali Ertekin'in söylediklerine göre Sabahattin Ali'nin asıl amacı yurtdışına kaçıp burada komünist faaliyetler göstermek ve ülkeye bu faaliyetleri yayma çabasıdır, kendisi de vatan duygularının ağır basması sonucu Sabahattin Ali'yi öldürmüştür. (1 Nisan 1948) Bu itiraf 1948 yılının aralık ayında gerçekleşirken haberin basına yansıma tarihi 12 Ocak 1949'dur (59).

Ölüm haberinden sonra da Sabahattin Ali tartışılmaya devam eder. Yazarın ölümü hakkında çeşitli rivayetler ortaya atılır. Hatta Hürriyet Gazetesi haberi gazetelerine taşırken Sabahattin Ali'nin *kesinlikle* ölmediği tezini ortaya atar, yazarın ya yurtdışına kaçtığını ya da ülke içinde gizlenerek yaşamına devam ettiğini ileri sürer (59-62).

2.2. EDEBİ KİMLİĞİ

Roman, hikâye, şiir, çeviri gibi pek çok türde eser kaleme alan Sabahattin Ali; sanatın bir bütün olarak çok amaçlı olması ve mutlak surette yazarın toplum ile bir köprü vazifesi görmesi gerektiğini savunur (63).

Sanat yapıtlarının topluma seslenmesi gerektiğine inanan yazar buna göre eserlerini yalın bir Türkçe ile yazar. Yazar bu ilkesi gereği ilk dönem yazdığı hikâyelerinin bir araya toplandığı Değirmen adlı kitabını tekrar gözden geçirir ve Arapça-Farsça sözcükleri ve ibareleri kaldırıp Türkçe kelime ve yapılar eklenir (64,422).

Eserlerindeki kahramanları kendi statülerine ve ait oldukları yöreye göre konuşurması da yazarın dilini halk diline indirgediğini gösterir. Yazarın bu kadar halk diliyle bütünlük içinde olması deyim, ikileme, argo gibi söz birliklerinin hikâye ve romanlarına girmesine vesile olur (422-425).

Yazarın hangi türde eser verirse versin öğelerini halk içinden seçmesi gerektiğini savunan yazar, yazıldığı dönem içerisinde toplumun isteğine ve canlılığına kavuşabileceğini söyler. Bunun için de eski edebiyat ve halk

edebiyatından da yararlanılmasında herhangi bir sakınca görmez. Sanatın, eğer bir katkısı olacaksa gelmiş geçmiş her şeyden faydalanabilmesini mubah görür (65).

2.3. ESERLERİ

2.3.1. Şiirler

Sabahattin Ali'nin 1934 yılında ilk basımı yapılan şiir kitabı Dağlar ve Rüzgâr'dır. İlerleyen yıllarda kitaba yeni şiirlerin eklenmesiyle daha hacimli yeni baskıları da gerçekleşir (73). Ayrıca bu eser Sabahattin Ali'nin sağlığında yayımlanan ilk kitabıdır (357).

2.3.2. Hikâyeler

Sabahattin Ali'nin ilk hikâye kitabı “Değirmenler” olup basımı 1935 yılında yapılır. Yazarın diğer hikâyeleri ve basım yılları ise kronolojik olarak şöyledir:

2. Kağnı (1936)

3. Ses (1937). (Bu eser 1943 yılında yapılan ikinci baskısı ile birlikte hep Kağnı adlı kitap ile birlikte yayınlanır.)

4. Yeni Dünya (1943)

5. Sırça Köşk (1947)

Sabahattin Ali, Türk Edebiyatı'nda asıl ününü yazdığı hikâyelerle elde eder. Hikâyelerinde bir konu ve bu konu etrafında gelişen olaylar ve bir sonuç bulunur. Giriş-gelişme-düğüm-çözüm sırasını seyreden hikâyelerde zaman ve mekân belirlidir.

Dünya edebiyatında Maupassant, Türk Edebiyatında ise Ömer Seyfettin ile anılan olay hikâyeciliğinin etkisi ile eserlerini oluşturur.

2.3.3. Romanlar

Üç romana sahip olan yazarın bütün romanları ilk olarak tefrika usulü ile gazetede yayımlanır.

1. Kuyucaklı Yusuf (1937 yılında ilk kez kitap olarak basılır.)

2. İçimizdeki Şeytan (1940 yılında ilk kez kitap olarak basılır.)

3. Kürk Mantolu Madonna (1943 yılında ilk kez kitap olarak basılır.)

kronolojik sıralamasıyla kitap olarak basılır.

2.3.4. Piyes

Yazarın tek piyesi “Esirler” Varlık dergisinde 70-76 sayıları arasında tefrika edilir. Bu eser daha sonra Sırça Köşk adlı eserinin içerisinde yer alır (76).

2.3.5. Mektup ve Yazılar

Sabahattin Ali'nin özel mektuplarını içeren “İki Gözüm Ayşe” adlı eseri 1931 yılında yayımlanır.

Mektup dışındaki yazıları ise Hikmet Altınkaynak tarafında hazırlanır ve 1986 yılında “Marko Paşa Yazıları ve Ötekiler” adıyla yayımlanır (76).

2.3.6. Çeviriler

Sabahattin Ali bütün bu eserlerinin yanında çeviriler de yapar.

- 1. Tarihte Garip Vakalar –Max Mimmerich- (1936)**
- 2. Antigone –Sophokles- (1941)**
- 3. Minno von Bamhelm –G. Ephraim Lessing- (1942)**
- 4. Üç Romantik Hikâye (Bu çeviri kitabı üç ayrı hikâyeyi kapsar. Bu hikâyelerin adları şöyledir: "Duka İle Karısı, E.T. Amedeus Hofmann / Peter Sclemihl'in "Acâyip Sergüzeşti" , Adalbert von Chamisso / San Domingo da Bir Nişanlanma, Heinrich von Kleist), (1943)**
- 5. Fontamara –Ignazio Silone- (1943)**
- 6. Gyges ve Yüzüğü –Christian F. Hebbel- (1944) (73-77).**

Yazarın yaptığı çeviriler ve eserlerin müellifleri ile yayınlanma tarihleridir.

2.4. KÜRK MANTOLU MADONNA ÖZET

Kürk Mantolu Madonna romanının ana ekseninde Raif Efendi ve Maria Puder arasındaki yarım kalmış aşkı vardır.

İş arayan Rasim Efendi başvuru yaptığı pek çok iş yerinden olumsuz sonuç alır, yemek masrafını bile karşılamayacak duruma gelen Rasim bedbin bir ruh hâli ile Ankara sokaklarında dolanırken eski ve hâli vakti yerinde olan arkadaşı Hamdi ile karşılaşır. Hamdi, Rasim'in iş sıkıntısını öğrenince müdürü olduğu iş yerinde ona bir iş ayarlar, Rasim Efendi utanarak da olsa teklifi kabul eder. Raif Efendi adında bir adam ile aynı odada göreve başlar. Raif Efendi'nin işe yaramaz, bütün gün masasının başında oturup arada sırada bir iki tercüme ederek bedavadan para kazanan bir kişi olarak görür. Göz göze gelmekten dahi çekinir.

Artık Raif Efendi ile Rasim arasında iş arkadaşlığının ötesinde bir dostluk belirmeye başlar. Bir gün iş yerinde Raif Efendi'yi göremeyen Rasim hademelere Raif Efendi'yi sorar ve hademe onun sürekli hasta olup, hastalığının bahane edip işe gelmediğini söyler. Bunu öğrenen Rasim Raif Efendi'yi evinde ziyarete gider.

Hastanın yanına giden Rasim, bir süre Raif Efendi ile konuşur ve Raif Efendi bu kez hastalığının çok ciddi olduğunu, basit bir üşütme olmadığını ve kendisine ayrılan sürenin sonuna geldiğini söyler ve Rasim'den de bir ricada bulunur. Masasının gözünde bulunan eşyaları kendisine getirmesini ister.

Bu isteği ertesi gün yerine getiren Rasim, Raif Efendi'nin masasının çekmecesindeki eşyaları toplar ve bu sırada bir defter bulur. Defterin Raif Efendi'nin elinden çıktığını anlayan Rasim büyük bir merak içinde teslim etmek üzere tekrar Raif Efendi'nin evine gider. Eşyaları verirken Raif Efendi bu defteri Rasim'den yakmasını ister ancak Raif Efendi'den izin alan Rasim okumak ister ve dilerse tekrar yakacağını söyler. Raif Efendi bu isteği geri çevirmez ve kitabı alarak evinin yolunu tutar.

Raif Efendi, Havran'da doğup büyümüş yirmili yaşlarında sabun imalathanesine sahip zengin bir ailenin çocuğudur. Raif Efendi, babasının isteği üzerine sabun üretiminin inceliklerini öğrenip işleri büyütme, geliştirmek üzere Almanya'ya gönderilir. Bu işte pek de gönlü olmayan, sanata meyilli Raif Efendi bir sabun fabrikasında iş bulmasına rağmen Almanya'da gününün büyük bir bölümünü şehirde sergi gezerek ve kitap okuyarak geçirir. Bir pansiyonda kalmasına karşın pansiyon ahalisi ile de pek sıkı ilişkiler kurmaz.

Bir hafta sonu gezintisi sırasında denk geldiği bir resim sergisine gider. Sergide Kürk Mantolu Madonna adında bir otoportre görür ve bu portreye platonik bir aşk duygusu besler. Sık sık bu sergiye giden ve saatlerce portrenin önünde hayranlıkla resmi izler. Bir gün yine portreyi izlerken yanına bir kadın gelir, bu kadın portrenin sahibi Maria Puder'dir. Resmi bu denli hayranlıkla seyretmesi Maria Puder'in de dikkatini çekmiş ve bu hayran ile tanışmak istemiştir.

Maria Puder; genç yaşta babasını kaybetmiş, annesi ile birlikte yaşayan ressam olmasının yanında "Atlantik" adı verilen bir kabarede geceleri şarkı söylemektedir. Erkeklerle güvenmeyen, dost olarak dahi yanına erkek almayan, Raif Efendi'nin utangaçlığının aksine sözünü esirgemeyen, rahat, biraz erkeksi fakat çekici bir kadındır.

İki ayrı kişiliğe sahip olmalarına rağmen Raif Efendi ve Maria arasında bir arkadaşlık başlar. Sanat sohbetleri yapmaya, Almanya sokaklarını gezmeye başlarlar ve bunlar olurken Raif Efendi ilk kez bir kadına âşık olur.

Raif Efendi artık sabunhanedeki işini iyice boşlar, pansiyondakilerle de hepten ilişkiyi keser yalnızca Maria Puder ile günlerini geçirmeye başlar. Maria Puder'in özgür ruhu, istediğini yapan kişiliğine Raif Efendi de alışmaya başlar. Maria Puder'e hislerini söyledikten sonra bir süre görüşmezler. Bu süre Raif Efendi için çok sancılı geçer.

Bir gün Raif Efendi, Maria Puder'in hasta olduğunu öğrenir ve soluğu hastanede alır. Refakatçi olarak hastaneye kabul edilmeyen Raif Efendi, bütün geceyi hastane bahçesinde, soğukta bekleyerek geçirir. Hastaneden taburcu olunca Maria Puder'i evine götürür ve iyileşene kadar ona bakar. Etrafında kendisi ile ilgilenebilecek bir tek Raif Efendi'nin olduğunu ve onun bu saf aşkı karşısında Maria Puder de bütün duvarlarını kaldırır ve Raif Efendi'nin duygularına karşılık verir.

Raif Efendi için artık her şey tam rüya gibiyken babasının ölüm haberini alır. Türkiye'ye dönmek zorunda kalan Raif Efendi, Maria Puder'i Almanya'da yalnız başına bırakmak istemez ve annesinin yanına, Prag'a gönderir.

Maria Puder'in gidişinden dört gün sonra da Raif Efendi Türkiye'ye döner.

Döndükten sonra Maria Puder ile sık sık mektuplaşmaya devam ederler. Raif Efendi, babasının ölümünden sonra çiftlik işleriyle daha çok ilgilenmeye başlar. Evi tamir ettirmek, İstanbul'dan eşyalar getirtmek, çiftliği Maria ile birlikte yaşayabileceği bir “yuva” haline getirmekle meşguldür. Bir yandan bu işlerle uğraşır bir yandan da Maria Puder'e olan aşkını kalbinde taşıyan ve bunu mektuplarına yansıtan Raif Efendi'ye mektuplar bir anda kesilir. Raif Efendi arka arkaya mektup yollamaya devam etse de bu mektuplarına karşılık alamaz. Almanya'daki pansiyon sahibesi ve aynı zamanda Maria Puder'in akrabası olan Frau van Tiedemann'a da mektup yazar ancak kadın artık onların yanında oturmadığı için bir bilgisi olmadığını söyler.

Raif Efendi hepten ümitsizliğe düşer, Maria'nın kendisinden sıkıldığını, artık onu sevmediğini düşünür ve yıllarca içinde Maria Puder'e olan aşkını taşımasına rağmen evlenir, çocuk sahibi olur, ancak hiçbir zaman tam manasıyla mutlu olmaz, aksine bu evlilik ve ev içinde gördüğü muamele kendisini daha çok içine kapanık bir insan olmaya iter.

“Bir makine gibi” yaşamaya devam eder ve böyle aradan on yıl geçer. Bir gün tesadüf eseri çarşıda Almanya'daki pansiyon sahibesi Frau van Tiedemann ile karşılaşır, yanında sekiz dokuz yaşlarında sarı benizli bir kız vardır. İstasyonda treni bekledikleri sırada Raif Efendi bütün cesaretini toplayarak Maria Puder'i sorar. Nereden ve nasıl tanıdığını soran Bayan Döppke, olayları kafasında çözümler. Annesinin bir zamanlar Frau van Tiedemann'a anlattığı, kızının samimi olduğu Türk'ün Raif Efendi olduğunu anlar. “İyi bir ressamdı” der ve bu sözünün üzerine Raif Efendi: “Ressamdı mı dediniz. Şimdi değil mi?” diye sorar ve bu sorusuna “Tabii değil... Çünkü artık yaşamıyor” karşılığını alır.

Maria Puder ölmüştür, bir akraba ziyaretinde bunu öğrenen Frau van Tiedemann annesini arar ve sohbet esnasında annesi, Maria Puder'in kendinin yanına, Prag'a gittiği sırada kendisinde bazı değişiklikler olduğunu ve gebe olduğunu anlatır. Gebeliğinin son günlerinde birkaç kez bayılma yaşamış ve en sonunda bir gün yine bir baygınlık nöbetinde doktorlar bebeği almış yaşatmış, ancak anneyi kurtaramamışlar. Annesi, kızının sürekli bir Türk'ten bahsettiğini ve bebeğin babasının da muhtemel bu Türk olacağını düşünmüşler. Bebek dört yaşına kadar hastanelerde ve bakımevlerinde büyümüştür.

Raif Efendi duydukları karşısında derin bir şaşkınlık duyar ve yanındaki çocuğun bahsettiği çocuk olduğunu anlar.

Tüm bunlar istasyonda trenin kalkışından çok kısa bir süre önce gerçekleşir. Tren kalktıktan sonra her şeyi anlayan Raif Efendi üzüntü ve şaşkınlıkla evine gider, gözüne uyku girmez ve ev halkı evde yokken bütün bu yaşananları defterine yazar.

Rasim, sabaha kadar Raif Efendi'nin bu acıklı ve tamamlanmamış, hiçbir zaman tamamlanamayacak hayat hikâyesini okur. Artık onun, Raif Efendi hakkındaki bütün düşünceleri tamamıyla değişmiştir. İçten ve derin bir sevgi, saygı beslemektedir. Hiç yapamadıkları konuşmayı bir gecede Rasim uzun uzun gerçekleştirmişti.

Rasim, sabah Raif Efendi'yi son kez görmek için evine gider ancak kapı açıldığı zaman içeriden ağlama sesleri ve evdekilerin telaşı her şeyi anlatır. Raif Efendi artık Kürk Mantolu Madonna'sına kavuşmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRK MANTOLU MADONNA'DA DEYİMLER

3.1. DEYİMLER

3.1.1. Deyim Tanımları

Deyimler, tarihinde darbimesel, tabir, ıstılah gibi farklı isimlerle adlandırılan ve en son 1935 yılında Türk Dil Kurumunun önerisi ile *deyim* diye adlandırılan söz birliklerinin dilimizde kullanımı (Sinan, 2008: 92) Orhun Yazıtları'na kadar dayanır. Yazıtlarda geçen “**tizligig sökül- (diz çöktür-)** (Ergin, 2013: 44), **urugsırat- (kökünü kurut-)** (42.) söz öbeklerini dilimizin ilk deyimleri saymak mümkündür.

Geçmişten günümüze gerek yazılı dilde gerekse sözlü dilde sıkça başvurulan deyimler için çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te “*Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir*” tanımı verilir.

Doğan Aksan “*Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür*” (Aksan, 2009: 35) der.

Atasözleri ve deyimler için iki ayrı sözlük yayımlamış olan Ömer Asım Aksoy da deyimleri şöyle tanımlar: “*Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da cümle*” (Aksoy, 2018 A: 33).

Mehmet Hengirmen ise “*Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkileyici yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlere deyim denir*” (Hengirmen, 2007: 7) şeklinde deyim tanımı yapar.

Türkçe Deyimler Sözlüğü adlı eserin yazarı Ali Püsküllüoğlu ise deyimler için şunları söyler: “*Deyimler, bilindiği üzere, özgün anlatım özelliği bulunan, kavramları özgün bir biçimde anlatmada kullanılan, kalıplaşmış söz değerleridir. Dilde, anlatıma kıvraklık katan önemli bir ögedir.*”

Metin Yurtsever'in deyimler için tanımı ise şöyledir. “*Anlatıma akıcılık,*

çekicilik katan, çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu” (Yurtsever, 1996: s.y).

Vecihe Hatipoğlu “*Deyim, anlatım gücünü arttırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır” (Hatipoğlu, 1982: 194) şeklinde tanımlar.*

Tahir Nejat Gencan ise “*Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerden düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve takımlar vardır. Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden, çoğu kez başka dile çevrilemeyen bu kalıplaşmış takımlarla söz öbekleri de Türkçenin özelliklerinden sayılır. Bu çeşit takımlara, öbeklere deyim adı verilir” (Gencan,1979: 527) der.*

Bu çeşitli tanımları derleyip bir tanım yapmak gerekirse deyim; Bir kavram ya da durumu etkili ve kısa biçimde anlatmak için en az iki sözcükten oluşan, sıklıkla sözcüklerden birinin gerçek anlamından uzaklaşıp mecaz anlam kazanan kalıplaşarak oluşmuş sözcük gruplarıdır.

3.1.2. Deyim Üzerine Görüş Farklılıkları ve Öneriler

3.1.2.1. Görüş Farklılıkları

Her dilde mutlaka örneğini görebileceğimiz kalıplaşmış söz birlikleri olan deyimler başlı başına bir bilim alanıdır. Deyim bilimi (İng. Idiomatic, Phraseologie) olarak adlandırılan bu bilim alanı yalnızca deyimleri değil aynı zamanda atasözleri, dualar, terimler, argolar, beddualar gibi çeşitli kalıplaşmış söz birliklerini de inceleme kapsamına alır (Gümüştam, 2012: 358).

Bir bilim haline gelmiş olsa da ülkemizde deyim üzerine pek çok çalışma yapılmış olsa da deyimler hakkında görüş farklılıkları hâlâ devam etmektedir. Bu görüş farklılıklarını başlıklar altında toplamak gerekirse:

- 1. Deyimi oluşturan sözcük sayısı üzerine görüşler**
- 2. İsim + Yardımcı fiil yapısındaki birleşik kelimelerin deyim olup olamayacağı konusu üzerine görüşler**

Deyimler üzerine en çok tartışılan konuların başında deyimleri oluşturan sözcük sayısı gelir. Diğer bir ifade ile deyimlerin en az kaç sözcükten meydana

gelebileceğidir.

Aksan, Toklu deyim açıklamasını verirken tek sözcükten oluşan kelimelerin de deyim sayılabileceğini ancak bu tür deyimlerin seyrek olduğunu belirtir (Aksan vd.) ve örnek olarak “yağcı, gözde, akşamcı, sudan” sözlerini verirler. Fakat bu bilgiyi doğru değildir. Zira TDK'nin çevrimiçi güncel sözlüğünde “akşamcı” kelimesi aratıldığı zaman “1. Akşamları içki içme alışkanlığında olan kimse. 2. Çalışmalarını daha yoğun olarak akşam saatlerinde yapan kimse.” (<https://sozluk.gov.tr/> “akşamcı” maddesi) tanımları verilmektedir. Sözcük, atasözleri ve deyimler sözlüğünde aratıldığı zaman ise çıkmamaktadır. Aynı şekilde “gözde” kelimesi de yine TDK'de “1. Benzerleri arasında nitelikleri sebebiyle üstün tutulan, beğenilen, önem verilen (kimse veya şey), favori 2. Önemli bir kimsenin beğendiği kadın.” (<https://sozluk.gov.tr/> “gözde” maddesi) şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer sözcükler de yine TDK'den taratıldığında her biri bir kavram olarak sözlükte yer almış, atasözleri ve deyimler sözlüğü kategorisinde bu sözcüklere rastlanılmamıştır. Üstelik verilen bu örneklerden “yağcı” kelimesi ise *argo* 'dur. Sonuç olarak tüm bu sözcükler tıpkı masa, öğrenci, aramak, koşmak gibi dilimizde yer edinen sözcükler olarak kabul edilmelidir..

Bu bilim insanları dışında Ömer Asım Aksoy da ilk olarak Aksan tarafında yer almış ancak daha sonra görüşlerini değiştirmiştir. Konu ile ilgili Ahmet Turan Sinan şöyle aktarır:

“Atasözleri ve deyimlerle ilgili önemli eserlere imza atan Ömer Asım Aksoy; doğrusu, sözde, gözde, havadan, sudan, toptan, ayaktan, gittikçe, veresiye, başlıca, boşuna... gibi kelimeleri önce deyim kabul etmiş, fakat daha sonra görüşünü değiştirmiştir. Aksoy, bu konudaki görüşünü Çağdaş Eleştiri adlı dergide; “Tek Sözcüklü Deyim Var mı?” adlı makalede ele alarak, daha önce deyim saydığı; sözde, gözde, sudan gibi kelimelerin birer mecazî anlatım olduğunu çünkü deyim anlamının birden çok kelimenin ortaya koyduğu ortak anlam olduğunu ifade ederek, deyim varlığı için en az iki kelimenin varlığını şart koşmuştur” (Sinan, 2008:95).

Hatipoğlu, Püsküllüoğlu, Gencan, Korkmaz vd. ise deyimlerin en az iki kelimeden oluştuğunu bildirirler. Adını zikrettiğimiz bilim insanlarından Püsküllüoğlu; “sözcük topluluğu”, Aksoy “sözcük toplulukları”, Korkmaz “kelime

öbeği”, Gencan “*söz öbekleri*”, Hatipoğlu “*...bazı kelimeleri...*” gibi ifadeler kullanmışlar ve dolaylı olarak da olsa deyimlerin en az iki kelimedenden oluştuğuna atıfta bulunmuşlardır.

Hatipoğlu, konuyu derin bir şekilde kaleme almış ve deyimlerin en az iki en çok sekiz kelimedenden oluşabileceğini ifade etmiştir. Yazısında konu ile ilgili şunları aktarır: “*Deyimler en az iki en çok sekiz kelime ile kurulur. Çok uzun deyimler çok defa deyimlikten çıkmış, bozulmuştur*” (Hatipoğlu, 1963: 222).

Ahmet Turan Sinan’ın *Türkiye Türkçesindeki Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi* adlı doktora tezinde deyimlerin sayıları konusuna değinmiş ve şöyle demiştir: “*...Ancak bu mecazi ifadeleri deyim olarak kabul etmek doğru değildir. Anlamı en az kelime ile anlatma eğiliminin güçlü olduğu deyimlerde kalıplaşma gerçekleşirken sınırlı sayıda kelime görev alır*” (Sinan, 2000:107). Bu bilgilerin ardından kelime sayılarına göre deyimleri kategorize eden Sinan, 9 kelimedenden oluşan deyimlerin olduğunu belirtir ve bu dokuz kelimedenden oluşan deyimlere tezinde yer verir (107).

Hazırlanan bu çalışmada da deyimleri oluşturan kelime sayısı konusunda Hatipoğlu ve diğerlerinin fikrini benimsenmiş ve romandaki deyimleri incelerken deyimlerin en az iki kelimedenden oluşması gerekir düsturu içinde çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmanın bir bölümünü oluşturan deyimler bölümü için KMM’deki deyimler fişlendikten sonra Aksoy, Saraçbaşı, Yurtsever, Püsküllüoğlu ve TDK’nin sözlüklerinden deyimlerin var olup olmadığı tespit edilmiştir. Bu işlem sırasında TDK’nin çevrimiçi olarak hizmet verdiği sözlükte ise TDK’nin “*hasta düş-, haber ver-, emin ol-, ziyan et-, ziyan ol-*” gibi kelime gruplarını deyim diye belirttiği dikkati çekmiştir. Ancak bunlar; kelime grupları, bu kelime gruplarından da isim + yardımcı fiiller oluşturulan birleşik fiillerden başkası değildir.

Bu konuda, birleşik fiil konusunda Zeynep Korkmaz’ın tanımı şöyledir: “*Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad ve ad soylu bir veya birden çok kelime ile esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir*” Korkmaz, 2017: 199). Bu yardımcı fiiller ise et-

, ol-, bul-, kıl- vs dir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere birleşik fiiller tek bir kavrama karşılık olan sözcüklerdir. Dilin bir kavramı ifade etmede yetersiz kaldığı yahut bir kavramı daha geniş ifade etmek, nesnelere hareket kavramı katmak için başvurduğumuz birleşik kelimelerin deyim sayılması yanlıştır. Deyimlerde var olan mecaz, mecazi anlatım bu tür isim + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerde görülmez. *Hasta düş-* birleşik fiilinde isim unsuru olan **hasta** kelimesi gerçek anlamında; yardımcı fiil unsuru olan **düş-** ise sözlükteki 12. anlamı “*uğramak, kapılmak*” anlamı ile kullanılmış olup bu birleşik kelimeyi oluşturan iki unsur da sözlük anlamları ile bir araya gelmişlerdir, dolayısı ile deyim bir diğer önemli özelliği olan mecazlılık söz konusu değildir.

Bu konuda göz önünde bulundurulacak bir diğer konu da TDK'nin bu tür birleşik fiil yapılarını deyim sayarken, buraya kadar isimlerini zikrettiğimiz hiçbir araştırmacı böyle bir tanım yahut örnek vermemesidir. Bu da öne sürülen görüşü destekler niteliktedir.

3.1.2.2. Öneriler

Dil, Aksan'ın ifadesi ile “*Sözlü ve yazılı iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır olarak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünülene aktarma dizgesidir*” (Aksan, 2016: 17). Dil ve zihnin bir bütün içinde hareket ettiği ve dilin zihinden ayrı düşünülmemeyeceğini ortaya koyan dil kuramcısı, linguist Chomsky'nin dil tanımı ise Sinan'ın aktarımı ile şöyledir: “*Dil, özünde yalnızca insanlara ait, ciddi patolojik durumlar dışında tüm insanlar arasında neredeyse hiç farklılık göstermeyen ve doğuştan var olan biyolojik ortaklığımızın genel bir parçasıdır*” (Sinan, 2009: 1997). Zihinden, toplumdaki ve kültürden bağımsız olmayan dil, aynı zamanda canlı ve sonsuzdur. Dilin bu canlı olma özelliği konuşulduğu ve yazıldığı dönemlerde yeni yapılar, kurallar edinip eski yapı ve kuralların genişlemesine yahut ortadan kaybolmasına sebebiyet verir. Söz gelimi Eski Türkçe döneminde isimlerden sonra, zamirlerden sonra ve iyelik ekli kelimelerden sonra gelen üç farklı akuzatif eki kullanılırken bugün Türkiye Türkçesinde akuzatif eki yoktur. Yahut yine Eski Türkçe döneminde *yavuz* sözcüğü “kötü, fena” anlamında kullanılırken bugün “güçlü” anlamında kullanılmaktadır.

Dildeki bu gelişme ve değişme kaçınılmaz olup dilin her bir ögesinde görmek mümkündür. Çalışmanın bir bölümünü oluşturan “deyimler” de dilin bir parçası olması itibari ile bu değişim, gelişim, evrilmeden etkilenir.

Pek çok dilbilimci deyimleri incelerken, deyimleri oluşturan sözcüklerin yer değiştirilemeyeceğini yahut araya kelime(ler) alamayacağını, deyimde geçen sözcüklerden birinin yakın anlamlı dahi olsa başka bir kelime ile değiştirilemeyeceğini savunur (Aksan, vd.). Ancak çalışmanın inceleme romanı olan Kürk Mantolu Madonna’yı ve bu romandaki deyimler incelenirken deyimleri oluşturan kelimeler değiştirilebileceği gibi deyimde yeni kelime(ler) de eklenebileceği saptanmıştır. Bu eklemeler yahut değiştirmeler ise deyimden anlam bütünlüğünü bozmamaktadır.

Deyimlerin bu özelliklerinin dışında, gelişen ve değişen toplum ihtiyaçları ve yaşanan yeni tecrübeler, olaylar insanlara yeni deyimler oluşturmaya itmiştir. Literatürde yeri olmaması dolayısı ile kendi adlandırmamızı yaptığımız bu tür deyimler şöyledir: *Özgün Deyimler, Genişletilmiş Deyimler, Değiştirilmiş Deyimler.*”³

Özgün deyimler; “bahsedildiği gibi dilin canlılığı ve gelişen toplum, yaşanan tecrübeler, zihin işleyişi ile birlikte yazarın yahut söyleyenin kendisine has oluşturduğu deyimlerdir” şeklinde tanımlayabiliriz. Bu adlandırmaya sahip deyimler; deyimden tanımına ve yapı, oluşum özelliğine bire bir uyan, zıt düşmeyen ancak sözlüklerde yer almayıp yazarın kendi üretimi şeklinde karşımıza çıkan deyim türüdür. Eserden örnek olarak; *Kurt dişlerini göstermek, Posa haline gelmek* gösterilebilir.

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nün ikinci cildinde dilimizin yeni deyimler kazanmakta olduğunu ve güçlü, süslü, özgün söylemlerin deyim değeri kazanmaya başladığını dile getirir (Aksoy, 2018 B: 512).

Toklu da deyimlerin zamanla değişim geçirebileceklerini, kimi deyimlerin zamanla unutulabileceğini ve yerlerine yeni deyimlerin ortaya çıkabileceğini aktarır.

³ Bahsedildiği gibi bu isimlendirmeler; literatürde olmaması ile birlikte çalışmanın düzeni ve adlandırma ihtiyacından dolayı üzerinde düşünülmüş ve bu adlandırmalar uygun görülmüştür.

Buna karşılık atasözlerinin bu tür bir özelliğe sahip olmadığını, atasözlerinin yenilerinin dilde yer alamayacağını dile getirir. (Toklu, 2018: 153).

Şu an sözlüklerde yer edinen deyimlerin de bir zamanlar yalnızca sözlü iletişimde kullanılan deyimler olduğu ve ortaya çıktıkları tarihin belirlenemeyecek kadar eski olmaları göz önünde bulundurulursa bugün *özgün* olarak adlandırılan deyimler de şu an, eski zamanlardaki deyimlerin konumundadır. (**Ceza gibi kızmak, diri diri mezara kapanmak, kurt dişlerini göstermek** vs.)

İsmlendirilen “*genişletilmiş deyimler, değiştirilmiş deyimler*” konusuna deyim çalışmaları ile tanınan A. Turan Sinan 2009 yılında yazdığı bir makale ile, Ahmet Dağlı- Cafer Özdemir 2015 yılında birlikte yazdığı bir makale ile dikkat çeker. Kesin olarak bir başlıklandırma yapmasalar da zikredilen araştırmacılar deyimlerin yapısındaki bu esnekliği göz önüne serer.

Ahmet Dağlı, Cafer Özdemir; “*Halk Şairlerinin Diliyle Deyimler*” adlı çalışmalarında deyimler için: “*Bu makalenin inceleme konusu olan deyimler, biçimsel açıdan atasözleriyle aynı hususiyetlere sahiptir. En az iki sözcükten oluşan kısa ve özlü sözlerdir. Çoğunluğu sözcük öbeği durumundadır, ancak cümle şeklinde de olabilirler. Kalıplaşmış olan yapılarıyla sözdizimleri bozulamaz, sözcüklerinin yerleri de tıpkı atasözlerinde olduğu gibi, değiştirilemez*” (Dağlı, Özdemir, 2015: 201) açıklamasını yapsalar da şairlerin şiirlerinde verdikleri şu örnekler deyimlerin esnek yapıda olduğunu, sözdiziminde bozulmalar meydana gelebileceğini ve adına *genişletilmiş deyimler* denilen deyim oluşturulan sözcükler arasına yeni kelimeler eklenebileceğini göstermektedir.

“Kazdığı Kuyuya Kendi Düşmek”

Er odur gamsız uyuya

Kem, hele hicap yok eyiye

Herkes kazdığı kuyuya

Ameli ile bile düştü

Kuloğlu (2015: 104).

“Boynuz İsterken Kulaktan Olmak”⁴

Kanâat halkasın bırakma elden

Elinden çıkmasın der isen dümen

Deve, ahû gibi *boynuz isterken*

İki kulaktan da çıkar demişler

Levnî (2015: 106).

Çalışmadan anlaşılacağı üzere deyimler, dilin esnekliğinden faydalanmaktadır. Örnekler birer halk şiiri olması, sanat kaygısı, hece veznine uyma zorunluluğundan genişlemeye uğramış olsalar dahi, deyimlerin katı kuralları olan yapılar olmadığını gösterir.

Özetle söylemek gerekirse çalışmada altbaşlık olarak kullandığımız *genişletilmiş deyim*; sözlüklerde var olan asıl deyim eklenen kelime/kelimeler yahut edatlar ile birlikte oluşturulan özel yapıdaki deyimlerdir. Bu deyimler de tıpkı özgün deyimler gibi deyim yapı ve kurallarına zıt düşmez sadece deyim anlam alanını genişletir yahut daraltır. *Ateş gibi kesilmek / Ateş kesilmek; Kırk yıllık bir dost gibi. / Kırk yıllık; Ticaret hayatına atılmak / Hayata atılmak vs.*

Son olarak *değiştirilmiş deyimler* diye adlandırılan ve görüşlerine katıldığımız Sinan; deyimlerin bu özelliğine geniş çapta eğilmiş, ele almış hem deyimlerin kiplerinin, zamanlarının değişebileceğini hem deyim ilk kelimesinde hem orta kelimesinde hem de son kelimesinde deyimlerin değişime uğrayabileceğini dile getirir.

“Deyimler kalıplaşmış yapılar ise de kimilerinde kelime başında, ortasında veya sonunda bir takım kelimelerin kendisine yakın anlamda bir başka kelime ile yer değiştirdiğini görülür. Mastarla biten deyimlerde fiil unsuru dışındaki kelimelerin değişebildiği görülmektedir. Elbette bu değişme her türlü kelime ile değil, sınırlı sayıda kelime ile kalıplaşma çerçevesinde birbirlerinin yerini

⁴ Deyim daha derinlemesine incelenecek olursa hem bir değiştirme hem de bir genişletilme söz konusudur.

almaktadır. Birbirinin yerini alan kelimelerin durumu dikkatle incelenirse kelimenin değişmesi halinde işlevlerinin değişmediği görülür. Yani aynı işlevi yüklenebilecek ve deyimini oluşturan kelimelerin bütünüün yarattığı ortak anlamı bozmayacak bir yer değiştirme söz konusudur” (Sinan, 2009: 2005)

Gerek zaman ve kişisinde gerek kelime değişimine uğrayan deyimleri tespit eden ve bunları sayısal olarak dile getiren Sinan’ın görüşleri ile çalışmada ortaya konulmak istenen ve konuda görüş bildirilen husus örtüşmektedir. Sinan, sonuç bölümünde bu kalıplaşmış yapıların (deyim) büyük bir kısmında aynı anlamda yahut yakın anlamda olan başka unsurlar ile değişebileceğini, toplumun değişmesi ile beraberinde deyimlerde de değişimin mutlaka görüleceğini belirtir (2009: 2008).

Ahmet Dağlı, Cafer Özdemir’in çalışmasında da yine değiştirilmiş deyim örnekleri mevcuttur. Halk şairlerinin deyimlerinin anlam sınırlarını aşıp yeni anlamlar kazandırdıklarını dile getiren araştırmacıların *değiştirilmiş deyimler* için verdikleri örnekler şunlardır⁵:

“Anadan Görmek”

Hatırlayıp sorar m(1) ola hâlimden

Kirpikleri kara, kalem kaşlı yâr

Zikr-ü fikri gitmez benim dilimden

Anadan gülmedik garib başlı yâr

Dertli (Dağlı,Özdemir, 2015: 104).

“Kadasını Almak”

Mayılam (yar) sedasına

⁵ Makale içinde geçen bütün örnekler zikredilmeyecektir. Tüm örnekler ve daha detaylı bilgi için bkz: Dağlı, Ahmet, Cafer Özdemir (2015). “Halk Şairlerinin Diliyle Deyimler.” Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 8, s: 101-110.

Karşı duram kadasına

Ben fakirin odasına

Gelen dilber binler yaşa

Ercişli Emrah (2015: 105).

Bir tanımlama yapmak gerekirse; kalıp sözleri, deyimleri oluşturan sözcüklerin biri ya da birkaçının yakın yahut aynı anlamda başka bir kelime ile değiştirilmesi sonucu oluşan deyimlere *değiştirilmiş deyim* denir. İnceleme metni olarak seçilen romandan örnek olarak: *Aradaki buzu çözmek / Aradaki buzları eritmek; Kafadan kovmak / Kafadan çıkarmak, atmak; Nebat gibi yaşamak / Ot gibi yaşamak vs.*

Ancak Sinan'ın aksine bu çalışmada deyimlerin zaman ve kişi eklerinde meydana gelen değişimleri, *değiştirilmiş deyim* olarak kabul etmeyip sözdizimin bir gereği olarak kabul edilmiştir. Özellikle mastar ile biten deyimler cümlede yüklem olduğu durumlarda cümle yapısı gereği bir zaman ve kişi eki alması şart olmasından ötürü bu tür değişimleri değiştirilmiş deyim olarak değerlendirmeye tabi tutulmayacaktır.

Şunu da belirtmek gerekir ki deyimler en az iki kelimenin bir araya gelip kalıplaşması ile dilde ve zihinde tek bir anlamı ihtiva eden söz birlikleridir. Dolayısı ile özgün deyimler de, genişletilmiş deyimler de, değiştirilmiş deyimler de söylendiği ya da okunduğu anda zihin; kalıplaşarak oluşan, elde ettiği anlamı anlar.

3.1.3. Deyimlerin İşlevleri

İşlev; “*Dilin, dil birimlerinin dış dünya, düşünce, konuşan bireyler, vb. açısından yerine getirdiği, üstlendiği iş; dilin, dil birimlerinin belli bir amaçla kullanılışı (Görev de denir.)*” (Vardar: 2002, 122).

Humbolt' un ortaya koyduğu görüşe göre her insanın belli bir toplum ve kültür içinde olması gerekir ve dil de kültürden etkilenir. Antik Çağ görüşünü de kendi görüşüne katan Humbolt, dilin kültürden beslendiği ve insanın dilini, düşüncesini belirleyenin kültür olduğunu söyler (Akarsu: 1998).

İnsanın; toplumla, doğayla, insanla ilişkisinin ürünü olan deyimler de ait olduğu kültürün ürünüdür, her deyim ait olduğu toplumdan izler taşır. İlk olarak anonim ortaya çıkan ve sözlü kültürle yayılan deyimler insanın dil ile kültür ilişkisinin somut örneğidir. Aksan'ın belirttiği gibi “*Deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlar. Genel olarak deyimler açısından dilden dile büyük ayrımlar vardır*” (Aksan, 2009: 36).

Deyimlerin bir diğer işlevi sözlü kültür ürünü olmasına rağmen nesiller boyu çoğu zaman bozulmadan, olduğu gibi aktarılmasıdır. Deyimlerin ortaya çıktığı tarih net bir şekilde belli olmasa da dilden dile büyük oranda aynı şekilde aktarılır. Bu da aynı zamanda deyimlerin, akılda kalıcılığından ve hatırlanmasının kolaylığından kaynaklanmaktadır.

Dilin işlevlerinden biri olan *Şiirsel İşlev* (Toklu, 2018: 39)i dilin genel kullanımında sıkça rastlarız. Deyim, atasözü, ikileme gibi dil öğelerinde de dilin bu şiirsel işlevini, uyak, aliterasyon, asonans, yineleme ile sıkça görürüz. Deyimlerdeki şiirsel işlevler aynı zamanda yazılı ya da sözlü anlatımın üslûbuna akıcılık, çekicilik katar. Örnek olarak: *Tencere dibin kara, seninki benden kara; Tam takır, kuru bakır gibi.*

Hürriyet Gökdayı'nın “Türkçede Kalıp Sözler” yazısında deyimlerin işlevi için tespiti ise şöyledir:

“*Deyimlere gelince, yazarlar, bu birimleri üslup kaygısıyla ve bir dilin inceliklerini, zevk alınacak yönlerini okurlara tattırmak amacıyla kullanırken, konuşurlar da deyimün büyüğü, süslü, albenili havasından yararlanarak kişinin kendisini daha iyi aktarması amacıyla kullanmaktadır*” (Gökdayı, 2008: 97).

“*Deyimler, bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etmekteki gücünü ve başarısını, benzetmeli, aktarmalı, nükteli anlatıma olan eğilimlerini gösterir*” (Aksan 1996: 31, 172) diyen Aksan ayrıca “Anlambilim” kitabında deyimlerin somutlaştırma ve benzetme işlevleri üzerinde durur ve şöyle der:

“*Somutlaştırmanın en geniş ölçüde görüldüğü dil öğeleri deyimlerdir. Bir*

durumu, bir olayı, bir davranışı dile getirmek üzere birden çok göstergenin bir araya getirilmesiyle oluşan deyimlerde soyut şeylerin anlatımı için somutlaştırmaya başvurularak çok canlı, etkili bir anlatım gerçekleştirilir” (Aksan: 2009, 86).

Deyimler için bir diğer zikredilmesi gereken husus kimi deyimlerin bir öykü, fıkra yahut yaşanan bir olaya dayanmasıdır. Toklu'nun da belirttiği gibi bazı deyimler öyküden kaynaklanabilir yahut karşılıklı konuşma türünde deyimler de olabilir. Aynı şekilde Sinan da deyimlerin bu özelliğine dikkat çeker ve Şakir Ülkütaşır'dan şunları aktarır:

“Halk dilinde yaşayan bu tâbirler, ekseriyetle ya hakikî bir vak'aya veya mecazî bir fıkraya yahut hikâyeye dayanan sözlerdir. Diğer bir tâbirle bunlar, hakikî vak'anın, hayatî bir görüşün, felsefenin bize intikal eden veciz, mecazî ifadeleridir” (Sinan, 2008: 96).

Nasreddin Hoca fıkraları ile **“hırsızın hiç mi suçu yok, buyurun cenaze namazına”**; Bektaşî fıkraları vesilesi ile de **“balık baştan kokar, eski kulağı kesiklerden”** deyimleri dilimizde yer edinmiştir. (2008: 96)

3.1.4. Anlamlarına Göre Deyimler

Anlam (*Meaning*); Vardar'ın terimler sözlüğünde *“Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik. Anlamı, dil içi bağıntuların yanı sıra bağlam ve durum belirler”* (Vardar, 2002: 18) şeklinde tanımlanırken Korkmaz'ın terimler sözlüğünde ise *“Kelimenin tek başına veya söz içindeki öteki öğeler ile bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri”* olarak tanımlanır.

En az iki sözcüğün bir araya gelerek oluşan deyimlerde, sıklıkla bir araya gelen sözcüklerden birisinin gerçek anlamından sıyrıldığı görülür. Sıklıkla çünkü her deyimde gerçek anlamından sıyrılma söz konusu değildir, gerçek anlamları ile bir araya gelen ve kalıplaşmış deyim olan söz öbekleri de dilimizde mevcuttur.

3.1.4.1. Gerçek Anlamlı Deyimler

Bu deyimler; deyimini oluşturan kelimelerin gerçek, sözlük anlamlarını koruyup bir araya gelmesi ile oluşanlardır. Örneğin; *Yükte hafif, pahada ağır, Hem*

suçlu, hem güçlü gibi.

3.1.4.2. Mecaz Anlamlı Deyimler

Bu deyimler, deyimi oluşturan kelimelerin en az birisinin gerçek, sözlük anlamından sıyrılması ile oluşurlar. Deyimi oluşturan kelime ya da kelimelerin sözlük anlamı ile hiçbir ilişkisi kalmamıştır. Örneğin; *Diken üstünde oturmak, Kulaklarının pasını gidermek, Dut yemiş bülbüle dönmek* gibi.

Deyimler genel görüşe göre bu iki ana ulamda toplansa da Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı* (Aksan, 2004:178-179) kitabında ve Toklu, *Dilbilimine Giriş* (Toklu, 2018: 136) kitabında deyimleri farklı kategorize etmişlerdir. Her iki filolog da aktarmanın (mecaz, istiare, metaphor) ilk aşamasını benzetme (smile,teşbih) nin oluşturduğu konusunda hemfikirdirler ancak deyimleri kategorize ederken küçük nüanslarla birbirinden ayrılır.

Aksan, deyimleri 5 kategoriye ayırır⁶. Bu sınıflandırmada da belli başlı söz sanatlarını esas aldığı, başka anlam olayları göz önünde bulundurulursa bu sınıflandırmanın daha da genişleyebileceğini belirtir.

- a) **Benzetmeler** (çakı gibi, tereyağından kıl çeker gibi, çorap söküşü gibi gitmek),
- b) **Deyim Aktarmaları** (Pireyi deve yapmak, öküz altında buzağı aramak, yangına körükle gitmek),
- c) **Ad Aktarmaları** (Cebe indirmek, dünyaya gelmek, vadesi yetmek),
- d) **Çeviri Yoluyla, Kavram Aktarılarak Oluşturulanlar** (Ali'nin külahını Veliye Veli'nin külahını Ali'ye, kapak kızı, kraldan çok kralcı olmak),
- e) **Sözcükleri Göndergesel Anlamında Kullanılan, Aynı Zamanda Deyimleşme Gösteren Kalıplaşmış Anlatım Birimleri** (Mide bulandırmak, hesap görmek, eli ayağı tutmak)

Toklu⁷ ise deyimlerin anlamlarına göre sınıflandırılma yapılabilmesi için deyimi oluşturan kelimelerin değişmece anlamına göre belirlenebileceğini ifade eder

⁶ Yazarın deyim tasnifi ve tasnifine ait daha detaylı bilgiler için bkz: Doğan, 2004: s177-180.

⁷ Yazarın deyim tasnifi ve tasnifine ait daha detaylı bilgiler için bkz: Toklu, 2018: s.151-153.

ve buna göre deyimleri 3 kategoriye ayırır:⁸

- a) **Değişmece Anlamlı Deyimler** (Çam devirmek, dokuz doğurmak)
- b) **Kısmen Deyimleşenler** (Göze batmak, eli açık)
- c) **Gerçek Anlamlı Deyimler** (Hem suçlu hem güçlü, parayla değil sırayla)

Deyimler oluşurken Aksan'ın da belirttiği üzere söz sanatı olarak adlandırılan benzetme, metafor/mecaz, metonimiden yola çıkarak bir durum ya da kavramı karşılayan kalıplaşarak dilde yer eden ifadelerdir. Deyim(ler)in bir kavram ya da durumu sıklıkla mecazlardan faydalanarak etkili ve kısa bir şekilde ifade edilmesi yani yeniden anlatımı; deyim(ler)in de bir *imge* çeşidi olduğunu gösterir. Söz gelimi kişinin öfkesinin fazlalığı *çok sinirlenmek* söz birliği ile anlatılabilirken, öfke halini ve fazlalığını anlatan bir eylem, ad dilde varken; bunu *küplere binmek* mecazi/değişmeceli yoldan kalıp bir ifade ile anlatıldığı vakit bir yeniden anlatma, kavramlaştırma meydana gelmiş olur. İmgenin ise bir şeyi başka bir şey üzerinden yeniden anlatılması olması deyimleri de birer imge sayma mecburiyetini ortaya çıkarır. Deyimler bir imge türü iken kalıp bir ifade olmaları, sıklıkla geçmişten güne aktarılırken en eski şeklini koruması, daha çok kavram ya da durumu anlatması vs. gibi özellikleri ve imgenin kendisinin zor bir kavram oluşu, daha fazla kafa karışıklığına sebep olmaması adına bu çalışmada deyimler ayrı bir bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

3.1.5. Deyimlerin Sentaktik Yapısı

Kavram; “Bir sözlükte madde başı olarak yer alan sözcüklerdir. Ancak bunlardan bir bölümü bir nesneyi, bir niteliği; bir bölümü de bir olayı bir oluş ya da devinimi gösterir” (Aksan, 2016: 53). Deyimleri oluşturan her bir sözcük bir kavram olup bu kavramlar bir araya gelerek kendi kavramlarından ayrılıp yepyeni bir kavramı ifade ederler. Artık zihnimiz deyimi tek bir kavram gibi anlar, algılar
Örneğin:

MÜREKKEP	YALAMAK	MÜREKKEP YALAMAK
----------	---------	------------------

⁸ Yazarın tasnifinde “Kısmen deyimleşenler, Gerçek Anlamlı Deyimler” ifadesi yer almamaktadır. Yazar direkt bir adlandırma yapmak yerine gerekli açıklama ve beraberinde örneklerini sıralamıştır. Açıklamalarından yola çıkarak bu şekilde bir adlandırma uygun görülmüştür.

Yazı yazmak, desen çizmek veya basmak için kullanılan türlü renklerde sıvı madde	Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek.	Temel anlam: mürekkebi yalamak
		Deyim anlam: Çok okumuş, yazmış olmak

İşte deyimlerin bu kavram alanları onların ilintili oldukları cümlelerde de kendisini gösterir. Deyimler bir bakıma yeni kavram alanını içinde geçtiği cümle bağlamı belirler. Örneğin *deliye dönmek* deyimini içinde geçtiği cümle bağlamına göre olumlu ya da olumsuz bir anlamı, kavramı ifade ediyor olabilir. Şu örneklerle bakacak olursak:

*Zeynep yarışmada birinci olduğunu öğrenince sevinçten **deliye döndü.*** (Olumlu)

*Ali, aldığı trafik cezası karşısında öfkeden **deliye döndü.*** (Olumsuz)

Deyimlerin bir diğer sentaktik özelliği ise deyimini oluşturan eylemin kip, zaman ve kişi eki ile çekimlenebilmesi ve ait olduğu cümlenin bir ögesi olabildiği gibi cümle içerisinde yüklem görevini üstlenebilmesidir. Örneğin:

*Dün akşam bir tesadüf sayesinde **yakamı kurtardım.*** (78/21.)

*Sabahtan beri kurduğum binanın **yerinde yeller esiyordu.*** (67/35,36.)

Deyimlerin sentaktik oluşum yapılarına bakacak olursak, dilimizde çeşitli şekillerde deyimler oluşur. Sınıflandıracak olursak:⁹

I. Eylemlilik Öbeği Yapısındaki Deyimler

Bu tür deyimler hem romanımızda hem de genel olarak, dilimizde en yaygın deyim yapısıdır. Fiil grubu olarak adlandırılan bu kelime gruplarını Muharrem Ergin şöyle tanımlar:

⁹ Sınıflandırmada örneklerin tamamı KMM'den seçilmemiştir. Romandaki deyimler neredeyse tamamı eylemlilik öbeği yapısında olduğundan örnekler genel Türkçe deyimler arasından verilecektir.

“Fiil grubu fiil isimleri üzerine kurulan kelime grubudur. Fiil isimleri bu grubun esas unsurudur ve tabii en sonda bulunur. Kendisinden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil grubunu meydana getirir. Kendisinden önce gelen bu unsurlar fiil kökünün gerektirdiği unsurlardır...” (Ergin, 2013: 395). **Örneğin; Küçük düşür-; İçine kapan-; Kendini ye-; Maceraya atıl- vs.**

II. İsim Tamlaması Yapısındaki Deyimler

İsim tamlaması; *“İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur”* (Karahana, 2014: 42)

Altın bilezik; Ömür törpüsü; Temcit pilavı, Fındık kurdu vs.

III. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Deyimler

İsim unsurunun bir sıfat unsuru ile nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur (48).

Uzun boylu; Uzun boylu; Deli fişek; Kirli çıkı vs.

IV. Edat Grubu Yapısındaki Deyimler

Edat grubu; *“Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur”* (62).

Makine gibi; Kırk yıllık dost gibi; vs

V. Tekrar Grubu Yapısındaki Deyimler

Tekrar grubu; *“Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrara iştiraki tamamiyle birbirine eşittir... Eksiz yan yana gelirler ve her iki kelime de kendi vurgusunu taşır”* (Ergin, 2013: 377).

Sessiz sedasız; Kör topal; Paşa paşa vs.

VI. Yüklemsel Olmayan Sözcük Bağdaştırması Yapısındaki Deyimler

Bu yapıdaki deyimler bir bağdaştırma ile bir araya gelen ancak yüklem vazifesi gören bir eylemin olmadığı, eksik, eksilteli yapılardaki deyimlerdir.

Hâli vakti yerinde, Eldeki yara, yarasıza duvar deliği vs.

VII. Tümce Yapısındaki Deyimler

Bu yapıdaki deyimler tıpkı bir cümle formunda olup dilimizde en az var olan deyim yapılarıdır.

Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş; körle yatan şaşı kalkar vs.

3.1.6. Atasözleri

Dilimizin bir diğer kalıplaşmış söz öbeği atasözleridir. Geçmişte; mesel, darbimesel, sav, hikmet gibi isimlerle adlandırılan atasözleri Aksoy'un tanımı ile şöyledir; *“Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir”* (Aksoy, 2018 A).

TDK'nin sözlüğünde ise *“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel”* (<https://sozluk.gov.tr/>: Atasözü maddesi) tanımı yer almaktadır. Atasözleri tanımlarında dilcilerinin birleştiği hususlar bu sözlerin kalıplaşmış, özlü, anonim, halka mal olmuş, yargı bildiren söz birliklerinin olduğudur.

Dilde atasözleri ve deyimler sıklıklar birbirine karıştırılmaktadır. Ancak deyimler anlamsal bir bütünlük taşıyan söz öbekleri olmasına karşın (birkaç cümle durumundaki deyim örneği dışında) atasözleri hüküm, yargı bildiren cümle hüviyetindeki yapılardır. Bu farklılık deyim ile atasözünün temel farklılıklardan birisidir. Atasözleri, ataların yaşayıp tecrübe ettikleri birtakım olaylar sonucu söylemiş oldukları nasihat, öğüt bildiren sözlerken deyimlerin amacı bir durumu belli bir kalıp içinde hoş bir anlatımla ifade etmektir. Bu farklılık da deyim ile atasözü arasındaki temel farklılıktan bir diğeridir.

3.1.7. Deyim Üzerine Yapılmış Tezler

Deyim üzerine yapılmış pek çok yüksek lisans tezi de bulunmaktadır. Bu tezlerden en başta Sadet Maltepe'nin yüksek lisans tezi gelir.

Maltepe, Sadet (1997). Deyimlerimizin Yapısal Özellikleri adlı yüksek lisans tezinde deyimlerin anlam yönlerine değil biçimlerine, biçimce oluşumlarını incelemiş ve toplam 2726 deyim incelenmiştir.

Abuzer Gülpınar (2016), Türkçe Atasözü ve Deyimlerin İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi, adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, Türkçe atasözleri ve deyimler insan hakları açısından ele alınmış, bunlarda insan hakları ihlaline yol açan yönler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu incelemede Türkçe atasözü ve deyimlerde insan hakları ihlaline açık olan azımsanmayacak sayıda örnek olduğu belirtilmiştir.

“Yaşama hakkı”, “işkence ve küçültücü muamele”, “ayırıcılık” sorunlarıyla ilgili atasözü ve deyimler tespit edilmiştir.

Muhammet Sait Genç (2014), “Divan-ü Lugati’t-Türk’te Geçen Deyimler ve Bu Deyimlerin Günümüzdeki Karşılıkları” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında DLT’de toplam 219 deyim kullanıldığı ve bu deyimlerin çoğunun günümüzde de kullanımda olduğu belirlenmiştir.

Cesur, Hasan Hüseyin (2010), “Yunus Emre Divanı’nda Deyimlerin Yapı ve Bakımından İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında sayısal bir sunulmamış, deyimlerin yapı ve anlam çözümlenmeleri yapılmıştır

Muhammed Çitgez (2010) “19. Yüzyıl Kars Âşıklarında Deyim ve Atasözleri” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında ise 5 Âşık’ şiiirleri üzerinde inceleme yapılışı ve toplam, 29 atasözü ve 507 deyim belirlenmiştir. Değimlerin genel olarak, duygusal, kederli durumları anlatmak için kullanıldığı tespit edilmiştir.

Seher Tozoğlu (2009)’nun “TC MEB İlkğretim için Tasviye Edilen 100 Temel Eser İçerisindeki Türk Edebiyatına Ait Romanların ve Atasözleri ve Deyimler Bakımından İncelenmesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, 9 roman üzerinde yaptığı incelemede, 6107 deyim tespit etmiştir. Bunlardan 2527’si tekrarlanan deyimlerdir. 9 romanın toplam sayfa sayısı ise 1693’tür. En çok tekrarlanan deyimler ise fark etmek/37, dağ başı/10, karşılık vermek/9, dümen kırmak/11, kim bilir/15, haber salmak/19, aklına gelmek gözleri yaşarmak ve sağ olmak/8’er kez tekrarlandığı belirtilmiştir.

Çitil (2009: 102), “Sait Faik Abasıyanık’ın Hikâyelerinde Argo, Deyim ve Atasözlerinin İncelenmesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, iki kitaptaki 10 hikâye üzerinde çalışılmış ve toplam 32 Argo, 565 deyim ve 8 atasözü tespit edilmiştir.

Onur Elibol (2009) “Tarık Buğra’nın Küçük Ağa Romanı’nda Kullanılan Deyimler” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, 644’ ü birbirinden farklı toplam 1625 deyim tespit edilmiştir.

Ömer Koç (2003) “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Deyimler” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında 1450 deyim tespit edildiği belirtilmektedir.

Şeref Yılmaz (2001) “*Abdul Kadri’nin (Ötgen Künler) Romanı’nda Geçen Deyimlerin İncelenmesi*” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında 200 deyim tespit edilmiştir.

Roman ve hikâyelerdeki deyimler üzerine de çeşitli tezler hazırlanmıştır. Ancak hazırlanan bu tezler genel yapı ve biçim olarak incelenmiştir. Deyimlerin anlam alanları, söz varlığına yönelik çalışma yapılmamıştır.

Deyimlerin oluşum biçimleri, anlam alanları imge bilimindeki yeri ve tüm bu oluşumların Türk diline, Türk düşünce ve kavramlaştırma dünyasına yansımalarının incelenmeye, ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bu çalışmada inceleme metni olarak seçilen Kürk Mantolu Madonna romanında toplam 228 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin 157’si kaynak sözlük olarak kullanılan sözlüklerde yer alırken; 40’ı özgün olarak dile kazandırılmış; 11’i genişletilmiş; 19’u ise değiştirilmiş deyimden oluşmaktadır.

Çalışmada kullanılan temel beş sözlük içerisinde TDK’nin Güncel Türkçe Sözlüğü muhtevası en geniş sözlük olarak karşımıza çıkmaktadır. 157 deyimden 145’ini kapsayan TDK Güncel Sözlüğü’nün sürekli güncel tutulması, dil gelişimlerini takip ederek sözlüğüne bu gelişimi entegre etmesi ve TDK’nin matbu değil açık erişim sözlük oluşu diğer sözlüklerinin TDK’nin sözlüğü yanında cız kalmasının sebepleri arasında sıralanabilir.

Kapsam alanı en dar olan sözlük ise 157 deyimden 91’ini içermesiyle Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Cilt 2)’dür. Ayrıca incelenen deyimler içerisinde cümle bağlamında en çok “Üzüntü” ifade eden deyimler kullanılırken Özgün deyimler içinde en fazla “Namusluluk” anlatan deyim üretilip dile kazandırılmıştır.

3.2. DEYİM DİZİNİ

İncelenen romanda toplam 228 deyim (özgün, değiştirilmiş ve genişletilmiş deyimler dâhil) önce alfabetik olarak verilecek. Alfabetik olarak verilirken parantez

içerisinde deyimın hangi sözlüklerde yer aldığı da belirtilecektir. Ardından bu deyimlerin hangi bağlamda kullanıldıkları, cümle bağlamı içinde deyimın kazandığı anlam dizini halinde yine alfabetik olarak verilecektir.

3.2.1. Deyimlerin Alfabetik Dizini

A

1. Adamdan say(ma)mak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Şirkette olsun, evde olsun, kendisine ruhen tamamen yabancı insanların onu **adamdandan saymamalarını** hoş görmekle kalmıyor, bunda adeta bir nevi isabet de buluyordu.” (33/7)

2. Ağırılık çökmek (A.P, M.E.S, T.D.K)

“Yavaş yavaş gözlerime **ağırılık çöktüğü** halde, her akşam duymaya alıştığım bu muazzam ve yumuşak nefes hışırtısının başlamasını bekledim.” (133/16)

3. Akıl etmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ancak bu anda şaşkınlığımdan bir parça kurtuldum ve ayağa kalkmayı **akıl ettim.**” (74/3.)

4. Akıl öğretmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ona ben metanet tavsiye ettim, **akıl öğrettim**, destek oldum.” (97/24.)

5. Akıntıya kapılmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“İnsan, bilhassa kadın ve erkek münasebetleri o kadar karmaşık ve arzularımız, hislerimiz o kadar anlaşılmaz ve bulanık ki, hiç kimse ne yaptığını bilmiyor ve **akıntıya kapılıp** gidiyor.” (97/3.)

6. Akıp gitmek (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Bir imkân mevcudiyetine ihtimal vermeye bile cesaret edemediğim bir imkân, boş ve manasız **akıp giden** ömrümün yanına kadar sokulmuş ve sonra, birdenbire, geldiği kadar ani ve sebepsiz, çekilip gitmişti.” (62/6)

"Yaşamak, tabiatın en küçük kıvılcığını sezerek, hayatın sarsılmaz bir mantık ile **akıp gidişini** seyrederek yaşamak; herkesten daha çok, daha kuvvetli yaşadığını, bir âna bir ömür kadar çok hayat doldurulduğunu bilerek yaşamak..." (87/35.)

7. Akşamı bulmak¹⁰ (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Her gün aynı şekilde kalkıyor, aynı şeylerle meşgul oluyor, öğleye kadar sabun fabrikasına gidiyor ve öğleden sonra, ona gazete veya kitap okuyarak, dışarıda gördüklerimde ve duyduklarımdan bahsederek, **akşamı buluyordum.**" (134/5.)

8. Alay eder gibi

"Enişterim benimle **alay eder gibi**, ablalarım tamamen yabancı, anam eskisinden daha zavallıydı." (142/31.)

9. Altın bilezik (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Babam mektubunda: "Bir iki senede bu işi öğrenip gelersen, bizim buradaki sabunhaneyi büyütür, ıslah eder ve senin idarene veririm, sen de ticaret hayatına atılarak **altın bileziğin** sayesinde mesut ve müreffeh olursun!" diyordu." (50/35.)

10. Aptal yerine koymak (M.Y, T.D.K)

"Tabiatımda manasız denilecek kadar ileri giden bir çekingenlik vardı ki, çok kere etrafım tarafından yanlış anlaşılma, **aptal yerine konmama** sebep olur ve beni üzerdi." (48/24.)

11. Arada boşluk bırakmak

"Buna karşı nazik, fakat daima **arada bir boşluk bırakan** tavrını muhafaza etti." (24/15,16.)

12. Aradaki buzları kırmak

¹⁰ Bu deyim Ö.A.A'da "akşamı etmek" şekliyle mevcuttur. Deyimin isim + yardımcı fiil ile kurulmuş olması ve deyim Aksoy'un kitabındaki anlamı örnek cümledeki bağlam ile örtüşmesinden dolayı "akşamı bulmak, akşamı etmek" arasındaki farklılığa değinilmeden deyim Aksoy'un hazırladığı sözlükte de var olarak kabul edilmiştir. (bkz: Aksoy, 2018, C 2: 558 "Akşamı etmek" maddesi.)

“Onu okşamak, **aramızdaki buzları**, daha ziyade kuvvetlendirmeden **kırmak** istiyordum.” (118/28,29.)

13. Aradaki buzu çözmek

“Bundan sonra **aradaki buzu çözmeye**, bu insanların birbirlerine karşı duydukları müthiş yabancılığı gidermeye imkân yoktu.” (32/17,18.)

14. Arası açılmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Zaten son mektuplarının **arası** gitgide **açılmıştı** ve daha az ve daha güçlkle doluyor gibiydi..." (145/8.)

15. Aşılmaz bir duvar içine almak

"On seneden beri ona karşı duyduğum hiddetin, etrafıma karşı kendimi **aşılmaz bir duvar içine alışı**mın hakiki sebebini şimdi anlıyorum." (158/13.)

16. Ateş basmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Bacaklarını birbirinin üstüne atınca eteği dizkapaklarının gerisine kadar açılırdı ve ben yüzüme her zamanki gibi **ateş bastığını** fark ettim.” (61/3,4.)

17. Ateş gibi kesilmek

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayâsızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm **ateş gibi kesilerek** kaçacak yer arardım.” (58/35,36.)

18. Ayak basmamak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Artık bu sergiye **ayak basmayacağımı** biliyordum.” (61/33.)

B

1. Bağlı (merbut) olmak (T.D.K)

“Fakat diğer aile efradına karşı en kck bir manevi bağla **merbut olduğunu** gösterecek alametler yoktu.” (32/7.)

“Sonra, aradan seneler geçtiği halde, nasıl hala ona **bağlı olduğumu** gördükçe, ruhumda daha büyük bir infial duyuyordum.” (149/7.)

2. Baş başa kalmak (A.P, M.E.S, M.Y, .A.A, T.D.K)

"Ne zaman kendimle **baş başa kalsam**, Raif Efendi'nin saf yüzü, biraz dünyadan uzak, buna rağmen bir insana tesadüf ettikleri zaman tebessüm etmek isteyen bakışları gözlerimin önünde canlanıyor." (11/5,6.)

3. Baş başa vermek (A.P, M.E.S, M.Y, .A.A, T.D.K)

“Sonra, sol tarafımda adeta **baş başa vermiş** duran kadınlara dönerek, zoraki bir gülümseme ile:” (42/24.)

4. Başıboş bırakmak (A.P, M.E.S, M.Y, .A.A, T.D.K)

“Cılız vücutları, kemikleri ıkmiş yüzleri ve bir asabi hastalığa uğramış gibi parlayan gözleriyle, ölçsüz bir neşe içinde kendilerini kaybeden delikanlıların ve cemiyetin haksız ve mantıksız bağlarına, batıl hükümlerine isyanın en iyi şeklini cinsi arzularını **başıboş bırakmakta** bulduklarını zanneden gek kızların hali sahiden hazindi.” (112/7.)

5. Başka dünyaya doğar gibi uyanmak

“Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, kck kız çocukları gibi masum, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, **başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı** sanmıştım.” (120/1,2.)

6. Başına kalmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Kaynatam öldü ve baldızımla kayınlarım **başıma kaldı**.” (148/27,28.)

7. Başından savmak (A.P, M.E.S, M.Y, .A.A, T.D.K)

“Nedense, hayatta bir müddet beraber yürüdüğümüz insanların başına bir felaket geldiğini, herhangi bir sıkıntıya düştüklerini görünce bu belaları kendi **başımızdan savmış** gibi ferahlık duyar ve o zavallılara, sanki bize de gelebilecek belaları kendi üstlerine çektikleri için, alaka ve merhamet göstermek isteriz.” (15/4.)

8. Başını alıp gitmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“**Başını alıp gidiyor.**” (34/27.)

“Siz **başımızı alıp gidiyorsunuz.**” (84//9,10.)

9. Baştan aşağı¹¹ (A.P, Ö.A.A, M.E.S, M.Y)

“Beni **baştan aşağı** süzdü, kılık kıyafetime baktı, evine davet ettiğine pişman olmamış olmalı ki, elini dostça bir tebessümle omzuma vurarak...” (13/31.)

“Beni **baştan aşağı** uzun zaman süzdü.” (77/37.)

10. Baştan aşağı doldurmak

“Bir hayatı **baştan aşağı dolduracak** kadar zengin olan hatıralar, böyle kısa bir zamana sıkıştırıldıkları için hakikattekinden daha canlı, daha tesirliydi.” (158/24,25.)

11. Boğulacak gibi kıvranmak¹²

“Boğulacak gibi kıvranıyor, göğsü sarsılıyor, fakat kolumu bırakmıyordu.” (114/19.)

12. Borusu ötmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Buna rağmen, evde zavallı ihtiyardan başka herkesin **borusu ötüyordu.**” (30/1.)

13. Boş durmak¹³ (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Hakikaten ben de **boş durmak** istemiyor, gizli gizli hazırlanıyordum.” (48/7,8.)

¹¹ “Baştan aşağı” söz birliği yalnızca TDK’de yoktur. T.D.K çevrimiçi güncel sözlükte bu söz birliği *zarf* olarak belirtilmiştir.

¹² Bu deyim ile ilgili verilen açıklama için bkz: Değiştirilmiş deyimler, “boğulacak gibi kıvranmak” maddesi.

¹³ Ali Püsküllüoğlu’nun sözlüğünde deyim, olumsuz yapıda “boş durmamak” şekliyle vardır. Deyimin anlamı örnek cümlemizdeki bağlam ile uyuşmadığı için deyim A.P’de *mevcut değildir* olarak değerlendirmeye alınmıştır.

14. Boşa çıkmak(A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Bu histen kurtulmak için yaptığım bütün hamleler **boşa çıktı**." (148/7.)

15. Burun kıvrırmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Hiç kimse evin nasıl döndüğünü sormuyor, sadece, kendini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp **burun kıvrırmak** suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkarıyordu." (30/10.)

16. Buz gibi (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Kadının yüzünden, yılan sokmuş gibi bir buruşma ve vücudundan **buz gibi** bir ürperme geçti, fakat bu pek kısa, belki bir saniyenin dörtte birinden daha az bir zaman sürdü." (71/20.)

C

1. Can atmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Mesut bir aile babası, diye düşündüm, bir an evvel çoluğuna çocuğuna kavuşmaya **can atıyor**." (19/37.)

2. Cana yakın¹⁴ (A.P, Ö.A.A, M.E.S, M.Y)

"Biraz çirkin fakat **cana yakın** bir karısı vardır." (14/2.)

3. Canı sıkılmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Kim bilir, evin gürültüsü mü **canımı sıkıyor** nedir ?" (35/27.)

"Bir şeye mi **canınız sıkıldı**? dedim." (35/30.)

"Bütün lakaytlığına rağmen **canı sıkılmış** bir hali vardı." (42/4.)

"Fakat ilk aylar geçince eskisi kadar **canım sıkılmamaya** başladı." (53/23.)

¹⁴ Deyim, T.D.K'da *birleşik kelime* olarak geçmektedir.

“Kadının bu lüzumsuz merakı **canımı sıkıyordu.**” (61/7.)

“**Canınız sıkılmış** gibi dolaşırken birdenbire benim portremin önünde durdunuz...”
(76/31.)

“Bir şeye mi **canınız sıkıldı?** dedim.” (95/1.)

“**Canımı sıkacak** bir şey olmadı.” (95/2.)

“Ciddi söylüyorum, **canınız sıkıldıysa** sizi serbest bırakayım!” (102/1,2.)

“Bütün bu manasız hislerin, yersiz korkuların şu anda hiç lüzumu olmadığını, hayatımın en aydınlık gününü vehimler ve fena sezilerle karartmanın sebepsizliğini düşündükçe büsbütün **canım sıkılıyordu.**” (117/35.)

“Her sualime, **canı sıkıldığı** halde gülümsemeye çalışarak: "Yarın dokuzda gelin, öğrenirsiniz!" demekle mukabele ediyordu.” (128/12,13.)

4. Cereyana kapılmak (T.D.K)

“Ara sıra kendi kendimizden kurtulup **cereyana kapılmak** hoş bir şey...” (110/26.)

5. Ceza gibi kızmak

“Üstleri başları daima bakımsız, yüzleri ve elleri daima kirli ve benizleri daima soluk olan çocuklarına, anlayamadığı melun bir düşmanın musallat ettiği iki **ceza gibi kızıyor**, süslenip sokağa çıkacağı sırada kirli elleriyle üstüne dokunmamaları için onları yanından nasıl uzaklaştıracağını bilemiyordu.” (29/8.)

Ç

1. Çene kilitlemek

“Siyah gözlerinin keskin ifadesi **çenelerimi kilitliyordu.**” (65/16.)

2. Çocuk gibi sevinmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Buluştuğumuz zaman, ayrı kalmış arkadaş **çocuklar gibi seviniyor**, el ele tutuşarak

yürüyorduk.” (106/14,15.)

D

1. Dehşete düşmek (M.Y, T.D.K)

“Sualinin hakiki manasını anlamış ve **dehşete düşmüştüm.**” (40/2.)

2. Deli gibi (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Bu müthiş sesi duyunca, evvela ne olduğunu anlamayarak bir müddet duracak, sonra **deli gibi** "Raif Raif!" diye bağırıp benden bir cevap almaya çalışacaktı.” (125/17.)

“**Deli gibi** değil, gayet akli başında olarak seviyorum. (136/5.)

3. Deli olmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Utancımdan **deli** olacaktım.” (157/31.)

4. Deliyeye dönmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Artık her satırdan, her yarım kalmış ifadeden, her şakadan birtakım manalar çıkarıyor ve **deliyeye dönüyordum.**” (145/17.)

5. Derin düşünceye dalmak

“Siyah gözleri anlaşılmaz, **derin düşüncelere dalmış** gibi yere bakıyor, adeta bulamayacağından emin olduğu bir şeyi son bir ümitle aramak istiyordu.” (55/34.)

6. Dışa vermek

"Bu âlemlerin tezahürlerini **dışarı vermediklerine** bakıp onların manen yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer tecessüsü ile bu meçhul âlemi merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur." (11/19.)

7. Dik dik bakmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Uzun yapraklı bir defterin üzerine birkaç rakam yazan adamın yüzüne, "Saadetimi fark etmiyor musun a sersem!" der gibi **dik dik bakıyor**, henüz salonu terk etmemiş olan müşterileri, hatta orkestrayı, gülererek selamlamak için kuvvetli bir arzu duyuyordum.” (80/5.)

“Bir polis, ikinci defa yanımdan geçerken, bana **dik dik baktı** ve üçüncü seferinde buralarda neden dolaştığımı sordu.” (128/31.)

8. Dili tutulmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"**Dilim tutulmuş** gibi kaldım." (93/13.)

9. Diri diri mezara kapanmak

“Her şeyi içinde boğmaya mecbur olmak, **diri diri mezara kapanmaktan** başka nedir?” (159/11.)

10. Dolap döndürmek¹⁵ (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Babamın hastalığından, annemin zavallılığından ve ablalarımın korkaklığından istifade edilerek yokluğumda bir hayli **dolaplar dönmüşe** benziyordu.” (144/19.)

11. Dört duvar arasına kapanmak

“Böyle bir devirde, **dört duvar arasına kapanarak** Osmanlı tarihi veya musahabat-ı ahlâkiye okumak pek cazip bir şey değildi.” (47/37.)

12. Dört elle sarılmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“**Dört elle işe sarılmaya** ve işsizliğin doğurduğu sıkıntılı vehimlerden bu şekilde kurtulmaya azmetmişim.” (66/4.)

13. Dudak bükmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Babasını sorunca, yapmacık bir tavırla yüzünü buruşturup **dudaklarını bükerek**:

¹⁵ Deyim Ömer Asım Aksoy’un sözlüğünde “dolap çevirmek” şekliyle mevcuttur ve deyim Aksoy’un kitabındaki anlamı, örnek cümledeki bağlam ile örtüşmesinden dolayı “dolap döndürmek, dolap çevirmek” arasındaki farklılığa değinilmeden deyim Aksoy’un hazırladığı sözlükte de var olarak kabul edilmiştir.

"Buyurun!" dedi." (24/37.)

"Hiç kimse evin nasıl döndüğünü sormuyor, sadece, kendini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye **dudak büküp** burun kıvırmak suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkarıyordu." (30/9,10.)

14. Düşünceye dalmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Tekrar **düşüncelere dalmak...**" (91/11.)

"Bu sefer ağır ağır ve **düşüncelere dalarak** gidiyordum." (125/5.)

15. Düşünmeye dalmak

"Dışarı çıkıp evin yolunu tuttuğum sırada **düşünmeye daldım.**" (36/13,14.)

E

1. Ele almak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Babamın işlerini **elime almak** istediğim zaman, ölümünden evvel mirası bölüştürdüğünü haber aldım." (142/35.)

2. Ele vermek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Onun şaşıracağı, sırrını **ele vereceğimden** korkacağı sanmışım. (23/33.)

Son söylediğim cümle ile yalanımı **ele vermiş** olduğumu düşününce büyük bir şaşkınlığa uğradım." (61/27.)

3. Eli kolu bağlı kalmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Arada bu muazzam mesafe **elimi kolumu bağlı**yordu." (145/33.)

4. Elinden çıkmak (M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Elimde tuttuğum resmin çizgilerindeki isabet, bunun bir heveskâr **elinden çıkmadığını** gösteriyordu." (23/24,25.)

5. Eline bırakmak

"Zeytinleri silmek, toplamak, fabrikaya götürüp yağ çıkartmak işlerini şunun bunun **eline bıraktım.**" (146/4.)

F

1. Feryat koparmak (T.D.K)

"Ayak sesleri tam arkama gelince, düşmemek ve küçük bir **feryat koparmamak** için büyük bir gayret sarf ettim ve yanı başımdaki duvarı tuttum." (68/12.)

"Kapıya atıldım ve dışarı çıkınca bir **feryat kopardım.**" (113/22.)

G

1. Gıpta etmek (M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Yahut bir kiremit, hafif bir rüzgârla yerinden oynayarak, devrin **gıpta ettiği** bir kafayı parçalayabilirdi." (138/18.)

2. Gizli kapaklı¹⁶ (A.P, Ö.A.A, M.E.S, M.Y)

"Son aylarda yazılanlarda biraz şaşkınlık, saklanmak isteyen bir şeyler ve her zamanki açık Maria'ya pek yakışmayan kaçamaklı, **gizli kapaklı** ifadeler vardı." (145/12)

3. Göğsü daralmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Bu anda neler duyduğumu ona söyleyecek bir kelime bulamadığım için **göğsümün daralır** gibi olduğunu, boğazımın kurduğunu hissettim." (104/31.)

4. Gömülüp kalmak

¹⁶ Deyim, T.D.K sözlükte *birleşik kelime* olarak geçmektedir.

“Asıl "ben" , otuz beş seneye yaklaşan ömrümde, ancak üç dört ay kadar yaşamış, sonra, benimle alakası olmayan manasız bir hüviyetin derinliklerine **gömülüp kalmışım.**” (158/32.)

5. **Gönül almak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)**

“Beş sene evvel, Ferhunde Hanım'la evlenmek istediği sıralarda, Raif Bey'in peşini bırakmayan, ona hoş görünmek için türlü türlü roller yapan, nişandan sonra eve her gelişinde müstakbel bacanağına da **gönül** alacak bir şey getirmeyi de unutmayan Nurettin Bey bile, şimdi bu kadar manasız bir insanla aynı evde oturmaktan sıkılır gibiydi.” (31/9)

“Bunu bırakıp, saf bir çocuğa biraz da **gönlünü almak** için söylenmiş bir söze bağlanarak meçhul bir hayata, nereye varacağı malum olmayan bir maceraya atılmak, onun daima iyi işleyen kafasının kabul edeceği bir iş değildi.” (147/25,26.)

6. **Göz açamamak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)**

“Ben bile, yol hazırlıkları, pasaport, bilet, vize işleri peşinde koşmaktan **göz açamadığım** halde, onunla beraber dolaştığımız sokaklardan geçerken tuhaf oluyordum.” (141/21.)

7. **Göz atmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)**

"Buna bir **göz atınca** hayretimden donakaldım." (22/18.)

8. **Göz dikmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)**

“Sonra, yüzüme o cesur ve manalı **gözlerini dikerek** ilave etti: "Yani bir iş icat ettim." (17/5,6.)

“Ben artık **gözlerimi** pervasızca karşımdakine **dikmişim.**” (18/19,20.)

“Bazen büyük kızına **gözlerini diker**, ondan bir şeyler, sıcak, tatlı bir şeyler bekler gibi dururdu.” (32/8.)

“**Gözlerini gözlerime dikmiş** ısrarlar soruyordu.” (40/5.)

“Kucağında mukaddes çocuğu ile yüksekçe bir yerde oturan, sağındaki sakallı erkekle solundaki genci hiç fark etmiyormuş gibi **gözlerini** yere **diken** bu Madonna'nın yüzü, başını tutuşu, bakışlarında ve dudaklarında apaçık görünen melal ve kırgınlık ifadesi aynen dün gördüğüm tabloya benziyordu.” (57/30.)

“Allah bana neler ihsan etti demek isteyen küçük çocuklara veya ismini söyleyemeyecekleri bir adamdan peydahladıkları evlatlarına **gözlerini dikip** şaşkın şaşkın gülümseyen hizmetçi kızlara benzerlerdi.” (58/5.)

“Sanki aradığım insan birdenbire peyda oluvorecekmiş gibi **gözlerimi** ilerideki elektrik direğinin altına **diktim.**” (67/31,32.)

“Bir akşam evvel sarhoş halimde, alaycı bir tebessümle bana **gözlerini diken** kadını yürüyüşünden tanımama imkân var mıydı?” (70/11,12.)

“Yanaklarına dökülen saçlarını geri atmak için başını silkti, sonra **gözlerini bana dikerek;**” (74/6.)

“**Gözlerini** kâh yere, kâh gökyüzüne **dikerek** elleriyle işaretler yaparak konuşuyordu.” (82/15,16.)

“Gözlerimi onun benden cevap bekleyen siyah ve dalgın **gözlerine dikerek** ağır ağır.” (99/16,17,18.)

“**Gözlerimi** yere **diktim** ve bekledim.” (102/35.)

“Nihayet, yüzüme doğru eğildi, **gözlerini** kaldırıma **dikti** ve fısıltı gibi bir sesle fakat çabuk çabuk.” (104/27.)

“Maria **gözlerini** sabit bir noktaya **dikip** uzun uzun daldıktan sonra:” (107/31,32.)

“Maria **gözlerini** bana **dikmişti.**” (112/29.)

“Başımı yastığa bıraktım, **gözlerimi** tavana **dikerek** beklemeye başladım.” (117/6.)

“**Gözlerini** belli olmayan bir noktaya **dikmiş,** bakıyordu. (117/25.)

9. Göz gezdirmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Herhangi bir şey yapmış olmak için **gözlerini** etraftaki masalarda **gezdirdi.**”
(95/26.)

10. Göz hapsine almak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Perdeleri kapalı duran locaları sıra ile **göz hapsine** alarak içindekiler tanımaya karar verdim; yarım saat sonra bu mahrem köşelerin ateşli çiftlerini tamamen bellemiştim.”
(70/1.)

11. Göz süzmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ekseriya, Alman kızlarıyla ne gibi maceralarım olduğunu öğrenmeye kalkar, ben hakikati söyleyince, "Seni gidi çapkın seni!" manasına gelen çokbilmiş bir gülümseme ile şahadet parmağını sallar ve **gözlerini süzerdi.**” (62/34.)

12. Göz ucuyla takip etmek

“Onun beni yattığı yerden **göz ucuyla takip ettiğini** sezmiştim.” (118/21.)

13. Gözden geçirmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Odayı **gözden geçirdiğimi** hisseden ev sahibi.” (26/6.)

14. Göze almak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Herkesin merakını uyandırmayı da **göze** alarak, perdeler açılıp kapandıkça, dikkatle içeri bakıyordum.” (70/5.)

15. Göze çarpmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Belki eserlerindeki fazla iddia, herhangi bir şekilde **göze çarpmak**, kendini göstermek temayülü, benim mizacıma aykırı olduğu için onlardan hoşlanmıyordum.”
(54/23.)

“Her gün, daima öğleden sonra oraya gidiyor, koridorlardaki resimlere bakıyormuş gibi ağır ağır, fakat büyük bir sabırsızlıkla asıl hedefine varmak isteyen adımlarımı zorla zapt ederek geziniyor; rastgele **gözüme çarpmış** gibi önünde durduğum Kürk Mantolu Madonna'yı seyre dalıyor, ta ki kapılar kapanıncaya kadar orada

bekliyordum.” (59/33.)

“Eski, fakat oldukça iyi muhafaza edilmiş mobilyalar ve güzel bir meşe karyola ilk bakışta **göze çarpıyordu.**” (115/19.)

16. Gözleri parlamak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Hasta hâlâ yüzüme bakıyor ve **gözleri**, büyük bir merak içindeymiş gibi **parlıyordu.**” (43/13,14.)

17. Gözlerinden bir perde sıyrılmak

“Tam düşüncelerimin burasında **gözlerimden bir perde sıyrılr** gibi oldu.” (123/12,13.)

18. Gözlerinden bulut geçmek

“Biraz düşündü; **gözlerinden bir bulut geçti**, birdenbire ciddileşerek;” (75/24.)

19. Gözleri ifadesini kaybetmek

“Yalnız bazı günler birdenbire vahşileşiyor, **gözleri bütün ifadesini kaybediyor**, küçülüyor ve kendisine hitap edildiği zaman yavaş, fakat her türlü yaklaşmayı men eden bir sesle cevap veriyordu.” (34/4.)

20. Gözü ilişmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Günün birinde, gayet iyi hatırlıyorum, yağmurlu ve karanlık bir teşrinievvel gününde, gazeteleri karıştırırken, yeni ressamların açtığı bir sergi hakkındaki tenkit makalesi **gözüme ilişti.**” (54/20.)

“Bu sırada **gözüm**, on adım kadar ilerideki elektrik direğinin altından bize doğru gelen bir kadına **ilişti.**” (63/22,23,24.)

“**Gözlerim** buraya **ilişince** bütün vücudunu çıplak görmüş gibi bir ürperme ve hicap ile gözlerimi yukarı kaldırdım.” (72/12.)

“**Gözlerim** orkestranın arasından geçerek salona doğru gelen kadına **ilişti.**” (73/32,33.)

“Bu sırada **gözüm**, gazinonun dönen kapısının buğulu camları arsından dışarıya **ilişti**.
(113/20,21.)

“Rastgele yürürken **gözüm** bu taraflara **ilişince** neden hemen sapmıştım.”
(123/19,20.)

21. Gözünden kaç(ma)mak¹⁷ (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Yalnız önüne bakar gibi duran **gözlerinden** hiçbir şey **kaçmıyordu**.” (33/16.)

22. Gözünün önüne gelmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Onun çehresini **gözlerimin önüne getirmek** lüzumunu hissetmemiş miydim?"
(153/11.)

23. Gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibi

“Adeta **gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibiydim**.” (150/6.)

24. Gürültüye boğmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Fakat şimdi kırmızı kadife takımlar misafirleri takdirle başlarını sallamaya sevk ediyor ve on iki lambalı radyo, bütün mahalleyi **gürültüye boğabiliyordu**.” (30/31.)

Ğ

Metin içerisinde “Ğ” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

H

1. Hâli vakti yerinde (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Yalnız, memleketin oldukça **hâli vakti yerindelerinden** sayılan babam, neredeyse beni okutmak sevdasına düşmüştü.” (48/2.)

¹⁷ Bu deyim T.D.K ve Ali Püsküllüoğlu'nun sözlüğünde “gözden kaçmak” olarak vardır.

“Onun bu vakte kadar yatmayarak bizi beklemiş olduğunu anladım ve derin bir nefes aldım; oldukça **hâli vakti yerinde** ve kadınlığının tam ateşli çağlarında bulunan bu dul kadına karşı birtakım tatlı emeller beslediğini bütün pansiyon halkı biliyordu.” (64/35.)

2. Hasret çekmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Sonra bu garip ağaçlar bana daima **hasretini çektiğim** uzak memleketleri hatırlatır.” (91/29.)

3. Hava yaratmak

“Bir gün, akşamüstü, istasyonla Sergievi arasındaki تنها yolda ağır ağır yürüyor, Ankara'nın harikulade sonbaharını doya doya içime çekerek ruhumda nikbin bir **hava yaratmak** istiyordum.” (12/ 29.)

4. Havaya uymak (M.E.S, M.Y)

“Oldukça akli başında bir insana benzeyen Necla ile ihtimal enişmelerinin, teyzelerinin ve dayılarının tesirleriyle, babalarına karşı umumi **havaya uymuşlardı.**” (31/17.)

5. Havayı bozmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Nasıl biraz evvel ağzımdan küçük bir ses o tasavvur edilemez saadet anının **havasını bozacağından** korktuysam, bu sefer de hayalimle yapacağım her kurcalamanın, bugün yaşadığım birkaç saatin harikulade vak'alarına ve bu vak'aların emsalsiz ahengine zarar vereceğinden korkuyordum.” (105/8.)

6. Hayatı pembe görmek¹⁸

“Öğleye doğru sıkıntımın azaldığını ve **hayatı biraz pembe görmeye** başladığımı fark ettim.” (66/14,15.)

7. Hayret içinde kalmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

¹⁸ Deyim A.P, M.Y, Ö.A.A, T.D.K'da “tozpembe görmek” şekliyle mevcut olsa da deyim genel kullanımında “hayatı pembe görmek, hayatı tozpembe görmek” varyantları olduğu için deyim olağan deyim olarak kabul edilmiştir.

"Ben **hayret içinde** kaldım." (34/28.)

8. Hayrete düşmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Onun evvela nasıl korkup çarpınacağını, sonra, önümde tir tir titreyen insanları, mağaradaki emsalsiz zenginliği görünce nasıl büyük bir **hayrete düşeceğini** ve nihayet yüzümü açınca, saklayamadığı bir sevinçle nasıl haykırarak boynuma atılacağını tasavvur ederdim." (49/7.9)

9. Hesap görmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Garsonu çağırıp **hesap gördüm.**" (80/3.)

"Onu hemen hemen içeri soktum; bir iskemle bulup oturttum; yukarı çıkıp hesabı gördüm ve vestiyerden paltomu ve onun kürk mantosunu getirdim." (113/35)

10. Hevesi içinde boğulup kalmak

"Fakat bu sırada işgal kuvvetleri kasabaya geldiler ve her türlü kahramanlık **heveslerim içimde boğulup kalmaya** mahkûm kaldı." (48/10.)

11. Hoş görmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Şirkette olsun, evde olsun, kendisine ruhen tamamen yabancı insanların onu adamdan saymamalarını **hoş görmekle** kalmıyor, bunda adeta bir nevi isabet de buluyordu." (33/7.)

12. Hüküm sürmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Odada insanı şaşırtacak bir kargaşalık **hüküm sürüyordu.**" (25/30.)

13. Hülyaya dalmak (M.Y, T.D.K)

"En büyük zevkim evin bahçesinde veya derenin kenarında yalnız başıma oturup **hülyalara dalmaktı.**" (48/34,35.)

Metin içerisinde “İ” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

İ

1. İç çekmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

"İçimi çekerek kalktım." (27/17.)

2. İçi açılmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Onun nasıl bir dikkatle beni dinlediğini, gözlerini nasıl, söz haline getiremediğim taraflarımı da anlamak ister gibi yüzümde gezdirdiğini gördükçe büsbütün **İçim** açılıyordu." (103/35,36.)

3. İçi burkulmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"İçimi tekrar bir **burkulma** sardı." (70/30.)

4. İçi çekilmek

"En tatlı emellerinin tahakkukunu gördüğüm bir rüyadan acı hakikate uyanan bir insan gibi **İçim çekiliyordu.**" (122/5.)

5. İçi genişlemek (M.E.S)

"Hayatımda hiç bu kadar mesut olduğumu, **İçimin** bu kadar **genişlediğimi** hatırlamıyordum." (72/26.)

6. İçi sıkılmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

İçim sıkıldı galiba... (35/19.)

7. İçi titremek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Niçin hâlâ, hakkında verilecek hükmü bekleyen maznun gibi **İçim titriyordu?**" (117/13.)

8. İçinde boğmak

"Her şeyi **içinde boğmaya** mecbur olmak, diri diri mezara kapanmaktan başka nedir?" (10.)

9. İçine çekmek (M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Ankara'nın harikulade sonbaharını doya doya **içime çekerek** ruhumda nikbin bir hava yaratmak istiyordum." (12/29.)

10. İçine fenalık gelmek (T.D.K)

"Uzun zamandan beri kulaklarımın en tatlı aşınası olan ve bende yalnız iyi hatıralar uyandıran bu ses, birdenbire çıkıp gelen güvenilecek bir dost gibi, **içime fenalık getirmişti.**" (118/6.)

11. İçine kapanmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Kendimi ne kadar manasız şeylerle üzdüğümü anlıyor, bütün kabahati hayalperestliğimde, kendi **içime kapanıp** kuruntu yapmamda buluyordum." (66/17.)

"Ayrıldıktan sonra arkamdan güleceğini, saflığımla, cesaretsizliğimle alay edeceğini düşünmek, bütün insanlara büsbütün arkamı dönmemi, herkesten tamamen ümidi keserek tamamen kendi **içime kapanmamı** icap ettirecek kadar ağır neticeler verebilirdi." (84/19.)

"Kendi **içime kapanmıyor**, hatta belki de biraz müfrit bir şekilde ruhumu meydana veriyordum; ama hep bu ana noktaya dokunmamak şartıyla." (109/9.)

12. İçine saklanmak

"Etrafımdan daha da kaçtım, daha çok **içime saklandım.**" (62/16,17.)

13. İçini açmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Hele benimle samimi olduğunu, bana **içini açtığını** iddia etmek aklımdan bile geçmez." (27/24.)

14. İçini dökmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Bir kişiye olsun **içimdekileri dökebilsem.**" (46/37.)

“Ben sizinle nasıl açıkça konuştumsa siz de bana **içinizi dök**ebilirsiniz.” (99/4.)

15. İçini kemirmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“**İçimi kemiren** sadece büyük bir yalnızlık hissiydi ve gene bu yalnızlığın tesiriyle, bana yakın olduğunu anladığım bir insana karşı birçok noktalarda kendimi aldatmaya hazırdım.” (94/33.)

16. İleri gitmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Neyse ki o da **ileri git**medi.” (80/36.)

“Ona yalan söylememek, kendimi tahrif etmemek, hiçbir şeyi değiştirmek için o kadar gayret sarf ediyor, hatta bu gayrette bazen **ileri gid**erek kendi aleyhimde noktaları o kadar tebarüz ettiriyordum ki, bu suretle gene hakikatten ayrılmış oluyordum.” (103/29.)

17. İnce düşünmek (M.Y, T.D.K)

“Fakat niçin bunları bu kadar **ince düş**ündüğüm halde bir türlü kendimi hadiselere uyduramıyordum?” (147/29.)

18. İnsan ayağı basmamış (A.P, M.E.S, M.Y)

“Çam ağaçlarıyla kaplı dağlarında, **insan ayağı basmamış** zannedilen yerlerde mermer köprülere, işlemeli sütunlara rastladım.” (100/9.)

19. İş olsun diye (A.P, Ö.A.A, M.Y, T.D.K)

“Zaten halis Alman kanında bir Protestan olan annem de, sırf ihtiyar olduğu için ve **iş olsun diye** bu âdetlere bağlı.” (110/10.)

J

Metin içerisinde “J” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

K

1. Kaçacak yer aramak

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayasızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm ateş gibi kesilerek **kaçacak yer arardım.**” (58/36.)

2. Kaçamak bakışlarla süzmek

“Ara sıra **kaçamak bakışlarla** beni **süzüyordu.**” (139/14.)

3. Kafa dinlemek (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Raif Efendi evvela hastaneye gitmek istiyor, "Orada hiç olmazsa **kafamı dinlerim**" diyordu.” (39/24.)

4. Kafadan kovmak

“Bu şüpheyi derhal **kafamdan kovdum.**” (88/16.)

5. Kafanın içini tahlil etmek

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın **kafasının içini tahlil etmek**, onun düz veya karmaşık ruhunu görmek istiyordum.” (37/31,32,33.)

6. Kafası dolmak (T.D.K)

“Şimdi **kafası** eskisi gibi ev dertleri, yemek ve çamaşır işleriyle **doluydu.**” (40/15,16.)

7. Kafasında şimşek gibi çakmak

“Bir an kadar gördüğüm yüzü, sisli **kafamda** bir **şimşek** gibi **çakmıştı.**” (63/29.)

8. Kafaya nakşetmek

“Resmini günlerce seyrederek **kafama nakşetmiş**, sonra bu tasviri, Madonna tablosuyla adamakıllı ikmal etmiştim.” (74/14.)

9. Kalbi duracak gibi olmak

"Yüzümün birkaç santim ilerisine kadar yaklaşan bu saadet karşısında **kalbim duracak gibi oldu.**" (84/33.)

10. Kapalı kalmak (A.P)

"Dostluğumuz dıştan ne kadar ilerlerse ilerlesin, içi bana daima **kapalı kaldı.**" (24/17.)

"O hep aynı **kapalı**, sessiz bir insan olarak **kaldı.**" (27/24,25.)

11. Karanlık yola girmek

"Hayatımın birdenbire böyle yeni ve ilerisi **karanlık** bir **yola girmesi** benim için belki hayırlı olmayacaktı." (88/27.)

12. Karşı karşıya gelmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Aradıkları yumuşak lokmayı bende bulamayınca müsavi kuvvetlerle **karşı karşıya gelmek**tense kaçmayı tercih ettiler." (97/34,35.)

13. Kasıp kavurmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Okuduğum sayısız tercüme romanlarındaki kahramanlar gibi her sözüme tereddütsüz itaat eden maiyetimle beraber ortalığı **kasıp kavurduğum**, bir mahalle ötede oturan ve içimde şeklini pek tayin edemediğim tatlı arzular uyandıran Fahriye ismindeki bir kız, yüzümde bir maske ve belimde çifte tabancalarla, dağlardaki muhteşem mağarama kaçırdığım olurdu." (49/1.)

14. Kendi kurduğu binaya bir tekme vurmak

"Böyle düşünmenin ona karşı bir itimatsızlık, bir haksızlık, **kendi kurduğum binaya bir tekme vurmak** olduğunu hissediyordum." (88/17.)

15. Kendinden geçmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Fakat benim her şeye çare bulduğumu, küçük kaytan fitilli idare lambasının ışığı altında **kendimden geçerek** Paris Esrarı'nı veya Sefiller'i okuduğumu görünce

tazyikinden vazgeçmişti.” (49/17.)

“**Kendimden geçmemek** için gayret ediyor ve mütemadiyen kımlıydıyordum.” (133/18.)

16. Kendini boşaltmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“İnsanın muhakkak **kendini boşaltması** lazım.” (47/5.)

17. Kendini göstermek

“Belki eserlerindeki fazla iddia, herhangi bir şekilde göze çarpmak, **kendini göstermek** temayülü, benim mizacıma aykırı olduğu için onlardan hoşlanmıyordum.” (54/23.)

18. Kendini kaybetmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Bir aralık bütün salonun başımın üzerinde dönmeye başladığını ve **kendimi kaybederek** Frau Tiedemann'ın kucağına serildiğimi hatırlıyorum.” (63/2,3.)

19. Kendini toplamak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Umulmaz bir cesaretle **kendimi toplayarak:**” (84/24,25.)

20. Kendini unutmak

“**Kendini unutarak**, kapıp koyuvererek yapacaktı. (71/5,6.)

“Bazen **kendimi** bir müddet için **unuttuğum**, bir insanda kendime yakın taraflar bulduğum oluyordu.” (147/33.)

21. Kendini yemek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ben bu sükûttan fevkalade memnun olduğum halde, mutlaka bir şeyler söylemek icap ettiğini düşünerek, **kendimi yiyordum.**” (89/15.)

22. Kıpkırmızı kesilmek (A.P, M.E.S, T.D.K)

“Diğer memurlara karşı daima daha ihtiyatlı olan ve her biri bir türlü iltimasa dayanan bu gençlerden fena bir mukabele görmekten çekinen arkadaşımın, kendisine

asla mukabeleye cesaret edemeyeceğini bildiği Raif Efendi'yi bu kadar hırpalaması, birkaç saat geciken bir tercüme için **kıpkırmızı kesilerek** bütün binaya duyuracak şekilde bağırması gayet kolay anlaşılabilirdi.” (20/9,10.)

“**Kıpkırmızı kesilerek** önüme baktım.” (83/31.)

23. Kıpkırmızı olmak (A.P, T.D.K)

“Bunlar tesadüfen birinin eline geçse, çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırıyor, **kıpkırmızı oluyor** ve kaçıyordum.” (50/15.)

24. Kırk yıllık dost gibi

“Giderken yine yüzüme bakmış, o harikulade gözlerini **kırk yıllık bir dost gibi** kırparak beni selamlamıştı.” (80/1.)

25. Kireç gibi hal almak

“Maria bunu fark edince kaşlarını çattı, yüzü her zamankinden daha soluk, **kireç gibi bir hal** alarak.” (93/15,16.)

26. Korktuğu başına gelmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Nitekim bir gün **korktuğum başıma** geldi.” (60/8.)

27. Kucaktan kucağa dolaşmak (A.P, M.E.S, M.Y)

“Resimde gördüğüm kadını her vaziyette, hatta **kucaktan kucağa dolaşırken** tasavvur etmek mümkün değildi.” (70/35,36.)

28. Kulak vermek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Evvela kendi kendine şarkı söylemeye çalıştığını zannettim, sonra bana hitap ettiğini anlayarak **kulak verdim.**” (114/33.)

29. Kurban olmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Klara Miliç ismindeki bu hikayenin kahramanı olan kız, oldukça saf bir talebeye aşık oluyor, fakat buna dair hiç kimseye bile söylemeden, böyle bir aptalı sevmenin

hicabıyla, müthiş iptilasının **kurbanı** olup gidiyordu.” (54/8.)

30. Kurt dişlerini göstermek

“En hoşuma giden ve birçok hususlarda bana yakın olan adamların bile, küçük vesilelerle, bu **kurt dişlerini** gösterdiklerini; her ikimize aynı derecede zevk veren beraberliklerinden sonra, özür dilemeye, himaye etmeye çalışan, fakat aynı zamanda herhangi bir şekilde muzaffer olduğunu zanneden ahmakça bakışlarla yanıma sokulduklarını gördüm.” (98/5.)

31. Kuvvetli bağlarla sarılmak

“Bu akşam anladım ki, bir insan diğer bir insana bazen hayata bağlandığından çok daha kuvvetli bağlarla sarılabilmiş.” (128/24.)

32. Kuzuların ağızından vahşi kurt dişlerinin sırttığını görmek

“Ne **kuzuların ağızından vahşi kurt dişlerinin sırttığını** gördüm...” (82/12,13.)

33. Küçük düşürmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Camekânlı büfede dizili duran altın yaldızlı kristal içki takımı ise, sık sık getirip beraber rakı içtiği arkadaşlarına karşı Nurettin Bey'i asla **küçük düşürmüyordu.**” (30/34.)

34. Küçük görmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Yüzünde nedense hep o beni **küçük görmek**, benimle alay etmek isteyen şımarık ifade vardı.” (25/13.)

“Yalnız karısı, senelerden beri bir saniye bile hafiflemeyen işler ve geçim dertleriyle biraz aptallaşmaya benzeyen Mihriye Hanım, kocasıyla elinden geldiği kadar meşgul oluyor, onun kendi evlatları tarafından **küçük görülmemesi**, horlanmaması için gayret ediyordu.” (31/23,24.)

L

Metin içerisinde “L” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

M

1. Maceraya atılmak (M.E.S, T.D.K)

“Bunu bırakıp, saf bir çocuğa biraz da gönlünü almak için söylenmiş bir söze bağlanarak meçhul bir hayata, nereye varacağı malum olmayan bir **maceraya atılmak**, onun daima iyi işleyen kafasının kabul edeceği bir iş değildi.” (147/27.)

2. Mahkûm etmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Onun tarafından, değişmez bir hükümlerle **mahkûm edildiğimi** gördükçe daha çok kıvranıyor, derin bir ümitsizliğe düşüyordum.” (65/17.)

“Beni, bütün ömrümce bir meçhulü, mevcut olmayan bir şeyi aramaya **mahkûm ediyordu.**” (123/9.)

“Bugün hakikati anlıyorum; fakat nefsimi ebedi bir yalnızlığa **mahkûm** etmeye mecburum.” (159/24.)

3. Mahkûm olmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Boncuk mavisî gözleri, eşya üzerinde bir saniyeden daha fazla duramıyor ve doğduğu andan beri **mahkûm olduğu** sebepsiz bir iç sıkıntısını aksettiriyordu.” (29/5.)

“Fakat bu sırada işgal kuvvetleri kasabaya geldiler ve her türlü kahramanlık heveslerim, içimde boğulup kalmaya **mahkûm oldu.**” (48/10.)

4. Makine gibi (M.E.S, T.D.K)

“Bir **makine gibi** buraya geliyor, işlerini görüyor, anlayamadığım bir itiyatla birtakım kitaplar okuyor ve akşamları alışverişini yapıp evine dönüyordu.” (21/7.)

“Bir **makine gibi**, ne yaptığımı bilmeden çalıştım.” (148/11.)

“Gene **makine gibi** akşamüzerleri alışveriş edeceğim.” (159/26,27.)

5. Meydan vermemek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Akşam yemeğinde bir misafir bulunduğu zaman kardeşlerinin veya Nurettin Bey'in: "Eniştem gidip alıversin!" diye yüksek sesle emretmelerine **meydan vermemek** için kocasını yatak odasına çekerek tatlı olmaya çalışan bir sesle:” (31/27.)

“Fakat bu haller, içinde saklanıp kalmış olan insanlığın ara sıra nefes almak için yaptığı hamlelerden ibaretti ve muhitinin sadece sabırlı bir çalışma ile vücuda getirdiği sahte şahsiyet, asıl hüviyetinin başkaldırmasına **meydan vermeyecek** kadar kuvvetliydi.” (33/3.)

6. Meydana çıkmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“O zamana kadar bütün insanlardan esirgediğim alaka, hiç kimseye karşı tam manasıyla duymadığım sevgi sanki hep birikmiş ve muazzam bir kütle halinde şimdi bu kadına karşı **meydana çıkmıştı.**” (85/31.)

“Bana sadece yorgunluk veren uzuvlarımın değil, ruhumun da yaşamaya başladığını, içimde, haberim olmadan bekleyen üstü örtülü derin tarafların da birdenbire **meydana çıkarak** bana fevkalade cazip, kıymetli manzaralar arz ettiklerini görüyordum.” (86/34.)

"Bir ruh ancak bir benzeri bulunduğu zaman ve bize, bizim aklımıza, hesaplarımıza danışmaya lüzum bile görmeden, meydana çıkıyordu." (87/6,7.)

“Hâlbuki acınacak halde olan, zavallılıkları **meydana çıkan** onlardı.” (98/10.)

7. Meydana vurmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Karşı karşıya geldiğim zaman her hareketimin, her bakışımın sırrımı **meydana vuracağından** korkar, tarif edilmesi imkânsız adeta boğucu bir utanma ile dünyanın en zavallı insanı haline gelirdim.” (59/8.)

8. Mihlanıp kalmak (M.E.S)

“Ortaya doğru gözlerim, katalogda gördüğüm kelimelerin üzerinde **mihlanıp kaldı:**

Maria Puder...” (57/9.)

9. Mıhlanmış gibi durmak

“Yalnız orada, kürk mantolu bir kadın portresinin önünde, **mıhlanmış gibi durduğumu** hatırlıyorum.” (55/11,12.)

N

1. Nebat gibi yaşamak

“Bir **nebat gibi**, şikâyetsiz, şuursuz, iradesiz **yaşayıp** gidiyordum.” (150/8,9.)

2. Nefsini pazara çıkarmak

“Onu, kürk mantolu kadını, haftalardan beri uykumu kaçırın insanı, yanında yaşlı veya genç bir hovarda ile bu masalardan birinde bulacağımı ve bu kadar büyük bir ehemmiyet, bu kadar derin bir mana verdiğim kadının **nefsini** nasıl **pazara çıkardığını** görünce boş hülyalarımın kurtulacağımı ümit ediyordum.” (69/24,25.)

O

1. Ortada bırakmak (M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

"Her zaman ihmalkâr olmayan, hatta bu gibi kaidelere fazlaca dikkat eden ve hayattaki muvaffakiyetinin bir kısmını da bu dikkatine borçlu olan Hamdi'nin beni böyle **ortada bırakı**vermesinin sebebini düşündüm." (14/11.)

2. Ortaya dökmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Aylardan beri beni kendisine yaklaştırmaktan kaçın bu adama karşı ruhumda biriken sitemleri de sanki bu anda **ortaya döküyordum**.” (44/34,35.)

“Bu kadının karşısında her şeyi **ortaya dökmek**, bütün iyi ve fena, kuvvetli ve zayıf taraflarımla, ek küçük bir noktayı bile saklamadan, çırpçılak ruhumu onun önüne

sermek için sabırsızlanıyordum.” (87/11,12.)

“Şimdiye kadar kendime bile söylemekten çekindiğim taraflarım, hiç bana haber vermeden, saklandıkları yerlerden çıkıyor ve **ortaya dökülüyorlardı.**” (103/24.)

“Ruhlarımızın böyle en saklı köşelerini bile **ortaya dökme**kten ve üzerinde münakaşa etmekten çekinmiyorduk; buna rağmen hiç dokunmadığımız taraflar da vardı, çünkü ne olduğunu biz de doğru dürüst bilmiyorduk; fakat bu his bana, bu cihetlerin mühim olduğunu fısıldıyordu.” (108/21.)

“Ruhumdan bütün geçenleri **ortaya döksem** gülünç olacağımı sanıyor, müthiş bir gayretle itidalimi muhafazaya çalışıyordum.” (139/6.)

3. Oyun oynamak (M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Hayat bana kötü bir **oyun oynamıştı.**” (150/19.)

4. Oyuncak olmak (A.P, M.E.S, M.Y)

“Ben gene eskisi gibi dünyadan uzak ve daima tasavvurlarımın ve iç dünyanın bir **oyuncağıydım.**” (67/37.)

“Hayatımızın, birtakım ehemmiyetsiz teferruatın **oyuncağı olduğunu,** çünkü asıl hayatın teferruattan ibaret bulunduğunu görüyordum.” (138/11.)

Ö

Metin içerisinde “Ö” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

P

1. Pençesine düşmek (A.P, M.E.S, T.D.K)

“Ve artık tamamıyla **pençesine düşmüş** olduğum bir çaresizlik...” (17/28,29.)

2. Posa haline gelmek

“Bana hareket etmek, görmek, hissetmek, düşünmek, hülasa yaşamak kabiliyetini veren bir şey içimden çekilip alınmış gibi, **posa haline geldiğimi** fark ettim.” (145/27,28.)

R

Metin içerisinde “R” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

S

1. Sağlama bağlamak (M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Onların ilk işi evvela bu cihetleri **sağlama bağlamak.**” (84/9.)

2. Sapsarı kesilmek (A.P, T.D.K)

“**Sapsarı kesilmiştim.**” (41/25.)

3. Sarmaş dolaş olmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“İçimde birdenbire bütün insanlarla **sarmaş dolaş olmak**, uzun yıllar birbirinden ayrı kaldıktan sonra nihayet kavuşan dostlar gibi coşkun bir muhabbetle herkesi öpmek arzusu vardı.” (80/8,9.)

4. Sel gibi akmak (A.P, T.D.K)

“Hatıralar ve uzun zaman zapt edilmiş hisler, daima susturulmuş heyecanlar bir **sel gibi**, git gide büyüyerek, kabarak, hızlanarak dışarı **akıyordu.**” (103/31.)

5. Ses çıkarmamak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Yalnız kalmak istediği her halinden belliydi, fakat etrafındakilerin bunu ne kadar şiddetle reddettiklerini görünce, o da **sesini çıkarmaz** oldu.” (39/27.)

6. Sessiz sedasız¹⁹ (M.E.S, M.Y)

“Onun **sessiz sedasız** yaşayışı, tahammül edişi, insanların zaaflarına merhametle ve edepsizliklerine eğlenerek bakışı kâfi bir irade değil midir?” (33/26.)

“Maria içeri girmiş, tren **sessiz sedasız** hareket etmişti.” (141/2.)

7. Sıcak tatlı bir şeyler beklemek

“Bazen büyük kızına gözlerini diker, ondan bir şeyler, **sıcak, tatlı bir şeyler** bekler gibi dururdu.” (32/7,8,9.)

8. Sıkıntıya düşmek (A.P, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Nedense, hayatta bir müddet beraber yürüdüğümüz insanların başına bir felaket geldiğini, herhangi bir **sıkıntıya** düştüklerini görünce bu belaları kendi başımızdan savmış gibi ferahlık duyar ve o zavallılara, sanki bize de gelebilecek belaları kendi üstlerine çektikleri için, alaka ve merhamet göstermek isteriz.” (15/3.)

9. Sırtını vermek (A.P, M.Y, T.D.K)

“Sokağa **sırtımı** vererek, kapı ile oynuyordum.” (68/9.)

10. Soğuk davranmak

“Odamın parasını peşin olarak vermiş olmama rağmen oraya hiç uğramayışım, ev sahiplerinin bana karşı biraz **soğuk davranmalarına** sebep oluyordu.” (136/36.)

11. Soğuk olmak (T.D.K)

“Bazen aşırı derecede durgun, hatta **soğuk** oluyor, bazen de birdenbire coşuyor, bana, nefsimen ettiğim cesareti verecek kadar müfrit bir alaka gösteriyor, adeta beni açıkça tahrik ediyordu.” (109/19,20.)

12. Son nefesini vermek²⁰ (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Yerde **son nefesimi** verirken ihtimal ki, bu sesleri de duyar ve gülümseyerek

¹⁹ Deyim, T.D.K’da *birleşik kelime* olarak geçmektedir.

²⁰ Deyim Ö. Asım Aksoy’un sözlüğünde “son nefes” olarak geçmektedir.

ölürdüm.” (125/19.)

13. Söküp atmak (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Kafamdan **söküp attığım** sual tekrar belirdi.” (37/10.)

14. Sözünü kesmek (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Sonra, o zamana kadar "siz" diye hitap ettikleri dostlarına birdenbire ahbapça "sen" diyecek kadar alçakgönüllü ve babacan oluvermek, karşısındakinin **sözünü** yarıda **kesip** rastgele manasız bir şey sormak ve bunu gayet tabii olarak, hatta çok kere şefkat ve merhamet dolu bir tebessümle birlikte yapmak...” (14/17.)

“Sonra, birdenbire **sözünü keserek** sordu...” (27/4.)

“Benim bu **sözlerimi kesmeden**, beni fikrimden çevirmeye, ikna etmeye, yola getirmeye kalkmadan dinleyen ilk erkek sizsiniz.” (98/38.-99/1.)

“Uzak bir tedai ile **sözünü kestim.**” (101/10.)

“Bir aralık, meçhul bir kuvvet tarafından dürtülmüş gibi **sözümü kestim** ve saatime baktım.” (104/3,4.)

15. Surata maske geçirmek

“Fakat ötekiler de, temasta buldukları ahbaplarına karşı evlerinin **suratına** bu şekilde bir **maske geçirmeyi** muvafık bulmuşlardı.” (30/25,26.)

16. Sürüklenip gitmek

"Senelerden beri, boşluğu apaçık görmeden, şöyle böyle bir ömür sürmüş, insanlardan kaçsam bile, bunu tabiatımın acayıplığına vermiş, **sürüklenip gitmişim**, fakat beni memnun edecek hayat hakkında da bir fikrim yoktu." (122/32.)

17. Sürünmeden geçinmek

"Beş on kuruş param yaz aylarını **sürünmeden geçinmemi** temin etti, fakat yaklaşan kış, arkadaş odalarında, sedir üzerinde yatmanın sonu gelmesini icap ettiriyordu." (5,6.)

Ş

Metin içerisinde “Ş” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

T

1. Takılıp kalmak (A.P, M.E.S, T.D.K)

“Çıplak ayaklarında eğrilmiş topuksuz terlikler ile dört tarafa koştuğunu hâlâ görüyor ve her rast geldikleri insana imdat ister gibi **takılıp kalan** bakışlarını hâlâ üzerimde hissediyorum.” (38/25.)

2. Talihi ürkütmek

"Bu hal gerçi birçok fırsatları kaçırmama sebep olurdu, fakat fazlasını isteyerek **talihimi ürkütmekten** her zaman çekinirdim." (73/30.)

3. Taş çıkartmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Biraz evvel zihnimde birbiri arkasına geçen her biri mühim ve alaka verici olmaktan diğerine **taş çıkartan** o güzel fikirlerden bir tanesi bile meydanda yoktu.” (89/16,17.)

4. Taş gibi durmak

“Böyle bir adam, önünde bütün küçüklüğü ile çırpınan birine karşı **taş gibi** durmaktan başka ne yapabilirdi?” (23/15,16.)

5. Taş kesilmiş gibi kalmak

“Bu hareketsizliğin, korkuya dayanan bu tereddütün daha zararlı olduğunu, insan münasebetlerinde bir noktada **taş kesilmiş gibi kalınmayacağını**, ileriye atılmayan her adımın insanı geriye götürdüğünü ve yaklaştırmayan anların muhakkak uzaklaştırdığını karanlık bir şekilde seziyor ve içimde sessizce yanan, fakat günden güne büyüyen bir endişenin yer etmeye başladığını hissediyordum.” (108/35,36.)

6. Tatsızlık çıkarmak (A.P, M.E.S, T.D.K)

“Hiç kimse evin nasıl döndüğünü sormuyor, sadece, kendini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp burun kıvrırmak suretiyle, yeni bir **tatsızlık çıkarıyordu.**” (30/10.)

7. Taze bir hasret duymak

“Kendisinden daha dün ayrılmış gibi **taze bir hasret duydum.**” (149/25.)

8. Telaşa düşmek (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Benim masama yaklaştığını görünce büyük bir **telaşa düştüm.**” (72/1,2.)

9. Ticaret hayatına atılmak

“Babam mektubunda: "Bir iki senede bu işi öğrenip gelersen, bizim buradaki sabunhaneyi büyütür, ıslah eder ve senin idarene veririm, sen de **ticaret hayatına atılarak** altın bileziğin sayesinde mesut ve müreffeh olursun!" diyordu.” (50/34,35.)

10. Tuvalet tazelemek

“Buralarda, elbiselerinin kopan yerlerini iğne ile tutturmaya çalışan veya ayna karşısında **tuvalet tazeleyen** kadınlar vardı.” (113/14.)

11. Tüyleri diken diken etmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Yeni başlayan hafif bir yağmur, suyun **tüylerini diken diken** ediyordu.” (87/28,29.)

U

1. Uçup gitmek (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Fakat onlardan ufak bir alaka gördüğüm anda bütün niyet ve kararlarım **uçup gidiyordu.**” (59/16.)

“Artık bütün tereddütlerim, bin türlü manasız tahminlerim **uçup gitmişti.**” (70/31.)

“Bütün cesaretim, serbestliğim, o gelir gelmez **uçup gitmişti.**” (80/26.)

2. Uykusu açılmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Belki hâlâ **uykusu açılmamıştı.**” (118/10.)

3. Uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak

"Eski sükûnetime dönmek, **uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak** daha rahat değil miydi?" (88/28,29.)

4. Uzun boylu (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A)

“Seninle hiç şöyle **uzun boylu** konuşamadık evladım.” (46/3.)

“**Uzun boylu** tavsiyelerle ve deste deste reçetelerle, karlı bir günde, hastaneden çıkıp evine geldi.” (129/27.)

Ü

1. Ümit bağlamak (M.E.S, M.Y, T.D.K)

"Burada birkaç aydan beri beni saran hayatı sahici zannetmek, bunun devamına **ümit bağlamak** suretiyle ne kadar yanıldığımı gayet iyi anlıyordum." (138/1.)

2. Ümit doğurmak

“Basit, hatta belki de hiç güzel olmayan bir resim bende ne müfrit intibalar bırakmış, ne geniş **ümitler doğurmuştu.**” (69/32)

3. Ümit kesmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ayrıldıktan sonra arkamdan güleceğini, saflığımla, cesaretsizliğimle alay edeceğini düşünmek, bütün insanlara büsbütün arkamı dönmemi, herkesten tamamen **ümidi keserek** tamamen kendi içime kapanmamı icap ettirecek kadar ağır neticeler verebilirdi.” (84/18.)

“Evden çıktıktan sonra bir şey unuttuğumu fark ederek duraklayan, fakat unuttuğunun ne olduğunu bir türlü bulamayıp hafızasını ve ceplerini araştıran,

nihâyet, **ümidini kesince**, akli geride, ileri gitmek istemeyen adımlarla yoluna devam eden bir insan gibi üzüntülüydüm.” (117/21.)

“O zaman her şeyden **ümidimi kestim.**” (145/24.)

Y

1. Vücudunu pazara çıkarmak

“**Vücudumu pazara çıkarmayı** tercih ederdim.” (93/4,5.)

2. Vücudunu satmak

“İhtimal ki iyi bir aile babası veya dürüst bir vatandaş olan bu adamın nasıl bizden sadece sesimizi, gülüşümüzü, **vücudumuzu** değil insanlığımızı da **satmamızı** istediğini görerseniz irkilirsiniz.” (101/7,8.)

Y

1. Yakayı kurtarmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Dün akşam bir tesadüf sayesinde **yakamı kurtardım.** (78/21.)

2. Yalnız başına yürümek

“Ben hayatta **yalnız başına yürüye**bilecek bir insan değildim. (146/23.)

3. Yanında yürümek

"Benden bir şey istemedен, bana hâkim olmadan, beni tezlil etmeden beni sevecek ve **yanımda yürüyecek** bir erkek..." (98/29.)

4. Yarı yolda kalmak

“Yoksa sadece kendimi inandırmak, dünyada yarı yolda kalmayan sevgiler de bulunabileceğini hatırlamak mı istemiştим?” (123/27.)

5. Yarına çıkarmak

“İşin garibi, sıkıntımın arttığı ve ihtiyaçlarımın beni bugünden **yarına çıkarması** bile imkânsız hale geldiği nispette, benim de çekingenliğim, mahcupluğum artıyordu.” (12/15.)

6. Yerinde duramamak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Meraktan **yerimde duramıyordum.**” (22/14,15.)

7. Yerinde yeller esmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Sabahtan beri kurduğum binanın **yerinde yeller esiyordu.**” (67/35,36.)

8. Yerinden fırlamak (M.E.S, T.D.K)

“**Yerimden fırlayarak** boynuna sarılmak ve onu ağlaya ağlaya öpmek içim müthiş bir arzu duydum.” (72/24.)

“Derhal **yerimden fırladım.**” (79/33.)

“**Yerimden fırlayarak.**” (104/5.)

“**Yerimden fırladım,** bu sefer, ne olacaksa bir an evvel olsun diye, süratle telgrafı açtım.” (137/17,18.)

9. Yığın haline gelmek

“Fakat buna tahammül edemeyeceğimi, bütün gece, hayatının en canlı taraflarını seyrettiğim, hatta birlikte yaşadığım bu insanın birdenbire manasız bir **yığın haline geldiğini** göremeyeceğimi hissettim, yavaşça sokağa çıktım.” (160/24,25.)

10. Yola düzölmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Kalktım ve tekrar **yola düzöldüm.**” (125/36.)

11. Yola getirmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Benim bu sözlerimi kesmeden, beni fikrimden çevirmeye, ikna etmeye, **yola getirmeye** kalkmadan dinleyen ilk erkek sizsiniz.” (99/1,2.)

12. Yoluna koymak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ufak tefek işlerimi **yoluna koymak**, pansiyonla alakamı kesmek için tekrar dışarı çıktım.” (139/23.)

13. Yolunda yürümek (T.D.K)

“Daha ziyade klasiklerin **yolunda yürümek** istediği anlaşılan ressam kadının, hayret verecek kadar büyük bir ifade kabiliyetine malik olduğu, kendi portrelerini yapan sanatkârların çoğunda görülen "güzelleştirme" veya "inadına çirkinleştirme" temayüllerinin ondan bulunmadığı söyleniyor, birçok teknik mütalaalardan sonra nihâyet tablodaki kadının, duruşu ve yüzünün ifadesi bakımından, tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Andreas del Sarto'nun Madonna del Arpie tablosundaki Meryemana tasvirine insanı şaşırtacak kadar çok benzediği iddia ediliyor ve yarı şaka bir ifade ile bu "Kürk Mantolu Madonna"ya muvaffakiyetler temenni edilerek başka bir ressamdan bahse geçiyordu.” (57/12,13.)

Bırakalım, arkadaşlığımız da tabii **yolunda yürüsün**. (100/13,14.)

14. Yolunu tutmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Dışarı çıkıp evin **yolunu tuttuğum** sırada düşünmeye daldım.” (36/13.)

“Paltomu sırtıma geçirerek tekrar serginin **yolunu tuttum** ve bu hal, günlerce devam etti.” (59/28.)

“Adamların birdenbire, süratlendi, onlara yakın bulunan Nollendorf Meydanı'nın **yolunu tuttum**.” (67/25.)

“Bu sefer süratli adımlarla evin **yolunu tuttum**.” (85/7.)

“Siz de bütün diğer erkekler gibi, her şeyi kabul eder görünerek her şeyi kabul ettirmek **yolunu tutuyorsunuz**.” (96/33.)

“Uykuda bile olsa uyandırmak kararıyla, evinin **yolunu tuttum**.” (127/10.)

15. Yumuşak başlı (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Pek **yumuşak başlısınız**...” (91/1.)

16. Yuvarlanıp sürüklenmek

“Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak kof bir ceviz tanesi gibi **yuvarlanıp sürüklen**ebilirim.” (128/26.)

17. Yüreği hoptamak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“**Yüreğim hoptayarak** bir adım ileri attım.” (83/21.)

18. Yüzüne vurmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Yahut da, bunu burada **yüzüne vuramayacağıma** emin olduğu için pervasızca konuşuyordu.” (15/26.)

"Bunu ikide birde **yüzüne vurmaktan** da çekinmezler, birkaç gün yokluktan sonra her gelişinde adamcağızı: Nasıl?, İnşallah artık bitti ya, diye iğneli geçmiş olsunlarla karşılardı." (20, 24,25.)

19. Yüzünü buruşturmak (A.P, M.E.S, Ö.A.A, T.D.K)

“Babasını sorunca, yapmacık bir tavırla **yüzünü buruşturup** dudaklarını bükerek: "Buyurun!" dedi.” (24/37.)

“Nurettin Bey de, hassasiyetine dokunulmuş gibi **yüzünü buruşturarak:**” (39/19.)

“Ve başka suallere maruz kalmamak, hele hastanın karısı tarafından taciz edilmemek içim paltosunu ve şapkasını çabucak giydi ve Nurettin Bey'in daha evvel avcunda hazırlamış olduğu üç gümüş lirayı **yüzünü buruşturup** alarak, evi terk etti.” (42/16.)

“Sonra büyük bir gayret sarf ederek başını karısına ve kızına çevirdi, anlaşılmaz birkaç kelime mırıldandı, **yüzünü buruşturarak** birtakım işaretler yaptı.” (42/29,30.)

20. Yüzüstü bırakmak²¹ (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Ömrümün sonuna kadar, diz çökecek, onun hatırasına karşı işlediğim cinayetin kefareti vermeye çalışsam, bunda gene muvaffak olamayacağımı, insanların en

²¹ “Yüzüstü bırakmak” deyimini Ö. Asım Aksoy’da mevcuttur. Ancak Aksoy bu deyim tanımı “(İşi) Bir işi ilerletmeyiip olduğu gibi bırakmak.” Yapmıştır. Aksoy’un tanımı kısıtlı olup eserde geçen cümlenin bağlamı ile uyuşmamaktadır.

günahsızına kabahatlerin ağırını; seven bir kalbi **yüzüstü bırakmak** ihanetini yüklemenin asla affedilemeyeceğini seziyordum.” (157/36.)

21. Yüzüstü kalmak (A.P, M.E.S, Ö.A.A, T.D.K)

“Havran ‘da işler **yüzüstü kalır**, eniştelirim bana para göndermezler ve ben burada hiçbir şey yapmaya muktedir olmadan çırpınıyorum.” (138/33.)

Z

1. Zamanın arkasına çekilmek

“Onun şimdi bütün mesafelerin ve **zamanın arkasına çekilmiş** olduğunu ve oraya kimseyi bırakmayacağını seziyor ve hiç sokulmak teşebbüsünde bulunmuyordum.” (34/10.)

3.2.2. Deyimlerin Anlam İçeriği Dizini

Bu bölümde Kürk Mantolu Madonna romanında tespit edilen deyimlerin cümle bağlamında hangi anlamda kullanıldığı, deyimlerin geçtikleri cümleye göre deyimlerin neyi ifade ettiğini tespit edip bu anlam alanlarının alfabetik dizini oluşturulmuştur. Deyimler verilirken aynı anlamda kullanılıp tekrar eden deyimler bir bütün olarak kabul edilip deyim sayıları ayrı olarak hesaplanmamıştır.

A

3.2.2.1. Açıklama, Bir Şeyi Ortaya Çıkarma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Açıklama” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler alfabetik sırasıyla **dışa vermek** olup bir kez; yüzüne vurmak bir kez; **ortaya dökmek** beş kez ve son olarak **yüzüne vurmak** ise bir kez tekrar edilmiştir.

"Bu âlemlerin tezahürlerini **dışarı vermediklerine** bakıp onların manen

yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer tecessüsü ile, bu meçhul âlemi merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur." (11/19.)

"Bunu ikide birde **yüzüne vurmaktan** da çekinmezler, birkaç gün yokluktan sonra her gelişinde adamcağızı: Nasıl?, İnşallah artık bitti ya, diye iğneli geçmiş olsunlarla karşılarıydı." (20, 24,25.)

"Aylardan beri beni kendisine yaklaştırmaktan kaçan bu adama karşı ruhumda biriken sitemleri de sanki bu anda **ortaya döküyordum.**" (44/34,35.)

"Bu kadının karşısında her şeyi **ortaya dökme**k, bütün iyi ve fena, kuvvetli ve zayıf taraflarımla, ek küçük bir noktayı bile saklamadan, çırcıplak ruhumu onun önüne sermek için sabırsızlanıyordum." (87/11,12.)

"Şimdiye kadar kendime bile söylemekten çekindiğim taraflarım, hiç bana haber vermeden, saklandıkları yerlerden çıkıyor ve **ortaya dökülüyorlardı.**" (103/24.)

"Ruhlarımızın böyle en saklı köşelerini bile **ortaya dökme**kten ve üzerinde münakaşa etmekten çekinmiyorduk; buna rağmen hiç dokunmadığımız taraflar da vardı, çünkü ne olduğunu biz de doğru dürüst bilmiyorduk; fakat bu his bana, bu cihetlerin mühim olduğunu fısıldıyordu." (108/21.)

"Ruhumdan bütün geçenleri **ortaya döksem** gülünç olacağımı sanıyor, müthiş bir gayretle itidalimi muhafazaya çalışıyordum." (139/6.)

"Yahut da, bunu burada **yüzüne vura**mayacağıma emin olduğu için pervasızca konuşuyordu." (15/26.)

3.2.2.2. Aldatma

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Aldatma" ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **oyun oynamak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Hayat bana kötü bir **oyun oynamıştı**.” (67/37.)

3.2.2.3. Amaçsızlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Amaçsızlık” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **nebat gibi yaşamak** olup bir örnek; ikincisi **yuvarlanıp sürüklenmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir **nebat gibi**, şikâyetsiz, şuursuz, iradesiz **yaşayıp** gidiyordum.” (150/8,9.)

“Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak kof bir ceviz tanesi gibi **yuvarlanıp sürüklenebilirim**.” (128/26.)

3.2.2.4. Anlama, Tanıma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Anlama-Tanımlama” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kafasının içini tahlil etmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın **kafasının içini tahlil etmek**, onun düz veya karmaşık ruhunu görmek istiyordum.” (37/32.)

3.2.2.5. Ant

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ant” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **ayak basmamak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Artık bu sergiye **ayak basmayacağımı** biliyordum.” (61/33.)

3.2.2.6. Aşağılama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Aşağılama” ifade eden üç deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin ilki **aptal yerine koymak** olup bir örnek; ikincisi **küçük düşürmek** olup bir örnek tespit edilmiş, üçüncüsü ise **küçük görmek** olup iki örnek tespit edilmiştir.

"Tabiatımda manasız denilecek kadar ileri giden bir çekingenlik vardı ki, çok kere etrafım tarafından yanlış anlaşılmana, **aptal yerine konmama** sebep olur ve beni üzerdi." (48/24.)

"Camekanlı büfede dizili duran altın yaldızlı kristal içki takımı ise, sık sık getirip beraber rakı içtiği arkadaşlarına karşı Nurettin Bey'i asla **küçük düşürmüyordu**." (30/34.)

"Yüzünde nedense hep o beni **küçük görmek**, benimle alay etmek isteyen şımarık ifade vardı." (25/13.)

"Yalnız karısı, senelerden beri bir saniye bile hafiflemeyen işler ve geçim dertleriyle biraz aptallaşmaya benzeyen Mihriye Hanım, kocasıyla elinden geldiği kadar meşgul oluyor, onun kendi evlatları tarafından **küçük görülmemesi**, horlanmaması için gayret ediyordu." (31/23,24.)

3.2.2.7. Aşırılık-Yoğunluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Aşırılık-Yoğunluk” ifade eden yedi deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin ilki **deli gibi** olup iki örnek tespit edilmiş, ikincisi **deli olmak** olup bir örnek tespit edilmiş, üçüncüsü **göz aç(a)mamak** olup bir örnek tespit edilmiş, dördüncü **gürültüye boğmak** olup bir örnek tespit edilmiş, beşinci **kafası dolmak** olup bir örnek tespit edilmiş, altıncı **kireç gibi bir hal almak** olup bir örnek tespit edilmiş, yedinci **sel gibi akmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bu müthiş sesi duyunca, evvela ne olduğunu anlamayarak bir müddet duracak, sonra **deli gibi** "Raif Raif!" diye bağırp benden bir cevap almaya çalışacaktı.” (125/17.)

“**Deli gibi** değil, gayet akli başında olarak seviyorum.” (136/5.)

“Utancımndan **deli olacaktım.**” (157/31.)

“Ben bile, yol hazırlıkları, pasaport, bilet, vize işleri peşinde koşmaktan **göz açamadığım** halde, onunla beraber dolaştığımız sokaklardan geçerken tuhaf oluyordum.” (141/21.)

“Fakat şimdi kırmızı kadife takımlar misafirleri takdirle başlarını sallamaya sevk ediyor ve on iki lambalı radyo, bütün mahalleyi **gürültüye boğabiliyordu.**” (30/31.)

“Şimdi **kafası** eskisi gibi ev dertleri, yemek ve çamaşır işleriyle **doluydu.**” (40/15,16.)

“Maria bunu fark edince kaşlarını çattı, yüzü her zamankinden daha soluk, **kireç gibi bir hal** alarak.” (93/15,16.)

“Hatıralar ve uzun zaman zapt edilmiş hisler, daima susturulmuş heyecanlar bir **sel gibi**, git gide büyüyerek, kabarak, hızlanarak dışarı **akıyordu.**” (103/31.)

3.2.2.8. Ayrıntı

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ayrıntı” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **uzun boylu** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Seninle hiç şöyle **uzun boylu** konuşamadık evladım.” (46/3.)

“**Uzun boylu** tavsiyelerle ve deste deste reçetelerle, karlı bir günde, hastaneden çıkıp evine geldi.” (129/27.)

B

3.2.2.9. Bağlılık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Bağlılık” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin ilki **kuvvetli bağlarla sarılmak** olup bir örnek, ikincisi **merbut olmak** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Bu akşam anladım ki, bir insan diğer bir insana bazen hayata bağlandığından çok daha **kuvvetli bağlarla sarılabilirmiş.**” (128/24.)

“Fakat diğer aile efradına karşı en küçük bir manevi bağla **merbut olduğunu** gösterecek alametler yoktu.” (32/7.)

“Hâlbuki buraya bütün hayatımla, bütün yaşayan tarafımla **merbuttum.**” (138/32.)

3.2.2.10. Bayılma-Baygınlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Bayılma-Baygınlık” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bunlardan ilki **kendinden geçmek** olup bir örnek, **ikincisi kendini kaybetmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“**Kendimden geçmemek** için gayret ediyor ve mütemadiyen kımıldıyordum.” (133/18.)

“Bir aralık bütün salonun başımın üzerinde dönmeye başladığını ve **kendimi kaybederek** Frau Tiedemann'ın kucağına serildiğimi hatırlıyorum.” (63/2,3.)

3.2.2.11. Beğenmeme-Hoşnutsuzluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Beğenme-Hoşnutsuzluk” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bunlardan ilki **burun kıvrırmak** olup bir örnek, ikincisi **dudak bükmek** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Hiç kimse evin nasıl döndüğünü sormuyor, sadece, kendini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp **burun kıvrırmak** suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkarıyordu.” (30/10.)

“Hiç kimse evin nasıl döndüğünü sormuyor, sadece, kendini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye **dudak büküp** burun kıvrırmak suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkarıyordu.” (30/10.)

“Babasını sorunca, yapmacık bir tavırla yüzünü buruşturup **dudaklarını bükerek**: "Buyurun!" dedi.” (24/37.)

3.2.2.12. Belirme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Belirme” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bunlardan ilki **meydana çıkmak** olup dört örnek, ikincisi **meydana vurmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“O zamana kadar bütün insanlardan esirgediğim alaka, hiç kimseye karşı tam manasıyla duymadığım sevgi sanki hep birikmiş ve muazzam bir kütle halinde şimdi bu kadına karşı **meydana çıkmıştı**.” (85/31.)

“Bana sadece yorgunluk veren uzuvlarımın değil, ruhumun da yaşamaya başladığını, içimde, haberim olmadan bekleyen üstü örtülü derin tarafların da birdenbire **meydana çıkarak** bana fevkalade cazip, kıymetli manzaralar arz ettiklerini görüyordum.” (86/34.)

"Bir ruh ancak bir benzeri bulunduğu zaman ve bize, bizim aklımıza, hesaplarımıza danışmaya lüzum bile görmeden, **meydana çıkıyordu**." (87/6,7.)

“Hâlbuki acınacak halde olan, zavallılıkları **meydana çıkan** onlardı.” (98/10.)

“Karşı karşıya geldiğim zaman her hareketimin, her bakışımın sırrımı **meydana vuracağından** korkar, tarif edilmesi imkânsız adeta boğucu bir utanma ile dünyanın en zavallı insanı haline gelirdim.” (59/8.)

3.2.2.13. Belirsizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Belirsizlik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **karanlık bir yola girmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Hayatımın birdenbire böyle yeni ve ilerisi **karanlık bir yola girmesi** benim için belki hayırlı olmayacaktı.” (88/27.)

3.2.2.14. Benimseme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Benimseme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yolunu tutmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Siz de bütün diğer erkekler gibi, her şeyi kabul eder görünerek her şeyi kabul ettirmek **yolunu tutuyorsunuz.**” (96/33.)

3.2.2.15. Birdenbirelik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Birdenbirelik” ifade eden on bir deyim tespit edilmiştir. Bunlardan ilki **gözü ilişmek** olup altı örnek, ikincisi **kafasında şimşek gibi çakmak** olup bir örnek, üçüncüsü **yerinden fırlamak** olup dört örnek tespit edilmiştir.

“Günün birinde, gayet iyi hatırlıyorum, yağmurlu ve karanlık bir teşrinievel gününde, gazeteleri karıştırırken, yeni ressamların açtığı bir sergi hakkındaki tenkit makalesi **gözüme ilişti.**” (54/20.)

“Bu sırada **gözüm**, on adım kadar ilerideki elektrik direğinin altından bize doğru gelen bir kadına **ilişti.**” (63/22,23,24.)

“Gözlerim buraya **ilişince** bütün vücudunu çıplak görmüş gibi bir ürperme ve hicap ile gözlerimi yukarı kaldırdım.” (72/12.)

“Gözlerim orkestranın arasından geçerek salona doğru gelen kadına **ilişti.**” (73/32,33.)

“Bu sırada **gözüm**, gazinonun dönen kapısının buğulu camları arsından dışarıya **ilişti.**” (113/20,21.)

“Rastgele yürürken **gözüm** bu taraflara **ilişince** neden hemen sapmışım.” (123/19,20.)

“Bir an kadar gördüğüm yüzü, sisli **kafamda** bir **şimşek gibi çakmıştı.**” (63/29.)

“**Yerimden fırlayarak** boynuna sarılmak ve onu ağlaya ağlaya öpmek içim müthiş bir arzu duydum.” (72/24.)

“Derhal **yerimden fırladım.**” (79/33.)

“**Yerimden fırlayarak.**” (104/5.)

“**Yerimden fırladım**, bu sefer, ne olacaksa bir an evvel olsun diye, süratle telgrafi açtım. (137/17,18.)

3.2.2.16. Bitmemişlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Bitmemişlik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yarı yolda kalmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yoksa sadece kendimi inandırmak, dünyada **yarı yolda kalmayan** sevgiler de bulunabileceğini hatırlamak mı istemiştim?” (123/27.)

3.2.2.17. Bozulmama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Bozulma-Bozulmama” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **insan ayağı basmamış** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Çam ağaçlarıyla kaplı dağlarında, **insan ayağı basmamış** zannedilen yerlerde mermer köprülere, işlemeli sütunlara rastladım.” (100/9.)

3.2.2.18. Bürudet (Soğukluk)

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Bürudet (Soğukluk)” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **buz gibi** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Kadının yüzünden, yılan sokmuş gibi bir buruşma ve vücudundan **buz gibi** bir ürperme geçti, fakat bu pek kısa, belki bir saniyenin dörtte birinden daha az bir zaman sürdü.” (71/20.)

C

3.2.2.19. Cesaret

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Cesaret” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **göze almak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Herkesin merakını uyandırmayı da **göze alarak**, perdeler açılıp kapandıkça, dikkatle içeri bakıyordum.” (70/5.)

C

3.2.2.20. Çalışmama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Çalışmama” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim boş durmak olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Hakikaten ben de **boş durmak** istemiyordum, gizli gizli hazırlanıyordum.” (48/7,8.)

3.2.2.21. Çaresizlik-Acizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Çaresizlik-Acizlik” ifade eden üç deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin ilki **eli kolu bağlı kalmak** olup bir örnek, ikincisi **günün yetmesini bekleyen bir mahpus gibi** olup bir örnek, üçüncüsü **pençesine düşmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Arada bu muazzam mesafe **elimi kolumu bağlıyordum.**” (145/33.)

“Adeta **gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibiydim.**” (150/6.)

“Ve artık tamamıyla **pençesine düşmüş** olduğum bir çaresizlik...” (17/28,29.)

D

3.2.2.22. Daimilik-Devamlılık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Daimilik-Devamlılık” ifade eden sekiz deyim tespit edilmiştir. Bunlar: **akıp gitmek** iki örnek, **makine gibi** üç örnek, **mıhlanmış gibi durmak** bir örnek, **mıhlanıp kalmak** bir örnek, **takılıp kalmak** bir örnek, **taş kesilmiş gibi kalmak** bir örnek, **uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak** bir örnek; **yolunda yürümek** bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir imkân mevcudiyetine ihtimal vermeye bile cesaret edemediğim bir imkân, boş ve manasız **akıp giden** ömrümün yanına kadar sokulmuş ve sonra, birdenbire, geldiği

kadar ani ve sebepsiz, çekilip gitmişti.” (62/7.)

“Yaşamak, tabiatın en küçük kıvılcığını sezerek, hayatın sarsılmaz bir mantık ile **akıp gidişini** seyrederek yaşamak; herkesten daha çok, daha kuvvetli yaşadığını, bir âna bir ömür kadar çok hayat doldurulduğunu bilerek yaşamak...” (87/35.)

“Bir **makine gibi** buraya geliyor, işlerini görüyor, anlayamadığım bir itiyatla birtakım kitaplar okuyor ve akşamları alışverişini yapıp evine dönüyordu.” (21/7.)

“Bir **makine gibi**, ne yaptığımı bilmeden çalıştım.” (148/11.)

“Gene **makine gibi** akşam üzerleri alışveriş edeceğim.” (159/26,27.)

“Yalnız orada, kürk mantolu bir kadın portresinin önünde, **mıhlanmış gibi durduğumu** hatırlıyorum.” (55/11,12.)

“Ortaya doğru gözlerim, katalogda gördüğüm kelimelerin üzerinde **mıhlanıp kaldı**: Maria Puder...” (57/9.)

“Çıplak ayaklarında eğrilmiş topuksuz terlikler ile dört tarafa koştuğunu hâlâ görüyor ve her rast geldikleri insana imdat ister gibi **takılıp kalan** bakışlarını hâlâ üzerimde hissediyorum.” (38/25.)

“Bu hareketsizliğin, korkuya dayanan bu tereddütün daha zararlı olduğunu, insan münasebetlerinde bir noktada **taş kesilmiş gibi kalınmayacağını**, ileriye atılmayan her adımın insanı geriye götürdüğünü ve yaklaştırmayan anların muhakkak uzaklaştırdığını karanlık bir şekilde seziyor ve içimde sessizce yanan, fakat günden güne büyüyen bir endişenin yer etmeye başladığını hissediyordum.” (108/35,36.)

"Eski sükûnetime dönmek, **uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak** daha rahat değil miydi?" (88/28,29.)

“Bırakalım, arkadaşlığımız da tabii **yolunda yürüsün.**” (100/13,14.)

3.2.2.23. Dayanıklılık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Dayanıklılık” ifade eden bir deyim tespit

edilmiştir. Bu deyim **taş gibi durmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Böyle bir adam, önünde bütün küçüklüğü ile çarpınan birine karşı **taş gibi durmaktan** başka ne yapabilirdi?” (23/15,16.)

3.2.2.24. Değişim

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Değişim” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **başka bir dünyaya doğar gibi uyanmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, küçük kız çocukları gibi masum, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, **başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı** sanmıştım.” (120/1,2.)

3.2.2.25. Destekleme

Romanda tespit edilen deyimlerden bağlam içinde “destekleme” anlam ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yanında yürümektir**.

"Benden bir şey istemeden, bana hâkim olmadan, beni tezlil etmeden beni sevecek ve **yanında yürüyecek** bir erkek..." (98/29.)

3.2.2.26. Dikkatlilik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Dikkatlilik” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki gözünden kaçmamak olup bir örnek, ikincisi kendini toplamak olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yalnız önüne bakar gibi duran **gözlerinden** hiçbir şey **kaçmıyordu**.” (33/16.)

“Umulmaz bir cesaretle **kendimi toplayarak**.” (84/24,25.)

3.2.2.27. Dinleme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Dinleme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kulak vermek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Evvela kendi kendine şarkı söylemeye çalıştığını zannettim, sonra bana hitap ettiğini anlayarak **kulak verdim**.” (114/33.)

3.2.2.28. Duygulanma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Duygulanma” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kendinden geçmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Fakat benim her şeye çare bulduğumu, küçük kaytan fitilli idare lambasının ışığı altında **kendimden geçerek** Paris Esrarı'nı veya Sefiller'i okuduğumu görünce tazyikinden vazgeçmişti.” (49/17.)

3.2.2.29. Düşünme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Düşünme” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **derin düşüncelere dalmak** olup bir örnek, ikincisi **düşüncelere dalmak** olup iki örnek, üçüncüsü **düşünmeye dalmak** olup bir örnek, dördüncüsü **hülyaya dalmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Siyah gözleri anlaşılmaz, **derin düşüncelere dalmış** gibi yere bakıyor, adeta bulamayacağından emin olduğu bir şeyi son bir ümitle aramak istiyordu.” (55/34.)

“Tekrar **düşüncelere dalmak...**” (91/11.)

“Bu sefer ağır ağır ve **düşüncelere dalarak** gidiyordum.” (125/5.)

“Dışarı çıkıp evin yolunu tuttuğum sırada **düşünmeye daldım.**” (36/13,14.)

“En büyük zevkim evin bahçesinde veya derenin kenarında yalnız başıma oturup **hüyalara dalmaktı.**” (48/34,35.)

3.2.2.30. Düzeltme-Düzenleme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Düzeltme-Düzenleme” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **yola getirmek** bir örnek, ikincisi **yoluna koymak** bir örnek mevcuttur.

“Benim bu sözlerimi kesmeden, beni fikrimden çevirmeye, ikna etmeye, **yola getirmeye** kalkmadan dinleyen ilk erkek sizsiniz.” (99/1,2.)

“Ufak tefek işlerimi **yoluna koymak**, pansiyonla alakamı kesmek için tekrar dışarı çıktım.” (139/23.)

E

3.2.2.31. Ekonomik Düzey

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ekonomik düzey” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin ilki **hâli vakti yerinde** olup iki örnek, ikincisi **yarına çıkarmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yalnız, memleketin oldukça **hâli vakti yerindelerinden** sayılan babam, neredeyse beni okutmak sevdasına düşmüştü.” (48/2.)

“Onun bu vakte kadar yatmayarak bizi beklemiş olduğunu anladım ve derin bir nefes aldım; oldukça **hâli vakti yerinde** ve kadınlığının tam ateşli çağlarında bulunan bu dul kadına karşı birtakım tatlı emeller beslediğini bütün pansiyon halkı biliyordu.” (64/35.)

“İşin garibi, sıkıntımın arttığı ve ihtiyaçlarımın beni bugünden **yarına çıkarması** bile imkânsız hale geldiği nispette, benim de çekingenliğim, mahcupluğum artıyordu.” (12/15.)

3.2.2.32. **Emanet Etme**

Romanda cümle bağlamı içinde “Emanet Etme” anlamı taşıyan tek deyim ve tek örnek tespit edilmiştir.

"Zeytinleri silmek, toplamak, fabrikaya götürüp yağ çıkartmak işlerini şunun bunun eline bıraktım." (146/4.)

3.2.2.33. **Endişe**

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Endişe” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **içi titremek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Niçin hâlâ, hakkında verilecek hükmü bekleyen maznun gibi **içim titriyordu**?” (117/13.)

3.2.2.34. **Engel Olma**

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Engel olma” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **meydan vermemek** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Akşam yemeğinde bir misafir bulunduğu zaman kardeşlerinin veya Nurettin Bey'in: "Eniştem gidip alıversin!" diye yüksek sesle emretmelerine **meydan vermemek** için kocasını yatak odasına çekerek tatlı olmaya çalışan bir sesle:” (31/27.)

“Fakat bu haller, içinde saklanıp kalmış olan insanlığın ara sıra nefes almak için yaptığı hamlelerden ibaretti ve muhitinin sadece sabırlı bir çalışma ile vücuda getirdiği sahte şahsiyet, asıl hüviyetinin başkaldırmasına **meydan vermeyecek** kadar kuvvetliydi.” (33/3.)

3.2.2.35. Etkilenme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Etkilenme” ifade eden üç deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **akıntıya kapılmak** olup bir örnek, ikincisi **ceresyana kapılmak** olup bir örnek, üçüncüsü **havaya uymak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“İnsan, bilhassa kadın ve erkek münasebetleri o kadar karmaşık ve arzularımız, hislerimiz o kadar anlaşılmaz ve bulanık ki, hiç kimse ne yaptığını bilmiyor ve **akıntıya kapılıp** gidiyor.” (97/3.)

“Ara sıra kendi kendimizden kurtulup **ceresyana kapılmak** hoş bir şey...” (110/26.)

“Oldukça akli başında bir insana benzeyen Necla ile ihtimal eniştelерinin, teyzelerinin ve dayılarının tesirleriyle, babalarına karşı umumi **havaya uymuşlardı.**” (31/17.)

3.2.2.36. Ezberleme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ezberleme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kafaya nakşetmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Resmini günlerce seyrederek **kafama nakşetmiş**, sonra bu tasviri, Madonna

tablosuyla adamakıllı ikmal etmişim.” (74/14.)

3.2.2.37. Eziyet-Acımasızlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Eziyet-Acımasızlık” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **kuzuların ağzından vahşi kurt dişlerinin sırttığını görmek** olup bir örnek, ikincisi **kurt dişlerini göstermek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Ne **kuzuların ağzından vahşi kurt dişlerinin sırttığını gördüm...**” (82/12,13.)

“En hoşuma giden ve birçok hususlarda bana yakın olan adamların bile, küçük vesilelerle, bu **kurt dişlerini gösterdiklerini**; her ikimize aynı derecede zevk veren beraberliklerinden sonra, özür dilemeye, himaye etmeye çalışan, fakat aynı zamanda herhangi bir şekilde muzaffer olduğunu zanneden ahmakça bakışlarla yanıma sokulduklarını gördüm.” (98/5.)

F

3.2.2.38. Fedailik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Fedailik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kurban olmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Klara Miliç ismindeki bu hikâyenin kahramanı olan kız, oldukça saf bir talebeye âşık oluyor, fakat buna dair hiç kimseye bile söylemeden, böyle bir aptalı sevmenin hicabıyla, müthiş iptilasının **kurbanı olup gidiyordu.**” (54/8.)

G

3.2.2.39. Gayret-Çaba

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Gayret-Çaba” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **dört elle sarılmak** olup bir örnek, ikincisi **kendini göstermek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“**Dört elle** işe **sarılmaya** ve işsizliğin doğurduğu sıkıntılı vehimlerden bu şekilde kurtulmaya azmetmişim.” (66/4.)

“Belki eserlerindeki fazla iddia, herhangi bir şekilde göze çarpmak, **kendini göstermek** temayülü, benim mizacıma aykırı olduğu için onlardan hoşlanmıyordum.” (54/23.)

3.2.2.40. Geçim

Romanda tespit edilen deyimlerden “**sürüklenip gitmek ve sürünmeden geçinmek**” cümle bağlamında geçim anlamında kullanılmıştır.

"Senelerden beri, boşluğu apaçık görmeden, şöyle böyle bir ömür sürmüş, insanlardan kaçsam bile, bunu tabiatımın acayıplığına vermiş, **sürüklenip gitmişim**, fakat beni memnun edecek hayat hakkında da bir fikrim yoktu." (122/32.)

"Beş on kuruş param yaz aylarını **sürünmeden geçinmemi** temin etti, fakat yaklaşan kış, arkadaş odalarında, sedir üzerinde yatmanın sonu gelmesini icap ettiriyordu." (5,6.)

3.2.2.41. Gereksizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Gereksizlik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **iş olsun diye** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Zaten halis Alman kanında bir Protestan olan annem de, sırf ihtiyar olduğu için ve **iş olsun diye** bu âdetlere bağlı.” (110/10.)

3.2.2.42. Gizlilik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Gizlilik” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **gizli kapaklı** olup bir örnek, ikincisi **göz ucuyla takip etmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Son aylarda yazılanlarda biraz şaşkınlık, saklanmak isteyen bir şeyler ve her zamanki açık Maria'ya pek yakışmayan kaçamaklı, **gizli kapaklı** ifadeler vardı.” (145/12.)

Onun beni yattığı yerden **göz ucuyla takip ettiğini** sezmiştim.” (118/21.)

3.2.2.43. Güven

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Güven” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim sağlama bağlamak olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Onların ilk işi evvela bu cihetleri **sağlama bağlamaktır.**” (84/9.)

H

3.2.2.44. Hâkimiyet-Egemenlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Hâkimiyet-Egemenlik” ifade eden üç deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **borusu ötmek** olup bir deyim, ikincisi **ele almak** olup bir deyim, üçüncüsü **kasıp kavurmak** olup bir deyim tespit edilmiştir.

“Buna rağmen, evde zavallı ihtiyardan başka herkesin **borusu ötüyordu.**” (30/1.)

“Babamın işlerini **elime almak** istediğim zaman, ölümünden evvel mirası bölüştürdüğünü haber aldım.” (142/35.)

“Odada insanı şaşırtacak bir kargaşalık **hüküm sürüyordu.**” (25/29,30.)

“Okuduğum sayısız tercüme romanlarındaki kahramanlar gibi her sözüme tereddütsüz itaat eden maiyetimle beraber ortalığı **kasıp kavurduğum,** bir mahalle ötede oturan ve içimde şeklini pek tayin edemediğim tatlı arzular uyandıran Fahriye ismindeki bir kızı, yüzümde bir maske ve belimde çifte tabancalarla, dağlardaki muhteşem mağarama kaçırdığım olurdu.” (49/1.)

3.2.2.45. Hayal Kırıklığı

İncelenen romanda cümle bağlamında hayal kırıklığı anlatan iki örnek tespit edilmiştir. Bu deyimler; **hevesi içinde boğulup kalmak** ve **boşa çıkmak**'tır ayrıca her bir deyim birer kez kullanılmıştır.

"Fakat bu sırada işgal kuvvetleri kasabaya geldiler ve her türlü kahramanlık **heveslerim içimde boğulup kalmaya** mahkûm kaldı." (48/10.)

"Bu histen kurtulmak için yaptığım bütün hamleler **boşa çıktı.**" (148/7.)

3.2.2.46. Hedef

KMM'de cümle bağlamı içerisinde “Hedef” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim yolunu tutmak olup beş örnek tespit edilmiştir.

“Dışarı çıkıp evin **yolunu tuttuğum** sırada düşünmeye daldım.” (36/13.)

“Paltomu sırtıma geçirerek tekrar serginin **yolunu tuttum** ve bu hal, günlerce devam etti.” (59/28.)

“Adamların birdenbire, süratlendi, onlara yakın bulunan Nollendorf Meydanı'nın **yolunu tuttum.**” (67/25.)

“Bu sefer süratli adımlarla evin **yolunu tuttum.**” (85/7.)

“Uykuda bile olsa uyandırmak kararıyla, evinin **yolunu tuttum.**” (127/10.)

3.2.2.47. Heyecan-Heyecanlanma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Heyecan-Heyecanlanma” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler: **ateş basmak; yerinde duramamak; yüreği hoplamak** olup birer örnek tespit edilmiştir.

“Bacaklarımı birbirinin üstüne atınca eteği dizkapaklarının gerisine kadar açılırdı ve ben yüzüme her zamanki gibi **ateş bastığını** fark ettim.” (61/3,4.)

"Yüzümün birkaç santim ilerisine kadar yaklaşan bu saadet karşısında **kalbim duracak gibi oldu.**" (84/33.)

“Meraktan **yerimde duramıyordum.**” (22/14,15.)

“ **Yüreğim** hoplayarak bir adım ileri attım.” (83/21.)

3.2.2.48. Hile, Düzenbazlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Hile-Düzenbazlık” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **dolap döndürmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Babamın hastalığından, annemin zavallılığından ve ablalarımın korkaklığından istifade edilerek yokluğumda bir hayli **dolaplar dnmşe** benziyordu.” (144/19.)

3.2.2.49. Hoşgörü

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Hoşgörü” ifade eden bir deyim tespit

edilmiştir. Bu deyim **hoş görmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Şirkette olsun, evde olsun, kendisine ruhen tamamen yabancı insanların onu adamdan saymamalarını **hoş görmekle** kalmıyor, bunda adeta bir nevi isabet de buluyordu.” (33/7.)

3.2.2.50. Huzursuzluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Huzursuzluk” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **tatsızlık çıkarmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Hiç kimse evin nasıl döndüğünü sormuyor, sadece, kendini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp burun kıvrırmak suretiyle, yeni bir **tatsızlık çıkarıyordu.**” (30/9,10.)

3.2.2.51. Hükmedilme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Hükmedilme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **oyuncağı olmak** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Ben gene eskisi gibi dünyadan uzak ve daima tasavvurlarımın ve iç dünyamın bir **oyuncağı** olmuştum.” (67/37.)

“Hayatımızın, birtakım ehemmiyetsiz teferruatın **oyuncağı** olduğunu, çünkü asıl hayatın teferruatından ibaret bulunduğunu görüyordum.” (138/11.)

İ

3.2.2.52. İlgi Çekicilik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İlgi çekicilik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **göze çarpmak** olup üç örnek tespit edilmiştir.

“Belki eserlerindeki fazla iddia, herhangi bir şekilde **göze çarpmak**, kendini göstermek temayülü, benim mizacıma aykırı olduğu için onlardan hoşlanmıyordum.” (54/23.)

“Her gün, daima öğleden sonra oraya gidiyor, koridorlardaki resimlere bakıyormuş gibi ağır ağır, fakat büyük bir sabırsızlıkla asıl hedefine varmak isteyen adımlarımı zorla zapt ederek geziniyor; rastgele **gözüme çarpmış** gibi önünde durduğum Kürk Mantolu Madonna'yı seyre dalıyor, ta ki kapılar kapanıncaya kadar orada bekliyordum.” (59/33.)

“Eski, fakat oldukça iyi muhafaza edilmiş mobilyalar ve güzel bir meşe karyola ilk bakışta **göze çarpıyordu**.” (115/19.)

3.2.2.53. İlgisizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İlgisizlik” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **soğuk olmak** olup bir örnek, ikincisi **soğuk davranmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bazen aşırı derecede durgun, hatta **soğuk oluyor**, bazen de birdenbire coşuyor, bana, nefsimen ettiğim cesareti verecek kadar müfrit bir alaka gösteriyor, adeta beni açıkça tahrik ediyordu.” (109/19,20.)

“Odamın parasını peşin olarak vermiş olmama rağmen oraya hiç uğramayışım, ev sahiplerinin bana karşı biraz **soğuk davranmalarına** sebep oluyordu.” (136/36.)

3.2.2.54. İmrenme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İlgi çekicilik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **gıpta etmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yahut bir kiremit, hafif bir rüzgârla yerinden oynayarak, devrin **gıpta ettiği** bir kafayı parçalayabilirdi.” (138/18.)

3.2.2.55. İnceleme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İnceleme” ifade eden beş deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler: **baştan aşağı; göz atmak; göz gezdirmek; göz hapsine almak; kaçamak bakışlarla süzmek**’tir. Tespit edilen deyimlerden yalnızca baştan aşağı deyimine ait iki örnek diğer deyimlerden ise birer örnek mevcuttur.

"Buna bir **göz atınca** hayretimden donakaldım." (22/18.)

“Beni **baştan aşağı** süzdü, kılık kıyafetime baktı, evine davet ettiğine pişman olmamış olmalı ki, elini dostça bir tebessümle omzuma vurarak...” (13/31.)

“Beni **baştan aşağı** uzun zaman süzdü.” (77/37.)

“Herhangi bir şey yapmış olmak için **gözlerini** etraftaki masalarda **gezdirdi.**” (95/26.)

“Perdeleri kapalı duran locaları sıra ile **göz hapsine** alarak içindekiler tanımaya karar verdim; yarım saat sonra bu mahrem köşelerin ateşli çiftlerini tamamen bellemiştim.” (70/1.)

“Ara sıra **kaçamak bakışlarla** beni **süzüyordu.**” (139/14.)

3.2.2.56. İrkilme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İrkilme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **gözlerinden bir perde sıyrılmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Tam düşüncelerimin burasında **gözlerimden bir perde sıyrıılır** gibi oldu.” (123/12,13.)

3.2.2.57. İstek-Heves

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İstek-Heves” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **can atmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Mesut bir aile babası, diye düşündüm, bir an evvel çoluğuna çocuğuna kavuşmaya **can atıyor.**” (19/37.)

3.2.2.58. İş-Olay

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İş-Olay” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **maceraya atılmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bunu bırakıp, saf bir çocuğa biraz da gönlünü almak için söylenmiş bir söze bağlanarak meçhul bir hayata, nereye varacağı malum olmayan bir **maceraya atılmak**, onun daima iyi işleyen kafasının kabul edeceği bir iş değildi.” (147/27.)

3.2.2.59. İtaat-İtaatsizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İtaat-İtaatsizlik” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **ele vermek** olup iki örnek, ikincisi **ses çıkarmamak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Onun şaşıracağını, sırrını **ele vereceğimden** korkacağını sanmıştım.” (23/33.)

“Son söylediğim cümle ile yalanımı **ele vermiş** olduğumu düşününce büyük bir şaşkınlığa uğradım.” (61/27.)

“Yalnız kalmak istediği her halinden belliydi, fakat etrafındakilerin bunu ne kadar şiddetle reddettiklerini görünce, o da **sesini çıkarmaz** oldu.” (39/27.)

3.2.2.60. İyilik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İyilik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **sıcak tatlı bir şeyler beklemek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bazen büyük kızına gözlerini diker, ondan bir şeyler, **sıcak tatlı bir şeyler bekler** gibi dururdu.” (32/7,8,9.)

3.2.2.61. İyimserlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İyimserlik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **hayatı pembe görmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Öğleye doğru sıkıntımın azaldığını ve **hayatı biraz pembe görmeye** başladığımı fark ettim.” (66/14,15.)

K

3.2.2.62. Kılavuz Edinme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kılavuz edinme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yolunda yürümek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Daha ziyade klasiklerin **yolunda yürümek** istediği anlaşılan ressam kadının, hayret verecek kadar büyük bir ifade kabiliyetine mâlik olduğu, kendi portrelerini yapan sanatkârların çoğunda görülen "güzelleştirme" veya "inadına çirkinleştirme" temayüllerinin ondan bulunmadığı söyleniyor, birçok teknik mütalaalardan sonra nihâyet tablodaki kadının, duruşu ve yüzünün ifadesi bakımından, tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Andreas del Sarto'nun Madonna del Arpie tablosundaki Meryemana tasvirine insanı şaşırtacak kadar çok benzediği iddia ediliyor ve yarı şaka bir ifade ile bu "Kürk Mantolu Madonna"ya muvaffakiyetler temenni edilerek başka bir ressamdan bahse geçiyordu.” (57/12,13.)

3.2.2.63. Kızgınlık-Öfke-Hiddet

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kızgınlık-Öfke-Hiddet” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **dik dik bakmak** olup iki örnek, ikincisi **gözleri ifadesini kaybetmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Uzun yapraklı bir defterin üzerine birkaç rakam yazan adamın yüzüne, "Saadetimi fark etmiyor musun a sersem!" der gibi **dik dik bakıyor**, henüz salonu terk etmemiş olan müşterileri, hatta orkestrayı, gülerek selamlamak için kuvvetli bir arzu duyuyordum.” (80/5.)

“Bir polis, ikinci defa yanımdan geçerken, bana **dik dik baktı** ve üçüncü seferinde buralarda neden dolaştığımı sordu.” (128/31.)

“Yalnız bazı günler birdenbire vahşileşiyor, **gözleri bütün ifadesini kaybediyor**, küçülüyor ve kendisine hitap edildiği zaman yavaş, fakat her türlü yaklaşmayı men eden bir sesle cevap veriyordu.” (34/4.)

3.2.2.64. Kibarlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kibarlık” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **ince düşünmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Fakat niçin bunları bu kadar **ince düşündüğüm** halde bir türlü kendimi hadiselere uyduramıyordum?” (147/29.)

3.2.2.65. Kontrol Etme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kontrol etme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **gözden geçirmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Odayı gözden geçirdiğimi hissedem ev sahibi.” (26/6.)

3.2.2.66. Konuşma-Konuşmama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Konuşma” ifade eden yedi deyim tespit edilmiştir. **Baş başa vermek, çene kilitlemek, dili tutulmak, kendini boşaltmak, içini açmak** deyimlerine ait birer; **içini dökmek** deyimine ait iki örnek; **sözünü kesmek** deyimine ait beş örnek tespit edilmiştir.

“Sonra, sol tarafımda adeta **baş başa vermiş** duran kadınlara dönerek, zoraki bir gülümseme ile:” (42/24.)

“Siyah gözlerinin keskin ifadesi **çenelerimi kilitliyordu.**” (65/16.)

"**Dilim tutulmuş** gibi kaldım." (93/13.)

“İnsanın muhakkak **kendini boşaltması** lazım.” (47/5.)

“Bir kişiye olsun **içimdekileri dökebilsem.**” (46/37.)

“Ben sizinle nasıl açıkça konuştumsa siz de bana **içinizi dökebilirsiniz.**” (99/4.)

"Hele benimle samimi olduğunu, bana **içini açtığını** iddia etmek aklımdan bile geçmez." (27/24.)

“Sonra, o zamana kadar "siz" diye hitap ettikleri dostlarına birdenbire ahbapça "sen" diyecek kadar alçakgönüllü ve babacan oluvermek, karşısındakinin **sözünü** yarıda **kesip** rastgele manasız bir şey sormak ve bunu gayet tabii olarak, hatta çok kere şefkat ve merhamet dolu bir tebessümle birlikte yapmak...” (14/17.)

“Sonra, birdenbire **sözünü keserek** sordu...” (27/4.)

“Benim bu **sözlerimi kesmeden**, beni fikrimden çevirmeye, ikna etmeye, yola getirmeye kalkmadan dinleyen ilk erkek sizsiniz.” (98/37.-99/1.)

“Uzak bir tedai ile **sözünü kestim.**” (101/10.)

“Bir aralık, meçhul bir kuvvet tarafından dürtülmüş gibi **sözümü kestim** ve saatime baktım.” (104/3,4.)

3.2.2.67. Korku-Korkma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Korku-Korkma” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **dehşete düşmek** olup bir örnek, ikincisi **kaçacak yer aramak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Sualinin hakiki manasını anlamış ve **dehşete düşmüştüm.**” (40/2.)

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayâsızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm ateş gibi kesilerek **kaçacak yer arardım.**” (58/36.)

3.2.2.68. Kötü Durum

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kötü durum” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **korktuğu başına gelmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Nitekim bir gün **korktuğum başıma geldi.**” (60/8.)

3.2.2.69. Kurtulma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kurtulma” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **başından savmak** olup bir örnek, ikincisi **yakayı kurtarmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Nedense, hayatta bir müddet beraber yürüdüğümüz insanların başına bir felaket geldiğini, herhangi bir sıkıntıya düştüklerini görünce bu belaları kendi **başımızdan savmış** gibi ferahlık duyar ve o zavallılara, sanki bize de gelebilecek belaları kendi üstlerine çektikleri için, alaka ve merhamet göstermek isteriz.” (15/3.)

“Dün akşam bir tesadüf sayesinde **yakamı kurtardım.**” (78/21.)

3.2.2.70. Kuşatma

Romanda saptanan deyimlerden **baştan aşağı doldurmak** deyimini cümle bağlamında “kuşatma” anlamında kullanılmıştır.

“Bir hayatı **baştan aşağı dolduracak** kadar zengin olan hatıralar, böyle kısa bir zamana sıkıştırıldıkları için hakikattekinden daha canlı, daha tesirliydi.” (158/24,25.)

3.2.2.71. Küçümseme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Küçümseme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **adamdansaymamak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Şirkette olsun, evde olsun, kendisine ruhen tamamen yabancı insanların onu **adamdansaymamalarını** hoş görmekle kalmıyor, bunda adeta bir nevi isabet de buluyordu.” (33/7.)

3.2.2.72. Küslük-Kırgınlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Küslük” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler: **arası açılmak, arada boşluk bırakmak, aradaki buzu çözmek, aradaki buzları kırmak** olup birer örnek tespit edilmiştir.

"Zaten son mektuplarının **arası** gitgide **açılmıştı** ve daha az ve daha güçlkle doluyor gibiydi..." (145/8.)

"Buna karşı nazik, fakat daima **arada** bir **boşluk bırakan** tavrını muhafaza etti." (24/15,16.)

"Bundan sonra **aradaki buzu çözmeye**, bu insanların birbirlerine karşı duydukları müthiş yabancılığı gidermeye imkân yoktu." (32/17,18.)

"Onu okşamak, **aramızdaki buzları**, daha ziyade kuvvetlendirmeden **kırmak** istiyordum." (118/28,29.)

M

3.2.2.73. Makyaj

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Makyaj" ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **tuvalet tazelemek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

"Buralarda, elbiselerinin kopan yerlerini iğne ile tutturmaya çalışan veya ayna karşısında **tuvalet tazeleyen** kadınlar vardı." (113/14.)

3.2.2.74. Mecburiyet

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Mecburiyet" ifade eden beş deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **mahkûm etmek** olup üç örnek, ikincisi **mahkûm olmak** olup iki örnek tespit edilmiştir.

"Onun tarafından, değişmez bir hükümlerle **mahkûm edildiğimi** gördükçe daha çok kıvranıyor, derin bir ümitsizliğe düşüyordum." (65/17.)

"Beni, bütün ömrümce bir meçhulü, mevcut olmayan bir şeyi aramaya **mahkûm ediyordu**." (123/9.)

"Bugün hakikati anlıyorum; fakat nefsimi ebedi bir yalnızlığa **mahkûm etmeye** mecburum." (159/24.)

“Boncuk mavisi gözleri, eşya üzerinde bir saniyeden daha fazla duramıyor ve doğduğu andan beri **mahkûm** olduğu sebepsiz bir iç sıkıntısını aksettiriyordu.” (29/5.)

“Fakat bu sırada işgal kuvvetleri kasabaya geldiler ve her türlü kahramanlık heveslerim, içimde boğulup kalmaya **mahkûm** oldu.” (48/10.)

3.2.2.75. Memnuniyetsizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Memnuniyetsizlik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yüzünü buruşturmak** olup dört örnek tespit edilmiştir.

“Babasını sorunca, yapmacık bir tavırla **yüzünü buruşturup** dudaklarını bükerek: "Buyurun!" dedi.” (24/37.)

“Nurettin Bey de, hassasiyetine dokunulmuş gibi **yüzünü buruşturarak:**” (39/19.)

“Ve başka suallere maruz kalmamak, hele hastanın karısı tarafından taciz edilmemek içim paltosunu ve şapkasını çabucak giydi ve Nurettin Bey’in daha evvel avcunda hazırlamış olduğu üç gümüş lirayı **yüzünü buruşturup** alarak, evi terk etti.” (42/16.)

“Sonra büyük bir gayret sarf ederek başını karısına ve kızına çevirdi, anlaşılmaz birkaç kelime mırıldandı, **yüzünü buruşturarak** birtakım işaretler yaptı.” (42/29,30.)

3.2.2.76. Meslek-Sanat

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Meslek-Sanat” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **altın bilezik** olup bir örnek, ikincisi **ticaret hayatına atılmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Babam mektubunda: "Bir iki senede bu işi öğrenip gelersen, bizim buradaki sabunhaneyi büyütür, ıslah eder ve senin idarene veririm, sen de ticaret hayatına

atılarak **altın bileziğ**in sayesinde mesut ve müreffeh olursun!" diyordu." (50/35.)

"Babam mektubunda: "Bir iki senede bu işi öğrenip gelersen, bizim buradaki sabunhaneyi büyütür, ıslah eder ve senin idarene veririm, sen de **ticaret hayatına** atılarak altın bileziğ in sayesinde mesut ve müreffeh olursun!" diyordu." (50/34,35.)

N

3.2.2.77. **Namusaluluk**

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Namusaluluk" ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **kucaktan kucağa dolaşmak** olup bir örnek, ikincisi **nefsini pazara çıkarmak** olup bir örnek, üçüncüsü **vücudunu pazara çıkarmak** olup bir örnek, dördüncüsü **vücudunu satmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

"Resimde gördüğüm kadını her vaziyette, hatta **kucaktan kucağa dolaşırken** tasavvur etmek mümkün değildi." (70/35,36.)

"Onu, kürk mantolu kadını, haftalardan beri uykumu kaçırın insanı, yanında yaşlı veya genç bir hovarda ile bu masalardan birinde bulacağımı ve bu kadar büyük bir ehemmiyet, bu kadar derin bir mana verdiğim kadının **nefsini** nasıl **pazara çıkardığını** görünce boş hülyalarımın kurtulacağımı ümit ediyordum." (69/24,25.)

"**Vücudumu pazara çıkarmayı** tercih ederdim." (93/4,5.)

"İhtimal ki iyi bir aile babası veya dürüst bir vatandaş olan bu adamın nasıl bizden sadece sesimizi, gülüşümüzü, **vücudumuzu** değil insanlığımızı da **satmamızı** istediğini görerseniz irkilirsiniz." (101/7,8.)

3.2.2.78. **Naz-Cilve**

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Naz-Cilve" ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **göz süzmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Ekseriya, Alman kızlarıyla ne gibi maceralarım olduğunu öğrenmeye kalkar, ben hakikati söyleyince, "Seni gidi çapkın seni!" manasına gelen çokbilmiş bir gülümseme ile şahadetparmağını sallar ve **gözlerini süzerdi.**” (62/34.)

Ö

3.2.2.79. Olumlama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Olumlama” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **hava yaratmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir gün, akşamüstü, istasyonla Sergievi arasındaki تنها yolda ağır ağır yürüyor, Ankara'nın harikulade sonbaharını doya doya içime çekerek ruhumda nikbin bir **hava yaratmak** istiyordum.” (12/ 29.)

Ö

3.2.2.80. Ödeme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ödeme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **hesap görmek** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Garsonu çağırıp **hesap gördüm.**” (80/3.)

“Onu hemen hemen içeri soktum; bir iskemle bulup oturttum; yukarı çıkıp **hesabı gördüm** ve vestiyerden paltomu ve onun kürk mantosunu getirdim.” (113/35.)

3.2.2.81. Ölçü-Nicelik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ölçü-Nicelik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **ileri gitmek** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Neysel ki o da **ileri gitmedi.**” (80/36.)

“Ona yalan söylememek, kendimi tahrif etmemek, hiçbir şeyi değiştirmek için o kadar gayret sarf ediyor, hatta bu gayrette bazen **ileri giderek** kendi aleyhimde noktaları o kadar tebarüz ettiriyordum ki, bu suretle gene hakikatten ayrılmış oluyordum.” (103/29.)

3.2.2.82. Ölüm

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ölüm” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **son nefesini vermek** olup bir örnek, ikincisi **yığın haline gelmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yerde **son nefesimi verirken** ihtimal ki, bu sesleri de duyar ve gülümseyerek öldürdüm.” (125/19.)

“Fakat buna tahammül edemeyeceğimi, bütün gece, hayatının en canlı taraflarını seyrettiğim, hatta birlikte yaşadığım bu insanın birdenbire manasız bir **yığın haline geldiğine** göremeyeceğimi hissettim, yavaşça sokağa çıktım.” (160/24,25.)

3.2.2.83. Önlem

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Önlem” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **akıl etmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Ancak bu anda şaşkınlığımdan bir parça kurtuldum ve ayağa kalkmayı **akıl ettim.**” (74/3.)

3.2.2.84. Özlem-Hasret

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Özlem-Hasret” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **hasret çekmek** olup bir örnek, ikincisi **taze bir hasret duymak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Sonra bu garip ağaçlar bana daima **hasretini çektiğim** uzak memleketleri hatırlatır.” (91/29.)

“Kendisinden daha dün ayrılmış gibi **taze bir hasret duydum.**” (149/25.)

R

3.2.2.85. Rahatlama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Rahatlama” ifade eden üç deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **içi açılmak** olup bir örnek, ikincisi **içi genişlemek** olup bir örnek, üçüncüsü ilse **kafa dinlemek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Onun nasıl bir dikkatle beni dinlediğini, gözlerini nasıl, söz haline getiremediğim taraflarımı da anlamak ister gibi yüzümde gezdirdiğini gördükçe büsbütün **içim açılıyordu.**” (103/35,36.)

“Hayatımda hiç bu kadar mesut olduğumu, **içimin** bu kadar **genişlediğimi** hatırlamıyordum.” (72/26.)

“Raif Efendi evvela hastaneye gitmek istiyor, "Orada hiç olmazsa **kafamı dinlerim**" diyordu.” (39/24.)

S

3.2.2.86. Sabitlik-Durağanlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sabitlik-Durağanlık” ifade eden iki

deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **göz dikmek** olup on yedi örnek, ikincisi ise **gömülüp kalmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Sonra, yüzüme o cesur ve manalı **gözlerini dikerek** ilave etti: "Yani bir iş icat ettim." (17/5,6.)

“Ben artık **gözlerimi** pervasızca karşımdakine **dikmişim.**” (18/19,20.)

“Bazen büyük kızına gözlerini diker, ondan bir şeyler, sıcak, tatlı bir şeyler bekler gibi dururdu.” (32/8.)

“**Gözlerini** gözlerime **dikmiş** ısrarlar soruyordu.” (40/5.)

“Kucağında mukaddes çocuğu ile yüksekçe bir yerde oturan, sağındaki sakallı erkekle solundaki genci hiç fark etmiyormuş gibi **gözlerini** yere **diken** bu Madonna'nın yüzü, başını tutuşu, bakışlarında ve dudaklarında apaçık görünen melal ve kırgınlık ifadesi aynen dün gördüğüm tabloya benziyordu.” (57/30.)

“Allah bana neler ihsan etti demek isteyen küçük çocuklara, veya ismini söyleyemeyecekleri bir adamdan peydahladıkları evlatlarına **gözlerini dikip** şaşkın şaşkın gülümseyen hizmetçi kızlara benzerlerdi.” (58/5.)

“Sanki aradığım insan birdenbire peyda oluverecekmiş gibi **gözlerimi** ilerideki elektrik direğinin altına **diktim.**” (67/31,32.)

“Bir akşam evvel sarhoş halimde, alaycı bir tebessümle bana **gözlerini diken** kadını yürüyüşünden tanımama imkân var mıydı?” (70/11,12.)

“Yanaklarına dökülen saçlarını geri atmak için başını silkti, sonra **gözlerini** bana **dikerek;**” (74/6.)

“**Gözlerini** kâh yere, kâh gökyüzüne **dikerek** elleriyle işaretler yaparak konuşuyordu.” (82/15,16.)

“**Gözlerimi** onun benden cevap bekleyen siyah ve dalgın gözlerine **dikerek** ağır ağır.” (99/16,17,18.)

“Gözlerimi yere **diktim** ve bekledim.” (102/35.)

“Nihayet, yüzüme doğru eğildi, **gözlerini** kaldırırma **dikti** ve fısıltı gibi bir sesle fakat çabuk çabuk.” (104/27.)

“Maria **gözlerini** sabit bir noktaya **dikip** uzun uzun daldıktan sonra.” (107/31,32.)

“Maria **gözlerini** bana **dikmişti.**” (112/29.)

“Başımı yastığa bıraktım, **gözlerimi** tavana **dikerek** beklemeye başladım.” (117/6.)

“**Gözlerini** belli olmayan bir noktaya **dikmiş**, bakıyordu.” (117/25.)

“Asıl "ben" , otuz beş seneye yaklaşan ömrümde, ancak üç dört ay kadar yaşamış, sonra, benimle alakası olmayan manasız bir hüviyetin derinliklerine **gömülüp kalmışım.**” (158/32.)

3.2.2.87. Sahtelik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sahtelik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **surata maske geçirmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Fakat ötekiler de, temasta buldukları ahbablarına karşı evlerinin **suratına** bu şekilde bir **maske geçirmeyi** muvafık bulmuşlardı.” (30/25,26.)

3.2.2.88. Samimiyet

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Samimiyet” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **kırk yıllık bir dost** gibi olup bir örnek, ikincisi **sarmaş dolaş olmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Giderken yine yüzüme bakmış, o harikulade gözlerini **kırk yıllık bir dost gibi**

kırparak beni selamlamıştı.” (80/1.)

“İçimde birdenbire bütün insanlarla **sarmaş dolaş olmak**, uzun yıllar birbirinden ayrı kaldıktan sonra nihayet kavuşan dostlar gibi coşkun bir muhabbetle herkesi öpmek arzusu vardı.” (80/8,9.)

3.2.2.89. Sessizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sessizlik” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **sessiz sedasız** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Onun **sessiz sedasız** yaşayışı, tahammül edişi, insanların zaaflarına merhametle ve edepsizliklerine eğlenerek bakışı kâfi bir irade değil midir?” (33/26.)

“Maria içeri girmiş, tren **sessiz sedasız** hareket etmişti.” (141/2.)

3.2.2.90. Sevgi-Aşk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sevgi-Aşk” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki bağlı olmak olup bir örnek, ikincisi **cana yakın** olup bir örnek, üçüncüsü **çocuk gibi sevinmek** olup bir örnek, dördüncüsü **gönül almak** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“Sonra, aradan seneler geçtiği halde, nasıl hala ona **bağlı olduğumu** gördükçe, ruhumda daha büyük bir infial duyuyordum.” (149/7.)

“Biraz çirkin fakat **cana yakın** bir karısı vardır. (14/2.)

“Buluştuğumuz zaman, ayrı kalmış arkadaş **çocuklar gibi seviniyor**, el ele tutuşarak yürüyorduk.” (106/14,15.)

“Beş sene evvel, Ferhunde Hanım'la evlenmek istediği sıralarda, Raif Bey'in peşini

bırakmayan, ona hoş görünmek için türlü türlü roller yapan, nişandan sonra eve her gelişinde müstakbel bacanağına da **gönül** alacak bir şey getirmeyi de unutmayan Nurettin Bey bile, şimdi bu kadar manasız bir insanla aynı evde oturmaktan sıkılır gibiydi.” (31/9)

“Bunu bırakıp, saf bir çocuğa biraz da **gönlünü almak** için söylenmiş bir söze bağlanarak meçhul bir hayata, nereye varacağı malum olmayan bir maceraya atılmak, onun daima iyi işleyen kafasının kabul edeceği bir iş değildi.” (147/25,26.)

3.2.2.91. Sevinç-Mutluluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sevinç” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **gözleri parlamak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Hasta hâlâ yüzüme bakıyor ve **gözleri**, büyük bir merak içindeymiş gibi **parlıyordu.**” (43/13,14.)

3.2.2.92. Sıkıntı

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sıkıntı” ifade eden yedi deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **canı sıkılmak** beş örnek, ikincisi **içi çekilmek** bir örnek, üçüncüsü **içinde boğmak** bir örnek, dördüncü **içine fenalık gelmek** bir örnek, beşincisi **içi sıkılmak** bir örnek, altıncısı **göğsü daralır gibi olmak** bir örnek, yedincisi **sıkıntıya düşmek** bir örnek tespit edilmiştir.

“Kim bilir, evin gürültüsü mü **canını sıkıyor** nedir?” (35/27.)

“Kadının bu lüzumsuz merakı **canımı sıkıyordu.**” (61/7.)

“**Canınız sıkılmış** gibi dolaşırken birdenbire benim portremin önünde durdunuz...” (76/31.)

“Ciddi söylüyorum, **canınız sıkıldıysa** sizi serbest bırakayım!” (102/1,2.)

“En tatlı emellerinin tahakkukunu gördüğüm bir rüyadan acı hakikate uyanan bir insan gibi **içim çekiliyordu.**” (122/5.)

“Uzun zamandan beri kulaklarımın en tatlı aşınası olan ve bende yalnız iyi hatıralar uyandıran bu ses, birdenbire çıkıp gelen güvenilecek bir dost gibi, **içime fenalık getirmişti.**” (118/6.)

“**İçim sıkıldı** galiba...” (35/19.)

"Her şeyi **içinde boğmaya** mecbur olmak, diri diri mezara kapanmaktan başka nedir?" (10.)

“Bu anda neler duyduğumu ona söyleyecek bir kelime bulamadığım için **göğsümün daralır gibi olduğunu**, boğazımın kurduğunu hissettim.” (104/31.)

“Nedense, hayatta bir müddet beraber yürüdüğümüz insanların başına bir felaket geldiğini, herhangi bir **sıkıntıya düştüklerini** görünce bu belaları kendi başımızdan savmış gibi ferahlık duyar ve o zavallılara, sanki bize de gelebilecek belaları kendi üstlerine çektikleri için, alaka ve merhamet göstermek isteriz.” (15/3.)

3.2.2.93. Sinirlenme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sinirlenme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kıpkırmızı kesilmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Diğer memurlara karşı daima daha ihtiyatlı olan ve her biri bir türlü iltimasa dayanan bu gençlerden fena bir mukabele görmekten çekinen arkadaşımın, kendisine asla mukabeleye cesaret edemeyeceğini bildiği Raif Efendi’yi bu kadar hırpalaması, birkaç saat geciken bir tercüme için **kıpkırmızı kesilerek** bütün binaya duyuracak şekilde bağırması gayet kolay anlaşılabilirdi.” (20/9,10.)

3.2.2.94. Soluma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Soluklama” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **içine çekmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Ankara’nın harikulade sonbaharını doya doya **içime çekerek** ruhumda nikbin bir hava yaratmak istiyordum.” (12/29.)

3.2.2.95. Sorumluluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sorumluluk” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **başına kalmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Kaynatam öldü ve baldızımla kayınlarım **başına kaldı**.” (148/27,28.)

3.2.2.96. Sorumsuzluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sorumsuzluk” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir.

“**Başını alıp gidiyor**.” (34/27.)

“Siz **başınızı alıp gidiyorsunuz**.” (84//9,10.)

Ş

3.2.2.97. Şansızlık

Romanda şansızlık-Talihsizlik anlatan tek örnek **talihi ürkütmek**’tir ve tek örnek mevcuttur.

"Her şeyi **içinde boğmaya** mecbur olmak, diri diri mezara kapanmaktan başka nedir?" (10.)

3.2.2.98. Şaşırma

Saptanan ve cümle bağlamı içinde "şaşırma" anlatan deyimler ve bu deyimlere ait birer örnek şöyledir:

"Ben **hayret içinde** kaldım." (34/28.)

"Onun evvela nasıl korkup çırpınacağını, sonra, önümde tir tir titreyen insanları, mağaradaki emsalsiz zenginliği görünce nasıl büyük bir **hayrete düşeceğini** ve nihayet yüzümü açınca, saklayamadığı bir sevinçle nasıl haykırarak boynuma atılacağını tasavvur ederdim." (49/7.9)

T

3.2.2.99. Tasarlama

Cümle bağlamında "tasarlama" anlatan deyim **gözünün önüne gelmek**'tir ve romanda bir yerde geçmektedir.

"Onun çehresini **gözlerimin önüne getirmek** lüzumunu hissetmemiş miydim?" (153/11.)

3.2.2.100. Telaşlanma

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Telaşlanma" ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **telaşa düşmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

"Benim masama yaklaştığını görünce büyük bir **telaşa düştüm.**" (72/1,2.)

3.2.2.101. Terk Etme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Terk etme” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler; **başboş bırakmak**, **ortada bırakmak**, **yüzüstü kalmak**, **yüzüstü bırakmak** olup her bir deyim için bir örnek tespit edilmiştir.

“Cılız vücutları, kemikleri çıkmış yüzleri ve bir asabi hastalığa uğramış gibi parlayan gözleriyle, ölçsüz bir neşe içinde kendilerini kaybeden delikanlıların ve cemiyetin haksız ve mantıksız bağlarına, batıl hükümlerine isyanın en iyi şeklini cinsi arzularını **başboş bırakmakta** bulduklarını zanneden genç kızların hali sahiden hazindi.” (112/7.)

"Her zaman ihmalkâr olmayan, hatta bu gibi kaidelere fazlaca dikkat eden ve hayattaki muvaffakiyetinin bir kısmını da bu dikkatine borçlu olan Hamdi'nin beni böyle **ortada bırakı**vermesinin sebebini düşündüm." (14/11.)

“Havran'da işler **yüzüstü kalır**, eniştelerim bana para göndermezler ve ben burada hiçbir şey yapmaya muktedir olmadan çırpınırım.” (138/33.)

“Ömrümün sonuna kadar, diz çökecek, onun hatırasına karşı işlediğim cinayetin kefareti vermeye çalışsam, bunda gene muvaffak olamayacağımı, insanların en günahsızına kabahatlerin ağırını; seven bir kalbi **yüzüstü bırakmak** ihanetini yüklemenin asla affedilemeyeceğini seziyordum.” (157/36.)

U

3.2.2.102. Ulaşma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ulaşma” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **akşamı bulmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Her gün aynı şekilde kalkıyor, aynı şeylerle meşgul oluyor, öğleye kadar sabun fabrikasına gidiyor ve öğleden sonra, ona gazete veya kitap okuyarak, dışarıda gördüklerimde ve duyduklarımdan bahsederek, **akşamı buluyordum.**” (134/5.)

3.2.2.103. Umut

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Umut” ifade eden üç deyim tespit edilmiştir. **ümit bağlamak** ve **ümit doğurmak** deyimlerine ait birer örnek; **ümit kesmek** deyimine ait üç örnek tespit edilmiştir

"Burada birkaç aydan beri beni saran hayatı sahici zannetmek, bunun devamına **ümit bağlamak** suretiyle ne kadar yanıldığımı gayet iyi anlıyordum." (138/1.)

“Basit, hatta belki de hiç güzel olmayan bir resim bende ne müfrit intibalar bırakmış, ne geniş **ümitler doğurmuştu.**” (69/32)

“Herkesten tamamen **ümidini keserek** tamamen kendi içime kapanmamı icap ettirecek kadar ağır neticeler verebilirdi.” (84/18.)

“Evden çıktıktan sonra bir şey unuttuğumu fark ederek duraklayan, fakat unuttuğunun ne olduğunu bir türlü bulamayarak hafızasını ve ceplerini araştıran, nihâyet, **ümidini kesince**, akli geride, ileri gitmek istemeyen adımlarla yoluna devam eden bir insan gibi üzüntülüydüm.” (117/21.)

“O zaman her şeyden **ümidimi kestim.**” (145/24.)

3.2.2.104. Utanma-Ar

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Utanma” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **ateş gibi kesilmek** olup bir örnek, ikincisi **kıpkırmızı kesilmek** olup bir örnek, üçüncüsü **kıpkırmızı olmak** olup bir örnek, dördüncüsü **sapsarı kesilmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayasızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm **ateş gibi kesilerek** kaçacak yer arardım.” (58/35,36.)

“**Kıpkırmızı kesilerek önüme baktım.**” (83/31.)

“Bunlar tesadüfen birinin eline geçse, çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırıyor, **kıpkırmızı oluyor** ve kaçıyordum.” (50/15.)

“**Sapsarı kesilmiştim.**” (41/25.)

3.2.2.105. Uyku

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Uyku” ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **uykusu açılmak** olup bir örnek, ikincisi **gözlerine ağırlık çökmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Belki hâlâ **uykusu açılmamıştı.**” (118/10.)

“Yavaş yavaş **gözlerime ağırlık çöktüğü** halde, her akşam duymaya alıştığım bu muazzam ve yumuşak nefes hışırtısının başlamasını bekledim.” (133/16.)

3.2.2.106. Uysallık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Uysallık” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yumuşak başlı** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Pek **yumuşak başlısınız...**” (91/1.)

3.2.2.107. Uzaklaştırma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Uzaklaştırma” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kafadan kovmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bu şüpheyi derhal **kafamdan kovdum.**” (88/16.)

Ü

3.2.2.108. Üretme-Üretim

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Üretme-Üretim” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **elinden çıkmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Elimde tuttuğum resmin çizgilerindeki isabet, bunun bir heveskâr **elinden çıkmadığını** gösteriyordu.” (23/24,25.)

3.2.2.109. Ürperme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ürperme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **tüyleri diken diken olmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yeni başlayan hafif bir yağmur, suyun **tüylelerini diken dilken** ediyordu.” (87/28,29.)

3.2.2.110. Üstünlük

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Üstünlük” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **taş çıkartmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Biraz evvel zihnimde birbiri arkasına geçen her biri mühim ve alaka verici olmaktan diğerine **taş çıkartan** o güzel fikirlerden bir tanesi bile meydanda yoktu.” (89/16,17.)

3.2.2.111. Üzüntü

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Üzüntü” ifade eden dokuz deyim tespit

edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **canı sıkılmak** yedi örnek, ikincisi **deliye dönmek** bir örnek, üçüncüsü **diri diri mezara kapanmak** bir örnek, dördüncüsü **feryat koparmak** iki örnek, beşincisi **gözlerinden bulut geçmek** bir örnek, altıncısı **iç çekmek** bir örnek, yedinci **içi burkulmak** bir örnek, sekizinci **içini kemirmek** bir örnek, dokuzuncu **kendini yemek** bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir şeye mi **canınız sıkıldı**? dedim.” (35/30.)

“Bütün lakaytlığına rağmen **canı sıkılmış** bir hali vardı.” (42/4.)

“Fakat ilk aylar geçince eskisi kadar **canım sıkılmamaya** başladı.” (53/23.)

“Bir şeye mi **canınız sıkıldı**? dedim.” (95/1.)

“**Canımı sıkacak** bir şey olmadı.” (95/2.)

“Bütün bu manasız hislerin, yersiz korkuların şu anda hiç lüzumu olmadığını, hayatımın en aydınlık gününü vehimler ve fena sezilerle karartmanın sebepsizliğini düşündükçe büsbütün **canım sıkılıyordu**.” (117/35.)

“Her sualime, **canı sıkıldığı** halde gülümsemeye çalışarak: "Yarın dokuzda gelin, öğrenirsiniz!" demekle mukabele ediyordu.” (128/12,13.)

“Artık her satırdan, her yarım kalmış ifadeden, her şakadan birtakım manalar çıkarıyor ve **deliye dönüyordum**.” (145/15,16,17.)

“Her şeyi içinde boğmaya mecbur olmak, **diri diri mezara kapanmaktan** başka nedir?” (159/11.)

“Ayak sesleri tam arkama gelince, düşmemek ve küçük bir **feryat koparmamak** için büyük bir gayret sarf ettim ve yanı başımdaki duvarı tuttum.” (68/12.)

“Kapıya atıldım ve dışarı çıkınca bir **feryat kopardım**.” (113/22.)

“Biraz düşündü; **gözlerinden bir bulut geçti**, birdenbire ciddileşerek.” (75/24.)

“**İçimi çekerek** kalktım.” (27/17.)

“**İçimi** tekrar bir **burkulma** sardı.” (70/30.)

“İçimi kemiren sadece büyük bir yalnızlık hissiydi ve gene bu yalnızlığın tesiriyle, bana yakın olduğumu anladığım bir insana karşı birçok noktalarda kendimi aldatmaya hazırdım.” (94/33.)

“Ben bu sükûttan fevkalade memnun olduğum halde, mutlaka bir şeyler söylemek icap ettiğini düşünerek, **kendimi yiyordum.**” (89/15.)

Y

3.2.2.112. Vazgeçme-Fedakârlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Vazgeçme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kendini unutmak** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“**Kendini unutarak**, kapıp koyuvererek yapacaktı.” (71/5,6.)

“Bazen **kendimi** bir müddet için **unuttuğum**, bir insanda kendime yakın taraflar bulduğum oluyordu.” (147/33.)

Y

3.2.2.113. Yalnızlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Yalnızlık” ifade eden sekiz deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **aşılmaz bir duvar içine almak** bir örnek, ikinci **dört duvar arasına kapanmak** bir örnek, üçüncü **baş başa kalmak** bir örnek, dördüncü **içine saklanmak** bir örnek, beşinci **içine kapanmak** üç örnek, altıncı **kapalı kalmak** iki örnek, yedinci **yalnız başına yürümek** bir örnek, sekizinci **zamanın arkasına çekilmek** bir örnek tespit edilmiştir.

"On seneden beri ona karşı duyduğum hiddetin, etrafıma karşı kendimi **aşılmaz bir duvar içine alışı**mın hakiki sebebini şimdi anlıyorum." (158/13.)

"Ne zaman kendimle **baş başa kalsam**, Raif Efendi'nin saf yüzü, biraz dünyadan uzak, buna rağmen bir insana tesadüf ettikleri zaman tebessüm etmek isteyen bakışları gözlerimin önünde canlanıyor." (11/5,6.)

"Böyle bir devirde, **dört duvar arasına kapanarak** Osmanlı tarihi veya musahabat-ı ahlâkiye okumak pek cazip bir şey değildi." (147/33.)

"Etrafımdan daha da kaçtım, daha çok **içime saklandım**." (62/16,17.)

"Kendimi ne kadar manasız şeylerle üzdüğümü anlıyor, bütün kabahati hayalperestliğimde, kendi **içime kapanıp** kuruntu yapmamda buluyordum." (66/17.)

"Herkesten tamamen ümidi keserek tamamen kendi **içime kapanmamı** icap ettirecek kadar ağır neticeler verebilirdi." (84/19.)

"Kendi **içime kapanmıyor**, hatta belki de biraz müfrit bir şekilde ruhumu meydana veriyordum; ama hep bu ana noktaya dokunmamak şartıyla. (109/9.)

"Dostluğumuz dıştan ne kadar ilerlerse ilerlesin, içi bana daima **kapalı kaldı**." (24/17.)

"O hep aynı **kapalı**, sessiz bir insan olarak **kaldı**." (27/24,25.)

"Ben hayatta **yalnız başına yürüye**bilecek bir insan değildim." (146/23.)

"Onun şimdi bütün mesafelerin ve **zamanın arkasına çekilmiş** olduğunu ve oraya kimseyi bırakmayacağını seziyor ve hiç sokulmak teşebbüsünde bulunmuyordum." (34/10.)

3.2.2.114. Yok Etme

KMM'de cümle bağlamı içerisinde "Yok etme" ifade eden iki deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **havasını bozmak** olup bir örnek, ikincisi **söküp atmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Nasıl biraz evvel ağzımdan küçük bir ses o tasavvur edilemez saadet anının **havasını bozacağından** korktuysam, bu sefer de hayalimle yapacağım her kucaklamanın, bugün yaşadığım birkaç saatin harikulade vak'alarına ve bu vak'aların emsalsiz ahengine zarar vereceğinden korkuyordum.” (105/8.)

“Kafamdan **söküp attığım** sual tekrar belirdi.” (37/10.)

3.2.2.115. Yok Olma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Yok olma” ifade eden dört deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **kurduğu binaya bir tekme vurmak** olup bir örnek, ikinci **posa haline gelmek** olup bir örnek, üçüncüsü **uçup gitmek** olup üç örnek, dördüncüsü **yerinde yeller esmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Böyle düşünmenin ona karşı bir itimatsızlık, bir haksızlık, kendi **kurduğum binaya bir tekme vurmak** olduğunu hissediyordum.” (88/17.)

“Bana hareket etmek, görmek, hissetmek, düşünmek, hülasa yaşamak kabiliyetini veren bir şey içimden çekilip alınmış gibi, **posa haline geldiğimi** fark ettim.” (145/27,28.)

“Fakat onlardan ufak bir alaka gördüğüm anda bütün niyet ve kararlarım **uçup gidiyordu.**” (59/16.)

“Artık bütün tereddütlerim, bin türlü manasız tahminlerim **uçup gitmişti.**” (70/31.)

“Bütün cesaretim, serbestliğim, o gelir gelmez **uçup gitmişti.**” (80/26.)

“Sabahtan beri kurduğum binanın **yerinde yeller esiyordu.**” (67/35,36.)

3.2.2.116. Yol-Yolculuk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Yol” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yola düzülme** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Kalktım ve tekrar **yola düzıldüm.**” (125/36.)

3.2.2.117. Yol Gösterme-Rehberlik Etme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Yol” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **akıl öğretmek** olup bir deyim tespit edilmiştir.

“Ona ben metanet tavsiye ettim, **akıl öğrettim,** destek oldum.” (97/24.)

3.2.2.118. Yönelme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Yönelme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **sırtımı vermek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Sokağa **sırtımı vererek,** kapı ile oynuyordum.” (68/9.)

Z

3.2.2.119. Zıtlaşma-Ters Düşme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Zıtlaşma-Ters düşme” ifade eden bir deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **karşı karşıya gelmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Aradıkları yumuşak lokmayı bende bulamayınca müsavi kuvvetlerle **karşı karşıya gelmektense** kaçmayı tercih ettiler.” (97/34,35.)

3.2.3. Özgün Deyimler Dizini

Özgün deyim; dilin canlılığı ve gelişen toplum, yaşanan tecrübeler, zihin etkinliği ile birlikte yazarın yahut söyleyenin kendisine has oluşturduğu deyimlerdir.

Bu bölümde romanda tespit edilen 40 özgün deyim önce alfabetik olarak verilecek ardından özgün deyimlerin hangi bağlamda kullanıldıkları, cümle bağlamı içinde deyim kazandığı anlam dizini halinde yine alfabetik olarak verilecektir.

3.2.3.1. Özgün Deyimler Alfabetik Dizin

A

1. Arada boşluk bırakmak

“Buna karşı nazik, fakat daima **arada** bir **boşluk bırakan** tavrını muhafaza etti.” (24/15,26.)

2. Aşılmaz bir duvar içine almak

"On seneden beri ona karşı duyduğum hiddetin, etrafıma karşı kendimi **aşılmaz bir duvar içine alışı**mın hakiki sebebini şimdi anlıyorum." (158/13.)

B

1. Başka bir dünyaya doğar gibi uyanmak

“Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, küçük kız çocukları gibi masum, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, **başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı** sanmıştım.” (120/1,2.)

C

1. Ceza gibi kızmak

“Üstleri başları daima bakımsız, yüzleri ve elleri daima kirli ve benizleri daima soluk olan çocuklarına, anlayamadığı melun bir düşmanın musallat ettiği iki **ceza gibi kızıyor**, süslenip sokağa çıkacağı sırada kirli elleriyle üstüne dokunmamaları için onları yanından nasıl uzaklaştıracağını bilemiyordu.” (29/8.)

C

Metin içerisinde “Ç” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

D

1. Diri diri mezara kapanmak

“Her şeyi içinde boğmaya mecbur olmak, **diri diri mezara kapanmaktan** başka nedir?” (159/11.)

2. Düşünmeye dalmak

“Dışarı çıkıp evin yolunu tuttuğum sırada **düşünmeye daldım.**” (36/13,14.)

E

1. Eline bırakmak

"Zeytinleri silmek, toplamak, fabrikaya götürüp yağ çıkartmak işlerini şunun bunun **eline bıraktım.**" (146/4.)

F

Metin içerisinde “F” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

G

1. Geniş ümitler doğurmak

“Basit, hatta belki de hiç güzel olmayan bir resim bende ne müfrit intibalar bırakmış, ne **geniş ümitler doğurmuştu.**” (69/32)

2. Gözlerinden bir perde sıyrılmak

“Tam düşüncelerimin burasında **gözlerimden bir perde sıyrılr** gibi oldu.” (123/12,13.)

3. Gözlerinden bulut geçmek

“Biraz düşündü; **gözlerinden bir bulut geçti**, birdenbire ciddileşerek.” (75/24.)

4. Gözü ifadesini kaybetmek

“Yalnız bazı günler birdenbire vahşileşiyor, **gözleri bütün ifadesini kaybediyor**, küçülüyor ve kendisine hitap edildiği zaman yavaş, fakat her türlü yakınlaşmayı men eden bir sesle cevap veriyordu.” (34/4.)

5. Gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibi

“Adeta **gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibiydim.**” (150/6.)

Ğ

Metin içerisinde “Ğ” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

H

1. Hava yaratmak

“Bir gün, akşamüstü, istasyonla Sergievi arasındaki tenha yolda ağır ağır yürüyor, Ankara'nın harikulade sonbaharını doya doya içime çekerek ruhumda nikbin bir

hava yaratmak istiyordum.” (12/ 29.)

I

Metin içerisinde “I” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

i

1. İçi çekilmek

“En tatlı emellerinin tahakkukunu gördüğüm bir rüyadan acı hakikate uyanan bir insan gibi **İçim çekiliyordu.**” (122/5.)

2. İçinde boğmak

"Her şeyi **İçinde boğmaya** mecbur olmak, diri diri mezara kapanmaktan başka nedir?" (10.)

J

Metin içerisinde “J” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

K

1. Kaçamak bakışlarla süzmek

“Ara sıra **kaçamak bakışlarla** beni **süzüyordu.**” (139/14.)

2. Kafanın içini tahlil etmek

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın **kafasının içini tahlil etmek,** onun düz veya karmaşık ruhunu görmek istiyordum.” (37/32.)

3. Kafaya nakşetmek

“Resmini günlerce seyrederek **kafama nakşetmiş**, sonra bu tasviri, Madonna tablosuyla adamakıllı ikmal etmişim.” (74/14.)

4. Kalbi duracak gibi olmak

“Yüzümün birkaç santim ilerisine kadar yaklaşan bu saadet karşısında **kalbim duracak gibi oldu.**” (84/33.)

5. Karanlık yola girmek

“Hayatımın birdenbire böyle yeni ve ilerisi **karanlık bir yola girmesi** benim için belki hayırlı olmayacaktı.” (88/27.)

6. Kendi kurduğu binaya bir tekme vurmak

“Böyle düşünmenin ona karşı bir itimatsızlık, bir haksızlık, **kendi kurduğum binaya bir tekme vurmak** olduğunu hissediyordum.” (88/17.)

7. Kendini unutmak

“**Kendini unutarak**, kapıp koyuvererek yapacaktı.” (71/5,6.)

“Bazen **kendimi** bir müddet için **unuttuğum**, bir insanda kendime yakın taraflar bulduğum oluyordu.” (147/33.)

8. Kurt dişlerini göstermek

“En hoşuma giden ve birçok hususlarda bana yakın olan adamların bile, küçük vesilelerle, bu **kurt dişlerini gösterdiklerini**; her ikimize aynı derecede zevk veren beraberliklerinden sonra, özür dilemeye, himaye etmeye çalışan, fakat aynı zamanda herhangi bir şekilde muzaffer olduğunu zanneden ahmakça bakışlarla yanıma sokulduklarını gördüm.” (98/5.)

9. Kuzuların ağızından vahşi kurt dişlerinin sırttığını görmek

“Ne **kuzuların ağızından vahşi kurt dişlerinin sırttığını** gördüm...” (82/12,13.)

L

Metin içerisinde “L” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

M

Metin içerisinde “M” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

N

1. Nefsini pazara çıkartmak

“Onu, kürk mantolu kadını, haftalardan beri uykumu kaçırın insanı, yanında yaşlı veya genç bir hovarda ile bu masalardan birinde bulacağımı ve bu kadar büyük bir ehemmiyet, bu kadar derin bir mana verdiğim kadının **nefsini** nasıl **pazara çıkardığını** görünce boş hülyalarımın kurtulacağımı ümit ediyordum.” (69/24,25.)

O

Metin içerisinde “O” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ö

Metin içerisinde “Ö” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

P

1. Posa haline gelmek

“Bana hareket etmek, görmek, hissetmek, düşünmek, hülasa yaşamak kabiliyetini veren bir şey içimden çekilip alınmış gibi, **posa haline geldiğimi** fark ettim.”

(145/27,28.)

R

Metin içerisinde “R” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

S

1. Sıcak tatlı bir şeyler beklemek

“Bazen büyük kızına gözlerini diker, ondan bir şeyler, **sıcak tatlı bir şeyler bekler** gibi dururdu.” (32/7,8,9.)

2. Surata maske geçirmek

“Fakat ötekiler de, temasta buldukları ahbablarına karşı evlerinin **suratına** bu şekilde bir **maske geçirmeyi** muvafık bulmuşlardı.” (30/25,26.)

3. Sürüklenip gitmek

"Senelerden beri, boşluğu apaçık görmeden, şöyle böyle bir ömür sürmüş, insanlardan kaçsam bile, bunu tabiatımın acayıplığına vermiş, **sürüklenip gitmişim**, fakat beni memnun edecek hayat hakkında da bir fikrim yoktu." (122/32.)

4. Sürünmeden geçinmek

"Beş on kuruş param yaz aylarını **sürünmeden geçinmemi** temin etti, fakat yaklaşan kış, arkadaş odalarında, sedir üzerinde yatmanın sonu gelmesini icap ettiriyordu." (5,6.)

Ş

Metin içerisinde “Ş” ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

T

1. Talihi ürkütme

"Bu hal gerçi birçok fırsatları kaçırmama sebep olurdu, fakat fazlasını isteyerek **talihimi ürkütme**ten her zaman çekinirdim." (73/30.)

2. Taze bir hasret duymak

"Kendisinden daha dün ayrılmış gibi **taze bir hasret duydum.**" (149/25.)

3. Tuvalet tazelemek

"Buralarda, elbiselerinin kopan yerlerini iğne ile tutturmaya çalışan veya ayna karşısında **tuvalet tazeleyen** kadınlar vardı." (113/14.)

U

1. Uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak

"Eski sükûnetime dönmek, **uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak** daha rahat değil miydi?" (88/28,29.)

Ü

Metin içerisinde "Ü" ile başlayan özgün deyim örneğine rastlanılmamıştır.

V

1. Vücudunu pazara çıkarmak

"**Vücudumu pazara çıkarmayı** tercih ederdim." (93/4,5.)

2. Vücudunu satmak

“İhtimal ki iyi bir aile babası veya dürüst bir vatandaş olan bu adamın nasıl bizden sadece sesimizi, gülüşümüzü, **vücudumuzu** değil insanlığımızı da **satmamızı** istediğini görerseniz irkilirsiniz.” (101/7,8.)

Y

1. Yanında yürümek

"Benden bir şey istemeden, bana hâkim olmadan, beni tezlil etmeden beni sevecek ve **yanımda yürüyecek** bir erkek..." (98/29.)

2. Yarına çıkarmak

“İşin garibi, sıkıntımın arttığı ve ihtiyaçlarımın beni bugünden **yarına çıkarması** bile imkânsız hale geldiği nispette, benim de çekingenliğim, mahcupluğum artıyordu.” (12/15.)

3. Yığın haline gelmek

“Fakat buna tahammül edemeyeceğimi, bütün gece, hayatının en canlı taraflarını seyrettiğim, hatta birlikte yaşadığım bu insanın birdenbire manasız bir **yığın haline** geldiğine göremeyeceğimi hissettim, yavaşça sokağa çıktım.” (160/24,25.)

Z

1. Zamanın arkasına çekilmek

“Onun şimdi bütün mesafelerin ve **zamanın arkasına çekilmiş** olduğunu ve oraya kimseyi bırakmayacağını seziyor ve hiç sokulmak teşebbüsünde bulunmuyordum.” (34/10.)

3.2.3.2. Özgün Deyimler Anlam İçeriği Dizini

Bu bölümde bir önceki bölümde alfabetik olarak verilmiş olan “özgün

deyimler” cümle bağlamında neyi anlattığı, deyim ya da deyimlerin cümledeki anlamları dizin halinde alfabetik olarak verilecektir. Bu dizinin verilmesindeki amaç ise yazarın özgün olarak ürettiği bu yeni deyimlerin hangi anlamda oluşturulduklarını göstermek ve yazarın oluşturduğu özgün deyimleri daha iyi anlayabilmek, kavrayabilmektir.

3.2.3.2.1. Anlama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Anlama” ifade eden **kafasının içini tahlil etmek** deyimidir ve bir örneği mevcuttur.

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın **kafasının içini tahlil etmek**, onun düz veya karmaşık ruhunu görmek istiyordum.” (37/31,32,33.)

3.2.3.2.2. Belirsizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Belirsizlik” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **karanlık yola girmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Hayatımın birdenbire böyle yeni ve ilerisi **karanlık bir yola girmesi** benim için belki hayırlı olmayacaktı.” (88/27.)

3.2.3.2.3. Çaresizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Çaresizlik” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **günün yetmesini bekleyen bir mahpus gibi** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Adeta **gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibiydim.**” (150/6.)

3.2.3.2.4. Daimilik-Devamlılık

Romanda cümle bağlamında “Daimilik-devamlılık” anlatan özgün deyim **Uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak**’tır ve bu özgün deyim için bir örnek tespit edilmiştir.

3.2.3.2.5. Değişim

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Değişim” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **başka bir dünyaya doğar gibi uyanmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, küçük kız çocukları gibi masum, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, **başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı** sanmıştım.” (120/1,2.)

3.2.3.2.6. Destekleme- Beraberlik

Romanda cümle bağlamında “Daimilik-devamlılık” anlatan özgün deyim **Yanında yürümek**’tir ve bu özgün deyim için bir örnek tespit edilmiştir.

"Benden bir şey istemeden, bana hâkim olmadan, beni tezlil etmeden beni sevecek ve yanımda yürüyecek bir erkek..." (98/29.)

3.2.3.2.7. Düşünme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Düşünme” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **düşünmeye dalmak** olup bir örnek tespit

edilmiştir.

“Dışarı çıkıp evin yolunu tuttuğum sırada **düşünmeye daldım.**” (36/13,14.)

3.2.3.2.8. Ekonomik Düzey

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ekonomik düzey” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yarına çıkarmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“İşin garibi, sıkıntımın arttığı ve ihtiyaçlarımın beni bugünden **yarına çıkarması** bile imkânsız hale geldiği nispette, benim de çekingenliğim, mahcupluğum artıyordu.” (12/15.)

3.2.3.2.9. Emanet Etme

Romanda cümle bağlamında “Emanet etme” anlatan özgün deyim **Eline bırakmak** ’tır ve bu özgün deyime ait bir örnek tespit edilmiştir.

"Zeytinleri silkmek, toplamak, fabrikaya götürüp yağ çıkartmak işlerini şunun bunun **eline bıraktım.**" (146/4.)

3.2.3.2.10. Ezberleme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ezberleme” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kafaya nakşetmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Resmini günlerce seyrederek **kafama nakşetmiş**, sonra bu tasviri, Madonna tablosuyla adamakıllı ikmal etmişim.” (74/14.)

3.2.3.2.11. Eziyet – Acımasızlık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Eziyet-Acımasızlık” ifade eden iki tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **kuzuların ağzından vahşi kurt dişlerinin sırttığını görmek** olup bir örnek, ikincisi **kurt dişlerini göstermek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Ne **kuzuların ağzından vahşi kurt dişlerinin sırttığını gördüm...**” (82/12,13.)

“En hoşuma giden ve birçok hususlarda bana yakın olan adamların bile, küçük vesilelerle, bu **kurt dişlerini gösterdiklerini**; her ikimize aynı derecede zevk veren beraberliklerinden sonra, özür dilemeye, himaye etmeye çalışan, fakat aynı zamanda herhangi bir şekilde muzaffer olduğunu zanneden ahmakça bakışlarla yanıma sokulduklarını gördüm.” (98/5.)

3.2.3.2.12. Geçim

Romanda cümle bağlamında “Geçim” anlatan özgün deyimler **Sürüklenip gitmek** ve **Sürünmeden geçinmek**’tir ve bu özgün deyimlere ait birer örnek tespit edilmiştir.

"Senelerden beri, boşluğu apaçık görmeden, şöyle böyle bir ömür sürmüş, insanlardan kaçsam bile, bunu tabiatımın acayıplığına vermiş, **sürüklenip gitmişim**, fakat beni memnun edecek hayat hakkında da bir fikrim yoktu." (122/32.)

"Beş on kuruş param yaz aylarını **sürünmeden geçinmemi** temin etti, fakat yaklaşan kış, arkadaş odalarında, sedir üzerinde yatmanın sonu gelmesini icap ettiriyordu." (5,6.)

3.2.3.2.13. Heyecanlanma

Özgün deyimler içinde “Heyecanlanma” ifade eden deyim **Sürüklenip gitmek** ’tir ve bu özgün deyime ait bir örnek tespit edilmiştir.

"Yüzümün birkaç santim ilerisine kadar yaklaşan bu saadet karşısında **kalbim duracak gibi oldu.**" (84/33.)

3.2.3.2.14. İnceleme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İnceleme” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kaçamak bakışlarla süzmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Ara sıra **kaçamak bakışlarla** beni **süzüyordu.**” (139/14.)

3.2.3.2.15. İrkilme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İrkilme” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **gözlerinden bir perde sıyrılmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

3.2.3.2.16. İyilik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İyilik” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **sıcak tatlı bir şeyler beklemek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bazen büyük kızına gözlerini diker, ondan bir şeyler, **sıcak tatlı bir şeyler bekler** gibi dururdu.” (32/7,8,9.)

3.2.3.2.17. Kızgınlık-Öfke

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Kızgınlık-Öfke” ifade eden iki tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **gözleri ifadesini kaybetmek** olup bir örnek, ikincisi **ceza gibi kızmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yalnız bazı günler birdenbire vahşileşiyor, **gözleri bütün ifadesini kaybediyor**, küçülüyor ve kendisine hitap edildiği zaman yavaş, fakat her türlü yaklaşmayı men eden bir sesle cevap veriyordu.” (34/4.)

“Üstleri başları daima bakımsız, yüzleri ve elleri daima kirli ve benizleri daima soluk olan çocuklarına, anlayamadığı melun bir düşmanın musallat ettiği iki **ceza gibi kızıyor**, süslenip sokağa çıkacağı sırada kirli elleriyle üstüne dokunmamaları için onları yanından nasıl uzaklaştıracağını bilemiyordu.” (29/8.)

3.2.3.2.18. Küslük

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Küslük” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **arada boşluk bırakmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Buna karşı nazik, fakat daima **arada bir boşluk bırakan** tavrını muhafaza etti.” (24/15,16.)

3.2.3.2.19. Makyaj

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Makyaj” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **tuvalet tazelemek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Buralarda, elbiselerinin kopan yerlerini iğne ile tutturmaya çalışan veya ayna karşısında **tuvalet tazeleyen** kadınlar vardı.” (113/14.)

3.2.3.2.20. Namusluluk

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Namusluluk” ifade eden üç tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **nefsini pazara çıkarmak** olup bir örnek, ikincisi **vücudunu pazara çıkarmak** olup bir örnek, üçüncüsü **vücudunu satmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Onu, kürk mantolu kadını, haftalardan beri uykumu kaçırın insanı, yanında yaşlı veya genç bir hovarda ile bu masalardan birinde bulacağımı ve bu kadar büyük bir ehemmiyet, bu kadar derin bir mana verdiğim kadının **nefsini** nasıl **pazara çıkardığını** görünce boş hülyalarımın kurtulacağımı ümit ediyordum.” (69/24,25.)

“**Vücudumu pazara çıkarmayı** tercih ederdim.” (93/4,5.)

“İhtimal ki iyi bir aile babası veya dürüst bir vatandaş olan bu adamın nasıl bizden sadece sesimizi, gülüşümüzü, **vücudumuzu** değil insanlığımızı da **satmamızı** istediğini görseniz irkilirsiniz.” (101/7,8.)

3.2.3.2.21. Olumlama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Olumlama” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **hava yaratmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir gün, akşamüstü, istasyonla Sergievi arasındaki تنها yolda ağır ağır yürüyor, Ankara'nın harikulade sonbaharını doya doya içime çekerek ruhumda nikbin bir **hava yaratmak** istiyordum.” (12/ 29.)

3.2.3.2.22. Ölüm

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Ölüm” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **yığın haline gelmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Fakat buna tahammül edemeyeceğimi, bütün gece, hayatının en canlı taraflarını seyrettiğim, hatta birlikte yaşadığım bu insanın birdenbire manasız bir **yığın haline geldiğine** göremeyeceğimi hissettim, yavaşça sokağa çıktım.” (160/24,25.)

3.2.3.2.23. Özlem-Hasret

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Özlem-Hasret” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **taze bir hasret duymak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Kendisinden daha dün ayrılmış gibi **taze bir hasret duydum.**” (149/25.)

3.2.3.2.24. Sahtelik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Sahtelik” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **suratına maske geçirmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Fakat ötekiler de, temasta buldukları ahbablarına karşı evlerinin **suratına** bu şekilde bir **maske geçirmeyi** muvafık bulmuşlardı.” (30/25,26.)

3.2.3.2.25. Sıkıntı

Özgün deyimler içinde “Sıkıntı” ifade eden deyimler **İçi çekilmek** ve **İçinde boğmak**’tır ve bu özgün deyimlere ait birer örnek tespit edilmiştir.

“En tatlı emellerinin tahakkukunu gördüğüm bir rüyadan acı hakikate uyanan bir insan gibi **içim çekiliyordu.**” (122/5.)

"Her şeyi **içinde boğmaya** mecbur olmak, diri diri mezara kapanmaktan başka

nedir?" (10.)

3.2.3.2.26. Şansızlık

Özgün deyimler içinde “Şanssızlık” ifade eden deyim **Talihi ürkütme**’tir ve bu özgün deyime ait bir örnek tespit edilmiştir.

"Bu hal gerçi birçok fırsatları kaçırmama sebep olurdu, fakat fazlasını isteyerek **talihimi ürkütmekten** her zaman çekinirdim." (73/30.)

3.2.3.2.27. Umut

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Umut” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **geniş ümitler doğurmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Basit, hatta belki de hiç güzel olmayan bir resim bende ne müfrit intibalar bırakmış, ne **geniş ümitler doğurmuştu.**” (69/32)

3.2.3.2.28. Üzüntü-Sıkıntı

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Üzüntü” ifade eden iki tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **gözlerinden bulut geçmek** olup bir örnek, **ikincisi diri diri mezara kapanmak** olup bir deyim tespit edilmiştir.

“Biraz düşündü; **gözlerinden bir bulut geçti**, birdenbire ciddileşerek;” (75/24.)

“Her şeyi içinde boğmaya mecbur olmak, **diri diri mezara kapanmaktan** başka nedir?” (159/11.)

3.2.3.2.29. Vazgeçme

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Vazgeçme” ifade eden bir tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kendini unutmak** olup iki örnek tespit edilmiştir.

“**Kendini unutarak**, kapıp koyuvererek yapacaktı.” (71/5,6.)

“Bazen **kendimi** bir müddet için **unuttuğum**, bir insanda kendime yakın taraflar bulduğum oluyordu.” (147/33.)

3.2.3.2.30. Yalnızlık

Romanda tespit edilen özgün deyimler içinde cümle bağlamında “Yalnızlık” ifade eden deyimler **Aşılmaz bir duvar içine almak** ve **Zamanın arkasına çekilmek** ve tır ve bu özgün deyimlere ait birer örnek tespit edilmiştir.

"On seneden beri ona karşı duyduğum hiddetin, etrafıma karşı kendimi **aşılmaz bir duvar içine alışı**mın hakiki sebebini şimdi anlıyorum." (158/13.)

“Onun şimdi bütün mesafelerin ve **zamanın arkasına çekilmiş** olduğunu ve oraya kimseyi bırakmayacağını seziyor ve hiç sokulmak teşebbüsünde bulunmuyordum.” (34/10.)

3.2.3.2.31. Yok Olma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Yok olma” ifade eden iki tane özgün deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin ilki **kendi kurduğu binaya bir tekme vurmak** olup bir örnek, ikincisi posa haline gelmek olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Böyle düşünmenin ona karşı bir itimatsızlık, bir haksızlık, **kendi kurduğum**

binaya bir tekme vurmak olduğunu hissediyordum.” (88/17.)

“Bana hareket etmek, görmek, hissetmek, düşünmek, hülasa yaşamak kabiliyetini veren bir şey içimden çekilip alınmış gibi, **posa haline geldiğimi** fark ettim.” (145/27,28.)

3.2.4. Genişletilmiş Deyimler Dizini

Genişletilmiş deyim; sözlüklerde var olan asıl deyim'e eklenen kelime/kelimeler yahut edatlar ile birlikte oluşturulan özel yapıdaki deyimlerdir.

Bu bölümde romanda tespit edilen 11 adet genişletilmiş deyimler ilk olarak alfabetik genişletilmiş deyim ile deyim'in sözlüklerde bulunun orijinal şekli bir arada verilecek ve esas deyim de hangi sözlüklerde bulunduğu ibdai deyim yanında belirtilecektir. Ardından genişletilmiş deyimlerin cümle bağlamında ne anlamda kullanıldıkları, cümle bağlamı içinde deyim'in kazandığı anlam dizini halinde alfabetik olarak verilecektir.

3.2.4.1. Genişletilmiş Deyim Alfabetik Dizini

A

1. Alay eder gibi / Alay etmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Enişterim benimle **alay eder gibi**, ablalarım tamamen yabancı, anam eskisinden daha zavallıydı.” (142/31.)

2. Ateş gibi kesilmek / Ateş kesilmek (A.P, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayâsızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm **ateş gibi kesilerek** kaçacak yer arardım.” (58/36.)

B

1. **Baştan aşağı doldurmak / Baştan aşağı (A.P, Ö.A.A, M.E.S, M.Y)**

“Bir hayatı **baştan aşağı dolduracak** kadar zengin olan hatıralar, böyle kısa bir zamana sıkıştırıldıkları için hakikattekinden daha canlı, daha tesirliydi.” (158/24,25.)

C

Metin içerisinde “C” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

C

Metin içerisinde “Ç” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

D

1. **Derin düşünceye dalmak / Düşünceye dalmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)**

“Siyah gözleri anlaşılmaz, **derin düşüncelere dalmış** gibi yere bakıyor, adeta bulamayacağından emin olduğu bir şeyi son bir ümitle aramak istiyordu.” (55/34.)

E

Metin içerisinde “E” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

F

Metin içerisinde “F” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

G

1. Göğsü daralır gibi olmak / Göğsü daralmak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Bu anda neler duyduğumu ona söyleyecek bir kelime bulamadığım için **göğsümün daralır gibi olduğunu**, boğazımın kurduğunu hissettim.” (104/31.)

Ğ

Metin içerisinde “Ğ” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

H

Metin içerisinde “H” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

I

Metin içerisinde “I” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

İ

Metin içerisinde “İ” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

J

Metin içerisinde “J” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

K

1. Kafasında şimşek gibi çakmak. / Kafasında şimşek çakmak. (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Bir an kadar gördüğüm yüzü, sisli **kafamda** bir **şimşek** gibi **çakmıştı**.” (63/29.)

2. Kırk yıllık bir dost gibi. / Kırk yıllık. (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A.)

“Giderken yine yüzüme bakmış, o harikulade gözlerini **kırk yıllık bir dost gibi** kırparak beni selamlamıştı.” (80/1.)

L

Metin içerisinde “L” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

M

Metin içerisinde “M” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

N

Metin içerisinde “N” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

O

Metin içerisinde “O” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ö

Metin içerisinde “Ö” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

P

Metin içerisinde “P” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

R

Metin içerisinde “R” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

S

Metin içerisinde “S” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ş

Metin içerisinde “Ş” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

T

1. Taş gibi durmak / Taş gibi (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Böyle bir adam, önünde bütün küçüklüğü ile çırpınan birine karşı **taş gibi durmaktan** başka ne yapabilirdi?” (23/15,16.)

2. Taş kesilmiş gibi kalmak / Taş kesilmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Bu hareketsizliğin, korkuya dayanan bu tereddütün daha zararlı olduğunu, insan münasebetlerinde bir noktada **taş kesilmiş gibi kalınmayacağını**, ileriye atılmayan her adımın insanı geriye götürdüğünü ve yaklaştırmayan anların muhakkak uzaklaştırdığını karanlık bir şekilde seziyor ve içimde sessizce yanan, fakat günden güne büyüyen bir endişenin yer etmeye başladığını hissediyordum.” (108/35,36.)

3. Ticaret hayatına atılmak / Hayata atılmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Babam mektubunda: "Bir iki senede bu işi öğrenip gelersen, bizim buradaki sabunhaneyi büyütür, ıslah eder ve senin idarene veririm, sen de **ticaret hayatına** atılarak altın bileziğin sayesinde mesut ve müreffeh olursun!" diyordu.” (50/34,35.)

U

Metin içerisinde “U” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ü

Metin içerisinde “Ü” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

V

Metin içerisinde “V” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Y

1. Yalnız başına yürümek / Yalnız başına²² (M.E.S, M.Y)

“Ben hayatta **yalnız başına yürü**yebilecek bir insan değildim.” (146/23.)

Z

Metin içerisinde “Z” ile başlayan genişletilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

²² TDK’de “yalnız başına” birleşik kelime olarak geçmektedir.

3.2.4.2. Genişletilmiş Deyimlerin Anlam İçeriği Dizini

Bu bölümde bir önceki bölümde alfabetik olarak verilmiş olan “genişletilmiş deyimler”in cümle bağlamında neyi anlattığını, deyim ya da deyimlerin cümledeki anlamları alfabetik dizin olarak verilecektir. Bu dizinin verilmesindeki amaç ise yazarın genişlettiği deyimlerin cümle bağlamında kazandıkları anlamı ve genişletilmiş deyimleri daha iyi kavrayabilmektir.

3.2.4.2.1. Aşağılama

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Aşağılama” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **alay eder gibi** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Eniştelерim benimle **alay eder gibi**, ablalarım tamamen yabancı, anam eskisinden daha zavallıydı.” (142/31.)

3.2.4.2.2. Birdenbirelik

Romanda cümle bağlamı içerisinde “Birdenbirelik” ifade eden **kafasında şimşek gibi çakmak** deyimine ait bir örnek tespit edilmiştir.

“Bir an kadar gördüğüm yüzü, sisli **kafamda** bir **şimşek gibi çakmıştı**.” (63/29.)

3.2.4.2.3. Daimilik-Devamlılık

Romanda cümle bağlamı içerisinde “Birdenbirelik” ifade eden **taş kesilmiş gibi kalmak** deyimine ait bir örnek tespit edilmiştir.

“Bu hareketsizliğin, korkuya dayanan bu tereddütün daha zararlı olduğunu, insan münasebetlerinde bir noktada **taş kesilmiş gibi kalınmayacağını**, ileriye atılmayan her adımın insanı geriye götürdüğünü ve yaklaştırmayan anların muhakkak uzaklaştırdığını karanlık bir şekilde seziyor ve içimde sessizce yanan, fakat günden güne büyüyen bir endişenin yer etmeye başladığını hissediyordum.” (108/35,36.)

3.2.4.2.4. Dayanıklılık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Dayanıklılık” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **taş gibi durmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Böyle bir adam, önünde bütün küçüklüğü ile çırpınan birine karşı **taş gibi durmaktan** başka ne yapabilirdi?” (23/15,16.)

3.2.4.2.5. Düşünme

Romanda cümle bağlamı içerisinde “Düşünme” ifade eden **derin düşüncelere dalmak** deyimine ait bir örnek tespit edilmiştir.

“Siyah gözleri anlaşılmaz, **derin düşüncelere dalmış** gibi yere bakıyor, adeta bulamayacağından emin olduğu bir şeyi son bir ümitle aramak istiyordu.” (55/34.)

3.2.4.2.6. Meslek–Sanat

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Meslek-Sanat” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim tespit edilmiştir. **Ticaret hayatına atılmak** olan bu deyime ait bir örnek tespit edilmiştir.

“Babam mektubunda: "Bir iki senede bu işi öğrenip gelersen, bizim buradaki sabunhaneyi büyütür, ıslah eder ve senin idarene veririm, sen de **ticaret hayatına** atılarak altın bileziğin sayesinde mesut ve müreffeh olursun!" diyordu.” (50/34,35.)

3.2.4.2.7. Samimiyet

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Samimiyet” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim tespit edilmiştir. **Kırk yıllık bir dost gibi** olan bu deyime ait bir örnek tespit edilmiştir.

“Giderken yine yüzüme bakmış, o harikulade gözlerini **kırk yıllık bir dost gibi** kırparak beni selamlamıştı.” (80/1.)

3.2.4.2.8. Sıkıntı

Romanda cümle bağlamı içerisinde “Sıkıntı” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim tespit edilmiştir. **Göğsü daralır gibi olmak** olan bu deyime ait bir örnek tespit edilmiştir.

“Bu anda neler duyduğumu ona söyleyecek bir kelime bulamadığım için **göğsümün daralır gibi olduğunu**, boğazımın kurduğunu hissettim.” (104/31.)

3.2.4.2.9. Utanma

Kürk Mantolu Madonna adlı romanda cümle bağlamı içerisinde “Utanma” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim saptanmıştır. **Ateş gibi kesilmek** olan bu deyime dair bir örnek tespit edilmiştir.

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayâsızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm **ateş gibi kesilerek** kaçacak yer arardım.” (58/36.)

3.2.4.2.10. Yalnızlık

Kürk Mantolu Madonna adlı romanda cümle bağlamı içerisinde “Utanma” ifade eden bir tane genişletilmiş deyim saptanmıştır. **Yalnız başına yürümek** olan bu deyime dair bir örnek tespit edilmiştir.

“Ben hayatta **yalnız başına yürüye**bilecek bir insan değildim.” (146/23.)

3.2.5. Değiştirilmiş Deyimler Dizini

Kalıp sözleri, deyimleri oluşturan sözcüklerin biri ya da birkaçının yakın yahut aynı anlamda başka bir kelime ile değiştirilmesi sonucu oluşan deyimlere *değiştirilmiş deyim* denir.

Bu bölümde romanda tespit edilen 19 değiştirilmiş deyim önce alfabetik olarak tamamı değiştirilmiş deyim ile deyimün sözlüklerde bulunun orijinal şekli bir arada verilecek ve esas deyimün hangi sözlüklerde bulunduğu ibdai deyim yanında belirtilecektir. Ardından değiştirilmiş deyimlerin hangi bağlamda kullanıldıkları, cümle bağlamı içinde deyimün kazandığı anlam dizini halinde alfabetik olarak verilecektir.

3.2.5.1. Değiştirilmiş Deyim Alfabetik Dizini

A

1. Aradaki buzları kırmak / Aradaki buzları eritmek²³ (TDK)

“Onu okşamak, **aramızdaki buzları**, daha ziyade kuvvetlendirmeden **kırmak** istiyordum.” (118/28,29.)

2. Aradaki buzu çözmek / Aradaki buzları eritmek (TDK)

“Bundan sonra **aradaki buzu çözmeye**, bu insanların birbirlerine karşı duydukları müthiş yabancılığı gidermeye imkân yoktu.” (32/17,18.)

B

1. Boğulacak gibi kıvranmak²⁴ / Boğulacak gibi olmak (M.E.S, M.Y)

“Boğulacak gibi kıvranıyor, göğsü sarsılıyor, fakat kolumu bırakmıyordu.” (114/19.)

C

Metin içerisinde “C” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ç

1. Çene kilitlemek / Çenesi kilitlenmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Siyah gözlerinin keskin ifadesi **çenelerimi kilitliyordu**.” (65/16.)

D

1. Dışa vermek / Dışa vurmak (A.P, M.E.S, M.Y, TDK)

"Bu âlemlerin tezahürlerini dışarı vermediklerine bakıp onların manen yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer tecessüsü ile, bu meçhul âlemi

²³ Deyimin A.P’de “*buzları çözmek*”, M.E.S, M.Y ve Ö.A.A’da “*buzlar çözülmek*” şekli de mevcuttur.

²⁴ Deyim M.Y’de “*boğulur gibi olmak*” şeklinde geçmektedir ve anlamı “*sıkılmak*” şeklinde verilmiştir. Ancak deyim “sıkılmak” anlamı ilgili metnin cümle bağlamı ile uyummamaktadır.

merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur." (11/19.)

2. Dört duvar arasına kapanmak / Dört duvar arasında (kalmak)²⁵ (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Böyle bir devirde, **dört duvar arasına kapanarak** Osmanlı tarihi veya musahabat-ı ahlâkiye okumak pek cazip bir şey değildi.” (47/37.)

E

Metin içerisinde “E” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

F

Metin içerisinde “F” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

G

1. Gömülüp kalmak / Takılıp kalmak (A.P,M.E.S, T.D.K)

“Asıl "ben" , otuz beş seneye yaklaşan ömrümde, ancak üç dört ay kadar yaşamış, sonra, benimle alakası olmayan manasız bir hüviyetin derinliklerine **gömülüp kalmıştım.**” (158/32.)

2. Göz ucuyla takip etmek / Göz ucuyla süzmek, görmek, bakmak²⁶ (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Onun beni yattığı yerden **göz ucuyla takip ettiğini** sezmiştim.” (118/21.)

²⁵ Deyim iki şekilde sözlüklerde geçmektedir. A.P, M.E.S ve Ö.A.A’da deyim “dört duvar arasında” şeklinde geçmekte, M.y ve TDK’de ise “dört duvar arasında kalmak” şeklinde geçmektedir.

²⁶ A.P, M.E.S, M.Y ve Ö.A.A’da “göz ucuyla bakmak”, TDK’da “göz ucuyla bakmak” ile “göz ucuyla süzmek” olarak geçmektedir.

Ğ

Metin içerisinde “Ğ” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

H

1. Hevesi içinde boğulup kalmak / Hevesi kursağında kalmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A,TDK)

"Fakat bu sırada işgal kuvvetleri kasabaya geldiler ve her türlü kahramanlık heveslerim içimde boğulup kalmaya mahkûm kaldı." (48/10.)

I

Metin içerisinde “I” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

İ

Metin içerisinde “İ” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

J

Metin içerisinde “J” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

K

1. Kaçacak yer aramak / Kaçacak delik aramak (A.P, M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayâsızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar,

yüzüm ateş gibi kesilerek kaçacak yer arardım.” (58/36.)

2. Kafadan kovmak / Kafadan çıkarmak, atmak²⁷ (A.P, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Bu şüpheyi derhal **kafamdan kovdum.**” (88/16.)

3. Kendini boşaltmak / İçini boşaltmak (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“İnsanın muhakkak **kendini boşaltması** lazım.” (47/5.)

4. Kireç gibi bir hâl almak / Kireç gibi olmak (M.E.S, M.Y)

“Maria bunu fark edince kaşlarını çattı, yüzü her zamankinden daha soluk, **kireç gibi bir hal** alarak.” (93/15,16.)

5. Kuvvetli bağlarla sarılmak. / Dört elle sarılmak. (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Bu akşam anladım ki, bir insan diğer bir insana bazen hayata bağlandığından çok daha **kuvvetli bağlarla sarılabili**miş.” (128/24.)

L

Metin içerisinde “L” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

M

1. Mıhlanmış gibi durmak / Mıhlanıp kalmak (M.E.S)

“Yalnız orada, kürk mantolu bir kadın portresinin önünde, **mıhlanmış gibi durduğumu** hatırlıyorum.” (55/11,12.)

²⁷ A.P, TDK’da “kafadan çıkarmak”, M.Y, Ö.A.A’ da “kafadan atmak” olarak geçmektedir.

N

1. Nebat gibi yaşamak / Ot gibi yaşamak (T.D.K)

“Bir **nebat gibi**, şikâyetsiz, şuarsuz, iradesiz **yaşayıp** gidiyordum.” (150/8,9.)

O

Metin içerisinde “O” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ö

Metin içerisinde “Ö” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

P

Metin içerisinde “P” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

R

Metin içerisinde “R” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

S

1. Soğuk davranmak / Soğuk olmak (A.P, T.D.K)

“Odamın parasını peşin olarak vermiş olmama rağmen oraya hiç uğramayışım, ev sahiplerinin bana karşı biraz **soğuk davranmalarına** sebep oluyordu.” (136/36.)

Ş

Metin içerisinde “Ş” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

T

Metin içerisinde “T” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

U

Metin içerisinde “U” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Ü

Metin içerisinde “Ü” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

V

Metin içerisinde “V” ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

Y

1. Yarı yolda kalmak / Yarıda kalmak (M.E.S, M.Y, T.D.K)

“Yoksa sadece kendimi inandırmak, dünyada **yarı yolda kalmayan** sevgiler de bulunabileceğini hatırlamak mı istemiştin?” (123/27.)

2. Yuvarlanıp sürüklenmek / Yuvarlanıp gitmek (A.P, M.E.S, M.Y, Ö.A.A, T.D.K)

“Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak kof bir ceviz

tanesi gibi **yuvarlanıp sürüklenebilirim.**" (128/26.)

Z

Metin içerisinde "Z" ile başlayan değiştirilmiş deyim örneğine rastlanılmamıştır.

3.2.5.2. Değiştirilmiş Deyimlerin Anlam İçeriği Dizini

Bu bölümde önceki bölümde alfabetik olarak verilmiş olan "değiştirilmiş deyimler" in cümle bağlamında neyi anlattığını, deyim ya da deyimlerin cümledeki anlamları alfabetik dizin olarak verilecektir. Bu dizinin verilmesindeki amaç ise yazarın değiştirdiği deyimlerin cümle bağlamında kazandıkları anlamı ve değiştirilmiş deyimleri daha iyi kavrayabilmektir.

3.2.5.2.1. Açıklama

Kürk Mantolu Madonna romanında cümle bağlamı içerisinde "Açıklama" ifade eden bir tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **dışa vermek** olan bu deyime dair bir örnek saptanmıştır.

"Bu âlemlerin tezahürlerini **dışarı vermediklerine** bakıp onların manen yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer tecessüsü ile, bu meçhul âlemi merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur." (11/19.)

3.2.5.2.2. Amaçsızlık

İncelenen romanda cümle bağlamı içerisinde "Amaçsızlık" ifade eden iki tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler **nebat gibi yaşamak** ve **yuvarlanıp sürüklenmek** olup birer örnek tespit edilmiştir.

“Bir **nebat gibi**, şikâyetsiz, şuursuz, iradesiz **yaşayıp** gidiyordum.” (150/8,9.)

“Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak kof bir ceviz tanesi gibi **yuvarlanıp sürüklenebilirim.**” (128/26.)

3.2.5.2.3. Aşırılık-Yoğunluk

Kürk Mantolu Madonna romanında cümle bağlamı içerisinde “Aşırılık-Yoğunluk” ifade eden bir tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kireç gibi bir hal almak** olan bu deyime dair bir örnek saptanmıştır.

“Maria bunu fark edince kaşlarını çattı, yüzü her zamankinden daha soluk, **kireç gibi bir hal** alarak:” (93/15,16.)

3.2.5.2.4. Bağlılık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Bağlılık” ifade eden bir tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **kuvvetli bağlarla sarılmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Bu akşam anladım ki, bir insan diğer bir insana bazen hayata bağlandığından çok daha **kuvvetli bağlarla sarılabirmiş.**” (128/24.)

3.2.5.2.5. Bitmemişlik

İncelenen romanda cümle bağlamı içinde “Bitmemişlik” anlatan bir deyim saptanmıştır. **Yarı yolda kalmak** olan bu deyime metinde bir örnek tespit edilmiştir.

“Yoksa sadece kendimi inandırmak, dünyada **yarı yolda kalmayan** sevgiler de

bulunabileceğini hatırlamak mı istemiştin?” (123/27.)

3.2.5.2.6. Daimilik-Devamlılık

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Daimilik-Devamlılık” ifade eden bir tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **mıhlanmış gibi durmak** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Yalnız orada, kürk mantolu bir kadın portresinin önünde, **mıhlanmış gibi durduğumu** hatırlıyorum.” (55/11,12.)

3.2.5.2.7. Gizlilik

İncelenen romanda cümle bağlamı içinde “Gizlilik” anlatan bir deyim saptanmıştır. **Göz ucuyla bakmak** olan bu deyime metinde bir örnek tespit edilmiştir.

“Onun beni yattığı yerden **göz ucuyla takip ettiğini** sezmiştim.” (118/21.)

3.2.5.2.8. Hayal Kırıklığı

İncelenen romanda cümle bağlamı içinde “Hayal kırıklığı” anlatan bir deyim saptanmıştır. **Hevesi içinde boğulmak** olan bu deyim incelenen metinde bir defa geçmektedir.

"Fakat bu sırada işgal kuvvetleri kasabaya geldiler ve her türlü kahramanlık **heveslerim içimde boğulup kalmaya** mahkûm kaldı." (48/10.)

3.2.5.2.9. İlgisizlik

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “İlgisizlik” ifade eden bir tane

değiştirilmiş deyim saptanmıştır. Bu deyim **soğuk davranmak**'tır ve bir örnek tespit edilmiştir.

“Odamın parasını peşin olarak vermiş olmama rağmen oraya hiç uğramayışım, ev sahiplerinin bana karşı biraz **soğuk davranmalarına** sebep oluyordu.” (136/36.)

3.2.5.2.10. Konuşma

İncelenen romanda cümle bağlamı içerisinde “İlgisizlik” ifade eden iki tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler **çene kilitlemek** ve **kendini boşaltmak** olup birer örnek tespit edilmiştir.

“Siyah gözlerinin keskin ifadesi **çenelerimi kilitliyordu.**” (65/16.)

“İnsanın muhakkak **kendini boşaltması** lazım.” (47/5.)

3.2.5.2.11. Korku-Korkma

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Korku-Korkma” ifade eden bir tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. **Kaçacak yer aramak** olan bu deyime dair metince bir örnek tespit edilmiştir.

“Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile hayalen, çok kere hayasızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm ateş gibi kesilerek **kaçacak yer arardım.**” (58/36.)

3.2.5.2.12. Küslük

KMM’de cümle bağlamı içerisinde “Küslük” ifade eden iki tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden ilki **aradaki buzları kırmak** olup bir örnek, ikincisi **aradaki buzu çözmek** olup bir örnek tespit edilmiştir.

“Onu okşamak, **aramızdaki buzları**, daha ziyade kuvvetlendirmeden **kırmak** istiyordum.” (118/28,29.)

“Bundan sonra **aradaki buzu çözmeye**, bu insanların birbirlerine karşı duydukları müthiş yabancılığı gidermeye imkân yoktu.” (32/17,18.)

3.2.5.2.13. Sabitlik-durağanlık

İncelenen romanda cümle bağlamı içerisinde “Sabitlik” anlatan **gömülüp kalmak** deyimini tespit edilmiş ve bir örnekte geçmektedir.

“Asıl "ben" , otuz beş seneye yaklaşan ömrümde, ancak üç dört ay kadar yaşamış, sonra, benimle alakası olmayan manasız bir hüviyetin derinliklerine **gömülüp kalmıştım**.” (158/32.)

3.2.5.2.14. Tıkanma-Nefes Alamama

İncelenen romanda cümle bağlamı içerisinde “Tıkanma-Nefes Alamama” anlatan **boğulacak gibi kıvranmak** deyimini tespit edilmiş ve bir örnekte geçmektedir.

“**Boğulacak gibi kıvranıyor**, göğsü sarsılıyor, fakat kolumu bırakmıyordu.” (114/19.)

3.2.5.2.15. Uzaklaştırma

İncelenen Kürk Mantolu Madonna romanında cümle bağlamı içinde “Uzaklaştırma” anlatan bir değiştirilmiş deyim saptanmış ve **kafadan kovmak** olan bu deyime ait bir örnek mevcuttur.

“Bu şüpheyi derhal **kafamdan kovdum.**” (88/16.)

3.2.5.2.16. Yalnızlık

İncelenen romanda cümle bağlamı içerisinde “Yalnızlık” ifade eden bir tane değiştirilmiş deyim tespit edilmiştir. Bu deyim **dört duvar arasına kapanmak** olup metinde bir cümlede geçmektedir.

“Böyle bir devirde, **dört duvar arasına kapanarak** Osmanlı tarihi veya musahabat-ı ahlâkiye okumak pek cazip bir şey değildi.” (47/37.)

3.2.6. Tekrar Eden Deyimler Dizini

3.2.6.1. Anlamları ve Bağlamları Aynı Olan Deyimler

DEYİM	ANLAM	TEKRAR ADEDİ	SAYFA/SATIR	CÜMLE BAĞLAM I İÇİNDE KARŞILADIĞI İFADE
Başını alıp gitmek	Kimseye haber vermeden, gideceği yeri bildirmeden başına buyruk çekip gitmek.	x2	34/27. 84//9,10.	Sorumsuzluk
Baştan aşağı	İnsanı ya da varlığı detaylı olarak incelemek,	x2	13/31.	İnceleme

	gözlemlemek.		77/37.	
Deli gibi	Delicesine, deliye yaraşır biçimde.	x2	125/17. 136/5.	Aşırılık-Yoğunluk
Dik dik bakmak	Çok sert bir biçimde, sert sert, öfkeli öfkeli bakmak.	x2	80/5. 128/31.	Kızgınlık-Öfke-Hiddet
Düşünceye dalmak	Her şeyden sıyrılıp düşüncelere odaklanmak.	x2	91/11. 125/5.	Düşünme
Ele vermek	Ortaya çıkartmak.	x2	23/33. 61/27.	İtaat - İtaatsizlik.
Gönül almak	Kırılan, gücenen bir kimseyi güzel söz ve davranışlarla yeniden hoşnut etmek.	x2	31/9. 147/25,26.	Sevgi-Aşk
	Bir yere ya da kimseye) gözlerini başka yere çevirmeksizin, ondan ayırmaksızın bakmak.	x17	17/5,6. 18/19,20. 32/8. 40/5. 57/30. 58/5. 67/31,32. 70/11,12. 74/6. 82/15,16. 99/16,17,18. 102/35. 104/27.	Sabitlik, durağanlık

			107/31,32. 112/29. 117/6. 117/25.	
Göze çarpmak	Dikkati üzerine çekmek.	x3	54/23. 59/33. 115/19.	İlgi çekicilik.
Gözü ilişmek	Birdenbire veya istemeden görmek.	x6	54/20. 63/22,23,24. 72/12. 73/32,33. 113/20,21. 123/19,20.	Birdenbirelik.
Hâli vakti yerinde	Paraca durumu iyi, zengin.	x2	48/2. 64/35.	Ekonomik düzey
Hesap görmek	Alacakla vereceği karşılaştırıp ödeşmek, hesabı ödemek.	x2	80/3. 113/35.	Ödeme
İçine kapanmak	Çevresindeki kişilerle ilgi kurmamak, duygularını kimseye açmamak.	x3	66/17. 84/19. 109/9.	Yalnızlık
İçini dökmek	Dertlerini, sıkıntılarını, üzüntülerini anlatmak.	x2	46/37. 99/3.	Konuşma
İleri gitmek	Söz ve davranışta ölçü dışına çıkmak, gereksiz, aşırı davranışta	x2	80/36. 103/29.	Ölçü-Nicelik

	bulunmak.			
Kapalı kalmak	İlgisiz, mesafeli olmak.	x2	24/17. 27/24,25.	Yalnızlık
Kendini unutmak	Bilinçsiz bir şekilde, kendi varlığını ve kişiliğini bir kenara bırakmak.	x2	71/5,6. 147/33.	Vazgeçme
Küçük görmek	Değer, önem vermemek.	x2	25/13. 31/23,24.	Aşağılama
Mahkûm etmek	Mecbur etmek.	x3	65/17. 123/9. 159/23,24.	Mecburiyet
Mahkûm olmak	Mecbur olmak.	x2	29/5. 48/10.	Mecburiyet
Makine gibi	Çok çabuk, art arda, aynı biçimde yapılan veya olan.	x3	21/7. 148/11. 159/26,27.	Daimilik-Devamlılık
Meydan vermemek	Kötü bir durumun gerçekleşmesi için imkân veya zaman bırakmamak.	x2	31/27. 33/3.	Engel olma
Meydana çıkmak	Ortaya çıkmak, görünmek.	x3	85/31. 86/34. 98/10. 87/6,7.	Belirme
Ortaya dökmek	Gizli olan ne varsa açıklamak.	x5	44/34,35. 87/11,12. 103/24.	Açıklama

			108/21. 139/6.	
Oyuncak olmak	Başkasının yönettiği biri durumuna gelmek.	x2	67/37. 138/11.	Hükmedilme
Sessiz sedasız	Kimse duymadan, görmeden, sessiz ve gürültüsüz bir biçimde.	x2	33/26. 141/2.	Sessizlik
Sözünü kesmek	Başkasının konuşmasını önlemek.	x5	14/17. 27/4. 98/38.-99/1. 101/10. 104/3,4.	Konuşma
Uçup gitmek	Kaybolmak, yok olmak.	x3	59/16. 70/31. 80/26.	Yok olma
Uzun boylu	Çok ayrıntılı olarak, en ince noktalarına inerek.	x2	46/3. 129/27.	Ayrıntı
Ümit kesmek	Artık ummaz olmak, olacağını beklememek, kavuşamayacağını anlamak.	x3	84/18. 117/21. 145/24.	Umut
Yerinden fırlamak	Oturulan yerden hızla kalkmak.	x4	72/24. 79/33. 104/5. 137/17,18.	Birdenbirelik

Yüzünü buruşturmak	Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek.	x4	24/37. 39/19. 42/16. 42/29,30.	Memnuniyetsizlik
---------------------------	--	----	---	------------------

3.2.6.2. Anlamları ve Bağlıları Ayrı Olan Deyimler

DEYİM	ANLAM	TEKRAR ADEDİ	SAYFA/SATIR	BAĞLAM
Bağlı olmak	Tabi bulunmak.	x2	32/7. 138/32.	Bağlılık
Bağlı olmak	Tutulmak, tutkun olmak.	x1	149/7.	Sevgi-Aşk
Canı sıkılmak	İçi sıkılmak.	x4	35/27. 61/7. 76/31. 102/1,2.	Sıkıntı
Canı sıkılmak	Üzülme.	x7	35/30. 42/4. 53/23. 95/1. 95/2. 117/35. 128/12,13.	Üzüntü
Kendinden geçmek	Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak.	x1	49/17.	Duygulanma
Kendinden	Kendini kaybetmek, bayılmak, bilinci	x1	133/18.	Bayılma

geçmek.	işlemez olmak.			
Kıpkırmızı kesilmek	Çok sinirlenmek, hiddetlenmek.	x1	20/9,10.	Sinirlenme
Kıpkırmızı kesilmek	Utanmak.	x1	83/31.	Utanma-Ar
Yolunda yürümek	Bir şeyi yahut bir kişiyi kendine rehber edinmek.	x1	57/12,13	Kılavuz edinme
Yolunda yürümek	Aynı düzende devam etmek.	x1	100/13,14.	Daimilik-Devamlılık
Yolunu tutmak	O yere doğru gitmeye başlamak.	x5	36/13. 59/28. 67/25. 85/7. 127/10.	Hedef
Yolunu tutmak	Benimsemek, gereğini yerine getirmek.	x1	96/33.	Benimseme

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRK MANTOLU MADONNA'DA İMGELER

4.1.İMGELER

4.1.1. İmge nedir?

Etimolojik olarak Latince “*imagos*” (hayali aldatıcı görünüş) sözcüğünden türemiş olan “*imge*” sözcüğünün Türkçe Sözlük'teki tanımları;

- 1) Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya.
- 2) Genel görünüş, izlenim, imaj.
- 3) (Psikoloji) Duyu organlarının dıştan algılandığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj.
- 4) (Psikoloji) Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal, imaj” (TDK Güncel Türkçe Sözlük)dir.

Türkçede de İngilizcede de çeşitli anlamlara gelen “*imge*” kavramı üzerine yapılan tanımlar ve tartışmaların tarihi Aristo'ya, Platon'a kadar uzanır. Felsefe çıkışlı bir terim olan imge; felsefe dışında edebiyat (bilhassa şiirde), psikoloji, resim, mimarî gibi pek çok alanın ele almış olduğu bir kavramdır ve bu kavram hakkında yüzyıllardır yapılan ve yapılmaya devam eden tanımlar ve tartışmalar nihâyet bulup ortak bir görüşte ya da ifadede birleşilmemiştir.

Nimet Kevser “Sanat Sözlüğü” eserinde imgeyi şöyle açıklar. “*İmge gerçekliğin tıpatıp kopyası değil, gerçekliğin zihni süreçlerle yeniden kurulmuş biçimidir. Bu nedenle yeni bir şeyi temsil eder*”(Keser, 2005).

Özdemir İnce, “Şiir ve Gerçeklik” adlı kitabında imgenin tanımını şöyle yapar: “*İmge ögesi bir sözcüğün sözlüksel anlamını kırıyor, onun dışına taşıyor, sözcüğün anlamını genişletiyor, derinleştiriyor, çoğaltıyor. İmge sözcüğün belirtme, gösterme ve adlandırma yeteneğine bir başkasını ekliyor: Çağrışım*” (İnce, 2011: 23).

Aynı kitapta İnce daha sonra imge için şunları da ekler: “*Sözcüklerin karşılıklı etkileşiminden doğan yeni anlamlar, erden anlamlar, karanlıktan gelen, karanlıkta oturan anlamlar vardır. Ve bunları karşılamaya sözcüklerin sözlüksel anlamları yeterli değildir; başka bir nesnenin özelliklerinden yararlanarak, bu*

nesnenin özelliklerini ilgilendiğimiz nesneye, taşıyarak ve yaklaşık olarak tanımlayabiliriz bunları, başka bir deyişle A'nin özellik ya da özelliklerini B'ye çağırarak. İşte bu çağırduğumuz şeye imge diyebiliriz” (23).

Serhat Ulağlı ise imge için hem edebiyat bağlamında hem de psikoloji bağlamında ayrı iki tanım yapar. Ulağlı “Edebiyat boyutu ile imge duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandığı çağrışımlar veya söz sanatı, özellikle de eğretilene ya da benzetmeleri ifade etmek için kullanılan bir terim; psikolojide ise zihinde oluşan bir tasarımı, bir hayali ifade etmek için kullanılan yansımalarıdır” (Ulağlı, 2018: 13,14).

Fatih Tepebaşılı da imge üzerine şunları kaydeder. “İmge, olay ve olgular hakkında dil aracılığı ile zihinlerde yaratılmaya çalışılan bir resimdir. Resmin oluşmasına birden fazla edebi sanat katkı sağlayabilir” (Tepebaşılı, 2016:76). Tepebaşılı aynı zamanda söz sanatlarının imge oluşturduğunu da ifade eder.

Aksan da imge için “İnsanın gözlemediği nesne, olay ve nitelikleri, kendi zihninin sürecinden geçirerek oluşturduğu, şairin de aynı eğilimle şiire aktardığı tasarımlar, kişiye özgü izlenimlerdir” (Aksan, 2003:30) der.

Buraya kadar verilen tanımlarda görüldüğü üzere imge hakkında farklı yaklaşımlar söz konusudur. İnce, imgenin yeni sözcük oluşturma, anlam genişleme, çoğaltmada başvurulan bir yöntem olduğunu söyler ve tanımının devamında bir nesnenin özelliğini başka bir nesneye taşınması ifadesi ile burada imge tanımından çıkıp “metafor” tanımına kayar.²⁸ Serhat Ulağlı ise imgeyi söz sanatları ile bir tutarken Fatih Tepebaşılı ve Aksan imgenin yalnızca görsel ayağına değinmiş ve imgenin zihindeki tasarım olduğunu söylemiştir.

Nizamettin Uğur ise Anlambilim kitabında anlambilim üzerine değerlendirmelerini kaleme alırken imgeye de değinmiş ve imge için “bir sözcüğün başka sözcüklerin yerine geçerek onların anlamlarını üstlenir bu yolla ikinci bir kavrama ulaşılır ve imge yaratılır” (Uğur, 2007: 219) der ve daha sonra şunları da ekler. “Farklı bağlamlardaki kavramlar, nesnelere arasında benzerlik ilişkisi kurulduğu an (benzetme ya da eğretilenle) kendisine benzetilen, çoğunlukla

²⁸ Metafor konusu detaylı bir şekilde yeniden incelenecektir.

gerçek anlam dışına çıkar, ayrı bir kavramın göstergesi olur ve bu nedenle de bizde imge yaratır” (221). Uğur için imge oluşmasının koşulunun farklı anlam eksenindeki kavramları yaklaştırmaktır (222).

İmge hakkındaki problemler tanım sürecinde kendisini göstermeye başlar. Mitat Durmuş yayımladığı bir makalesinde imgenin tanımını yaparken imgenin meta ve pherein kelimelerinin birleşimi olan metaphor (metafor) kelimesinden meydana geldiğini ileri sürer (Durmuş, 2011, 746). Ancak tanımdan da anlaşılacağı üzere verilen etimolojik bilgi imgenin değil metaforun (istiare) tanımıdır ve metaforlar imge oluştururken imgenin kendisi değildir.

İmge; bir varlığın (varlık dünyasında yer etmiş olan her şey) yazar yahut konuşan tarafından kendine has, özgün ve farklı bir biçimde temelde benzetmeden faydalanarak yeniden anlatması, tanımlaması, ifade etmesidir. İmgenin esas özelliği özgün bir anlatım olmasıdır. Bu özgünlük yazar ya da konuşanın zihin dünyası ve tecrübeleri sonucu yeniden üretimidir.

İmge, yeniden anlatma gerçekleştirirken Uğur’un da dediği gibi farklı kavramlar arasında ilk aşama olarak benzetme ile gerçekleşir. Bu benzetme (bir sonraki aşama aktarma ya da aktarım) anlatımın sonraki aşamalarında gerçek anlamdan kopup mecaz anlama bürünme şeklinde dilde yer aldığı için imge ve metafor birbirine karıştırılmaktadır. İmgede yenidenliği sağlama, İnce’nin de değindiği gibi sözlüksel anlatımı kırarak anlatımı genişletme yahut dilde tam karşılığı olmayan göstergeleri oluşturma çabası imgeyi söz sanatları ile birlikte anılmaya zorlar. Ancak imge, söz sanatlarını oluşturmazken; söz sanatları ile oluşturulan dilsel ögeler birer imge meydana getirir. İmge oluşturmada söz sanatları birer araçtır.

İmgenin yeniden anlatımı asıl olarak imgenin bir *yeniden kavramlaştırma* olduğunu gösterir. Kavramlaştırma ise; *“Kapsamlı bir terim olan kategorileştirme, şemalaştırma; dolaylılık (metaforik, metonimik vb.) olarak yeniden kavramlaştırma; veya kavramsal birleştirme, harmanlaştırma gibi çeşitli görünümlere sahip olan kavramlaştırmayı bir başka ifadeyle ve aslında insan oğlunun bir ŞEYİ/VARLIĞI, ZİHİNSEL bir BÜTÜNLÜK/YAPI haline getirme işlem ve süreçlerinde kullandığı, uyguladığı yöntemi/yolları tanımlamaya, belirlemeye ve varsa ilke ve kurallarını*

çözmeye çalışan yaklaşım” dır (Karabeyoğlu, 2015: 15). Bu bakımdan kavramlaştırmayı yazar iki türe ayırmıştır:

a) *Kişinin somut veya soyut ŞEYlere ait, bir parçasını veya bütünü kapsayıcı bir halde teşekkül etmiş bireysel ve toplumsal/kültürel bilgi ve tecrübelerini kategorize edilmiş, genelleştirilmiş biçimlerden/kalıplardan oluşan zihinsel bir yapı/KAVRAM haline getirmesi,*

b) *Kişinin, bir ŞEYE ait kavramı, onunla ilgili sahip olduğu kavramsal içeriğin bütünlüğü içerisinde -yani o ŞEYE ait kavramın içerdiği bireysel ve kültürel bilgi ve tecrübeleri çerçevesinde- farklı bir tarz ve tavırla yeniden yorumlayarak aynı veya bir başka kavramsal alandaki unsur/varlık/şey/kavram ile ilgili olarak kullanmasıdır”* (Karabeyoğlu, 2015:15-16). Bu yüzden yazar ya da konuşan imge yoluyla yeniden kavramlaştırma meydana getirir ve bu yoldaki yeniden üretimini ya özgün bir tarz ve tavırla yahut mevcut, var olan kavramlar üzerinden oluşturur, gerçekleştirir.

Özetle ifade etmek gerekirse imgeyi, söz sanatlarının da üzerinde bir kavram olarak kabul edip bu üst kavramın içine söz sanatlarını yerleştirmek gerekir. Kavramlaştırmayı da imgenin üzerinde bir üst yapı olarak görmek gerekir. Deyim, benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme oluşumlarının bütününde çeşitli ilgi ve ilişki söz konusu olmasından dolayı bütün bu yapılar bir imge oluştururken aynı zamanda birer *yeniden kavramlaştırma*’dır. Dolayısı ile çalışmada ana eksende *kavramlaştırma* da diyebileceğimiz yapılar çeşitli farklılıklardan dolayı farklı başlıklar altında incelenmiştir.²⁹

Şunu da belirtmek gerekir ki imgenin anlamından ve etimolojisinden de yola çıkarak hiç kuşkusuz imge; zihinde resmetme, canlandırma özelliğine de sahiptir.

²⁹ Deyimlerin de birer imge olduğu önceki bölümde zikredilmiştir. Deyimin benzetme, metafor, metonimi yoluyla bir kavram ya da durumu etkili ve kısa biçimde anlatmak için en az iki sözcükten oluşan, sıklıkla sözcüklerden birinin gerçek anlamından uzaklaşıp mecaz anlam kazanan kalıplaşarak oluşmuş sözcük grupları olması; benzetmenin iki şey arasında benzeme ilgisi ile kendini göstermesi; metaforun bir şeyi başka bir şeye göre anlama, kavrama, tecrübe etmeyle göstermesi; metoniminin aynı varlık sahasında yer alan şeyler arasında çeşitli ilgilerle göstermesi; kişileştirmenin ise metoniminin bir başka şekli olması sebebiyle her bir tür ayrı ayrı ele alınmıştır. Ancak benzetme, metafor ve metoniminin (kişileştirme de dâhil) temelinde ŞEY’ler arasında benzerlik ilişkisiyle oluşması ve sentaktik yapı gereği deyimler ayrı bir bölüm halinde çalışılmıştır. Ancak tüm bu unsurlar temelde birer İMGE, imgenin de ötesinde bir KAVRAMLAŞTIRMA’dır.

Buna karşın çok yönlü fonksiyona sahip imgenin yalnızca bu özelliğinden yola çıkıp imgenin dilsel göstergelerin zihindeki resmidir demek yanlış olur.

İmge için kabul edilen görüşlerden birisi de imgenin yalnızca şiire, sanat metinlerine has bir kavram olduğudur. Özdemir İnce *Şiir ve Gerçeklik* kitabında, Mitat Durmuş ise *İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama* adlı makalesinde bunu açıkça ifade eder ve İnce “İmgeyi yeniden üretilen bir şiir birimi olarak görebiliriz” (İnce, 2011,23) derken Durmuş “Şiir dilinin, konuşma dilinden ayrılmasında da imgenin, imge yaratmanın bu açıdan son derece önemli bir yeri vardır. Konuşma dilinde eğretilmelere sıkça rastlanılmasına karşılık, imgelere nadiren rastlanır. Çünkü imgenin temel özelliği olan anlamı tasarlamalara bağlı olarak tamamlama gerçeği, konuşma dilinin iletişimsel işlevini zorlaştırır. İletişimdeki, alıcı ile verici arasındaki ortak kod, imgesel nitelik kazandığında bozulmuş olacağından, bu işlevin gerçekleşmesi engellenmiş olur. Bu açıdan imge ancak yazınsal/ sanatsal metinlere özgü bir oldu olarak değerlendirilmelidir” (Durmuş, 2011: 749,750). Oysa imge günlük konuşma ifadelerinden yazınsal ifadelere değin bilinçli ya da bilinçsiz üretilmekte, konuşulmakta; yaşamımızın bir parçası haline gelmiş bulunmaktadır.

İnce'nin bu ifadesi bir bütünlük göstermez. Zira başta imgeyi sadece şiire has bir birim olarak kabul ettiğini ifade eden İnce üç sayfa sonra düzyazı ve konuşma dilinde de anlatıma kıvraklık sağlamak için imgeden yararlanıldığını aktarır (İnce, 2011: 27). Buna karşılık daha en başta imgeyi metafor ile karıştıran ve tanımını metafor üzerinden yapan Durmuş'un söyledikleri yanlıştır ve bu yanlışlık ilk baştaki tanımdan kaynaklanır. İmgeyi yalnızca eğretilme yapmaz, eğretilmenin ilk basamağı olan benzetmeler de birer imge oluşturur ve insan zihni bilinçli yahut bilinçsiz konuşmada imge yaratmaya evrilmiştir. Günlük hayatta farkına varmasak da konuşma anında sıklıkla deyimler ve benzetmeler başta olmak üzere imgelere başvururuz ve imgenin zihinde canlandırma işlevi iletişimi daha etkili kılar, kolaylaştırır. Dolayısı ile imge konuşma dilinden yazı diline (şiir, roman vs) şümulü oldukça geniş bir kavramdır.

4.1.2. İmgenin Türkiye'deki Gelişimi

İmge kavramı tüm dünyada muğlak bir kavram olmakla birlikte ortaya çıktığı tarih net değildir. Ancak Aristo ve Platon'a kadar eski bir tarihi olduğu söylenen

imge hakkında Adem Can'ın yazdığı bir yazısında imgenin tarihinden üzerine şunları kaydeder:

“İmage veya imago kelimesi Latince'dir. 14. yüzyılın sonlarında İngilizceye geçtiği söylenen imgenin bu edebiyatta daha sonraki yüzyıllarda önem kazandığı iddia edilmektedir. Frazer, terimin İngiliz eleştirisinde, muhtemelen aklın deneyimci (empiricist) modellerinin etkisiyle, ilk defa 17. yy.da önemli olduğunu savunur. Ahmet Soysal, terime Bacon'da rastlandığını, Hobbes'da ise terimin çok yaygın olduğunu belirtir.4 Eğer J. P. Sartre'in dediği doğru ise imge terimi Batı'da 18. yüzyıldan beri tartışılmaktadır” (Can, 2015: 29-20).

Gerek felsefe gerek edebiyat alanında eski bir tarihi olan imgenin Türkiye'deki tarihi çok eski değildir. Adem Can bu sözcüğün terim anlamı dışında ilk olarak Rezaizâde Mahmut Ekrem'im Araba Sevdası adlı romanında “imaj” şeklinde basit bir sözcük olarak “görünüm, görüntü” anlamında kullanıldığını söyler (33).

İmgenin terim olarak edebiyat sahanına girmesi ancak 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra olmuştur. Bu kavramın edebiyat sahasına dâhil olması ve çerçevesinin çizilip tartışılmaya başlaması Attila İlhan ile başlar. Ancak yazar, ilk yazılarında doğrudan imge olarak değil de kelimenin İngilizce karşılığı olan “image” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir.

“Image” kavramını ilk kez 1951 yılında “Garipler Sokağından Geçtim” başlıklı yazısında kullanan ama tanımlamayan İlhan, sonrasında da “Yol Parası'mn Yolu” başlıklı ve 1952 tarihli yazısında, “estetik” ve “gerçekçilik” ilişkisi bağlamında bu kavrama gönderme yapar: “[Sanatçının] işlediği konu ne kadar toplumsal olursa olsun -bilimsel gözlem metotlarıyla değil- yaratıcı artistique metotlarla çalışacağı için diyeceğini birtakım image'larla tespit eder. Gerçeği eserinde yeniden kurar” (Armağan, 2014 s:23)³⁰

³⁰ Attila İlhan 1951'de İmge terimini edebiyat hayatımıza sokmuş olsa da Garip şiir anlayışını, İkinci Yeni şiir anlayışını benimseyenleri eleştirdiği ve bu eleştiriler içerisinde image'i açıklamaya çalıştığı yazılarının toplu basımı ancak 1980 ve sonrası yıllarda mümkün olmuştur. Ayrıca yazar, şairlerin

İlhan en başta İngilizce karşılığı olan image'ı kullanırken ancak 1965'ten sonra "İmge" kelimesini kullandığını yine Armağan kaydeder. Ayrıca İlhan'a göre; bütün edebi sanatlar (benzetme, istiare, mecaz, istiare vs.) imgeyi oluşturmak için şiir ya da metin (nesir) içinde yardımcı unsur olarak var olurlar. Hem dil açısından hem de edebi metinler açısından imge, İlhan için hayati önem arz etmektedir. İmgeler ile ancak bir edebi metnin sanatsal değerinin artacağını savunur.

Edebiyatımıza imge gibi bir kavramı yerleştirmiş olmasına karşın İlhan, imgenin ne olduğunu tam olarak izah etmemiş hatta Armağan'ın bildirdiğine göre Attilâ İlhan'ın her dönemde imgeye yüklediği anlam farklı olmuştur. Armağan'ın konu ile ilgili tespiti şöyledir:

"İlhan'a göre, "doğru imge"nin kullanılması için öncelikle "doğru öz" tespit edilmeli ve buna uygun estetik ifade bulunmalı, başka bir deyişle "öz" ve "biçim" arasında sentez yapılmalıdır. Her ne kadar sıkı bir yakın okuma sayesinde böyle genel bir tanımlama yapılabilse de, aslında sentezin aracı olan imge toplumcu edebiyat, Garip şiiri ve İkinci Yeni eleştirilirken farklı biçimlerde kullanılır. Attilâ İlhan'ın "imge kuramı"nda, imge birden çok anlama gelir ve hiçbir zaman sarih biçimde açıklanmaz. Dolayısıyla 1950'lerdeki "image" kullanımı ile 1960'lardaki "imge" kullanımı arasında ciddi farklılıklar vardır. (Armağan, 2014 s:22)

İlhan'dan birkaç yıl sonra Hüseyin Cöntük *Çağının Eleştirisi I*'de imge sözcüğünü bilimsel değerlendirmeye alır. Cöntük, İlhan'ın aksine bu terim için "Tasartı" kelimesini kullanır ve psikoloji ve fizyoloji yönleriyle terimi izaha çabalar. (Can, 2015: 35).

1950'li yılların şiir alanında kendisini gösteren ve günümüzde dahi şiirleri okunup üzerine yazılar yazılan II. Yeniciler şairlerinden Cemal Süreya da "imge" üzerine konuşarlardan, bu kavramı terimsel boyutları ile irdeleyen aydınlardandır. Süreya'nın imge için söyledikleri şöyledir.

şiirlerinin yanında pek çok yazarı ve bu yazarların romanlarını da eleştirisine tabi tutmuştur. Bütün bu eleştiriler ve İlhan'ın imge anlayışını daha detaylı anlamak, kavramak için bkz:

İlhan, Attilâ (1980). *Gerçekçilik Savaşı*, İstanbul: Yazko Yayınları.

____, Attilâ (1990). *Hangi Edebiyat*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

____, Attilâ (1983). *İkinci Yeni Savaşı*, İstanbul: Yazko Yayınları.

____, Attilâ (2002). *Nam- ı Diğer Kaptan: Attilâ İlhanı Dinledim*, Söyleşi: Selim İleri, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

“İmge, mutlaka bir şeyin karşılığı olmalıdır. Kökte bir şeye bağlanmalıdır.” diyen Süreya, kavramı tarif ederken şunları söyler: *“İmge ne acaba? İmge bir şeyin daha iyisi, daha kötüsü, daha gerçeği, daha gerçek dışı durumu, daha temiz, daha kirlisi, daha hafifi, daha ağırı, daha... nasıl söyleyeyim, daha kendisi”* (36).

İlhan, Cöntük ve Süreya ile birlikte dilimize yerleşen bu kavram hakkında ilerleyen yıllarda özellikle edebiyat bağlamında sık sık ele alınır. İmge hakkındaki görüşler, gelişimler ve imgenin çok yönlü bir kavram olması sebebiyle farklı disiplinlerde, farklı boyutlarla irdelenir. Ancak imgenin çözümlenmesi daha çok edebiyat kökenli olması sebebi ile imge dar anlamda edebiyat alanı ile sınırlı kalmış ve edebiyat alanında ise söz sanatları içine yerleştirilmiş bir kavram olmuştur. Ancak tekrar etmek gerekir ki adına söz sanatları denilen dilsel olgular; dil ve zihnin birlikte ortaya çıkarttığı anlam olguları ve yapıları olup bu anlam olgularının edebiyat sahasında sıkça kullanılması sonucu edebiyat ile bütünleşmiş ve sınırlandırılmıştır.

Hazırlanan bu çalışmada dilsel manada imge, söz sanatlarının da üzerinde bir kavram olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımla benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme; nesne, kavram veya eylemleri yeniden anlatma, kavramlaştırma, anlatıma canlılık, anlatımı kuvvetlendirme özelliğinin bulunması sebebiyle bu dilsel kullanım örnekleri imge ana başlığı altında incelenecektir. İmge vasıtasıyla oluşturulan yeniden yahut özgün anlam/ görüntü sayesinde imgenin edebi eserlerden günlük kullanımına kapsamının ne denli geniş olduğu; çalışmada roman bağlamında yazarın aktarmaya çalıştığı imge dünyasının gerçekliğini belli dilsel olgular (benzetme, metafor, metonimi, kişileştirme) çerçevesinde inceleyerek, dil bilimi ve imgebilimi incelemelerine kılavuz olma hedeflenmektedir.

Çalışmada imge benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirme özelinde hazırlanmıştır. Genel adı ile imgelerin incelenen romandan nasıl yeniden kavramlaştırma oluşturduğu, en çok hangi dil kullanımı ile yeniden kavramlaştırma türetildiği açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Tespit edilen örnekleri incelendiğinde Kürk Mantolu Madonna romanında, Sabahattin Ali yeniden kavramlaştırma için 68 örneği ile en fazla benzetmeye başvurduğu görülür. Bu sıralamayı 18 örnek ile metafor; 17 örneği ile metonimi ve en az ise 9 örnek ile kişileştirme takip eder.

Bütün örnekler cümle bağlamı içinde tek tek incelendiğinde yazarın en çok *hareket ve eylemi* yeniden anlattığı örnekler tespit edilmiştir. Benzetme ile yeniden anlatma, kavramlaştırma ise roman ekseninde ikinci en çok *olumsuz duygu ve duygu durumlarını* anlatmak için başvurulan yoldur.

Roman incelendiğinde dikkat çeken bir diğer husus ise yazarın en fazla *hayat-yaşam* ı yeniden kavramlaştırdığıdır. Bu yeniden kavramlaştırma ise *metafor* yoluyla oluşturulmuş olup *yol-yolculuk-köprü* kavramları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Metonimi örnekleri ise imge oluşturmada sayısal olarak metaforlardan sonra gelmektedir. Varlıklar arasındaki çeşitli ilgi ile oluşturulan metonimler romanda incelendiğinde, M. Kaya Bilgegil'in tasnifine göre, en fazla ilk olarak Âliyet ve ikinci olarak parça-bütün ilişkisi ile oluşturulmuştur.

Kişileştirme ise çalışmanın kaynak yazılı metni olan Kürk Mantolu Madonna'da en cılız kullanılan imge/kavramlaştırma yoludur. Metafor temelli olarak incelenen örneklerde toplam kişileştirme örneği 9'dur. Ayrıca bir dilsel ifade biçimi olarak kişileştirme (edebiyat sahası için söz sanatı) oluşana kadar zihin-dil işbirliği çerçevesinde belirli aşamalardan geçtikten sonra kişileştirme adı verilen yapının ortaya çıktığı tespit edilmiş olup bu evrimsel sıralama ise benzetme > metafor > kişileştirme'dir. Bu sıralama ise temelinde hem benzetme hem de metaforun olması sebebiyle bir yeniden kavramlaştırma yoludur. Benzetme, metafor ve metonimiden ayrılan tek yönü ise bu tür kavramlaştırmanın yalnızca insan ve insana ait özelliklerden cansız varlıklara aktarımındır.

4.2.İmge Dizini

Aşağıda incelenen romanda tespit edilen toplam 113 imge (benzetmeler, kişileştirmeler, metaforlar, metonimler,) önce alfabetik olarak verilmiştir. İmgeler alfabetik olarak verilirken parantez içerisinde imgenin/kavramlaştırmanın türü belirtilmiştir. Yine eserde geçtiği cümle verildikten sonra parantez içerisinde hangi sayfa, satırda yer aldığı da belirtilecektir. Ardından imgeler türüne göre ayrıca değerlendirilmiştir.

4.2.1. İmgelerin Alfabetik Dizini

A

1. Ağaçlar inliyor (Kişileştirme)

"Yolun iki tarafındaki **ağaçlar** rüzgârdan **inliyor** ve gökyüzünde bulutlar, büyük bir hızla koşup gidiyordu." (37/5.)

2. Altmış yaşında gibi (Benzetme)

"Pek perişandı, adeta **altmış yaşında gibi** olmuştu." (155/33.)

3. Angarya savarmış gibi (bir) acelecilik (Kişileştirme)

"Ona gösterdikleri sevgide, bir **angarya savarmış gibi bir acelecilik**; onun hastalığıyla alakalarında, bir fikraya gösterilen yabancı merhamet gibi bir özentilik vardı" (31/18.)

4. Arabanın beş on adım gitmesi (Kişileştirme)

"Nitekim **araba beş on adım gittikten** sonra durdu, kapısı açıldı; mektep arkadaşlarımdan Hamdi, başını uzatmış, beni çağırıyordu." (13/6.)

5. Arkadaş olmuş bir defter (Kişileştirme)

"Size uzun bir zaman **arkadaş olmuş bir defteri** manasız yere yakmak doğru mu?" (44/6.)

6. Ateş gibi buse (Benzetme)

"Başımı kendisine doğru çekti ve bütün yüzümü **ateş gibi buselere** boğdu." (116/32,33.)

7. Avuç içi kadar kâğıt (Benzetme)

"**Avuç içi kadar kâğıdım** üzerinde Hamdi'yi görüyordum." (22/19.)

8. Ayak merdiven (Metonimi)

"Geniş, rahat, kendinden emin adımlarla yürüdüm ve birkaç **ayak merdiveni** bir defada atlayarak gardıroba gittim." (80/13.)

B

1. Bacak kadar çocuk (Benzetme)

"Gece vakti **bacak kadar çocuğu** bakkala nasıl yollarım." (26/24.)

2. Bir fıkraya gösterilen yalancı merhamet gibi bir özentilik (Benzetme)

"Ona gösterdikleri sevgide, bir angarya savarmış gibi bir acelecilik; onun hastalığıyla alakalarında, **bir fıkraya gösterilen yalancı merhamet gibi bir özentilik** vardı." (31/19,20.)

3. Bir yaprağın damarları gibi ince çizgiler (Benzetme)

"Elinin iç tarafında, **bir yaprağın damarları gibi ince çizgiler** vardı." (135/31.)

4. Bizi zavallı av olarak düşünmek (Benzetme)

"Kendilerini daima bir avcı, **bizi zavallı birer av olarak düşünmekten** asla vazgeçmiyorlar." (82/6.)

5. Boğulacak kadar yalnız (Benzetme)

"Bu sefer benim ellerimi kendi avuçlarının içine alarak, **boğulacak kadar yalnızım**, diye devam etti, hasta bir köpek kadar yalnız..." (77/20.)

6. Boncuk mavisi gözler (Benzetme)

"**Boncuk mavisi gözleri**, eşya üzerinde bir saniyeden daha fazla duramıyor ve doğduğu andan beri mahkûm olduğu sebepsiz iç sıkıntısını aksettiriyordu." (29/3.)

7. Bulutların büyük bir hızla koşup gitmesi (Kişileştirme)

"Yolun iki tarafındaki ağaçlar rüzgârdan inliyor ve gökyüzünde **bulutlar, büyük bir hızla koşup gidiyordu**." (37/5,6.)

C

1. Cansız bir makine (Metafor)

“Sanki **cansız bir makine** sabahleyin birtakım siparişlerle dışarı bırakılıyor, akşamüzeri kolları dolu bir halde dönüyordu.” (31/3.)

C

1. Çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırarak (Benzetme)

"Bunlar tesadüfen birinin eline geçse, **çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırıyor**, kıpkırmızı oluyor ve kaçıyordum." (50/15.)

2. Çiğ taneleriyle örtülmüş beyaz bir çiçek gibi nemli ve soluk yüz (Benzetme)

“Çiğ taneleriyle örtülmüş beyaz bir çiçek gibi nemli ve soluk yüzünü bana çevirerek.” (90/36,37.)

D

1. Daktilo/Daktilolar (Metonimi)

“Amirlerin en yersiz, en haksız ithamlarına hep aynı sakin ve ifadesiz bakışla mukabele ediyor, yaptığı tercümeleleri **daktiloya** verir ve alırken hep aynı manasız tebessümle rica ve teşekkürde bulunuyordu.” (21/15.)

“Bir gün gene, sırf **daktiloların** Raif Efendi'ye ehemmiyet vermemeleri yüzünden geç kalmış olan bir tercüme için Hamdi, bizim odaya kadar gelmiş, oldukça sert bir sesle.” (21/18.)

“Raif Efendi de onun arkasından çıkarak **daktilolara** tekrar yalvarmaya gitti.” (21/33.)

“Kalkacağı sırada o doğrudu, tekrar **daktiloların** odasına gitti.” (22/15,16.)

2. Demir iradeli bir adam (Benzetme)

“Benim yarım yamalak anladığıma göre Almanya'nın kurtuluşunu Bismark gibi **demir iradeli bir adamın** işbaşına geçmesinde ve hiç vakit geçirmeden silahlanmaya başlayarak ikinci bir harple haksızlıkları düzeltmekte buluyorlardı.” (52/5,6.)

3. Devrin gıpta ettiği bir kafa (Metonimi)

“Yahut bir kiremit, hafif bir rüzgârla yerinden oynayarak, **devrin gıpta ettiği bir kafayı** parçalayabilirdi.” (138/18.)

4. Dili tutulmuş gibi kalmak (Benzetme)

“**Dilim tutulmuş gibi** kaldım.” (93/13.)

5. Dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerleği gibi sallanmak (Benzetme)

“Ben ise, **dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerleği gibi sallanıyor** ve bu halimden kendime imtiyazlar çıkarmaya çalışıyordum.” (124/19,20.)

6. Düşürülecekmiş gibi bir dermansızlık (Benzetme)

“Olduğum yere **düşürülecekmiş gibi bir dermansızlık** hissettim.” (156/21.)

7. Düz veya kalın ruh (Metafor)

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın kafasının içini tahlil etmek, onun **düz veya karmaşık ruhunu** görmek istiyordum.” (37/32.)

E

1. Tablo Elişi kağıdından yapılmış gibi keskin renklerle gösterilmeye çalışılan tabiat manzaraları (Benzetme)

“Resimlerin çoğu insana gülümsemek arzusu veriyordu: Köşeli dizler ve omuzlar, nispetsiz başlar ve omuzlar, nispetsiz başlar ve memeler, **elişi kâğıdından yapılmış gibi keskin renklerle gösterilmeye çalışılan tabiat manzaraları.**” (54/32,33.)

2. Tablo Eski bir Roma tarihi (Metonimi)

"**Eski bir Roma tarihinde**, Mucius Scaevola isminde bir murahhasın düşmanla sulh müzakeresi yaparken, kendisine teklif edilen şartları kabul etmezse öldürüleceği yolundaki tehdide cevap olarak, kolunu yanı başındaki ateşe sokup dirseğine ladar yaktığını ve bu sıradak sükûnetle müzakereye devam ederek, böyle tehditlerle korkutulamayacağını gösterdiğini okuduğum zaman, elimi aynı şekilde bir ateşe sokmak ve aynı metaneti nefsimde denemek arzusuna kapılmış ve parmaklarımı ağır bir şekilde yakmıştım." (49/25.)

3. Tablo Eski uyku (Metafor)

"Fakat benim için bundan sonra **eski uykuya** dönmek imkânı yoktu." (123/3.)

4. Tablo Evin dönmesi (Metonimi)

“Hiç kimse **evin** nasıl **döndüğünü** sormuyor, sadece, kendisini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp burun kıvrırmak suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkartıyordu.” (30/7,8.)

5. Tablo Evin gürültüsü (Metonimi)

“Kim bilir, **evin gürültüsü** mü canını canımı sıkıyor nedir.” (35/30.)

F

1. Fısıltı gibi ses (Benzetme)

“Nihayet, yüzüme doğru eğildi, gözlerini kaldırıma dikti ve **fısıltı gibi bir sesle** fakat

çabuk çabuk.” (104/27.)

2. Firmanın sırrı (Metonimi)

“Bir İsveç grubuna ait olan müessesenin Alman memurları, henüz unutulmamış olan silah arkadaşlığının verdiği bir alakayla, beni gayet iyi karşıladılar, fakat ben bu mesleğin, Havran'daki sabunhanemizde göre göre öğrendiğimden daha derin taraflarını, galiba **firmanın sırrıdır** diye, bana göstermekten çekindiler.” (53/11.)

G

1. Güzel bir koku gibi yayılmak (Benzetme)

Nefesi biraz sıcak olmakla beraber, bu taşkın muhabbet tezahürü içime ağır fakat **güzel bir koku gibi yayıldı.** (63/20,21.)

Ğ

Metin içerisinde “Ğ” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

H

1. Hadiseler uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı (Benzetme)

“İçinde yaşadığım **hadiseler** bana, aradan **uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı** geliyordu.” (132/30.)

2. Hakkında verilecek hükmü bekleyen bir maznun gibi içi titremek (Benzetme)

“Niçin hâlâ, **hakkında verilecek hükmü bekleyen maznun gibi içim titriyordu?**” (117/13.)

3. Halit Ziya'nın Nihal'i (Metonimi)

"Onda **Halit Ziya'nın Nihal'inden**, Vecihi Bey'in Mehcure'sinden, Şövalye

Buridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı." (55/24.)

4. Hasta bir köpek kadar yalnız (Benzetme)

"Bu sefer benim ellerimi kendi avuçlarının içine alarak, boğulacak kadar yalnızım, diye devam etti, **hasta bir köpek kadar yalnız...**" (77/21.)

5. Hastane koğuşu gibi yan yana dizili beyaz karyolalar (Benzetme)

"Burası evin diğer taraflarına hiç benzemeyen, adeta bir leyli mektep yatakhane veya bir hastane koğuşu gibi yan yana bir sürü beyaz karyolaların dizili durduğu küçük bir odaydı." (25/20,21.)

6. Hastanın kapısı (Metonimi)

"**Hastanın kapısı** açıldı ve doktor, arkasından Nurettin Bey'le beraber, çıktı." (42/3.)

"Yavaşça **hastanın kapısına** sokuldum." (42/17.)

7. Havada daireler çizer gibi kıvıldamak (Benzetme)

"Omzumdan aşağı sarkan eli hafif hafif sallanıyor ve başparmağı **havada daireler çizer gibi kıvıldıyordu.**" (106/24.)

8. Hayat bir kumardır (Metafor)

"**Hayat** ancak **bir** kere oynanan bir **kumardır**, ben onu kaybettim." (159/24,25.)

9. Hayvanca bir hiddet (Benzetme)

"**Hayvanca bir hiddet** ve tarifi imkânsız bir bayağılıkla, mustatil şeklinde açılmış duran bir ağız; baktığı yeri delmek istediği halde acz içinde boğulmuş benzeyen bu çizgi halindeki gözler; kanatları mübalağalı bir şekilde yanaklara kadar genişleyen ve böylece çehreye daha vahşi bir ifade veren bu burun..." (22/25.)

10. Hoplar gibi yürümek (Benzetme)

"Adeta koşar gibi, **hoplar gibi yürüyordunuz.**" (76/25,26.)

11. Hummalı bir hasta gibi olmayacak şeyler düşünmek (Benzetme)

“Fakat geceyle beraber muhayyilem faaliyete başlıyor, **hummalı bir hasta gibi** bana **olmayacak şeyler düşündürüyordu.**” (126/34.)

İ

Metin içerisinde “İ” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

İ

1. İbadet eder gibi duran azizler (Benzetme)

“İki tarafında **ibadet eder gibi duran azizlere** değil, kucağındaki Mesih'e değil, hatta gökyüzüne de değil, toprağa bakıyor ve muhakkak ki bir şeyler görüyordu.” (58/9.)

2. İki dost gibi oturmak (Benzetme)

“Onunla bir aşk sahnesi tasavvur etmek değil, karşı karşıya, **iki dost gibi oturmayı** düşünmek bile elimden gelmiyordu.” (59/24,25.)

3. İlkbahar safhasına çıkmış gibi keyifli kahkaha (Benzetme)

“Yazlık elbiseleri ile sokağa çıkmış hissini verecek kadar ince giyinmiş kadınlar, bu havada ve böyle gece yarısından iki üç saat sonra **ilkbahar safhasına çıkmış gibi keyifli kahkahalar** atıyorlar, şarkılar söylüyorlardı.” (114/5,6.)

4. İmdat ister gibi takılıp kalan bakışlar (Benzetme)

“Çıplak ayaklarında eğrilmiş topuksuz terlikler ile dört tarafa koştuğunu hâlâ görüyor ve her rast geldikleri insana **imdat ister gibi takılıp kalan bakışlarını** hâlâ üzerimde hissediyorum.” (38/25.)

5. İnsan etine acıkmış kimseler (Metafor)

“Sonra hep bir de sarhoş ve **insan etine acıkmış kimselerle** karşı karşıya bulunmak mecburiyeti beni sıkıyor.” (101/22,23.)

6. İnsan ömrünün doğumdan ölüme kadar uzanan tek bir yoldan ibarettir (Metafor)

“**İnsan ömrünün doğumdan ölüme kadar uzanan tek bir yoldan ibarettir** ve bunun üzerinde yapılan her türlü taksimat sunidir.” (110/19,20.)

J

Metin içerisinde “J” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

K

1. Kabahat yaparken yakalanmış gibi kızarmak (Benzetme)

"Sanki bir **kabahat yaparken yakalanmış gibi kızarmış**, kekeleyerek: Hiç... Almanca bir roman demiş ve hemen çekmeceyi kapatmıştı." (19/20,21.)

2. Kalbi ökseye oturtulmuş bir kuş yüreği gibi hızla çarpması (Benzetme)

"**Kalbim, ökseye oturtulmuş bir kuş yüreği gibi hızla çarpıyordu.**" (112/18.)

3. Kalbi ufalanıyormuş gibi ağrımak (Benzetme)

"**Kalbim ufalanıyormuş gibi ağrımaya** ve müthiş bir süratle çarpmaya başladı." (68/7,8.)

4. Kalın dış kabuk (Metafor)

"Yüzünün hareketlerinde, ağzını, ellerini oynatmakta boyalı teyzesini taklit eden ve bütün manevi kuvvetini de eniştesinin ukalalığından alan bu kızın, bu **kalın dış kabuklara** rağmen içinde sahici insandan bir şeyler kaldığını zannettirecek alametler mevcuttu." (32/29.)

5. Kamçı yemiş gibi silkinmek (Benzetme)

“Enseme bir **kamçı yemiş gibi silkindim.**” (63/36.)

6. Kelimenin ıslık gibi çıkması (Benzetme)

“Bu **kelimenin** ağızımdan bir **ıslık gibi çıktığını** duydum.” (155/11.)

7. Kendilerini avcı olarak düşünmek (Benzetme)

“**Kendilerini** daima bir **avcı**, bizi zavallı birer av **olarak düşünmekten** asla vazgeçmiyorlar.” (82/5.)

8. Kelimenin ıslık gibi çıkması (Benzetme)

“Bu **kelimenin** ağızımdan bir **ıslık gibi çıktığını** duydum.” (155/11.)

9. Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar (Benzetme)

"Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar, senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler ve nihayet, mücrimler albümden alınmışa benzeyen korkunç portreler." (54/34.)

10. Kitap rafı (Metonimi)

"Duvarlarda aile ve artist fotoğrafları, kenarda, hanıma ait olduğu anlaşılan bir **kitap rafında**, yirmi beş kuruşluk birkaç romanla moda mecmuaları vardı." (14/27.)

11. Klasikler (Metonimi)

“Daha ziyade **klasiklerin** yolunda yürümek istediği anlaşılan ressam kadının, hayret verecek kadar büyük bir ifade kabiliyetine malik olduğu, kendi portrelerini yapan sanatkârların çoğunda görülen "güzelleştirme" veya "çirkinleştirme" temayüllerinin onda bulunmadığı söyleniyor, birçok teknik mütalaalardan sonra nihayet tablolarındaki kadının, duruşu ve yüzünün ifadesi bakımından, tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Andreaas del Sarto'nun Madonna delle Arpie tablosundaki Meryemana tasvirine insan şaşırarak kadar çok benzediği iddia ediliyor ve yarı şaka bir ifade ile bu "Kürk Mantolu Madonna'ya muvaffakiyetler temenni edilerek başka bir ressamdan bahse

geçiyordu.” (57/12.)

12. Kof bir ceviz tanesi gibi yuvarlanıp sürüklenmek (Benzetme)

“Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak **kof bir ceviz tanesi gibi yuvarlanıp sürüklenebilirim.**” (128/26.)

13. Kof insan gibi (Benzetme)

“Fakat bunlar da, o yaşlardaki her **kof insan gibi**, ilk rastladığının suratına gülmeyi bir nevi üstünlük alameti sayanlardandı.” (28/6.)

14. Kolları cansız gibi aşağıya sarmak (Benzetme)

“Kolları cansız gibi aşağıya sarktı.” (119/3.)

15. Koşar gibi hızlı adımlarla ilerlemek (Benzetme)

“Soğuktan gözlerini kırıyor ve **koşar gibi hızlı adımlarla ilerliyordum.**” (121/9.)

16. Koşar gibi yürümek (Benzetme)

“Adeta **koşar gibi**, hoplar gibi yürüyordunuz.” (76/25,26.)

17. Körler gibi rastgele dolaşmak (Benzetme)

“İnsanlar birbirlerini tanımanın ne kadar güç olduğunu bildikleri için bu zahmetli işe teşebbüs etmektense, **körler gibi rastgele dolaşmayı** ve ancak çarpıştıkça birbirlerinin mevcudiyetinden haberdar olmayı tercih ediyorlar.” (32/22.)

18. Küçük beyaz kuş gibi duran eller (Benzetme)

“Beyaz yatak örtüsünün üzerinde birer **küçük beyaz kuş gibi duran ellerini** tuttum ve onlarla oynamaya başladım.” (135/28.)

19. Küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşmak (Benzetme)

“Kendisine cevap verebileceğini, münakaşa edebileceğini asla aklına getirmeden, **küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşuyor** ve bu cesareti hayattaki muvaffakiyetinden aldığı tavırlarıyla göstermekten de hiç çekinmiyordu.” (15/15.)

20. Küçük bir çocuk gibi sokulmak (Benzetme)

“Küçük bir çocuk gibi ona sokuluyor, başımı o tarafa büküyordum.” (94/5,6)

21. Küçük kız çocukları gibi masum (Benzetme)

“Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, **küçük kız çocukları gibi masum**, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı sanmıştım.” (119/36.)

22. Küçük memuriyet (Metafor)

"Bir bankadaki **küçük memuriyetimden** çıkarıldıktan sonra -neden çıkarıldığımı hâlâ bilmiyorum, bana sadece tasarruf için dediler, fakat haftasına yerime adam aldılar- Ankara'da uzun müddet iş aradım." (12/1.)

L

Metin içerisinde “L” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

M

1. Meçhul bir düşmanıyla kavga ediyormuş gibi hırçın bir ses (Benzetme)

"Sonra meçhul bir düşmanıyla kavga ediyormuş gibi hırçın bir sesle devam etti." (81/30,31.)

2. Mısır püskülü gibi saç (Benzetme)

“Bavyere elbisesi giymiş şişmanca ve **mısır püskülü gibi saçlı** kadın avaz avaz, neşeli dağ havaları söylüyor, gırtlığından acayip sesler çıkararak etrafına dönüyordu.” (101/29,30.)

3. Minimini çam fidanlarının beyaz pelerinli çocuk gibi titreşmesi (Benzetme)

“Etrafı tel örgü ile çevrilmiş korularda **minimini çam fidanları**, üstlerine yüklenen karla, **beyaz pelerinli çocuk gibi titreşiyorlardı.**” (121/17,18.)

N

Metin içerisinde “N” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

O

1. Okşanmış bir küçük kedi gibi (Benzetme)

“Okşanmış bir küçük kedi gibi gözlerimin içine baktım.” (89/5.)

2. Oyuncak kadar hareketsiz (Benzetme)

"Durgun suyun üzerinde iki kuğu kuşu, birer **oyuncak kadar hareketsiz**, süzülüyorlardı." (65/31.)

Ö

1. Ölmez eser (Kişileştirme)

“Belki gene kafa dengi bir insanla beraber nebatat bahçesinin kızıl yapraklı ağaçlarının veya loş bir sergide, batmakta olan güneşin camlardan vuran ışığı altında, usta fırçaların **ölmez eserlerini** seyrediyordu.” (149/16.)

P

1. Parmakları üşümüş gibi kırmızı (Benzetme)

“Küçük, uçlara doğru sivrilen ve kemiklerinin gayet ince olduğu hissini veren parmakların vardı ve bunların ucu, **üşümüş gibi, kırmızıydı.**” (76/10,11.)

R

1. Ruhun bir ağaç kurdu gibi kemirmesi (Kişileştirme)

“**Ruhum, bir ağaç kurdu gibi beni kemirmekten başka ne yapıyordu?**” (124/13,14.)

2. “Rüzgârsız ve kırıksız bir deniz gibi sakin ruh (Benzetme)

“**Ruhum rüzgârsız ve kırıksız bir deniz gibi sakindi.**” (134/9,10.)

S

1. Sahne (Metafor)

“**Bu sahnenin onu yorduğu muhakkaktı.**” (45/13.)

2. Sarhoş bir oğlan çocuğunun ağzından dökülür gibi titreyen şarkılar söylemek (Benzetme)

“**Sarhoş bir oğlan çocuğunun ağzından dökülür gibi, şikâyetle titreyen şarkılar söylüyordu.**” (71/9,10.)

3. Sedef kadar donuk beyaz yüz (Benzetme)

“**Bir sedef kadar donuk beyaz yüzünden ara sıra belli belirsiz ürpermeler geçiyordu.**” (95/36,37.)

4. Senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler (Benzetme)

“**Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar, senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler ve nihayet, mücrimler albümden alınmışa benzeyen korkunç portreler.**” (54/35.)

5. Serseri gibi dolaşmak (Benzetme)

“Birkaç ay **serseri gibi dolaştım.**” (48/11.)

6. Sürünmeden geçinmek (Metafor)

"Beş on kuruş param yaz aylarını **sürünmeden geçinmemi** temin etti, fakat yaklaşan kış, arkadaş odalarında, sedir üzerinde yatmanın sonu gelmesini icap ettiriyordu." (5,6.)

Ş

1. Şirket (Metonimi)

"Makine vesaire komisyonculuğu yapan, aynı zamanda orman ve kereste işleriyle uğraşan bir **şirkette** müdür muavini olduğumu ve oldukça iyi bir para aldığımı biliyordum." (13/ 20.)

"Hâlâ Macar **şirketinden** gelen mektubun tercümesini getirmediniz, diye bağırıyordu." (21/22.)

T

1. Taş gibi sağlam ve hareketsiz bir sükûn (Benzetme)

“Siyah gözleri yere çevrilmiş, yüzünde **taş gibi sağlam ve hareketsiz sükûn**, dudaklarının kenarında tebessümü andıran o belli belirsiz kıvrıntı ile, yoluna devam ediyordu.” (89/22,23.)

2. Tebessüm etmek isteyen bakışlar (Kişileştirme)

"Ne zaman kendimle baş başa kalsam, Raif Efendi'nin saf yüzü, biraz dünyadan uzak, buna rağmen bir insana tesadüf ettikleri zaman **tebessüm etmek isteyen bakışları** gözlerimin önünde canlanıyor." (11/5,6.)

U

1. Ufalaniyormuş gibi ağrımak (Benzetme)

Kalbim **ufalaniyormuş gibi ağrı**maya ve müthiş bir süratle çarpmaya başladı. (68/7,8.)

2. Usta fırçalar (Metonimi)

“Belki gene kafa dengi bir insanla beraber nebatat bahçesinin kızıl yapraklı ağaçlarının veya loş bir sergide, batmakta olan güneşin camlardan vuran ışığı altında, **usta fırçaların** ölmez eserlerini seyrediyordu.” (149/16.)

3. Uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı (Benzetme)

“İçinde yaşadığım hadiseler bana, aradan **uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı** geliyordu.” (132/30.)

Ü

1. Üşüyormuş gibi kırmızı parmak ucu (Benzetme)

Küçük, uçlara doğru sivrilen ve kemiklerinin gayet ince olduğu hissini veren **parmakların** vardı ve bunların ucu, **üşümüş gibi, kırmızıydı.** (76/10,11.)

Y

1. Vecihi Bey'in Mehcure'si (Metonimi)

"Onda Halit Ziya'nın Nihall'inden, Vecihi Bey'in Mehcure'sinden, Şövalye Buridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı." (55/25.)

2. Veda eder gibi bir his (Benzetme)

"İçimde, bir yolculukta tanışıp alıştığım, fakat pek çabuk ayrılmaya mecbur olduğum

bir insana **veda eder gibi bir his** vardı." (61/32.)

3. Vücudunun bir parçası (Metafor)

"**Vücudunun bir parçası** olarak geride bıraktığın çocuk, bizim kızımız, yeryüzünde bir babası bulunduğu habersiz, uzak yerlerde dolaşıp duracak..." (159/36,37.)

Y

1. Yabancıyı besler gibi doyurmak (Benzetme)

"Bunları bir **yabancıyı besler gibi doyuracağım**, oradan oraya sürükleyeceğim ve daima merhamet ve istihfafla seyredeceğim." (158/35,36.)

2. Yaka kaldırmak (Metonimi)

"**Yakamı kaldırdım.**" (36/33.)

3. Yalvarır gibi sormak (Benzetme)

"**Yalvarır gibi sordum.**" (84/6.)

4. Yama gibi duran gülümseme (Benzetme)

"Yüzünde **yama gibi duran bir gülümseme**, ortadan kaybolmak için küçük bir fırsat bekliyor gibiydi, nitekim masalardan birine eğilip müşterilere doğru baygın birkaç nağme fırlattıktan sonra diğer masaya giderken çehresi bir an için ciddileşiyor, aynen resminde gördüğüm ifadeyi alıyordu." (71/11.)

5. Yaşamakla ölmek arasındaki büyük köprü (Metafor)

"Kim olursa olsun, bir insanın **yaşamakla ölmek arasındaki büyük köprüde** çabalaması korkunç bir şeydi." (41/26,27.)

6. Yerinden kalkar gibi hareket (Benzetme)

"**Yerinden kalkar gibi hareket** yaptı, hemen doğruldum ve elimi uzatarak." (15/28.)

7. Yılan sokmuş gibi bir buruşma (Benzetme)

“Kadının yüzünden, **yılan sokmuş gibi bir buruşma** ve vücudundan buz gibi bir ürperme geçti, fakat bu pek kısa, belki bir saniyenin dörtte birinden daha az bir zaman sürdü.” (71/19.)

8. Yokmuş gibi meşgul olmak (Benzetme)

"Fakat onun bu arzuyu hiç hissetmediğini ve başını tekrar önündeki işe eğerek ben odada **yokmuşum gibi meşgul olduğunu** gördüm." (18/18.)

9. Yol parası (Metonimi)

"Almanya'da paranın kıymetini kaybetmesi yüzünden, ecnebilerin gayet ucuz, hatta İstanbul'dakinden daha az bir para ile geçindiklerini bir yerden duymuş, benim oraya giderek sabunculuk bilhassa mis sabunculuğu öğrenmemi söylüyor, **yol parasıyla** diğer masraflar için bir miktar para yolladığını bildiriyordu." (50/26,27.)

10. Yolculuk (Metafor)

“Bizim **yolculuk** artık başka yere. (40/29.)

11. Yolun başı (Metafor)

“Sizin sonunda bulunduğunuz **yolun** ben daha **başlarındayım.**” (45/5,6.)

12. Yolun sonu (Metafor)

“Sizin **sonunda** bulunduğunuz **yolun** ben daha başlarındayım.” (45/5,6.)

13. Yumuşak lokma (Metafor)

“Aradıkları **yumuşak lokmayı** bende bulamayınca müsavi kuvvetlerle karşı karşıya gelmektense kaçmayı tercih ettiler.” (97/33,34.)

Z

Metin içerisinde “Z” ile başlayan örneğe rastlanılmamıştır.

4.3.Benzetmeler

4.3.1. Benzetme Nedir?

Belagat konusu içerisinde söz sanatlarından birisi olarak kabul edilen benzetme (Ar. Teşbih, İng. Comparison) kavramını Bilgegil “Analoji İlgisiyle Kurulan Mecazlar” başlığı altında inceler ve “*Lafızların, bir şeyin üst dereceyi bulan bir vasıta diğer bir şeyle ortaklığına delâlet etmesi teşbih adını alır*” der (Bilgegil: 2015, 133). Bilgegil, benzetmenin oluşması için benzeyen (Müşebbeh), benzetilen (müşebbehünbih), benzetme yönü (vech-i şebeh veya vech-i teşbih), benzetme edatı (teşbih edatı) olmak üzere toplam dört unsurun bulunması gerektiği ifade eder (133).

“Söz Sanatları” ana başlığı altındaki “Mecazlar” bölümünde benzetmeyi ele alan Dilçin’in benzetme için söyledikleri şunlardır: “*Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir*” der (Dilçin: 2013, 405). Mecazlar üst başlığını verip hemen altında benzetme sanatını izah eden Dilçin, Türkçenin mecazlar bakımından çok zengin olması sebebiyle dillimizde pek çok mecaz sanatı olduğunu ifade etse de benzetmenin bir mecaz sanatı olmadığını çünkü benzetmede kelimelerin gerçek anlamlarında kullanıldığını ifade eder. Dilçin de Bilgegil gibi benzetmenin meydana gelebilmesi için dört unsurunun (benzeyen, benzetilen, benzetme yönü, benzetme edatı) olması gerektiğini söyler (2013, 406).

Metaforları temel alan eserinde Cebeci, benzetmeyi “*gibi, -miş gibi yapılarından yola çıkılarak oluşturulan ve metaforla akraba diğer formlara göre görsel duyuya daha çok yaslandığı kabul edilen figürdür*” şeklinde açıklar (Cebeci: 2013, 11).

Aksan anlambilim konularını ele aldığı “Anlambilim” adlı eserinde benzetmeyi bir söz sanatı olarak kabul eder ve “*Bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için bir başka nesneden, bir başka eylemden yararlanarak onu anımsatma yoluyla gerçekleşir*” der (Aksan: 2016, 77). Aksan aktarmaların ilk adımının benzetme ile başladığını ve yukarıda isimleri zikredilen araştırmacılarla aynı görüşü paylaşarak eksiksiz bir benzetme için dört öğenin bulunması gerektiğini söyler. Buna karşılık Aksan, Her Yönüyle Dil Ana

Çizgileriyle Dilbilim adlı eserinde de benzetmeye yer verirken tanımında benzetme için “söz sanatı” ifadesine yer vermez.³¹

Toklu da yine benzetmeleri gündelik dilde de edebi dilde kullanılabilen kavramlar ve nesnelere arasındaki çeşitli ilgi ve benzerliklerinden yararlanılarak oluşturulan bir söz “sanatı” olarak açıklar (Toklu, 2018: 137).

Buraya kadar bakılacak olursa Bilgegil, Dilçin, Cebeci, Aksan ve Toklu benzetmeyi nesne ve kavramlar arasındaki ortaklıklardan yararlanılarak oluşturulan, anlatıma canlılık, kuvvetlik kazandıran bir söz sanatı olarak kabul eder.

Ancak söz sanatları temelde dilin kullanımı, dil-zihin işbirliğiyle kelimeler arasında çeşitli ilişki kurma eğilimi ile oluşurlar. Benzetme adı; bu kelimeler arası ilişki kurmanın bir çeşidi olup bu türü diğerlerinden ayırmak için türe verilen bir isimdir. Söz sanatı diye kısıtlayıp edebiyat alanına dâhil edip bu çerçevede düşünmek de dolayısı ile yanlış olur. Zira Aksan’ın da belirttiği gibi bu kullanımlara sadece edebi eserlerde değil günlük konuşmalarda da rastlanır. Konuşmasında benzetmeye yer veren kişi ise sanat yapma gayesi içinde değildir.

Benzer görüşleri 2007 yılında yayımladığı eserinde Nizamettin Uğur da aktarır. Uğur, “benzetme, bir varlıktaki ya da eylemdeki herhangi bir özelliğin daha etkili belirtilebilmesi için, onunla andırma ilişkisi içinde bulunduğu varsayılan başka bir varlığın ya da eylemin örnek gösterilmesidir” (Uğur, 2007: 49) tanımını verir ve benzetmenin mecaz anlama geçişin aşamalarından birisi olduğunu belirtir. Yine Uğur için benzetmenin temel öğeleri benzeyen ve benzetilendir, benzetme yönü ve benzetme edatı ile benzetmeyi oluşturan yan öğelerdir (53).

Bir üst paragrafta belirtilen görüşler için de Uğur şöyle der: “Ülkemizde hemen herkesçe paylaşılan benzetme ve diğer değişimlere ilişkin temel bir yanlış daha var: Bunların birer söz sanatı olduğu yargısı. Oysa öncelikle dilin tüm alanlarında işleyen bir anlam olgusu söz konusudur. Dilin doğal işleyişinin bir sonucudur anlam olgusu; anlam genişlemeleri, daralmalar ve aktarmalar” (52).

Hazırlanan bu incelemede de eserde tespit edilen benzetmeler Uğur’un ifade

³¹ Detaylı bilgi için bk. Aksan, Doğan (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları. (3. Cilt, sayfa 187.)

etmiş olduğu görüş çerçevesinde değerlendirmeye alınacaktır. Benzetmelerin benzeme ilişkisi kurması ve bu ilişki sonucunda farklı alanlara ait varlık ya da eylemleri bir araya getirmesi sonucu dinleyici ya da okuyucuda bir imge oluşturması sebebi ile benzetmeler imge başlığı altında ele alınacaktır.

Benzetme örnekleri, bu incelemede benzeyen ve benzetilen ilişkisi içerisinde açıklanacak ayrıca bu benzetmeler bağlam içerisinde kazandığı anlam, imge tek tek açıklanacaktır.

4.3.2. Benzetme Dizini

Bölümde metin içerisinde tespit edilen 69 benzetme örneğinin tümü alfabetik olarak ait oldukları cümleleri ile birlikte sayfa/satır numarası verilecek ardından tüm benzetmeler benzeyen-benzetilen ilişkisi çerçevesinde cümle bağlamında konularına göre incelenecektir. Böylelikle yazarın nasıl benzetmeler ne tür imge oluşturduğu ortaya çıkmış olacaktır.

4.3.2.1. Benzetmelerin Alfabetik Dizini

A

1. Altmış yaşında gibi olmak

“Pek perişandı, adeta **altmış yaşında gibi** olmuştu” (155/33).

2. Angarya savarmış gibi (bir) acelecilik

“Ona gösterdikleri sevgide, bir **angarya savarmış gibi bir acelecilik**; onun hastalığıyla alakalarında, bir fikraya gösterilen yabancı merhamet gibi bir özentilik vardı” (31/18.).

3. Ateş gibi buse

“Başımı kendisine doğru çekti ve bütün yüzümü **ateş gibi buselere** boğdu.” (116/32,33.)

4. Avuç içi kadar kâğıt

“Avuç içi kadar kâğıdım üzerinde Hamdi'yi görüyordum.” (22/19.)

B

1. Bacak kadar çocuk (Benzetme)

"Gece vakti **bacak kadar çocuğu** bakkala nasıl yollarım." (26/24.)

2. Bir fıkraya gösterilen yalancı merhamet gibi bir özentilik

“Ona gösterdikleri sevgide, bir angarya savarmış gibi bir acelecilik; onun hastalığıyla alakalarında, **bir fıkraya gösterilen yalancı merhamet gibi bir özentilik** vardı.” (31/19,20.)

3. Bir yaprağın damarları gibi ince çizgiler

“Elinin iç tarafında, **bir yaprağın damarları gibi ince çizgiler** vardı.” (135/31.)

4. Boğulacak kadar yalnız (Benzetme)

"Bu sefer benim ellerimi kendi avuçlarının içine alarak, **boğulacak kadar yalnızım**, diye devam etti, hasta bir köpek kadar yalnız..." (77/20.)

5. Boncuk mavisi gözler

“**Boncuk mavisi gözleri**, eşya üzerinde bir saniyeden daha fazla duramıyor ve doğduğu andan beri mahkûm olduğu sebepsiz iç sıkıntısını aksettiriyordu.” (29/3.)

C

Metin içerisinde “C” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

C

1. Çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırmak (Benzetme)

"Bunlar tesadüfen birinin eline geçse, çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırıyor, kıpkırmızı oluyor ve kaçıyordum." (50/15.)

2. Çiğ taneleriyle örtölmüş beyaz bir içek gibi nemli ve soluk yüz

"iğ taneleriyle örtölmüş beyaz bir içek gibi nemli ve soluk yüzünü bana çevirerek" (90/36,37.)

D

1. Demir iradeli (bir) adam

"Benim yarım yamalak anladığıma göre Almanya'nın kurtuluşunu Bismark gibi **demir iradeli bir adamın** işbaşına geçmesinde ve hiç vakit geçirmeden silahlanmaya başlayarak ikinci bir harple haksızlıkları düzeltmekte buluyorlardı." (52/5,6.)

2. Dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerleği gibi sallanmak

"Ben ise, **dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerleği gibi sallanıyor** ve bu halimden kendime imtiyazlar çıkarmaya çalışıyordum." (124/19,20.)

3. Düşürüverecekmiş gibi bir dermansızlık

"Olduğum yere **düşüverecekmiş gibi bir dermansızlık** hissettim." (156/21.)

E

1. Elişi kâğıdından yapılmış gibi keskin renklerle gösterilmeye çalışılan tabiat manzaraları

“Resimlerin çoğu insana gülümsemek arzusu veriyordu: Köşeli dizler ve omuzlar, nispetsiz başlar ve omuzlar, nispetsiz başlar ve memeler, **elişi kâğıdından yapılmış gibi keskin renklerle gösterilmeye çalışılan tabiat manzaraları.**” (54/32,33.)

F

1. Fısıltı gibi ses

“Nihayet, yüzüme doğru eğildi, gözlerini kaldırıma dikti ve **fısıltı gibi bir sesle** fakat çabuk çabuk” (104/27.)

G

1. Güzel bir koku gibi yayılmak

Nefesi biraz sıcak olmakla beraber, bu taşkın muhabbet tezahürü içime ağır fakat **güzel bir koku gibi** yayıldı. (63/20,21.)

Ğ

Metin içerisinde “Ğ” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

H

1. Hadiseler uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı

“İçinde yaşadığım **hadiseler** bana, aradan **uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı** geliyordu.” (132/30.)

2. Hakkında verilecek hükmü bekleyen bir maznun gibi içi titremek (Benzetme)

“Niçin hâlâ, **hakkında verilecek hükmü bekleyen maznun gibi içim titriyordu?**”
(117/13.)

3. Hasta bir köpek kadar yalnız (Benzetme)

"Bu sefer benim ellerimi kendi avuçlarının içine alarak, boğulacak kadar yalnızım, diye devam etti, **hasta bir köpek kadar yalnız...**" (77/21.)

4. Hastane koğuşu gibi yan yana dizili beyaz karyolalar

“Burası evin diğer taraflarına hiç benzemeyen, adeta bir leyli mektep yatakhaneşi veya bir **hastane koğuşu gibi yan yana bir sürü beyaz karyolaların dizili** durduğu küçük bir odaydı.” (25/20,21.)

5. Havada daireler çizer gibi kımıldamak

“Omzumdan aşağı sarkan eli hafif hafif sallanıyor ve başparmağı **havada daireler çizer gibi kımıldıyordu.**” (106/24.)

6. Hayvanca bir hiddet

“**Hayvanca bir hiddet** ve tarifi imkânsız bir bayağılıkla, mustatil şeklinde açılmış duran bir ağız; baktığı yeri delmek istediği halde acz içinde boğulmuş benzeyen bu çizgi halindeki gözler; kanatları mübalağalı bir şekilde yanaklara kadar genişleyen ve böylece çehreye daha vahşi bir ifade veren bu burun...” (22/25.)

7. Hoplar gibi yürümek

“Adeta koşar gibi, **hoplar gibi yürüyordunuz.**” (76/25,26.)

8. Hummalı bir hasta gibi olmayacak şeyler düşünmek

“Fakat geceyle beraber muhayyilem faaliyete başlıyor, **hummalı bir hasta gibi bana olmayacak şeyler düşündürüyordu.**” (126/34.)

Metin içerisinde “I” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

I

1. İbadet eder gibi duran azizler

“İki tarafında **ibadet eder gibi duran azizlere** değil, kucağındaki Mesih'e değil, hatta gökyüzüne de değil, toprağa bakıyor ve muhakkak ki bir şeyler görüyordu.” (58/9.)

2. İki dost gibi oturmak

“Onunla bir aşk sahnesi tasavvur etmek değil, karşı karşıya, **iki dost gibi oturmayı** düşünmek bile elimden gelmiyordu.” (59/24,25.)

3. İlkbahar safhasına çıkmış gibi keyifli kahkaha

“Yazlık elbiseleri ile sokağa çıkmış hissini verecek kadar ince giyinmiş kadınlar, bu havada ve böyle gece yarısından iki üç saat sonra **ilkbahar safhasına çıkmış gibi keyifli kahkahalar** atıyorlar, şarkılar söylüyorlardı.” (114/5,6.)

4. İmdat ister gibi takılıp kalan bakışlar

“Çıplak ayaklarında eğrilmiş topuksuz terlikler ile dört tarafa koştuğunu hâlâ görüyor ve her rast geldikleri insana **imdat ister gibi takılıp kalan bakışlarını** hâlâ üzerimde hissediyorum.” (38/25.)

J

Metin içerisinde “J” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

K

1. Kabahat yaparken yakalanmış gibi kızarmak

"Sanki bir **kabahat yaparken yakalanmış gibi kızarmış**, kekeleyerek: Hiç... Almanca bir roman demiş ve hemen çekmeceyi kapatmıştı." (19/20,21.)

2. Kalbi ökseye oturtulmuş bir kuş yüreği gibi hızla çarpması (Benzetme)

"**Kalbim, ökseye oturtulmuş bir kuş yüreği gibi hızla çarpıyordu.**" (112/18.)

3. Kalbi ufalanıyormuş gibi ağrımak

"**Kalbim ufalanıyormuş gibi ağrımaya** ve müthiş bir süratle çarpmaya başladı." (68/7,8.)

4. Kamçı yemiş gibi silkinmek

"Enseme bir **kamçı yemiş gibi silkindim.**" (63/36.)

5. Kelimenin ağızdan ıslık gibi çıkması

"Bu **kelimenin ağızdan bir ıslık gibi çıktığını** duydum." (155/11.)

6. Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar (Benzetme)

"Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar, senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler ve nihayet, mücrimler albümden alınmışa benzeyen korkunç portreler." (54/34.)

7. Kof bir ceviz tanesi gibi yuvarlanıp sürüklenmek

"Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak **kof bir ceviz tanesi gibi yuvarlanıp sürüklenebilirim.**" (128/26.)

8. Kof insan gibi (Benzetme)

"Fakat bunlar da, o yaşlardaki her **kof insan gibi**, ilk rastladığının suratına gülmeyi bir nevi üstünlük alameti sayanlardandı." (28/6.)

9. Kolları cansız gibi aşağıya sarmak

"**Kolları cansız gibi aşağıya sarktı.**" (119/3.)

10. Koşar gibi hızlı adım

“Soğuktan gözlerini kırıyor ve **koşar gibi hızlı adımlarla** ilerliyordum.” (121/9.)

11. Koşar gibi yürümek

“Adeta **koşar gibi**, hoplar gibi **yürüyordunuz.**” (76/25,26.)

12. Körler gibi rastgele dolaşmak

“İnsanlar birbirlerini tanımanın ne kadar güç olduğunu bildikleri için bu zahmetli işe teşebbüs etmektense, **körler gibi rastgele dolaşmayı** ve ancak çarpıştıkça birbirlerinin mevcudiyetinden haberdar olmayı tercih ediyorlar.” (32/22.)

13. Küçük beyaz kuş gibi duran eller

“Beyaz yatak örtüsünün üzerinde birer **küçük beyaz kuş gibi duran ellerini** tuttum ve onlarla oynamaya başladım.” (135/28.)

14. Küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşmak

“Kendisine cevap verebileceğini, münakaşa edebileceğini asla aklına getirmeden, **küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşuyor** ve bu cesareti hayattaki muvaffakiyetinden aldığı tavırlarıyla göstermekten de hiç çekinmiyordu.” (15/15.)

15. Küçük bir çocuk gibi sokulmak

“**Küçük bir çocuk gibi** ona sokuluyor, başımı o tarafa büküyordum.” (94/5,6.)

16. Küçük kedi gibi

“Okşanmış bir **küçük kedi gibi** gözlerimin içine baktı.” (89/5.)

17. Küçük kız çocukları gibi masum

“Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, **küçük kız çocukları gibi masum**, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı sanmıştım.” (119/36.)

L

Metin içerisinde “L” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

M

1. Meçhul bir düşmanıyla kavga ediyormuş gibi hırçın bir ses

"Sonra **meçhul bir düşmanıyla kavga ediyormuş gibi hırçın bir sesle** devam etti."
(81/30,31.)

2. Mısır püskülü gibi saç

"Bavyera elbisesi giymiş şişmanca ve **mısır püskülü gibi saçlı** kadın avaz avaz, neşeli dağ havaları söylüyor, gırtlğından acayip sesler çıkararak etrafına dönüyordu." (101/29,30.)

3. Minimini çam fidanlarının beyaz pelerinli çocuk gibi titreşmesi

"Etrafı tel örgü ile çevrilmiş korularda **minimini çam fidanları**, üstlerine yüklenen karla, **beyaz pelerinli çocuk gibi titreşiyorlardı.**" (121/17,18.)

N

Metin içerisinde “N” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

O

1. Okşanmış bir küçük kedi gibi

Okşanmış bir küçük kedi gibi gözlerimin içine baktım. (89/5.)

2. Oyuncak kadar hareketsiz (Benzetme)

"Durgun suyun üzerinde iki kuğu kuşu, birer **oyuncak kadar hareketsiz**,

süzülüyorlardı." (65/31.)

Ö

Metin içerisinde “Ö” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

P

1. Parmakları üşümüş gibi kırmızı

“Küçük, uçlara doğru sivrilen ve kemiklerinin gayet ince olduğu hissini veren parmakların vardı ve bunların ucu, **üşümüş gibi, kırmızıydı.**” (76/10,11.)

R

1. Ruhun bir ağaç kurdu gibi kemirmesi³²

“**Ruhum, bir ağaç kurdu gibi beni kemirmekten başka ne yapıyordu?**” (124/13,14.)

2. Rüzgârsız ve karışksız bir deniz gibi sakin ruh

“**Ruhum rüzgârsız ve kırıksız bir deniz gibi sakindi.**” (134/9,10.)

S

1. Sarhoş bir oğlan çocuğunun ağzından dökülür gibi titreyen şarkılar

“**Sarhoş bir oğlan çocuğunun ağzından dökülür gibi, şikâyetle titreyen şarkılar söylüyordu.**” (71/9,10.)

2. Sedef kadar donuk beyaz yüz

³² Örnek aynı zamanda kişileştirme örneğidir ve ilgili bölümde tekrar incelenecektir.

“Bir sedef kadar donuk beyaz yüzünden ara sıra belli belirsiz ürpermeler geçiyordu.” (95/36,37.)

3. Senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler (Benzetme)

"Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar, **senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler** ve nihayet, mücrimler albümden alınmışa benzeyen korkunç portreler." (54/35.)

4. Serseri gibi dolaşmak

“Birkaç ay **serseri gibi dolaştım.**” (48/11.)

Ş

Metin içerisinde “Ş” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

T

1. Taş gibi sağlam ve hareketsiz bir sükûn

“Siyah gözleri yere çevrilmiş, yüzünde **taş gibi sağlam ve hareketsiz sükûn**, dudaklarının kenarında tebessümü andıran o belli belirsiz kıvrıntı ile, yoluna devam ediyordu.” (89/22,23.)

2. Taşkın muhabbet tezahürü(nün) ağır fakat güzel bir koku gibi yayılmak

“Nefesi biraz sıcak olmakla beraber, bu **taşkın muhabbet tezahürü** içime **ağır fakat güzel bir koku gibi yayıldı.**” (63/20,21.)

U

1. Ufalanıyormuş gibi ağrımak (Benzetme)

Kalbim **ufalanıyormuş gibi** ağrımaya ve müthiş bir süratle çarpmaya başladı.
(68/7,8.)

Ü

1. **Üşümüş gibi kırmızı parmaklar**

“Küçük, uçlara doğru sivrilen ve kemiklerinin gayet ince olduğu hissini veren **parmakların** vardı ve bunların ucu, **üşümüş gibi, kırmızıydı.**” (76/10,11.)

V

1. **Veda eder gibi bir his (Benzetme)**

"İçimde, bir yolculukta tanışıp alıştığım, fakat pek çabuk ayrılmaya mecbur olduğum bir insana **veda eder gibi bir his** vardı." (61/32.)

Y

1. **Yabancıyı besler gibi doyurmak**

“Bunları bir **yabancıyı besler gibi** doyuracağım, oradan oraya sürükleyeceğim ve daima merhamet ve istihfafla seyredeceğim.“ (158/35,36.)

2. **Yalvarır gibi sormak**

“**Yalvarır gibi** sordum.” (84/6.)

3. **Yama gibi duran gülümseme**

“Yüzünde **yama gibi duran** bir **gülümseme**, ortadan kaybolmak için küçük bir fırsat bekliyor gibiydi, nitekim masalardan birine eğilip müşterilere doğru baygın birkaç nağme fırlattıktan sonra diğer masaya giderken çehresi bir an için ciddileşiyor, aynen resminde gördüğüm ifadeyi alıyordu.” (71/11.)

4. Yerinden kalkar gibi hareket (Benzetme)

“Yerinden kalkar gibi hareket yaptı, hemen doğruldum ve elimi uzatarak.”
(15/28.)

5. Yılan sokmuş gibi bir buruşma (Benzetme)

“Kadının yüzünden, yılan sokmuş gibi bir buruşma ve vücudundan buz gibi bir ürperme geçti, fakat bu pek kısa, belki bir saniyenin dörtte birinden daha az bir zaman sürdü.” (71/19.)

6. Yokmuş gibi meşgul olmak (Benzetme)

"Fakat onun bu arzuyu hiç hissetmediğini ve başını tekrar önündeki işe eğerek ben odada yokmuşum gibi meşgul olduğunu gördüm." (18/18.)

Z

Metin içerisinde “Z” ile başlayan benzetme örneği tespit edilmemiştir.

4.3.2.2. Benzetmelerin Konu Dizini

Bu bölümde Kürk Mantolu Madonna romanında tespit edilen benzetmelerin cümle bağlamında benzetmenin neyi ifade etmek üzere imgeleştirdiği/kavramlaştığı tespit edilip alfabetik dizin oluşturulmuştur.

D

4.3.2.2.1. Davranış/Mizaç

Cümle bağlamı içerisinde davranışı anlatan 4 benzetme örneği tespit edilmiş. İlk örnekte sadece benzeyen ve benzetilen ile oluşan bir benzetme oluşturulurken ikinci ve üçüncü örnekte benzeten, benzetilen ve benzetme edatı ile benzetme oluşturulmuşken üçüncü örnekte benzetmenin dört ögesinden oluşan eksiksiz bir benzetme oluşturulmuştur. Üç örnekte de davranışı anlatan söz ve söz öbekleri, somut nesnelere özelliklerinden, yapısından faydalanılmıştır.

1. Demir iradeli (bir) adam

“Benim yarım yamalak anladığıma göre Almanya'nın kurtuluşunu Bismark gibi **demir iradeli bir adamın** işbaşına geçmesinde ve hiç vakit geçirmeden silahlanmaya başlayarak ikinci bir harple haksızlıkları düzeltmekte buluyorlardı.” (52/5,6.)

Mizacı anlatan ilk örnekte “demir” in maddesel olarak sert, ağır ve sağlam oluşu insanın karakterini anlatmak için kullanılarak benzetme oluşturulmuştur. Demir maddesi mizaca yaklaştırılarak benzetme gerçekleştirilmiştir.

2. Dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerleği gibi sallanmak

“Ben ise, **dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerleği gibi sallanıyor** ve bu halimden kendime imtiyazlar çıkarmaya çalışıyordum.” (124/19,20.)

Örnekte araba tekerleğinin yapısal özelliğinden kaynaklanan, gerçekte de yaşanan araba tekerleğinin dingilden fırladığında hızlı ve istikametsiz bir şekilde bir engele takılmadığı müddetçe dönmesi; amaçsız, boşta savrulmayı anlatan bir benzetme oluşturmuştur. Benzetme ögesi “Sallanmak” ise “Boş işlerle uğraşmak, vaktini boşta harcamak” mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

3. Kof bir ceviz tanesi gibi yuvarlanıp sürüklenmek

“Gene bu akşam anladım ki, onu kaybettikten sonra, ben dünyada ancak **kof bir ceviz tanesi gibi yuvarlanıp sürüklenebilirim.**” (128/26.)

Soyut bir ifadenin somut nesne özelliğinden kaynaklanarak oluşturulan benzetme örneğinde cevizin kuruyup içinin boşalması, işe yaramaz hale gelmesi gerçek bir olay, durumken bu özellik insanın geçinmesini, tavır ve davranışlarını anlatan bir benzetme oluşturmuştur.

4. Taş gibi sağlam ve hareketsiz bir sükûn

“Siyah gözleri yere çevrilmiş, yüzünde **taş gibi sağlam ve hareketsiz sükûn,**

dudaklarının kenarında tebessümü andıran o belli belirsiz kıvrıntı ile, yoluna devam ediyordu.” (89/22,23.)

Bir önceki örnekte olduğu gibi sağlam, sert oluşu; kolayca ezilememesi, ufalanamaması, büyüklüğüne göre taşınamaması ve sabit duruşu, çevresel etkilerden kolayca etkilenmeme fiziksel yapısına sahip “taş” somut maddesi insanın dinginliği, sessizliği anlatarak benzetme yapılmıştır.

4.3.2.2.2. Doğaya Dair Benzetmeler

Metin içerisinde doğaya dair iki benzetme örneği tespit edilmiştir. Tespit edilen ilk örnekte tabiatı oluşturan varlıkların renkleri, kesip yapıştırma işleri için kullanılan bir yüzü parlak, göz alıcı renklerden oluşan kâğıt türüne benzetilmiş ve okuyucu zihninde canlı, parlak renklerle örülü bir doğa imgesi oluşturulmuştur. Somuttan varlıktan yine somut varlığa doğru benzetme gerçekleşmiştir.

İkinci örnekte ise bir ağaç türü olan çamlar; kar yağması sonucu dallarında biriken karların ağırlığı neticesinde hareket etmesi tabii bir durum iken bunu beyaz pelerin giymiş bir çocuğa benzetmenin yanında kişileştirmeden de yararlanılarak okuyucunun zihninde canlı, hareket eden bir doğa imgesi oluşturulmuştur. Örnek somut bir varlığın özelliği yine somut bir varlığa yaklaştırılarak oluşturulmuştur.

Tespit edilen her iki örnekte de benzetmenin dört ögesi ile eksiksiz benzetme kurulmuştur.

1. Elişi kâğıdından yapılmış gibi keskin renklerle gösterilmeye çalışılan tabiat manzaraları

“Resimlerin çoğu insana gülümsemek arzusu veriyordu: Köşeli dizler ve omuzlar, nispetsiz başlar ve omuzlar, nispetsiz başlar ve memeler, elişi kâğıdından yapılmış gibi keskin renklerle gösterilmeye çalışılan tabiat manzaraları.” (54/32,33.)

2. Minimini çam fidanlarının beyaz pelerinli çocuk gibi titreşmesi³³

³³ Örnekte geçen “beyaz pelerinli çocuk” ifadesi ile kişileştirme yapılırken “gibi” edatının kullanılması ile de benzetme yapılmıştır. Örnekte bir benzetmede bulunan dört ögenin (benzeyen, benzetilen, benzetme yönü, benzetme edatı) varlığı göz önünde tutularak ilgili örnek benzetme başlığı altında ele alınmıştır.

“Etrafı tel örgü ile çevrilmiş korularda minimini çam fidanları, üstlerine yüklenen karla, beyaz pelerinli çocuk gibi titreşiyorlardı.” (121/17,18.)

4.3.2.2.3. Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler

Duygu; “Duygu bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimidir” (Tuğrul; 1999, 12)dir. Psikoloji, nörobilim, sosyoloji gibi pek çok alanın üzerinde çalışmalar yaptığı duygular ve duygu durumları çeşitli olmakla birlikte tez içinde bu kategori en temel olarak olumlu ve olumsuz duygu ve duygu durumları şeklinde kategorize edilmiştir.

4.3.2.2.3.1.Olumlu Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler

Kürk Mantolu Madonna adlı romanda olumlu duygu ve duygu durumlarına dair bağlam içerisinde dört benzetme tespit edilmiştir.

1. Ateş gibi buseler

Başımı kendisine doğru çekti ve bütün yüzümü **ateş gibi buselere** boğdu. (116/32,33.)

Tespit edilen ilk örnekte bir sevgi göstergesi olan öpücük, yoğunluğu ve aşırılığı anlatmak için ateşin sıcaklık ve yoğunluk özelliklerinden yararlanılarak benzetme yapıldığı görülmektedir. Bu benzetme, benzetme yönü eksiltilerek oluşturulmuştur.

2. Kalbi ökseye oturtulmuş bir kuş yüreği gibi hızla çarpması (Benzetme)

"**Kalbim, ökseye oturtulmuş bir kuş yüreği gibi hızla çarpıyordu.**" (112/18.)

Örnekte kuş avlamak için kullanılan ökse otu ve kuşun avlanma şekillerinden birisi üzerinden imgeleştirilerek heyecan kavramını yeniden kavramlaştırılmıştır.

3. Küçük kız çocukları gibi masum

Sihirli bir el tarafından tamamen değiştirileceğimi, ruhumda, **küçük kız çocukları gibi masum**, fakat aynı zamanda bütün hayatımı kavrayacak kadar kuvvetli

heyecanlar duyacağımı, bu sabah uykudan, başka bir dünyaya doğar gibi uyanacağımı sanmışım. (119/36.)

Üçüncü benzetmede kişileştirmeden de yararlanılarak bir çocuğun günahsız, saf, temiz oluşu masumiyet duygusuna yüklenerek benzetme oluşturulmuştur. Ayrıca soyut bir kavram olan “masumiyet” küçük kız çocuğuna benzetilerek, yaklaştırılarak somutlaştırılmış, zihinde daha canlı, kuvvetli bir anlatımla imge oluşturmuştur.

Olumlu duygu ve duygu durumuna dair son benzetme örneğinde ise tabiata ait bir olay; rüzgârsız bir havada denizin dalgasız, sakin, çarşaf gibi duruş özelliği insan ruhuna, psikolojisine aktararak benzetme oluşturulmuştur. Bu benzetme örneğinde ise yine soyut bir kavram olan ruh denizin özelliklerinden faydalanılarak somutlaştırılmıştır.

4. Rüzgârsız ve kırıksız bir deniz gibi sakin ruh

Ruhum rüzgârsız ve kırıksız bir deniz gibi sakindi. (134/9,10.)

4.3.2.2.3.2. Olumsuz Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler

Kürk Mantolu Madonna adlı romanda olumsuz duygu ve duygu durumlarına dair cümle bağlamı içerisinde on benzetme örneği tespit edilmiştir.

1. Angarya savarmış gibi (bir) acelecilik

Ona gösterdikleri sevgide, bir **angarya savarmış gibi bir acelecilik**; onun hastalığıyla alakalarında, bir fıkraya gösterilen yabancı merhamet gibi bir özenticilik vardı. (31/18.)

İlk örnekte kişiye gösterilen sevgi önemsiz bir iş karşısındaki kişinin aceleci ve umursamaz tavrı üzerinden benzetme yapılarak imgeleştirilmiş, kavramlaştırılmıştır.

2. Bir fıkraya gösterilen yabancı merhamet gibi bir özenticilik

Ona gösterdikleri sevgide, bir angarya savarmış gibi bir acelecilik; onun hastalığıyla

alakalarında, **bir fıkraya gösterilen yalancı merhamet gibi bir özentilik** vardı. (31/19,20.)

İkinci örnekte ise aynı şekilde ilgisizlik, sevgisizlik halini insanın sahte tutum ve davranışlarından benzetme yapılarak aktarılmıştır.

3. Boğulacak kadar yalnız

"Bu sefer benim ellerimi kendi avuçlarının içine alarak, **boğulacak kadar yalnızım**, diye devam etti, hasta bir köpek kadar yalnız..." (77/20.)

Yukarıdaki tespit edilen örnek yalnızlığın hem aşırılığı hem de ölüme sebebiyet verebilecek boğulma eylemi üzerinden benzetme vasıtasıyla yeniden anlatılmış, imgeleştirilmiştir.

4. Hayvanca bir hiddet

"**Hayvanca bir hiddet** ve tarifi imkânsız bir bayağılıkla, mustatil şeklinde açılmış duran bir ağız; baktığı yeri delmek istediği halde acz içinde boğulmuşa benzeyen bu çizgi halindeki gözler; kanatları mübalağalı bir şekilde yanaklara kadar genişleyen ve böylece çehreye daha vahşi bir ifade veren bu burun..." (22/25.)

Öfke hali, durumu hayvanların vahşiliğine benzetilerek imge oluşturulmuş böylece öfke durumu yeniden kavramlaştırılmıştır.

5. Hakkında verilecek hükmü bekleyen bir maznun gibi içi titremek

"Niçin hâlâ, **hakkında verilecek hükmü bekleyen maznun gibi içim titriyordu?**" (117/13.)

Masum bir insanın korku ile bekleyişi, bu bekleyiş sırasında korkudan içinin titremesi fizyolojik bir olay bir duyguyu anlatmak için kavramlaştırılmıştır.

6. Hasta bir köpek kadar yalnız

"Bu sefer benim ellerimi kendi avuçlarının içine alarak, boğulacak kadar yalnızım, diye devam etti, **hasta bir köpek kadar yalnız...**" (77/21.)

Yalnızlık duygusu yeniden ve hasta köpek varlığı üzerinden kavramlaştırılmıştır.

7. Ruhun bir ağaç kurdu gibi kemirmesi

“**Ruhum, bir ağaç kurdu gibi beni kemirmekten başka ne yapıyordu?**” (124/13,14.)

Tespit edilen örnekte kişileştirmeden de yararlanılarak (ruh kişileştirilmiştir) gerçekte, tabiatta var olan ağaç kurtlarının içten içe bir ağacı yiyip çürütmesi, yok etmesi durumu; insanın tedirginliğini, huzursuzluğunu anlatmaya benzetilmiştir. Bu kez kurdun görevi ruha aktarılmış ve ruh insanı içten içe üzen, tedirgin eden, duygusal çöküntü yaşatan bir kurda benzetilmiştir.

8. Ufalaniyormuş gibi ağrımak

Kalbim **ufalaniyormuş gibi ağrı**maya ve müthiş bir süratle çarpmaya başladı. (68/7,8.)

Hem abartılarak hem de olmayacak bir şey (bir organ olan kalbin ufalanması) sırf kalpte hissedilen duygunun şiddetini (hüzün) aktarabilmek adına ufalanan maddenin ezilme, parçalara ayrılma, yok olma, ölme, bütünlüğünü kaybetme özelliğinden faydalanılarak benzetme yapılmıştır.

9. Veda eder gibi bir his (Benzetme)

"İçimde, bir yolculukta tanışıp alıştığım, fakat pek çabuk ayrılmaya mecbur olduğum bir insana **veda eder gibi bir his** vardı." (61/32.)

H

4.3.2.2.4. Harekete/Eyleme Dair Benzetmeler

İncelenen romanda hareketi/eylemi benzetme yolu ile yeniden anlatan/kavramlaştırılan toplam on bir örnek tespit edilmiştir. Örneklerden beş tanesinde hareket/eylem bir başka hareket/eylem üzerinden benzetme yoluyla yeniden aktarılmıştır. Bir başka deyişle benzeyeni oluşturan bir hareket/eylem,

benzetilene oluşturan bir başka hareket/eyleme benzetilmiştir. Bu benzetmeler ile eylemin derecesini yoğunlaştırma, arttırma, zihinde daha iyi canlandırma sağlanmıştır.

1. Havada daireler çizer gibi kıvıldamak

“Omzumdan aşağı sarkan eli hafif hafif sallanıyor ve başparmağı **havada daireler çizer gibi kıvıldıyordu.**” (106/24.)

7. Hopper gibi yürümek

“Adeta koşar gibi, **hopper gibi yürüyordunuz.**” (76/25,26.)

8. Koşar gibi hızlı adım

“Soğuktan gözlerini kırıyor ve **koşar gibi hızlı adımlarla ilerliyordum.**” (121/9.)

9. Oyuncak kadar hareketsiz (Benzetme)

"Durgun suyun üzerinde iki kuğu kuşu, birer **oyuncak kadar hareketsiz, süzülüyorlardı.**" (65/31.)

Yukarıdaki örnekte hareketsizlik cansız varlık olan oyuncak üzerinden benzetme yoluyla yeniden anlatılmış ve yeniden kavramlaştırma gerçekleşmiştir.

10. Koşar gibi yürümek

“Adeta **koşar gibi, hopper gibi yürüyordunuz.**” (76/25,26.)

11. Yerinden kalkar gibi hareket

“**Yerinden kalkar gibi hareket** yaptı, hemen doğruldum ve elimi uzatarak:” (15/28.)

Romandan tespit edilen eylemlerin bir başka benzetme ilişkisi de hareketin bir durum üzerinden benzetme yoluyla aktarılmasıdır. Bu türde yapılan benzetmelerde benzeyeni oluşturan hareket/eylem, benzetilene oluşturan hâl, durum, pozisyon bildiren isim/isim grubu arasında benzetme ilişkisi kurularak yeniden aktarılmıştır. Benzeyeni oluşturan isim/isim grupları insana dair bir hâl, bir durum

yahut bir pozisyon ifade etmektedir.

12. Hummalı bir hasta gibi olmayacak şeyler düşünmek

“Fakat geceyle beraber muhayyilem faaliyete başlıyor, **hummalı bir hasta gibi** bana **olmayacak şeyler düşündürüyordu.**” (126/34.)

13. Körler gibi rastgele dolaşmak

“İnsanlar birbirlerini tanımanın ne kadar güç olduğunu bildikleri için bu zahmetli işe teşebbüs etmektense, **körler gibi rastgele dolaşmayı** ve ancak çarpıştıkça birbirlerinin mevcudiyetinden haberdar olmayı tercih ediyorlar.” (32/22.)

14. Küçük bir çocuk gibi sokulmak

“**Küçük bir çocuk gibi** ona sokuluyor, başımı o tarafa büküyordum.” (94/5,6.)

15. Serseri gibi dolaşmak

“Birkaç ay **serseri gibi dolaştım.**” (48/11.)

16. Kolları cansız gibi aşağıya sarmak

“**Kolları cansız gibi aşağıya sarktı.**” (119/3.)

Romanda hareketin/eylemin benzetme yoluyla aktarımda bir başka benzeyen-benzetilen ilişkisi ise; benzeyeni oluşturan eylemin anlatılması için bir eylem sonucu üzerinden benzetilerek aktarılmasıdır. Benzetilenin bir eylem sonucunu ifade etmesi; benzetilene oluşturan kelime grubundaki fiilin geçmiş zaman ifade eden bir partisip eki (-miş) almasından kaynaklanmaktadır.

17. Kamçı yemiş gibi silkinmek

“Enseme bir **kamçı yemiş gibi silkindim.**” (63/36.)

4.3.2.2.5. İnsan İlişisine Dair Benzetmeler

Romanda insan ilişkisine dair cümle bağlamı içinde üç benzetme yoluyla kavramlaştırma örneği tespit edilmiştir. Bu örneklerden ilki yakınlığı benzeten ve benzetilen ilişkisi çerçevesinde olumlu bir benzetme oluşturmuş, iki insanın karşılıklı oturması, sohbet içinde olması dostluk kavramı ile aktarılmıştır.

İkinci örnekte ise eksilteli benzetme ile içi boş faydasız insan için **kof** ifadesi ile insana yönelik, insanın tanımına yönelik bir yeniden anlatım yapılmıştır.

Tespiti yapılan son örnekte ise insan ilişkisinin olumsuz yönleri esas alınarak yazar tarafından bir aktarım meydana getirilmiştir.

1. İki dost gibi oturmak

Onunla bir aşk sahnesi tasavvur etmek değil, karşı karşıya, **iki dost gibi oturmayı** düşünmek bile elimden gelmiyordu. (59/24,25.)

2. Kof insan gibi (Benzetme)

“Fakat bunlar da, o yaşlardaki her **kof insan gibi**, ilk rastladığının suratına gülmeyi bir nevi üstünlük alameti sayanlardandı.” (28/6.)

3. Yabancıyı besler gibi doyurmak

Bunları bir **yabancıyı besler gibi doyuracağım**, oradan oraya sürükleyeceğim ve daima merhamet ve istihfafla seyredeceğim. (158/35,36.)

K

4.3.2.2.6. Konuşmaya/Sese Dair Benzetmeler

İncelenen romanda konuşma yahut ses çıkışını anlatan kelimelerin (kahkaha, muhabbet, ses, konuşma vs) genel olarak benzetimi; benzeyen-benzetilen ve benzetme edatı öğelerinden oluşturulmuştur. Oluşturulan bu benzetmeler ise genel olarak konuşma yahut sesin cümle bağlamında iki şeyi anlatması amacıyla kurulmuştur: 1. olumlu-olumsuz-nötr yönde derecesini arttırma-derecesini azaltma

anlatma 2. Konuşma yahut sesin şeklini anlatma.

1. Fısıltı gibi ses

“Nihayet, yüzüme doğru eğildi, gözlerini kaldırıma dikti ve **fısıltı gibi bir sesle** fakat çabuk çabuk” (104/27.)

2. Kelimenin ağızdan ıslık gibi çıkması

“Bu **kelimenin ağızdan bir ıslık gibi çıktığını** duydum.” (155/11.)

3. Meçhul bir düşmanıya kavga ediyormuş gibi hırçın bir ses (Benzetme)

"Sonra meçhul bir düşmanıya kavga ediyormuş gibi hırçın bir sesle devam etti." (81/30,31.)

4. Taşkın muhabbet tezahürü(nün) ağır fakat güzel bir koku gibi yayılmak

“Nefesi biraz sıcak olmakla beraber, bu **taşkın muhabbet tezahürü** içime **ağır fakat güzel bir koku gibi** yayıldı.” (63/20,21.)

5. Yalvarır gibi sormak

“**Yalvarır gibi sordum.**” (84/6.)

İlk örnekte benzeyen-benzetilen-benzetme edatı ile kurulan benzetme örneğinde sesin derecesi azaltılmış ancak cümle bağlamında bu benzetme örneğini incelersek nötr bir anlam sağlamıştır. İkinci örnekte de yine konuşma eylemi sırasında kelimelerin ağızdan çıkması ıslığa benzetilmiş, böylelikle konuşma eyleminin eksi yönünde derecesi fısıltı benzerliği ile oluşturulmuş ve bu örnek de ilk örnek gibi cümleye nötr anlam eklemiştir. Üçüncü örnek ise tıpkı ilk örnekte olduğu gibi sesin şekli; yüksek ve öfkenin sese yansımaları anlatılmak için benzetme yoluyla yeniden anlatma gerçekleştirilmiştir.

Dört ve beşinci örneklerde oluşturulan benzetmeler ise *sorma* ve *taşkın muhabbet* sırasıyla *yalvarmaya*, *ağır fakat güzel bir kokuya* benzetilmiştir. Oluşturulan bu benzetmeler ise konuşma/ses eyleminin derecesini artırır, yoğunlaştırırken; sormanın yalvarmaya benzetilmesi *olumsuz*, muhabbetin ağır fakat

güzel bir koku gibi yayılması ise kullanıldıkları cümleye *olumlu* bir anlam yüklemiştir.

6. İlkbahar safhasına çıkmış gibi keyifli kahkaha

“Yazlık elbiseleri ile sokağa çıkmış hissini verecek kadar ince giyinmiş kadınlar, bu havada ve böyle gece yarısından iki üç saat sonra **ilkbahar safhasına çıkmış gibi keyifli kahkahalar** atıyorlar, şarkılar söylüyorlardı.” (114/5,6.)

7. Küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşmak

“Kendisine cevap verebileceğini, münakaşa edebileceğini asla aklına getirmeden, **küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşuyor** ve bu cesareti hayattaki muvaffakiyetinden aldığı tavırlarıyla göstermekten de hiç çekinmiyordu.” (15/15.)

8. Sarhoş bir oğlan çocuğunun ağzından dökülür gibi titreyen şarkılar

“**Sarhoş bir oğlan çocuğunun ağzından dökülür gibi, şikâyetle titreyen şarkılar** söylüyordu.” (71/9,10.)

Yukarıda verilen 5,6,7. Örnekler konuşma/sesin cümle bağlamında şeklini anlatan benzetme örnekleridir. Bu örneklerde benzeyeni oluşturan eylemi anlatan betimlemeler(benzetilen ögesi) konuşmanın, sesin nasıl bir biçimde gerçekleştiğini anlatması ile zihinde bir imge oluşturmuştur.

M

4.3.2.2.7. Meşguliyet

1. Yokmuş gibi meşgul olmak

"Fakat onun bu arzuyu hiç hissetmediğini ve başını tekrar önündeki işe eğerek ben odada **yokmuşum gibi meşgul olduğunu** gördüm." (18/18.)

N

4.3.2.2.8. Nesneye Dair Benzetmeler

1. Hastane koğuşu gibi yan yana dizili beyaz karyolalar

“Burası evin diğer taraflarına hiç benzemeyen, adeta bir leyli mektep yatakhanesi veya bir **hastane koğuşu gibi yan yana** bir sürü **beyaz karyolaların dizili** durduğu küçük bir odaydı.” (25/20,21.)

Kurulan bu benzetme örneğinde ev içindeki bir odada bulunan sıralı beyaz karyolalar, hastane koğuşundaki hasta yataklarına benzetilmiştir. Mekân-nesne benzerliği temelinde oluşturulan romandan bu örnekte anlatılan mekânın bir hasta odası olduğunu okuyucuya daha iyi aktarmak, zihninde şekillendirmek maksadıyla bu imge oluşturulmuştur.

2. İbadet eder gibi duran azizler

“İki tarafında **ibadet eder gibi duran azizlere** değil, kucağındaki Mesih'e değil, hatta gökyüzüne de değil, toprağa bakıyor ve muhakkak ki bir şeyler görüyordu.” (58/9.)

Bir önceki örnekte olduğu gibi tespit edilen bu örnekte de temelde mekân-mekândaki nesne (aidiyet) ilişkisi çerçevesinde oluşturulan teşbihte okuyucu bu cümle ile mekânın bir kilise olduğunu verilen imgeden anlayacaktır. Kilise duvarlarında bulunan heykellerin (azizlerin) şekilleri ve sabitliği, durağanlığı itibariyle ibaret etmeye benzetilmiştir.

3. Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar

"Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar, senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler ve nihayet, mücrimler albümden alınmışa benzeyen korkunç portreler." (54/34.)

Şekilsizlik kırıklık üzerinden vazo ise tuğla üzerinden benzetme yoluyla yeniden anlatılmıştır.

4. Senelerce kitap arasında kalmış kadar cansız çiçekler

"Kırık bir tuğla parçası kadar şekilsiz kristal vazolar, **senelerce kitap arasında**

kalmış kadar cansız çiçekler ve nihayet, mücrimler albümden alınmışa benzeyen korkunç portreler." (54/35.)

Yukarıdaki örnekte benzetme yoluyla yeniden kavramlaştırılan cansız çiçeklerdir.

4.3.2.2.9. Niteliğe Dair Benzetmeler

1. Avuç içi kadar kâğıt

“Avuç içi kadar kâğıdın üzerinde Hamdi'yi görüyordum.” (22/19.)

Romandan tespit edilen bu örnekte bir nesne olan kâğıt boyutu itibariyle küçüklüğünün daha iyi canlanması ve estetikli bir söyleyiş gereksinimi ile avuca benzetilmiştir.

S

4.3.2.2.10. Sevgiye Dair Benzetme

1. Okşanmış bir küçük kedi gibi gözlerin içine bakmak

Okşanmış bir küçük kedi gibi gözlerinin içine baktım. (89/5.)

Sevginin bir hayvan olan ve çokça sevilen kediye aktararak ve sevilen bir kedinin tavır ve ifadelerini bir insana aktarma suretiyle oluşturulan bu benzetme örneğinde sevginin yoğunluğunu, naifliğini ve özelliğini anlatmak için bir araya getirilmiştir.

S

4.3.2.2.11. Şaşıрма

1. Çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırmak

"Bunlar tesadüfen birinin eline geçse, **çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırıyor**, kıpkırmızı oluyor ve kaçıyordum." (50/15.)

Cümle içinde kurulan benzetmeyle şaşırma anlatan örnekte bir durum üzerinden şaşkınlık yeniden anlatılmıştır, böylelikle bir imge oluşturulmuştur.

T

4.3.2.2.12. Tebessüme Dair Benzetme

1. Yama gibi duran bir gülümseme

"Yüzünde **yama gibi duran bir gülümseme**, ortadan kaybolmak için küçük bir fırsat bekliyor gibiydi, nitekim masalardan birine eğilip müşterilere doğru baygın birkaç nağme fırlattıktan sonra diğer masaya giderken çehresi bir an için ciddileşiyor, aynen resminde gördüğüm ifadeyi alıyordu." (71/11.)

"Delik ve yırtığı uygun bir parça ile onarma, kapatma" (TDK Güncel Türkçe Sözlük) anlamındaki *yama* kelimesi, anlam alanı bakımından eğretiliği, uyumsuzluğu, olması gerekene yere uyumsuzluğu özellikleri gülme eylemine aktarılarak bir benzetme oluşturulmuş ve bu benzetme ile okuyucuda sonradan eklenen, içten gelmeyen bir gülümseme imajı oluşturulmuştur.

U

4.3.2.2.13. Utanma

İncelenen romanda benzetme ile utanma anlatan yeniden kavramlaştırma örneğine bir kez rastlanmıştır. Yaşanmış tecrübe sonucu oluşturulan benzetme örneği şöyledir:

1. Kabahat yaparken yakalanmış gibi kızarmak (Benzetme)

"Sanki bir **kabahat yaparken yakalanmış gibi kızarmış**, kekeleyerek: Hiç... Almanca bir roman demiş ve hemen çekmeceyi kapatmıştı." (19/20,21.)

Y

4.3.2.2.14. Yaşanmışlık/Geçmiş Dair Benzetmeler

Geçmişin, yaşanmışlığı ve uzaklığı münasebetiyle ve dolaylı olarak uzaklığın bir yabancılaşmayı doğurması geçmiş yaşananların kişiye yabancı gelmesi olağan sayılabilir. Bu olağanlık, bu ilişki romanda tespit edilen aşağıdaki benzetme örneğinde kullanılmış farklı anlam ve kavram alanındaki sözcükler anlam ve ilişki bakımından bir araya getirilerek bir benzetme oluşturulmuştur.

1. Hadiseler uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı

“İçinde yaşadığım **hadiseler** bana, aradan **uzun seneler geçmiş hatıralar gibi yabancı** geliyordu.” (132/30.)

4.4. Metaforlar

4.4.1. Metafor Nedir?

İstiare, deyim aktarması, değişmece, eğretileme gibi farklı adlandırmalara sahip olan metafor Eski Yunancadaki meta (üzerine) ve phrein (taşımak) sözcüklerinin birleşiminden oluşur ve en genel ifade ile bir “şey” in kimi yönleri ile ortak olan başka bir “şey” e taşınması, aktarılması ile oluşan zihinsel/dilbilimsel süreçlerdir (Cebeci, 2013: 9,10.). Cebeci metafor için şunları söyler: “*Metafor, standart dilden söylediği şeyi kastetmemesiyle ayrılan özelleşmiş dilin temel bir formu olarak kabul edilir. Standart/düz dil, söylediği ile kastettiği şey aynı olan dildir. Eğretileme (mecaz)dili ise düz anlamıyla belirli bir şeyle/nesneyle bağlantılı olduğu kabul edilen terimlerin başka bir nesne/şeye aktarılabilmesi varsayımından yola çıkar ve düz dilin kullanımına yönelen müdahalelerden oluşur*” (10).

Metafor için Bilgegil, istiâre ifadesini kullanır ve tanımını “*Bir şeyin ödünç verilmesi yahut ödünç alınmış bir şeyin iadesini istemektir. Edebiyatta, taraflarından biri kaldırılmış belîğ teşbihe bu ad verilmektedir*” (Bilgegil, 2015: 150).

Tepebaşılı metafor ifadesini tercih eder ve “*İki unsur (A ve B) arasındaki ilişkiye (C) dayanır*” (Tepebaşılı, 2013:17) der. Metaforun; 1. Söz dağarcığını genişletme, 2.

Odaklanma, 3. Hayal gücünün uyarılması, 4. Tinsel alanların keşfi, 5. Duyguların harekete geçirilmesi ve aktarımı, 6. Estetik cazibe yaratılması, 7. Eğlendirme, 8. Moral değerlerin aktarımı, 9. Davranışların uyarılması işlevlerinin olduğunu kaydeder (22-24).

Yekta Saraç metafor konusunu *istiâre* başlığı altında inceler ve konu ile alakalı şu tanımı verir. “*Lügat anlamı bir şeyi ödünç isteyip almak olan istiâre, bir kelimeye aralarındaki benzerlik alakası dolayısıyla lügat/temel anlamının dışında yeni bir anlam vermektir. Dolayısıyla istiâre, alakası teşbih/benzerlik olan mecaz-ı lügavi’dir*” (Saraç, 2007: 118).

M. Osman Toklu, değişmece türleri başlığı altında ele almayı tercih eder ve metafor için eğretileme ifadesini kullanır. Eğretileme için “*İki nesne ya da kavram arasındaki benzerlik ilişkisine, benzer anlam özelliklerine dayanarak birinin adını diğerine aktarma olarak tanımlanabilir*” tanımını yapar (Toklu, 2018: 137).

Aksan; “Aktarmalar” başlığı altında deyim aktarması olarak adlandırdığı metafor için “*Aktarmaların her dilde en yaygın türü, değişik çeşitleriyle deyim aktarması ya da eğretilmedir*” (Aksan, 2016: 79) açıklamasını yapar. Bir başka eserinde ise yazar metafor için şu tanımı yapar “*Deyim aktarması, sözcüğün dile getirdiği kavramla, onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarma olayıdır*” (Aksan, 2009: 183). Ayrıca Aksan deyim aktarmasının (metaforun) etkili ve sanatlı bir anlatım imkânı sağladığını belirtirken deyim aktarmaları insandan doğaya aktarma, doğadan insana aktarma, doğadaki nesnelere arasında aktarma, somutlaştırma, duyular arasında aktarmalar şeklinde çeşitleri olduğunu örnekleriyle açıklar. (2006: 62-68).

Nizamettin Uğur, Doğan Aksan’ın “*deyim aktarması*” tabirine karşı çıkar, kabul etmez. Uğur’a göre eğretileme (metafor) “*Benzetmenin iki temel ögesinden birisinin kaldırılması sonucu oluşturulan anlam olgularıdır*” ve metaforlar birer “aktarmalar” dır (Uğur, 2007: 85). Uğur’un konu hakkındaki görüşlerini Asu Ersoy şöyle aktarır: “*İstiare, eksiltili (elliptique) bir teşbih (comparison) olarak kabul edilir. Birbirine az çok benzeyen iki nesne yahut gerçeğin karşılaştırma edatları kullanılmadan yapılmış bir karşılaştırılmasıdır. “Gibi, kadar, benzer vb.” tarzındaki mantıki bir gayreti ve düşüncenin tutarlılığını gösteren terimler istiâreli anlatımda yer almazlar. İstiarenin*

diğer bir ayırıcı özelliği “mana transferi”dir. Bu durumda somut bir terimin soyut bir terim için, soyut bir terimin somut bir terim için kullanılması söz konusudur: vicdan azabı derlemek gibi. Klasik Batı retoriği, istiareyi (metafor) kısaltılmış bir teşbih şeklinedir” (Ersoy, 2002: 45).

Uğur’un karşı çıktığı bir diğer konu ise metaforun söz sanatı olduğudur. Bilgegil, Aksan, Toklu, Saraç, Tepebaşılı’nın aksine Uğur, metaforları bir söz sanatı olarak kabul etmez, metaforları; zihinsel, kavrayımsal birer süreç sonucu ortaya çıkan *anlam olguları* olarak kabul eder (Uğur, 2007; 89).

Tanımlara bakıldığında Bilgegil, Saraç, Toklu ve Aksan’ın metaforun anlamını; benzetmenin iki temel öğesi olan benzeyen ve kendisine benzetilenden yalnızca birisinin söylenerek oluşturulan benzetme şekli olarak verdiği görölür. Bilgegil, Saraç, Toklu istiare/eğretileme; Aksan deyim aktarması olarak adlandırır ve bunların bir söz sanatı olduğunu söylerler.

Cebeci, Tepebaşılı ve Uğur’un tanımlarına bakıldığında metaforları benzerlik ilişkisine dayandırır. Metaforlar benzerlik ilişkisi sonucu nesne, kavram veya eylemler arasında birini diğerine aktarma sonucu oluştuklarını ifade ederler. Cebeci ve Uğur metaforları söz sanatı olarak kabul etmezken Tepebaşılı bunların bir söz sanatı olduğunu söyler.

Metaforlar bir şeyi arasında benzerlik ilişkisi bulunan başka bir şeye aktarma, anlamayı ifade eder. Metaforlar dolayısı ile benzetme ile yakın ilişki içerisindedir. Benzetmenin bir sonraki aşamasını metafor oluşturur denilebilir. Metaforlarda ilişki kurulan iki şey arasından birisinin örtölmesi söz konusudur ve bu örtölün şey bağlam içerisinde, zihin süzgecinden geçirilerek bilinebilir dolayısıyla metaforları yalnızca söz sanatı olarak kabul etmek doğru olmaz, onlar söz sanatının da ötesinde dil-zihin birliği sonucu oluşmuş yapılarıdır. Bu yapılar edebi metinlerde karşılaşılabileceği gibi günlük konuşmada da bilinçli ya da bilinçsiz metaforlara sıkıça başvurulur.

Metaforlar, anlatılmak istenen şeyin örtölü olarak ifade edilmesi sebebiyle okuyucunun veya dinleyicinin zihninde canlandırma ve hayal gücüyle ilintilidir. Benzetme kadar olmasa da görselliğe hitap etmesi sonucu metaforlar dinleyici ya da okuyucunun zihninde imge oluşturur. İmgenin zihinde resmetme özelliği ve

metaforların görselliğe hitap etmesi sebebiyle bu iki kavram birbirine karıştırılmaktadır.

Cebeci metaforların benzetme, sinekdoki ve metonimi ile bağlantılı olduğunu bildirir. Benzetme ile metafor arasındaki fark ise; benzetmelerde sadece iki şey arasında bir karşılaştırma söz konusuysen metaforlarda iki şey arasında benzerlikten faydalanarak özdeşlik kurma söz konusudur (Cebeci, 2013: 11).

Ancak bu incelemede “*metafor*” konusu George Lakoff ve Mark Johnson’ın birlikte ortaya koyduğu metaforik ve metonimik kavramlaştırma görüşüne göre ele alınacaktır.

Lakoff ve Johnson’a göre “*Metaforun özü bir şeyi başka bir şeye göre anlamak, tecrübe etmektir*” (Lakoff ve Johnson, 2015: 30). Lakoff ve Johnson metaforları *kaynak kavram* ve *hedef kavram* ilişkisi içerisinde değerlendirmektedir. Lakoff ve Johnson metaforları;

1. Ontolojik Metaforlar

2. Yapısal Metaforlar

3. Yönelim Metaforları şeklinde üçe ayırır ancak bu ayrımın suni olduğunu, tüm metaforların temelde yapısal ve ontolojik olduğunu söylerler (Ersoy, 2002: 46).

Ontolojik metaforlar “*Zihin Makinedir*” gibi yapılar olup bunlar fiziksel nesnelere olaylara, hislere, düşüncelere entiteler ve tözler olarak bakmayı esas alır (55). Yapısal metaforlar “*Tartışma Savaştır*” gibi bir kavramın metaforik olarak yapıya kavuşmasını anlatan metaforlardır (28-30). Yönelim metaforları ise “*Mutlu Olan Yukarıdadır*” türündeki metaforlar olup bu tür metaforlar uzay/mekân ile ilişkilidir. Tecrübelerin, kavramların aşağı-yukarı, ileri-geri, ön-arka, merkez-çevre gibi uzay/mekân ilişkisi ile ifade edilmesi sonucu oluşan metafor türüdür (40). Ayrıca Lakoff ve Johnson’a göre bu yönelimler keyfi değildir. Bu tür yönelimler doğada kendiliğinden var olsa da onların fiziksel ve kültürel temelleri olup kültürden kültüre ve tecrübelerine göre farklılık gösterebilir (40,41).

“Kavramsal metaforlar insanların temel tecrübelerinin zihinde biçimlenmiş

halidir. Lakoff' a göre kaynak kavram alanı ile hedef kavram alanı arasında sistematik bir ilişki mevcuttur. Buna 'aktarım' (mapping) denir. Yani kaynak kavram alanına ait bilgiler hedef kavram alanına aktarılır. Lakoff bunu, Çince'deki "Aşk, yemektir" metaforunu kullanarak şemalaştırmıştır. Bu şöyle daha açık örneklendirilebilir:

Dilsel metafor: Bu aşkın tadı kalmadı.

Kavramsal metafor: Aşk, yemektir" (Ersoy, 2002: 47).

Ersoy, doktora tezinde Geeraerts'in metafor teorisinden ve bu teorinin hangi temellere dayandığına dair aktardıkları şöyledir: Bunların yanında, kavramsal metafor teorisini Geeraerts üç olgu üzerine oturtur: "Birincisi metafor kavramsal bir olgudur (yani kavramlaştırma yoludur), ikincisi iki kavram alanı arasında eşleştirmeye dayanır. Üçüncüsü dilsel anlam tecrübîdir. Kaynak kavram ve hedef kavram arasında eşleştirmelere/haritalama (İng. Mapping) dayanan metaforlarda kaynak ve hedef kavram arasındaki bu eşleştirme ilişkileri metaforun farklı tiplerini birbirinden ayırmada kullanılabilir. Bu çerçevede metaforlar birincil (insan hayvandır, ask yemektir) ve karmaşık (örneğin: Ali tilkidir, askın tadı kalmadı) olarak da sınıflandırılır" (Ersoy, 2012: 47).

Metaforların yapısal, ontolojik ve yönelim, birincil, karmaşık şeklinde tasnif edilmesi ve buna karşılık asıl olarak metaforların yapısal ve ontolojik olarak sıralanması ve bu metafor tasnifinin suni olması sebebiyle çalışmanın bu bölümünde metaforların temelde bir şeyi başka bir şeye taşıma yani kaynak kavramdan hedef kavrama doğru yapılan bir aktarma olması esas alınarak metafor örnekleri incelenecektir. Metaforların ve metonimilerin bir şeyi başka bir şeye taşıyarak anlatma, yeniden, farklı bir şekilde anlatmasıyla kavramlaştırma oluşturduğu dikkate alınarak incelenecek olan çalışmada tespit edilen metafor örneklerinin daha çok birincil (Lakoff-Johnson'ın ifadesi ile dilsel metafor) veya ontolojik metaforlar olarak karşımıza çıkmıştır.

4.4.2. Metafor Dizini

Dizinin ilk bölümünü roman içerisinde tespit edilen metafor örnekleri alfabetik bir sıra ile sayfa/satır numarası belirtilerek aktarılmıştır. Bu dizinden sonra her bir örnek çalışmanın esas alınan işleyiş biçimine göre irdelenmiştir. Tespit edilen metafor örneklerinin irdelenmesi yine örneklerin alfabetik sırasına göre yapılmıştır.

4.4.2.1. Metaforların Alfabetik Dizini

A

1. Av

“Kendilerini daima bir avcı, bizi zavallı birer **av** olarak düşünmekten asla vazgeçmiyorlar.” (82/5.)

2. Avcı

“Kendilerini daima bir **avcı**, bizi zavallı birer av olarak düşünmekten asla vazgeçmiyorlar.” (82/5.)

B

İncelenen romanda “B” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

C

1. Cansız bir makine

“Sanki **cansız bir makine** sabahleyin birtakım siparişlerle dışarı bırakılıyor, akşamüzeri kolları dolu bir halde dönüyordu.” (31/3.)

C

İncelenen romanda “Ç” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

D

1. Düz veya karmaşık ruh

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın kafasının içini tahlil etmek, onun **düz veya karmaşık ruhunu** görmek istiyordum.” (37/32.)

E

1. Eski uyku

"Fakat benim için bundan sonra **eski uyku**ya dönmek imkânı yoktu." (123/3.)

F

İncelenen romanda “F” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

G

İncelenen romanda “G” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

Ğ

İncelenen romanda “Ğ” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

H

1. Hayat bir kumardır.

“Hayat ancak bir kere oynanan **bir kumardır**, ben onu kaybettim.” (159/24,25.)

I

İncelenen romanda “I” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

i

1. İnsan etine acıkmış kimseler

“Sonra hep bir de sarhoş ve insan **etine acıkmış kimseler**le karşı karşıya bulunmak mecburiyeti beni sıkıyor. (101/22,23.)

J

İncelenen romanda “J” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

K

1. Kalın dış kabuk

“Yüzünün hareketlerinde, ağzını, ellerini oynatmakta boyalı teyzesini taklit eden ve bütün manevi kuvvetini de eniştesinin ukalalığından alan bu kızın, bu **kalın dış kabuk**lara rağmen içinde sahici insandan bir şeyler kaldığını zannettirecek alametler mevcuttu.” (32/29.)

2. Kurduğum bina

“Sabahtan beri **kurduğum binanın** yerinde yeller esiyordu.” (67/35.)

3. Küçük memuriyet

"Bir bankadaki **küçük memuriyetimden** çıkarıldıktan sonra -neden çıkarıldığımı hâlâ bilmiyorum, bana sadece tasarruf için dediler, fakat haftasına yerime adam aldılar- Ankara'da uzun müddet iş aradım." (12/1.)

4. Köprü

"Kim olursa olsun, bir insanın yaşamakla ölmek arasındaki büyük **köprüde** çabalaması korkunç bir şeydi." (41/26,27.)

L

İncelenen romanda "L" harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

M

İncelenen romanda "M" harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

N

İncelenen romanda "N" harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

O

İncelenen romanda "O" harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

Ö

İncelenen romanda "Ö" harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

P

İncelenen romanda “P” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

R

İncelenen romanda “R” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

S

1. Sahne

Bu **sahnenin** onu yorduğu muhakkaktı.” (45/13.)

Ş

İncelenen romanda “Ş” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

T

İncelenen romanda “T” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

U

İncelenen romanda “U” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

Ü

İncelenen romanda “Ü” harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

Y

1. Vücutun bir parçası

"**Vücutunun bir parçası** olarak geride bıraktığın çocuk, bizim kızımız, yeryüzünde bir babası bulunduğu habersiz, uzak yerlerde dolaşıp duracak..." (159/36,37.)

Y

1. Yol

"İnsan ömrünün doğumdan ölüme kadar uzanan tek bir **yoldan** ibarettir ve bunun üzerinde yapılan her türlü taksimat sunidir." (110/19,20.)

2. Yolun başı

"Sizin sonunda bulunduğunuz **yolun** ben daha **başlarındayım.**" (45/5,6.)

3. Yolun sonu

"Sizin **sonunda** bulunduğunuz **yolun** ben daha **başlarındayım.**" 45/5,6.)

4. Yolculuk

"Bizim **yolculuk** artık başka yere." (40/29.)

5. Yumuşak lokma

"Aradıkları **yumuşak lokmayı** bende bulamayınca müsavi kuvvetlerle karşı karşıya gelmektense kaçmayı tercih ettiler." (97/33,34.)

Z

İncelenen romanda "Z" harfi ile başlayan metafor örneği tespit edilmemiştir.

4.4.2.2. Metafor Örneklerinin İncelemesi

1. Av

“Kendilerini daima bir avcı, bizi zavallı birer **av** olarak düşünmekten asla vazgeçmiyorlar.” (82/5.)

Kaynak = Av (İnsan, kişi) → Hedef = Savunmasızlık (insan)

2. Avcı

“Kendilerini daima bir **avcı**, bizi zavallı birer av olarak düşünmekten asla vazgeçmiyorlar.” (82/5.)

Kaynak = Avcı (insan, kişi) → Hedef = Acımasız insan

“*İnsan avdır/ İnsan avcıdır*” dilsel metaforları ile ifade edebileceğimiz yukarıda, aynı cümlede *av- avcı* ilişkisi çerçevesinde metafor(lar) oluşturulmuştur. *Av-avcı* ilişkisinde avın, savunmasız ve kendisinden daha güçlü, kuvvetli, vahşi başka bir hayvan tarafından yakalanma yahut yeme amacıyla yakalanma özelliği ile avcının başka hayvanları yakalama ustası olma, öldürme, yok etme, gücü, kudreti ve vahşiliği anlatması/temsil etmesi insan-insan ilişkisi ile eşleştirilmiştir.

Doğaya dair güçsüz olan hayvanın kendisinden daha güçlü bir başka hayvana yem olma bilgi birikimi ile oluşturulduğu söylenebilir. Bu çerçevede insanların zaman zaman vahşi oluşu, kendisinden daha zayıf ya da maddi/manevi daha aşağıda olan insanı ezme, yeme, yok etme çabası; *av* ve *avcı* metaforik ifadesi ile anlatılmıştır.

3. Cansız bir makine

“Sanki **cansız bir makine** sabahleyin birtakım siparişlerle dışarı bırakılıyor, akşamüzeri kolları dolu bir halde dönüyordu.” (31/3.)

Yukarıdaki örnekte gizli özne ile belirtilen romanın başkahramanının sürekli aynı işleri yapması cansız bir makineye benzetildiği açıktır. “*İnsan makinedir*” dilsel metaforu ile ifade edebileceğimiz bu metaforik örnekte kaynak ile hedef kavram arasındaki ilişki şöyledir:

Kaynak = Cansız makine → *Hedef = Tekdüze yaşam*

Şemadaki ilişki dikkate alındığında insanın monoton bir düzen içerisinde aynı şeyleri tekrar etmesi ile bir makinenin sürekli olarak duygudan yoksun aynı işi tekrar etmesi birbirine denk tutulmuştur.

4. Düz veya karmaşık ruh

“Bir de ben bu halimle kalkıp başka bir insanın kafasının içini tahlil etmek, onun **düz veya karmaşık ruhunu** görmek istiyordum.” (37/32.)

Kaynak = Düz veya karmaşık ruh → *Hedef = Hissî problemler*

Yönelim metaforunun da işlediği örnekte insan ruhundaki sıkıntılar, duygusal problemler sadeliği yani düz kavramının içinde herhangi bir pürüzü barındırmaması olgusundan yola çıkılarak ruhu anlatmak için metafor oluşturulmuş ve böylelikle kavramlaştırma gerçekleşmiştir.

5. Eski uyku

"Fakat benim için bundan sonra **eski uykuya** dönmek imkânı yoktu." (123/3.).

Kaynak = Eski uyku → *Hedef = Geçmiş yaşam, eski hayat düzeni*

Dolaylı yoldan yaşamın uyku ile eş değer tutulduğu örnekte geçmiş yaşam düzeni; uykunun içinde barındırdığı olumsuzluklar, uykunun yarı ölüm hali olarak anılması ve kabulü gibi özelliklerinden ötürü geçmişteki olumsuz yaşam düzenini anlatmak için metaforik bir anlatım ile kavramlaştırılmıştır.

6. Hayat bir kumardır.

“**Hayat** ancak bir kere oynanan **bir kumardır**, ben onu kaybettim.” (159/24,25.)

Tespit edilen metafor örneğinin geçtiği cümlede direkt birincil metafor olarak “*Hayat bir kumardır*” ifadesinde *hayat* ve *kumar* kavram alanları birbiriyle denkleştirilmiştir. Kumar oyununun oynayan kişiye kazanç ancak çoğu zaman kayıp vermesi ile hayatın insanlardan bir şeyler alıp götürmesi, oyunu oynayan kişinin oyundan kopamaması ile insanın hayatından çabucak vazgeçememesi, oyunun

akibetinin bilinmezliği ile hayatın bilinmezliği gibi bu farklı iki kavram hayatî, kültürel tecrübeler ile benzetme ötesine geçerek bir metafor oluşturmuştur. Bu metaforun şeması ise şöyledir:

Kaynak = Hayat bir kumardır → *Hedef = Hayat, yaşam*

7. İnsan etine acıkmış kimseler

“Sonra hep bir de sarhoş ve insan **etine acıkmış kimseler**le karşı karşıya bulunmak mecburiyeti beni sıkıyor. (101/22,23.)

Kaynak = İnsan etine acıkmış kimseler → *Hedef = (insanın)vahşilik, acımasızlık*

Yukarıdaki ontolojik metafor örneğinde *insan etine acıkmış kimseler* birleşik fiil ile oluşturulan kelime grubu ile insanın bir başka insanın etini yemesi anlatılarak mecazi yoldan insanın acımasızlığı ve vahşiliği anlatılmıştır. Birincil metafor olarak “*İnsan vahşidir*” şeklinde ifade edilebilir.

8. Kalın dış kabuk

“Yüzünün hareketlerinde, ağzını, ellerini oynatmakta boyalı teyzesini taklit eden ve bütün manevi kuvvetini de eniştesinin ukalalığından alan bu kızın, bu **kalın dış kabuk**lara rağmen içinde sahici insandan bir şeyler kaldığını zannettirecek alametler mevcuttu.” (32/29.)

Kaynak = Kalın dış kabuk → *Hedef = Acımasızlık, Merhametsizlik, duygusuzluk*

Sert bir yapı olarak var olan, bir şeyin üzerini kapatarak onu dış etkenlere korumaya yarayan *kabuk*, ağaç, hayvan ya da korunması gereken çeşitli nesnelere görülür. Dışarıdan gelecek darbelere karşı koruma sağlayan bu yapı; insanın duygu yönünü örttüğü, onu duygulardan uzaklaştıran bir yapı olarak düşünülüp kavramlaştırılarak metoforik bir yapı oluşturulmuştur.

9. Kurduğum bina

“Sabahtan beri **kurduğum binanın** yerinde yellere esiyordu.” (67/35.)

Kaynak = Kurduğum bina → *Hedef = Hayal*

Yukarıdaki metafor örneğinde yapı olarak binanın kurulması ile hayal'in kurulması denkliği oluşturularak bir sonraki adımda ise bu denklikte hayal binanın yerini alarak metaforik bir ifade oluşturulmuştur.

10. Küçük memuriyet

"Bir bankadaki **küçük memuriyetim**den çıkarıldıktan sonra -neden çıkarıldığımı hâlâ bilmiyorum, bana sadece tasarruf için dediler, fakat haftasına yerime adam aldılar- Ankara'da uzun müddet iş aradım." (12/1.)

Kaynak = Küçük memuriyet → Hedef = Rütbece düşük görev

Yukarıdaki metaforik kavramlaştırma örneğinde *küçük*'lük kavramı alçaklığını, düşüklüğü ifade eden mecaz anlam kazanmasıyla yukarıdaki örnek metafor örneği oluşturulmuş ve memuriyetin rütbece düşüklüğünü anlatır hale gelmiştir.

11. Köprü

"Kim olursa olsun, bir insanın yaşamakla ölmek arasındaki büyük **köprüde** çabalaması korkunç bir şeydi." (41/26,27.)

Kaynak = Köprü → Hedef = Hayat, yaşam, ömür.

Doğum ile ölüm arasında geçen insan yaşamı köprü metaforu ile anlatılmıştır. Âşık Veysel'in "İki kapılı bir han" dediği; ilk kapıdan giriş yapıp yaşamın başlaması ve çıkış kapısından çıkıp hayatın son bulması metaforu bu örnekte bu kez de köprü ile aktarılmıştır. Köprü'nün bir giriş noktası ve çıkış noktasının bulunması, hayatın doğum ile başlangıcı ve ölüm ile sonlanmasını temsil eder. Giriş ve çıkış arasında uzun bir yoldan oluşması da insanın doğum ve ölüm arasında kalan yaşamını temsil etmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde köprü'nün, yaşamı ifade etmesiyle kavramlaştırma oluşturduğu söylenebilir.

12. Sahne

"Bu **sahnenin** onu yorduğu muhakkaktı." (45/13.)

Kaynak = Sahne → Hedef = Olay

TDK'da “izleyicilerin kolayca görebilmeleri için genellikle yerden belli bir ölçüde yüksek yapılan, oyun, müzik vb. gösteri yapmaya uygun yer, oyunluk” birincil anlamı verilen *sahne* yukarıdaki örnek cümlede *olay*'ı anlatmaktadır. Sahnede bir oyunun, olayın sergilenmesi ilişkisi bakımından *sahne* mecaz anlam kazanarak *olayı* metafor yoluyla anlatır.

13. Vücutun bir parçası

"**Vücutunun bir parçası** olarak geride bıraktığın çocuk, bizim kızımız, yeryüzünde bir babası bulunduğu habersiz, uzak yerlerde dolaşıp duracak..." (159/36,37.)

Kaynak = Vücutun bir parçası → Hedef = Evlat

İnsan için evladının çok özel bir yeri olması, canından bir parça olarak görmesi, özellikle kadınların evlatlarını karınlarında taşıması gibi duygusal ve yaşamsal tecrübeler sonucu oluşan yukarıdaki metaforik kavramlaştırma örneğinde *Evlat candan bir parçadır* dilsel metaforunu oluşturmuştur.

14. Yol

a. “**İnsan ömrünün doğumdan ölüme kadar uzanan tek bir yoldan ibarettir ve bunun üzerinde yapılan her türlü taksimat sunidir.**” (110/19,20.)

Kaynak = Yol → Hedef = Hayat, yaşam

İnsanoğlu dünyaya doğduğu andan itibaren bir yaşam telaşı içine düşer ve bu telaş sonunda da ömrü sona erir, ölür. İnsan yaşamı yol-yolculuk-yolcu kavram alanları ile sıkı sıkıya bir benzerlik göstermektedir. TDKGS'de “*bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık*” tanımına sahip olan yol kavramı; insanın doğumdan ölüme giden yaşam serüvenini karşılaması, doğumdan itibaren insanoğlunun her geçen anı onu ölüme biraz daha yaklaştırması yaşamın bir *yol* olarak tecrübe edip metafor yoluyla kavramlaştırmaya sebebiyet verir. Bu kavramlaştırmada yol-hayatın kendisi; yolculuk-yaşam serüveni; yolcu-insan eşleştirmesini de meydana getirir.

b. “**Sizin sonunda bulunduğunuz yolun ben daha başlarındayım.**” (45/5,6.)

Kaynak = Yolun başı → Hedef = Hayatın, yaşamın başlangıcı, başı.

Yol-Yolcu-Yolculuk metaforik ifadelerin karşıladığı kavramlar yukarıda açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yaşamdan ölüme giden insan ömrünün yola benzetilmenin ötesine giderek oluşturulan metaforda yolun başı da tabii olarak insanın dünya yaşamına ilk adımını atmasını temsil eder. Diğer deyişle yaşam bir yol ise yolun başı da dünyaya gelme, doğmadır.

c. “Sizin sonunda bulunduğunuz yolun ben daha başlarındayım.” 45/5,6.)

Kaynak =Yolun sonu → Hedef = Hayatın, yaşamın sonu; ölüm

a ve b örneklerinde olduğu gibi yukarıdaki örnekte de yine yol kavramı üzerinden insan hayatına dair bir bölüm yeniden kavramlaştırılmıştır. Yolun varılacak yer için aşılacak mesafe olması ve insan yaşamının doğumdan ölüme bir aralık olmasından dolayı bu kez *yolun sonu*; varılacak noktayı yani gerçek manada yol kavramında varış noktası, hedefi anlatırken; metaforik kavramlaştırmada yol yaşamın son noktası, *ölüm*’ü karşılar.

15. Yolculuk

“Bizim **yolculuk** artık başka yere.” (40/29.)

Kaynak =Yolculuk → Hedef = Ölüm

Lakoff ve Johnson’ın yolculuk için “*Zaman hareket eden bir nesnedir*” (Lakoff ve Johnson, 2015: 79) dilsel metaforundan yola çıkarak çeşitli yolculuk türleri belirli bir zamanı da kapamasından ötürü zaman ile ilintilidir. Yolculuğun zaman alması, bir süreç içermesi ile insan yaşamının doğrusal bir zaman çizgisinde ileriye hareket edip insana adanmış yaşam süresinden alıp götürmesi denkliği ile yolculuk metaforik bir kavramlaştırma yaratmış ve “*ölüm*” ü ifade etmiştir.

16. Yumuşak lokma

“Aradıkları **yumuşak lokmayı** bende bulamayınca müsavi kuvvetlerle karşı karşıya gelmektense kaçmayı tercih ettiler.” (97/33,34.)

Kaynak =Yumuşak lokma → Hedef = Çabuk, kolay kandırma, saf

Yukarıdaki metaforik ifadeyi oluşturan asıl kelime “*lokma*”dır. Ağızda yenecek yiyecek parçası olan “*lokma*” kelimesi yenilebilecek maddelerden öteye *insanı* anlatmaya taşınmıştır. *Yumuşak* kelimesi ise *kolaylıkla bükülen, kolaylıkla işlenebilen*, (TDK Güncel Türkçe Sözlük) sözlük anlamlarına sahiptir. “*İnsan yenilebilecek bir maddedir*” birincil metafora dayanan bu örnekte; saf, iyi niyetli insanların çabuk inanma, aldanma, kanma özellikleri bu tür insanların kolayca, zorlanmadan alt edilebilecek, yenip yok edebilecek “*yumuşak lokma(lar)*” olarak algılanmasına sebebiyet oluşturmuştur.

4.5. Metonimiler

4.5.1. Metonimi Nedir

Klasik edebiyat ve belagat kitaplarında mecaz-mürsel ya da ad aktarması (kimi kitaplarda mürsel mecaz) ismiyle zikredilen ve bir söz sanatı olarak da kabul gören metonimi Yunanca *meta* (öte) ve *onoma* (isim) (Cebeci, 2013: 12) isimlerinden türemiş olup bir şeyi aktarmak için; o şeyle ilgili başka bir şeyin yerini alarak aktarılmasıdır.

Dilbilim ve retorikün konusu içine giren metonimi ile ilgili tanım ve bilgilerden bazıları şöyledir:

Yekta Saraç metonimiyi, mecâz-ı mürsel olarak adlandırır. Saraç’a metonimiyi “*Kelimenin gerçek anlamı dışındaki bir anlam kastedilmeli, gerçek anlam ile mecazi anlam arasında –benzerlik dışında- bir ilgi bulunmalı ve gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel bulunmalı*” şeklinde tanımlar ve metonimide “*bütün-parça, sebep-sonuç, genel anlam-özel anlam, öncelik-sonralık, mahal, mazhariyet, alet olma*” gibi çeşitli ilgilerin bulunduğunu ifade eder (Saraç, 2008: 109-113).

Bilgegil metonimi için “*Bir sözün, arada gerçek mânâsını düşünemeğe bir engel bulunmak şartıyla, benzerlik dışında tam bir ilgi yüzünden, kendi mânâsı dışında kullanılmasına mürsel mecâz derler*” (Bilgegil, 2015: 163) tanımını verir. Bilgegil, bu ilgileri de şöyle sınıflandırır: 1. Cü’ziyet- Külliyyet İlgisi (parça-bütün ilişkisi): Parça bütün ilgisi (*cüz’iyet-külliyet ilgisi*): a. *Bütünü söyleyip parçayı kast etmek (külli söyleyip cüz’i kast etmek)*, b. *Parçayı söyleyip bütünü kast etmek (cüz’i*

söyleyip kulu kast etmek), 2. Sebebiyet ilgisi: a. Sebebi söyleyip müsebbibi kast etmek, b. Müsebbibi söyleyip sebebi kast etmek, 3. Hulul İlgisi (durum – yer ilgisi): a. Durumu söyleyip yeri kast etmek, b. Yeri söyleyip durumu kast etmek, 4. Umum-Husus İlgisi (Genel-Özel ilgisi): a. Geneli söyleyip özeli kast etmek, b. Özeli söyleyip geneli kast etmek, 5. Masdariyet İlgisi (Çıkış yeri ilgisi), 6. Mazhariyet İlgisi (Meydana geliş yeri ilgisi) 7. Lazımiyet-Melzumiyet İlgisi (Gereklilik ve gerekli kılınmışlık ilgisi): a. Lazımı söyleyip melzumu kast etmek, b. Melzumu söyleyip lazımı kast etmek, 8. Kevniyet İlgisi (Eski durum ilgisi), 9. Evveliyet İlgisi (Alacağı durum ilgisi), 10. Aliyet İlgisi (Alet olma ilgisi), 11. Eksiltme ilgisi (hazf ilgisi, eliptik), 12. İsnad İlgisi (Dayandırma ilgisi) (163-167).

Oğuz Cebeci “bir şeyin adının, o şeyle ilgili bir başka şeyin yerini almak için aktarılması halini gösterir” (Cebeci, 2013: 12) der ve metoniminin zaman yahut mekân açısından birbirine yakın olan şeylerin birbirinin yerine kullanılması prensibine (bitişkenlik ilkesi “Contiguity”) göre çalıştığını, oluştuğunu aktarır (12). Metonimilerin de birer mecaz yapısı olduğunu ve bu mecaz türü oluşturulurken “kişileştirme” sürecini de içinde barındırdığını ve ayrıca sinekdoki ile yakınlık gösterdiğini belirtir (12).

Toklu, metonimi için *düz değişme* tabirini kullanır ve yazara göre metonimi “bir benzetme amacı olmaksızın, belirtilmek istenen kavramı kullanmadan, onun yerine, onun ilgisi, onunla arasında neden, mekân ya da zaman açısından bir ilişki olan başka bir kavramın kullanılması”dır (Toklu, 2018: 139). Toklu’ya göre metonimin 1. Parça için bütün, 2. Bütün için parça olmak üzere iki türde kapsama oluşturur (139).

Metonimi bir söz sanatı olarak kabul eden Aksan, bu kavram için *ad aktarması* tabirini kullanır ve 1. Bütün yerine parça, 2. Parça yerine bütün şeklinde iki türde oluşabileceğini ifade eder. Sinekdokinin de bir tür metonomi olduğunu söyler (Aksan, 2016: 88).

Uğur metonimi için *Düzdeğişmece* tabirini kullanır ve “İki kavrama ilişkin sözcüklerden birinin, benzerlik dışı anlamsal bağımlılık içinde bulunduğu diğerinin yerine, genellikle söyleyiş eksiltilemesi yoluyla ve gerçek anlamda düşünülmesine engel bulunması koşuluyla kullanılmasıdır. Amaç, bir yandan sözcük tutumluluğunun

sağlanması ve kimi kez kaba sözcüklerin kullanımından kaçınılması, bir yandan da yerine geçirilen asıl kavramla ilgili kimi anlamların öne çıkarılması ya da vurgulanmasıdır” açıklamasını verdikten sonra türlerini şöyle sıralar “1. Parça-bütün ilişkisi, 2.İçsellik-dışsallık ilişkisi, 3.Sonuç-neden ilişkisi, 4.Yapıt-sanatçı ilişkisi, 5.Nesne- amaç ilişkisi, 6. Genel-özel ilişkisi, 7. Sonralık-öncelik ilişkisi, 8.Öznellik-varlık ilişkisi, 9.Eklenti-varlık ilişkisi, 10. Nicelik-nitelik (varlık) /Sayı-birim ilişkisi, 11.Soyut-somut ilişkisi, 12.Yer-toplum ilişkisi, 13.Yer-ürün ilişkisi, 14.Zaman-toplum ilişkisi, 15.Zaman-eylem ilişkisi, 16.Yer-işlev/amaç ilişkisi, 17. Araç-işlev, 18.Nesne-görev ilişkisi (Uğur, 2007: 147-160).

George Lakoff ve Mark Johnson metonomiyi “bir şeyi onunla ilişkili bir diğer şeye atıfta bulunmak için kullanımı” (Lakoff ve Johnson, 2015: 67) şeklinde tanımlar. Söz gelimi Lakoff ve Johnson’un “Organizasyonda yeni kana ihtiyacımız var” örneğinde “insan” a atıfta bulunmak için “kan “ın kullanımı söz konusudur.

Lakoff ve Johnson metafor ve metoniminin farkı için şunları aktarır: “Metafor ve metonimi farklı türden süreçlerdir. Metafor ilkece bir şeyi diğerine göre tasavvur etme tarzıdır ve başlıca fonksiyonu anlamadır. Öte taraftan metonimi esas olarak bir referans fonksiyonuna sahiptir; yani bir şeyi diğerinin yerine geçecek şekilde kullanmamıza imkân verir. Fakat metonimi yalnızca bir referans aracı değildir; aynı zamanda anlamı sağlama fonksiyonu da görür” (68).

Metafor ve metonimi benzerliği hususunda da şöyle derler: “Metonimi, metaforla aynı amaçların bir kısmına hemen hemen aynı şekilde hizmet eder, ancak atıfta bulunulan şeyin özellikle bazı niteliklerine odaklanmamıza imkân verir. Metonimi aynı zamanda yalnızca poetik yahut retorik bir cihaz olmaması dolayısıyla da metafora benzer. Üstelik bu sadece bir dil sorunu da değildir. Metonimik kavramlar gündelik, olağan konuşmamız kadar gündelik olağan düşünme ve eylemde bulunma tarzımızın da parçasıdır” (68).

Johnson ve Lakoff metonimi türlerini şöyle belirler: 1. Bütün yerine parça (Sinekdoki), 2. Ürün yerine üretici, 3. Kullanıcı yerine nesne, 4. Kontrol edilen yerine eden, 5. Sorumlu insanlar yerine kurum, 6. Kurum yerine mekân, 7. Olay yerine mekân. Ayrıca metonimilerin bir şeyi başka bir şeye ilişkisi vasıtasıyla kavramlaştırma meydana getirdiğini aktarırlar. Örnek olarak “Picasso” (71)

denildiğinde ressam olan Picasso'nun kendisini, sanatını, eserlerini, tekniği, sanatı vs. gibi pek çok yönden düşünmemiz metonimilerin zihinde bir imge şeması oluşturmaya izin verir. Öte yandan metonimik kavramlar da tıpkı metaforlar gibi yaşanan toplumun dili, kültürü, dini, tarihi ve günlük tecrübelerine göre şekillendiğini kaydederler (68-73).

Metonimi Saraç, Bilgegil, Toklu edebi sanat olarak görür. Buna karşın Aksan, edebi sanat olarak değerlendirir bununla birlikte kavramlaştırma yolu olduğunu da kabul eder. Johnson-Lakoff ve Uğur ise metonimilere edebi sanat olarak yaklaşmaz ve bu kavramın kavramlaştırma oluşturduğunu aktarır.

Bu çalışmada metonimi bir yeniden kavramlaştırma yolu olarak kabul edilmiş ve örnekler de bu doğrultuda incelenmiştir. Sinekdokinin, metoniminin özel bir kullanımı olması göz ardı edilerek ilgili tüm örnekler metonimi başlığı altında incelenmiştir. Bir kavramlaştırma süreci olması sebebiyle metonimi örnekleri ne şekilde kavramlaştığı (parça yerine bütün, ürün yerine üretici, kullanıcı yerine nesne vs.) kaynak kavram, hedef kavram ilişkisi çerçevesinde izah edilmiştir.

4.5.2. Metonimi Dizini

Dizinin ilk bölümünde roman içerisinde tespit edilen metonimi örnekleri alfabetik bir sıra ile sayfa/satır numarası belirtilerek aktarılmıştır. Bu dizinden sonra her bir örnek çalışmanın esas alınan işleyiş biçimine göre irdelenmiştir. Tespit edilen metonimi örneklerinin irdelenmesi yine örneklerin alfabetik sırasına göre oluşturulmuştur.

4.5.2.1. Metonimilerin Alfabetik Dizini

A

1. Ayak merdiven

"Geniş, rahat, kendinden emin adımlarla yürüdüm ve birkaç **ayak merdiveni** bir defada atlayarak gardıroba gittim." (80/13.)

B

İncelenen romanda “B” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

C

İncelenen romanda “C” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

C

İncelenen romanda “D” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

D

1. Daktilo(lar)

“Amirlerin en yersiz, en haksız ithamlarına hep aynı sakin ve ifadesiz bakışla mukabele ediyor, yaptığı tercümeleri **daktilo**ya verir ve alırken hep aynı manasız tebessümle rica ve teşekkürde bulunuyordu.” (21/15.)

“Bir gün gene, sırf **daktiloların** Raif Edendi'ye ehemmiyet vermemeleri yüzünden geç kalmış olan bir tercüme için Hamdi, bizim odaya kadar gelmiş, oldukça sert bir sesle...” (21/18.)

“Raif Efendi de onun arkasından çıkarak **daktilolara** tekrar yalvarmaya gitti.” (21/33.)

“Kalkacağım sırada o doğruldu, tekrar **daktiloların** odasına gitti.” (22/15,16.)

2. Devrin gıpta ettiği bir kafa

“Yahut bir kiremit, hafif bir rüzgârla yerinden oynayarak, **devrin gıpta ettiği bir kafayı** parçalayabilirdi.” (138/18.)

E

1. Eski bir Roma tarihi

"**Eski bir Roma tarihinde**, Mucius Scaevola isminde bir murahhasın düşmanla sulh müzakeresi yaparken, kendisine teklif edilen şartları kabul etmezse öldürüleceği yolundaki tehdide cevap olarak, kolunu yanı başındaki ateşe sokup dirseğine ladar yaktığını ve bu sıradak sükûnetle müzakereye devam ederek, böyle tehditlerle korkutulamayacağını gösterdiğini okuduğum zaman, elimi aynı şekilde bir ateşe sokmak ve aynı metaneti nefsimde denemek arzusuna kapılmış ve parmaklarımı ağır bir şekilde yakmıştım." (49/25.)

2. Evin dönmesi

"Hiç kimse **evin** nasıl **döndüğünü** sormuyor, sadece, kendisini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp burun kıvrırmak suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkartıyordu." (30/7,8.)

3. Evin gürültüsü

"Kim bilir, **evin gürültüsü** mü canını canımı sıkıyor nedir?" (35/30.)

F

1. Firmanın sırrı

"Bir İsveç grubuna ait olan müessesin Alman memurları, henüz unutulmamış olan silah arkadaşlığının verdiği bir alakayla, beni gayet iyi karşıladılar, fakat ben bu mesleğin, Havran'daki sabunhanemizde göre göre öğrendiğimden daha derin taraflarını, galiba **firmanın sırrıdır** diye, bana göstermekten çekindiler." (53/11.)

G

İncelenen romanda "G" harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

Ğ

İncelenen romanda “Ğ” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

H

1. Halit Ziya'nın Nihal'i

"Onda **Halit Ziya'nın Nihal'**inden, Vecihi Bey'in Mehçure'sinden, Şövalye Buridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı." (55/24.)

2. Hastanın kapısı

“**Hastanın kapısı** açıldı ve doktor, arkasından Nurettin Bey'le beraber, çıktı.” (42/3.)

"Yavaşça **hastanın kapısına** sokuldum." (42/17.)

İ

İncelenen romanda “İ” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

ı

İncelenen romanda “ı” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

J

İncelenen romanda “J” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

K

1. Kitap rafı

"Duvarlarda aile ve artist fotoğrafları, kenarda, hanıma ait olduğu anlaşılan bir **kitap rafında**, yirmi beş kuruşluk birkaç romanla moda mecmuaları vardı." (14/27.)

2. Klasikler

"Daha ziyade **klasiklerin** yolunda yürümek istediği anlaşılan ressam kadının, hayret verecek kadar büyük bir ifade kabiliyetine malik olduğu, kendi portrelerini yapan sanatkârların çoğunda görülen "güzelleştirme" veya "çirkinleştirme" temayüllerinin onda bulunmadığı söyleniyor, birçok teknik mütaaalalardan sonra nihayet tablolarındaki kadının, duruşu ve yüzünün ifadesi bakımından, tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Andreaas del Sarto'nun Madonna delle Arpie tablosundaki Meryamana tasvirine insan şaşırarak kadar çok benzediği iddia ediliyor ve yarı şaka bir ifade ile bu "Kürk Mantolu Madonna"ya muvaffakiyetler temenni edilerek başka bir ressamdan bahse geçiyordu." (57/12.)

L

İncelenen romanda "L" harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

M

İncelenen romanda "M" harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

N

İncelenen romanda "N" harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

O

İncelenen romanda “O” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

Ö

İncelenen romanda “Ö” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

P

İncelenen romanda “P” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

R

İncelenen romanda “R” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

S

1. Sisli kafa

"Bir an kadar gördüğüm yüzü, **sisli kafamda** bir şimşek gibi çakmıştı." (63/29.)

Ş

1. Şirket

"Makine vesaire komisyonculuğu yapan, aynı zamanda orman ve kereste işleriyle uğraşan bir **şirkette** müdür muavini olduğunu ve oldukça iyi bir para aldığını biliyordum." (13/ 20.)

"Hâlâ Macar **şirketinden** gelen mektubun tercümesini getirmediniz, diye bağırıyordu."

(21/22.)

T

İncelenen romanda “T” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

U

1. Usta fırçalar

Belki gene kafa dengi bir insanla beraber nebatat bahçesinin kızıl yapraklı ağaçlarının veya loş bir sergide, batmakta olan güneşin camlardan vuran ışığı altında, usta fırçaların ölmez eserlerini seyrediyordu. (149/16.)

Ü

İncelenen romanda “Ü” harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

V

1. Vecihi Bey'in Mehcure'si

"Onda Halit Ziya'nın Nihal'inden, Vecihi Bey'in Mehcure'sinden, Şövalye Buridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı." (55/25.)

Y

1. Yaka kaldırmak

Yakamı kaldırdım. (36/33.)

2. Yol parası

"Almanya'da paranın kıymetini kaybetmesi yüzünden, ecnebilerin gayet ucuz, hatta İstanbul'dakinden daha az bir para ile geçindiklerini bir yerden duymuş, benim oraya giderek sabunculuk bilhassa mis sabunculuğu öğrenmemi söylüyor, **yol parası**yla diğer masraflar için bir miktar para yolladığını bildiriyordu." (50/26,27.)

Z

İncelenen romanda "Z" harfi ile başlayan metonimi örneği tespit edilmemiştir.

4.5.2.2. Metonimi Örneklerinin İncelemesi

1. Ayak merdiven

"Geniş, rahat, kendinden emin adımlarla yürüdüm ve birkaç **ayak merdiveni** bir defada atlayarak gardıroba gittim." (80/13.)

Kaynak = Ayak merdiven → Hedef = Merdiven basamağı

Nesne için organın kullanılması ile oluşan yukarıdaki metaforik kavramlaştırmada merdivenin ayak organı ile çıkılması merdivenin basamaklarının ayak organı ile arasındaki ilişkiden ortaya çıkmıştır.

2. Daktilo(lar)

"Amirlerin en yersiz, en haksız ithamlarına hep aynı sakın ve ifadesiz bakışla mukabele ediyor, yaptığı tercümeleri **daktilo**ya verir ve alırken hep aynı manasız tebessümle rica ve teşekkürde bulunuyordu." (21/15.)

"Bir gün gene, sırf **daktiloların** Raif Efendi'ye ehemmiyet vermemeleri yüzünden geç kalmış olan bir tercüme için Hamdi, bizim odaya kadar gelmiş, oldukça sert bir sesle..." (21/18.)

“Raif Efendi de onun arkasından çıkarak **daktilolara** tekrar yalvarmaya gitti.” (21/33.)

“Kalkacağı sırada o doğruldu, tekrar **daktiloların** odasına gitti.” (22/15,16.)

Kaynak = Daktilo(lar) → Hedef = Daktilograf, yazman.

Yukarıdaki örneklerin tümünde *yazman*, *daktilograf* anlamında kullanılan hedef kavram ile *daktilo* kaynak kavram arasında Bilgegil'in *Âliyet*; Johnson ve Lakoff'un *Kullanıcı yerine nesne* ilişkisine dayanan örnekte varlık yerine nesne kullanılarak metonomik kavramlaştırma gerçekleşmiştir.

3. Devrin gıpta ettiği bir kafa

“Yahut bir kiremit, hafif bir rüzgârla yerinden oynayarak, **devrin gıpta ettiği bir kafayı** parçalayabilirdi.” (138/18.)

Kaynak = Devrin gıpta ettiği bir kafa → Hedef = Kişi, insan

Kaynak = Kafa → Hedef = Zekâ, kabiliyet

Bütün yerine parçanın anlatıldığı yukarıdaki örnekte *kişi, insan*'ı anlatmak için onun bir parçası olan kafa kaynak kavramı kullanılmıştır. *Kafa* ifadesinde de fizyolojik olarak insan organı olarak değil de *zekâ, kabiliyet* gibi beyinle ilgili özelliği anlatması ile ikinci bir metonomik ifade söz konusudur.

4. Eski Roma tarihi

"**Eski bir Roma tarihinde**, Mucius Scaevola isminde bir murahhasın düşmanla sulh müzakeresi yaparken, kendisine teklif edilen şartları kabul etmezse öldürüleceği yolundaki tehdide cevap olarak, kolunu yanı başındaki ateşe sokup dirseğine ladar yaktığını ve bu sıradak sükûnetle müzakereye devam ederek, böyle tehditlerle korkutulamayacağını gösterdiğini okuduğum zaman, elimi aynı şekilde bir ateşe sokmak ve aynı metaneti nefsimde denemek arzusuna kapılmış ve parmaklarımı ağır bir şekilde yakmıştım." (49/25.)

Kaynak = Eski Roma tarihi → Hedef = Roma tarihi kitabı

Yukarıdaki metaforik kavramlaştırma örneğinde metinden de anlaşılacağı üzere öğrenilen bilgiler Roma tarihinin kendisi değil Roma tarihini konu alan kitaptır. Örnek âliyet ilişkisi ile oluşturulmuştur.

5. Evin dönmesi

“Hiç kimse **evin** nasıl **döndüğünü** sormuyor, sadece, kendisini çok daha yüksek bir hayata layık gördüğü için, yemekleri beğenmemek, bir şeye dudak büküp burun kıvrırmak suretiyle, yeni bir tatsızlık çıkartıyordu.” (30/7,8.)

Kaynak = Evin dönmesi → Hedef = Geçim, geçinmek

Kaynak = Ev → Hedef = Ev içi ihtiyaçlar

Yukarıdaki örnekte; ilk kavram haritasında görüleceği üzere *geçim, geçinmek* anlamında kullanılan hedef kavram ile *evin dönmesi* kaynak kavram arasında parça-bütün ilişkisine dayanan metonomik ilişki kurulmuştur. Fiil, iş yerine nesnenin anlatıldığı ilk örnekte dönen evin kendisi değil *geçimin akışı* anlatılmak istenmiştir.

İkinci kavram şeklinde de aynı şekilde parça-bütün ilişkisi mevcuttur. bu örnekte de *ev* ile asıl anlatılmak istenen mimari bir yapı değil bu yapı içindeki *ihtiyaçlar, giderler*dir.

6. Evin gürültüsü

“Kim bilir, **evin gürültüsü** mü canını canımı sıkıyor nedir?” (35/30.)

Kaynak = Evin gürültüsü → Hedef = Evdeki insanların gürültüsü

Mekân-mekin ilişkisi ile oluşturulmuş yukarıdaki metonimi örneğinde nesne kavramlaştırılarak varlığı anlatma söz konusudur. Esas kaynak kavramın *ev* (mekân) olduğu örnekte *evde yaşayan insanlar*'ın (mekin) kastedilmesiyle yeni bir kavramlaştırma meydana getirilmiştir.

Yukarıdaki örnekte aynı zamanda metoniminin bir alt dalı olan kişileştirme de söz konusudur.

7. Firmannın sırrı

“Bir İsveç grubuna ait olan müessesin Alman memurları, henüz unutulmamış olan silah arkadaşlığının verdiği bir alakayla, beni gayet iyi karşıladılar, fakat ben bu mesleğin, Havran'daki sabunhanemizde göre göre öğrendiğimden daha derin taraflarını, galiba **firmanın sırrı**dır diye, bana göstermekten çekindiler.” (53/11.)

Kaynak = Firmanın sırrı → Hedef = Üretici, patron

Yukarıdaki örnekte *üretici, patron* anlamında kullanılan hedef kavram ile *firmanın sırrı* kaynak kavram arasında Bilgegil'in *Hafz ilgisi* adını verdiği; Johnson ve Lakoff'un *Kullanıcı yerine nesne* ilişkisine dayanan örnekte varlık yerine varlığın sahibi olduğu yer, mekân kullanılarak metonomik kavramlaştırma gerçekleşmiştir.

8. Halit Ziya'nın Nihal'in

"Onda **Halit Ziya'nın Nihal'**inden, Vecihi Bey'in Mehçure'sinden, Şövalye Buridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı." (55/24.)

Kaynak = Halit Ziya'nın Nihal'i → Hedef = Nihal karakteri

Yukarıda adı geçen Nihal karakteri Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* adlı romanında var olan bir karakterdir. Roman adının zikredilmemesiyle oluşturulan bu metaforik kavramlaştırmada roman kişisi yerine roman yazarının yer alması ile oluşturulmuştur.

9. Hastanın kapısı

“**Hastanın kapısı** açıldı ve doktor, arkasından Nurettin Bey'le beraber, çıktı.” (42/3.)

"Yavaşça **hastanın kapısına** sokuldum." (42/17.)

Kaynak = Hastanın kapısı → Hedef = Odanın kapı

Tespit edilen yukarıdaki örneklerde kaynak kavram ile hedef kavram arasındaki ilişkinin *kişi vaziyeti* ve *nesne* şeklinde karşımıza çıktığı görülür. Örneklerde geçen *hastanın kapısı* hastaya ait olan bir kapıyı değil hastanın içinde bulunduğu *odanın kapısı* anlatılmaktadır. Bu açıdan yukarıdaki kaynak kavram *nesne*

için *varlık+hâl* metonomik kuruluşu temeline oturur.

10. Kitap rafı

"Duvarlarda aile ve artist fotoğrafları, kenarda, hanıma ait olduğu anlaşılan bir **kitap rafında**, yirmi beş kuruşluk birkaç romanla moda mecmuaları vardı." (14/27.)

Kaynak = Kitap rafı → *Hedef = Kitaplık rafı*

Nesnenin konumu üzerinden başka bir nesnenin anlatıldığı kavramlaştırma örneğinde kitabın rafta bulunması kitaplık nesnesini ortadan kaldırmış zihin kitaplık yerine kitabı yalnızca raf ile bütünleştirmiştir.

11. Klasik(ler)

"Daha ziyade **klasiklerin** yolunda yürümek istediği anlaşılan ressam kadının, hayret verecek kadar büyük bir ifade kabiliyetine malik olduğu, kendi portrelerini yapan sanatkârların çoğunda görülen "güzelleştirme" veya "çirkinleştirme" temayüllerinin onda bulunmadığı söyleniyor, birçok teknik mütalaalardan sonra nihayet tablolarındaki kadının, duruşu ve yüzünün ifadesi bakımından, tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Andreaas del Sarto'nun Madonna delle Arpie tablosundaki Meryamana tasvirine insan şaşırarak kadar çok benzediği iddia ediliyor ve yarı şaka bir ifade ile bu "Kürk Mantolu Madonn'ya muvaffakiyetler temenni edilerek başka bir ressamdan bahse geçiyordu." (57/12.)

Kaynak = Klasik(ler) → *Hedef = Ressam(lar)*

Örnekte *klasik* kelimesinin gerçek manasından koparak mecazi bir manaya aktarıldığı görülmektedir. Usta, anılmaya değer eserler bırakan *ressam(lar)* için *klasik(ler)* ifadesinin kullanılması hem bir metafor oluşturmuş hem de kaynak kavramın, *ressamlar* hedef kavramını kapsaması dikkate alınarak âliyet ilişkisi ifade eden metonomik bir kavramlaştırma gerçekleştirilmiştir.

12. Sisli kafa

"Bir an kadar gördüğüm yüzü, **sisli kafamda** bir şimşek gibi çakmıştı." (63/29.)

Kaynak = Sisli kafa → *Hedef = Zihin, düşünce*

Parça yerine bütün metonimi ilişkisi çerçevesinde kavramlaştırma yapılan örnekte zihin, düşünce gibi olgular için bu olguların bulunduğu yer zikredilmiştir.

13. Şirket

"Makine vesaire komisyonculuğu yapan, aynı zamanda orman ve kereste işleriyle uğraşan bir **şirkette** müdür muavini olduğunu ve oldukça iyi bir para aldığını biliyordum." (13/ 20.)

"Hâlâ Macar **şirketinden** gelen mektubun tercümesini getirmediniz, diye bağırmişti." (21/22.)

Kaynak = Şirket → Hedef = Şirket çalışan(lar)ı, şirket müdürü

Lakoff ve Johnson'ın Nesne yerine kullanıcı adını verdiği bu metaforik ifadede şirket çalışanları ya da şirket müdürünün yerine görev yaptıkları yer zikredilerek yeniden bir kavramlaştırma gerçekleşmiştir.

14. Usta fırçalar

"Belki gene kafa dengi bir insanla beraber nebatat bahçesinin kızıl yapraklı ağaçlarının veya loş bir sergide, batmakta olan güneşin camlardan vuran ışığı altında, **usta fırçaların** ölmez eserlerini seyrediyordu." (149/16.)

Kaynak = Usta fırça(lar) → Hedef = Ressam(lar)

Bir önceki örnekte olduğu gibi *ressam(lar)* hedef kavramını anlatmak için *usta fırça(lar)* kaynak kavramının kullanılması ile metonimik kavramlaştırma yapılmıştır. Bir şahsa ait aletin şahsı anlatır duruma getirmesi ile oluşturulan bu metonimi örneği varlık için nesne temeline dayanmaktadır.

15. Vecihi Bey'in Mehcure'si

"Onda Halit Ziya'nın Nihal'inden, **Vecihi Bey'in Mehcure'sinden**, Şövalye Buridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı." (55/25.)

Kaynak = Vecihi Bey'in Mehçure'si → Hedef = Mehçure karakteri

8. örnek ile benzerlik gösteren örnekte Vecihi Bey'in Mehçure romanının karakteri olan Mehçure; roman ile değil de onunla ilişkili roman yazarı ile anılarak metonimi aracılığıyla bir kavramlaştırma oluşturmuştur.

16. Yaka kaldırmak

Yakamı kaldırdım. (36/33.)

Kaynak = Yaka kaldırmak → Hedef = Boynu (başı) kaldırmak

Yukarıdaki örnekte yaka kaldırmak kaynak kavramı baş, boyun kaldırmak, doğrulmak hedef kavramını anlatmak için kullanılmıştır. Parça-bütün ilişkisi veçhiyle boynun hemen altında bulunan ve genellikle kıyafet bölümü olan yakanın onunla ilintili boyun yerine kullanıldığı görülür. Bu örnek hem parça-bütün hem de *hareket için organ+fiil* şeklinde metonimik bir ifade oluşturmaktadır.

Kaynak kavramın isim unsuru insanla alakalı olduğu için parça-bütün ilişkisi de mevcuttur.

17. Yol parası

"Almanya'da paranın kıymetini kaybetmesi yüzünden, ecnebilerin gayet ucuz, hatta İstanbul'dakinden daha az bir para ile geçindiklerini bir yerden duymuş, benim oraya giderek sabunculuk bilhassa mis sabunculuğu öğrenmemi söylüyor, **yol parası**yla diğer masraflar için bir miktar para yolladığını bildiriyordu." (50/26,27.)

Kaynak = Yol parası → Hedef = Yolculuk masrafları

Tespit edilen son metonimi örneği parça bütün ilişkisi ile oluşturulmuştur. Yolculuk süresi boyunca yapılacak harcamalar bu yolculuğun yapılacağı yol ile ilişkilendirilmiş, bütünleştirilmiş ve yazar, yolculuk masraflarını *yol parası* şeklinde ifade ederek yeniden bir kavramlaştırma gerçekleştirmiştir.

4.6. Kişileştirme (Personification)

4.6.1. Kişileştirme Nedir?

Bir mecaz türü olan *kişileştirme* kimi görüşe göre metaforun kimi görüşe göre ise metoniminin bir alt dalıdır. Metaforun da olsa metoniminin de olsa temeli bir mecazlı anlatıma dayalı kişileştirme için çeşitli görüşler şu şekildedir.

Tepebaşı, kişileştirmeyi *Alegorinin* bir alt türü olarak kabul eder. Masal ve fabllarda sıkça karşılaşılan bu tür için soyut kavramlar, kolektif bütünlükler, doğa olayları ya da canlı-cansız tüm varlıklara insanlara özgü davranış ve konuşma yetilerinin aktarımı (Tepebaşı, 2016: 90) olarak görür.

Bilgegil kişileştirme için “*Cansız, hassasiyetten mahrum veya mücerret, tamamiyle zihni bir varlığı maddi ve gerçek hüviyete kavuşturarak ona hassasiyet verme ve toplayıcı tabirle onu insana has vasıflarla mümtaz kılma sanatıdır*” (Bilgegil, 2015: 197) der ve kişileştirmenin mürsel mecaz (mecaz-ı mürsel, metonimi) ve istiare olmak üzere iki yolla yapıldığını bildirir (197-199).

Lakoff ve Johnson ise “*En açık ontolojik metaforlar fiziksel nesneyi ayırıcı kişi olarak belirleyen metaforlardır. Bu, çok değişik türde insan dışı entitelerle tecrübeyi, insanî motivasyonlara, niteliklere aktivitelere göre kavramamıza imkân verir*” (Lakoff-Johnson, 2015: 63).

Tanımlara bakıldığında Tepebaşı ve Lakoff-Johnson *kişileştirme*'yi bir metafor türü olarak değerlendirirken Bilgegil metoniminin (kendi ifadesi ile mürsel mecaz) başka bir türü olduğunu bildirir. Ancak benzetme, metafor ve metoniminin mecaz mana taşıdığını aktaran Bilgegil, kişileştirmeyi metoniminin alt dalı kabul ederek kişileştirmede de mecazın bulunduğunu dolaylı olarak kabul eder.

Metafor, metonimi ve buna ek kişileştirme'lerin her biri şeyler üzerindeki tecrübelerimizi bir diğerine aktarma, bir şeyi başka bir şey üzerinden anlatma, tecrübe etme olduğuna göre kişileştirme bu özelliği taşımakla birlikte yalnızca insan dışı varlıkları insanî tecrübelerle, insanî tecrübeler üzerinden anlatma, aktarma şeklinde özel bir tür olarak karşımıza çıkar. Bu tecrübe etme, aktarma ve anlatım temelinde ise metafor ve metonimide olduğu gibi benzetme yatar. Bir dilsel kullanım olan kişileştirmelerin benzetmelerden tek farkı; benzetme edatının bulunmaması ve

benzetilenin canlı bir varlık üzerinden benzeyenin ise cansız bir varlık üzerinden bir araya gelip kavramlaştırılmasıdır.

Kişileştirmeler Lakoff ve Johnson'ın da söylediği gibi *metafor* türüdür. Sözü geçen yazarlar metaforları ontolojik, yönelim ve yapısal olarak ayırır ve *kişileştirme*'ler ontolojik metaforlardır (63).

Örnekler incelendiğinde kişileştirmenin sadece insandan cansıza aktarma şeklinde değil, canlıdan cansıza aktarma olarak kabul edilmesi gerektiği düşünülmüş ve yapılan bu çalışmada da kişileştirmeler bir çeşit kavramlaştırma/imge olarak kabul edilmiş olup kavramlaştırma-kişileştirme çerçevesinde; kişileştirmelerin ne tür ve nasıl kavramlaştırma oluşturduğu ekseninde incelenmiştir. Ayrıca birer metafor olmaları sebebiyle ilgili örnekler yeri geldikçe *kişileştirme-metafor* ekseninde irdelenmiştir.

4.6.2. Kişileştirme Dizini

4.6.2.1. Kişileştirmelerin Alfabetik Dizini

Diğer bölümlerin dizininde olduğu gibi bu bölümün alfabetik dizini de romanda tespit edilen tüm kişileştirme örnekleri alfabetik sıraya göre ilgili cümlesi, sayfa, satır numarası bildirilerek sıralanmıştır. Bir sonraki dizin bölümünde ise tespit edilen tüm kişileştirme örnekleri yine alfabetik sıraya göre nasıl kavramlaştırma oluşturduğuna dair detaylı bir incelemesi yapılmıştır.

A

1. Ağaçlar inliyor

"Yolun iki tarafındaki **ağaçlar** rüzgârdan **inliyor** ve gökyüzünde bulutlar, büyük bir hızla koşup gidiyordu." (37/5.)

2. Arabanın beş on adım gitmesi

"Nitekim **araba** beş **on** **adım** gittikten sonra durdu, kapısı açıldı; mektep

arkadaşlarımdan Hamdi, başını uzatmış, beni çağırıyordu.” (13/6.)

3. Arkadaşlar

"Çam ağaçlarıyla kaplı dağlarında, insan ayağı basmamış zannedilen yerlerde mermer köprülere, işlemeli sütunlara rastladım. Bunlar benim çocukluğumun **arkadaşları**, hayallerimin mevzuuydu.” (100/11.)

4. Arkadaş olmuş bir defter

“Size uzun bir zaman **arkadaş olmuş bir defteri** manasız yere yakmak doğru mu?” (44/6.)

B

1. Bulut(lar)ın koşup gitmesi

“Yolun iki tarafındaki ağaçlar rüzgârdan inliyor ve gökyüzünde **bulutlar**, büyük bir hızla **koşup gidiyordu**.” (37/5,6.)

C

İncelenen romanda “C” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Ç

İncelenen romanda “Ç” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

D

İncelenen romanda “D” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

E

İncelenen romanda “E” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

F

İncelenen romanda “F” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

G

İncelenen romanda “G” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Ğ

İncelenen romanda “Ğ” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

H

İncelenen romanda “H” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

I

İncelenen romanda “I” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

İ

İncelenen romanda “İ” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

J

İncelenen romanda “J” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

K

1. Koşup giderken birçok şekillere giren bulutlar

"Fakat işte ben, şapkamı uçurmak isteyen rüzgârdan, uğuldayan ağaçlardan ve **koşup giderken birçok şekillere giren bulutlardan** başka bir şey görmüyordum." (37/23.)

L

İncelenen romanda “L” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

M

İncelenen romanda “M” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

N

İncelenen romanda “M” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

N

İncelenen romanda “N” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

O

İncelenen romanda “O” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Ö

1. Ölmez eser

“Belki gene kafa dengi bir insanla beraber nebatat bahçesinin kızıl yapraklı ağaçlarının veya loş bir sergide, batmakta olan güneşin camlardan vuran ışığı altında, usta fırçaların **ölmez eserlerini** seyrediyordu.” (149/16.)

P

İncelenen romanda “P” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

R

1. Ruhun bir ağaç kurdu gibi kemirmesi

“**Ruhum, bir ağaç kurdu gibi beni kemirmekten** başka ne yapıyordu?” (124/13,14.)

S

İncelenen romanda “S” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Ş

İncelenen romanda “Ş” harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

T

1. Tebessüm etmek isteyen bakışlar

"Ne zaman kendimle baş başa kalsam, Raif Efendi'nin saf yüzü, biraz dünyadan uzak, buna rağmen bir insana tesadüf ettikleri zaman **tebessüm etmek isteyen bakışları** gözlerimin önünde canlanıyor." (11/5,6.)

U

İncelenen romanda "U" harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Ü

İncelenen romanda "Ü" harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

V

İncelenen romanda "V" harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Y

İncelenen romanda "Y" harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

Z

İncelenen romanda "Z" harfi ile başlayan kişileştirme örneği tespit edilmemiştir.

4.6.2.2. Kişileştirme Örneklerinin İncelemesi

1. Ağaçlar inliyor

"Yolun iki tarafındaki **ağaçlar** rüzgârdan **inliyor** ve gökyüzünde bulutlar, büyük bir hızla koşup gidiyordu." (37/5.)

Rüzgâr dolayısıyla ağaç yapraklarının hareket etmesi ve rüzgârın etkisiyle ağaç dallarının, yapraklarının ses çıkartması insanın gür ve yanık ses çıkartmasına benzetilerek kavramlaştırma oluşturulmuştur. Ancak ağacın cansız varlık olması ve bu tür kullanımlar için özel bir adlandırma olması sebebiyle yukarıdaki örnek kişileştirme olup asıl olarak kavramlaştırma da benzetme üzerinden gerçekleşmiştir.

2. Arabanın beş on adım gitmesi

"Nitekim **araba** beş **on adım** gittikten sonra durdu, kapısı açıldı; mektep arkadaşlarımdan Hamdi, başını uzatmış, beni çağırıyordu." (13/6.)

Yukarıdaki örneği "Araba bir insandır" dilsel metaforu ile ifade edebiliriz. İnsanın ayak organı ile mesafe kat etmesini anlatan *adım* kelimesinin anlamsal ve yaşam tecrübelerinden yola çıkılarak arabanın ilerlemesine yardımcı olan tekerleklere insanî bir özellik atfedilerek kişileştirme, kişileştirme yoluyla da bir kavramlaştırma gerçeklemiştir.

3. Arkadaş olmuş bir defter

"Size uzun bir zaman **arkadaş olmuş bir defteri** manasız yere yakmak doğru mu?" (44/6.)

Tespit edilen yukarıdaki örnekte; kişiler, insanlar arasındaki ileri sevgi bağı temsil eden *arkadaş* kelimesi insan-insan ilişkisi yerine insan-nesne ilişkisini anlatmaktadır. Kişinin yazarak rahatlıkla içini dökebildiği, tüm duygu ve anılarını paylaşabildiği *defter* bu özelliklerden dolayı *arkadaş* olarak görülmüş ve insanlaştırılmış, kişileştirilmiştir.

4. Arkadaşlar

"Çam ağaçlarıyla kaplı dağlarında, insan ayağı basmamış zannedilen yerlerde

mermer köprülere, işlemeli sütunlara rastladım. Bunlar benim çocukluğumun **arkadaşları**, hayallerimin mevzuuydu.” (100/11.)

Tespit edilen örnekte cümle incelendiği zaman “çam ağaçlarıyla kaplı dağlar, mermer köprüler, işlemeli sütunlar” romanın başkişisi olan Raif Efendi’nin gençliğinde zamanını sürekli geçirdiği yerler olması sebebiyle bu yerler ile olan münasebeti *arkadaş* a benzetilmiştir. Arkadaş ile sürekli vakit geçirilmesi bu örneğin oluşturulmasındaki ana zemindir. Ancak zamanını geçirdiği yerler cansız varlıklar olması sebebiyle ve bu dil kullanımının özel bir adlandırmaya sahip olması örneği kişileştirme olarak değerlendirmemizi sağlar. Bundan dolayı yukarıdaki örnekte kavramlaştırma kişileştirme üzerinden gerçekleştirilmiştir.

5. Bulut(lar)ın koşup gitmesi

“Yolun iki tarafındaki ağaçlar rüzgârdan inliyor ve gökyüzünde **bulutlar**, büyük bir hızla **koşup gidiyordu**.” (37/5,6.)

İncelemenin ilk örneği ile oldukça yakınlık gösteren yukarıdaki örnekte doğa yasaları gereği bulutların zaman zaman belli olmayacak kadar yavaş ancak bazı zamanlar hızlı hareket etmesi insanın ayakları vasıtasıyla koşma eylemine atfedilmiştir.

Ontolojik metafor olarak değerlendirilebilecek yukarıdaki kişileştirme örneğini aynı zamanda “Bulut(lar) bir kişidir” şeklinde birincil metafor türünden de ifade edebiliriz. Böylelikle de bulutların kişileştirme-metafor ekseninde yeniden kavramlaştırma oluşturduğu söylenebilir.

6. Koşup giderken birçok şekillere giren bulutlar

"Fakat işte ben, şapkamı uçurmak isteyen rüzgârdan, uğuldayan ağaçlardan ve **koşup giderken birçok şekillere giren bulutlardan** başka bir şey görmüyordum." (37/23.)

Yukarıdaki örnekle (5.) oldukça yakınlık bulunan “Bulut(lar) bir kişidir” birincil metafor olarak da ifade edebileceğimiz örnek benzetme > metafor > kişileştirme sıralamasıyla yeniden kavramlaştırılmıştır.

7. Ölmez eser

“Belki gene kafa dengi bir insanla beraber nebatat bahçesinin kızıl yapraklı ağaçlarının veya loş bir sergide, batmakta olan güneşin camlardan vuran ışığı altında, usta fırçaların **ölmez eserlerini** seyrediyordu.” (149/16.)

Kalıcılığı, daimiliği, klasikliği anlatmak için yalnızca canlı varlıklara özgü olan *öl-* eyleminin olumsuz çekimiyle oluşturulan ve “*Eserler canlı varlıklardır*” dilsel metaforu ile ifade edilebilen örnekte; canlı varlıkların yaşam döngülerini tamamlaması tecrübesi ve bu tecrübenin dilsel karşılığı ifadesinden yararlanılarak bir kişileştirme/yeniden kavramlaştırma meydana getirilmiştir.

8. Tebessüm etmek isteyen bakışlar

"Ne zaman kendimle baş başa kalsam, Raif Efendi'nin saf yüzü, biraz dünyadan uzak, buna rağmen bir insana tesadüf ettikleri zaman tebessüm etmek isteyen bakışları gözlerimin önünde canlanıyor." (11/5,6.)

İnsan tebessümünün insanın kendisi yerine konularak bir kişileştirme yoluyla tebessüm yeniden kavramlaştırılmıştır.

9. Ruhun bir ağaç kurdu gibi kemirmesi

“**Ruhum, bir ağaç kurdu gibi beni kemirmekten başka ne yapıyordu?**” (124/13,14.)

Kişileştirme dar manada insan dışı varlıklara insanî özelliklerin atfedilmesidir. Ancak geniş mana ve kullanımda kişileştirmeler; insan dışı, cansız, soyut varlık ya da kavramları canlı birer varlık olarak anlatma, aktarmadır. Bu açıklamaya istinaden yukarıdaki örnek de bir kişileştirme örneğidir.

Soyut bir kavram olan ruh; varlığı ispatlanmış, canlı bir tür olan ağaç kurdu üzerinden, insana yaşattığı huzursuzluk, üzüntü, sıkıntı gibi duygularla kişiyi yavaş yavaş tüketmesi ile ağaç kurdunun birtakım özellikleri (ağaç ve ağaçtan yapılmış her türlü maddeyi yavaş yavaş yemesi ve zarar vermesi, çürütmesi gibi) örtüştürülerek canlıdan cansıza bir aktarım, kişileştirme/kavramlaştırma gerçekleşmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GRAFİKLER ve BULGULAR

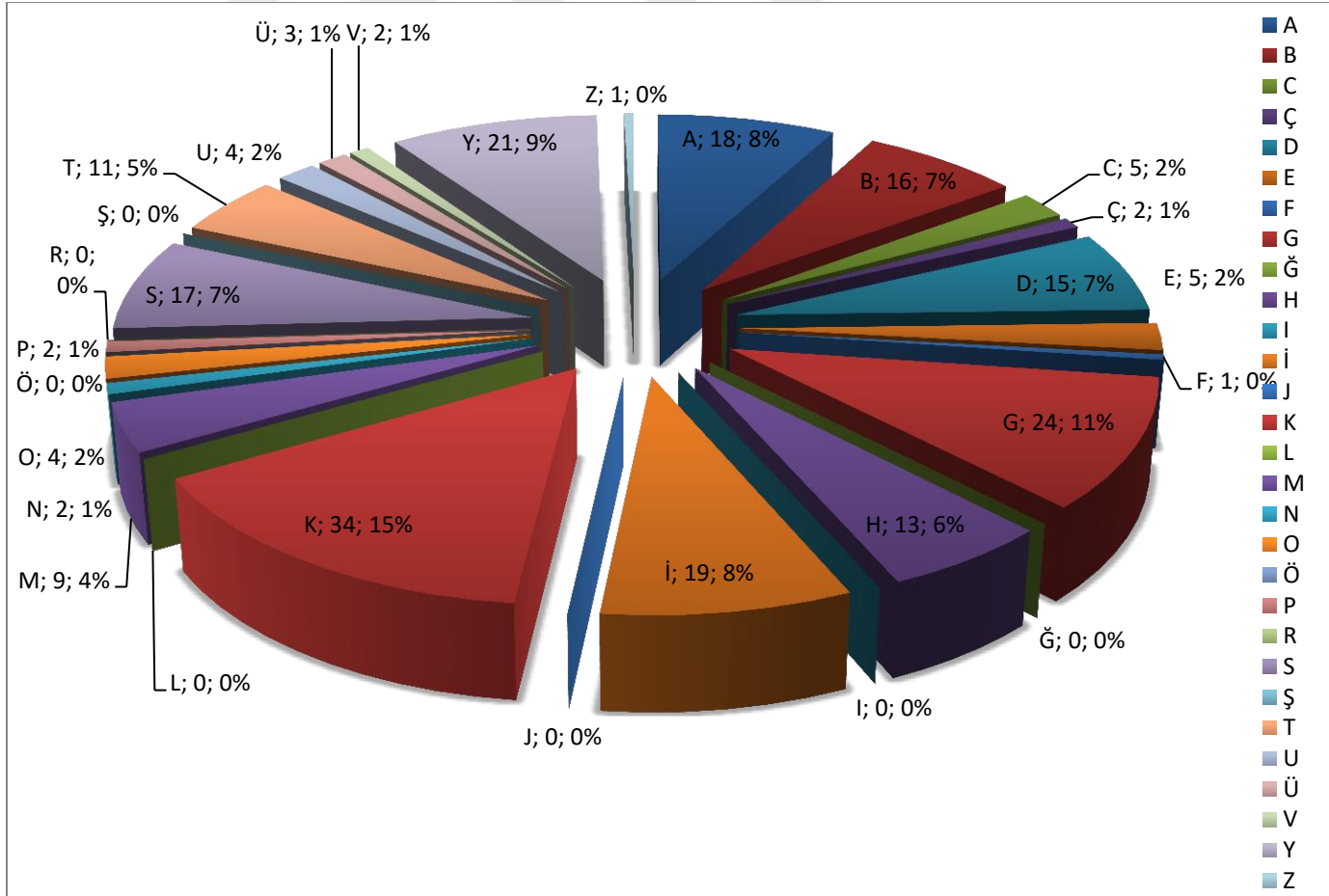
5.1.Deyimlere Ait Grafikler ve Bulgular

1. Tablo Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı

Aşağıdaki tablo metin içinde tespit edilen tüm deyimlerin alfabetik olarak sayılarını ve tüm metin içinde alfabetik olarak deyimlerin oluşum yüzdeliğini göstermektedir.

A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
18	16	5	2	15	5	1	24	0	13	0	19	0	34	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
9	2	4	0	2	0	17	0	11	4	3	2	21	1	228

Tekrar eden deyimler haricinde Kürk mantolu Madonna romanında; sözlüklerde yer alan, değiştirilmiş, genişletilmiş ve özgün olmak üzere toplam 228

deyim tespit edilmiştir. Bu 228 deyim içerisinde sırasıyla en çok “K” harfi ile başlayan 34; ikinci olarak “G” harfi ile başlayan 24; ve üçüncü olarak da “Y” ile başlayan 21 adet farklı deyim bulunmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere romanda bir olay, durum ya da kavramı en kısa ve etkili olarak anlatan deyimler sıklıkla “K”, “G” ve “Y” harfi ile başlamaktadır.

2. Tablo Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini

Aşağıdaki tablo tespit edilen deyimlerin cümle içinde ne bağlamda kullanıldığı, neyi yeniden kavramlaştırmak için deyimlerden faydalandığı ve cümle bağlamında taşıdığı anlamda toplam kaç adet deyim kullanıldığını göstermektedir.³⁴

DEYİMİN CÜMLE BAĞLAMı	DEYİM SAYISI
Açıklama	3
Aldatma - Kandırma	1
Amaçsızlık	2
Anlama - Tanıma	1
Ant	1
Aşağılama	4
Aşırılık - Yoğunluk	7
Ayrıntı	2
Bağlılık	3
Bayılma - Baygınlık	2
Beğenmeme - Hoşnutsuzluk	2
Belirme	2
Belirsizlik	1
Benimseme	1
Birdenbirelik	4
Bitmemişlik	1
Bozulmama	1
Bürudet (Soğukluk)	1
Cesaret	1
Çalışmama	1
Çaresizlik - Acizlik	3
Daimilik -Devamlılık	8
Dayanıklılık	1
Değişim	1
Destekleme	1

³⁴ Deyim sayılarına tekrar eden deyimler dâhil değildir.

Dikkatlilik	2
Dinleme	1
Direnme	1
Duygulanma	1
Düşünme	4
Düzeltilme	2
Ekonomik düzey	2
Emanet etme	1
Endişe	1
Engel olma	1
Etkilenme	3
Ezberleme	1
Eziyet - Acımasızlık	2
Fedailik	1
Gayret, Çaba	2
Geçim	2
Gereksizlik	1
Gizlilik	2
Güven	1
Hâkimiyet - Egemenlik	3
Hayal Kırıklığı	2
Hedef	1
Heyecan-Heyecanlanma	3
Hile, Düzenbazlık	1
Hoşgörü	1
Huzursuzluk	1
Hükmedilme	1
İlgi çekicilik	1
İlgisizlik	3
İmrenme	1
İnceleme	5
İrkilme	1
İstek - Heves	1
İş - Olay	1
İtaat - İtaatsizlik	2
İyilik	1
İyimserlik	1
Kılavuz edinme	1
Kızgınlık - Öfke - Hiddet	2
Kibarlık	1
Kontrol etme	1
Konuşma-Konuşamama	7
Korku - Korkma	2
Kötü durum	1
Kurtulma	2

Kuşatma	1
Küçümseme	1
Küslük-Kırgınlık	4
Makyaj	1
Mecburiyet	2
Memnuniyetsizlik	1
Meslek - Sanat	2
Namussuluk	4
Naz - Cilve	1
Olumlama	1
Ödeme	1
Ölçü - Nicelik	1
Ölüm	2
Önlem	1
Özlem - Hasret	2
Rahatlama	3
Sabitlik - Durağanlık	2
Sahtelik	1
Samimiyet	2
Sessizlik	1
Sevgi-Aşk	4
Sevinç - Mutluluk	1
Sıkıntı	7
Sinirlenme	1
Soluma	1
Sorumluluk	1
Sorumsuzluk	1
Şanssızlık	1
Şaşırma	2
Tasarlama	1
Telaşlanma	1
Terk etme	3
Tıkanma-Nefes Alamama	1
Ulaşma	1
Umut	3
Utanma - Ar	4
Uyku	2
Uysallık	1
Uzaklaştırma	1
Üretme - Üretim	1
Ürperme	1
Üstünlük	1
Üzüntü	9
Vazgeçme	1
Yalnızlık	8

Yok etme	2
Yok olma	4
Yol - Yolculuk	1
Yol gösterme - Danışma	1
Yönelme	1
Zıtlasma - Ters düşme	1

Tablo incelendiğinde Kürk Mantolu Madonna romanında deyimlerin tekrarı göz önüne alınmaksızın bağlam içinde deyimler en fazla “Üzüntü”, “Aşırılık-Yoğunluk”, “Daimilik-Devamlılık” ve “Sıkıntı” anlatan deyim kullanılmıştır.

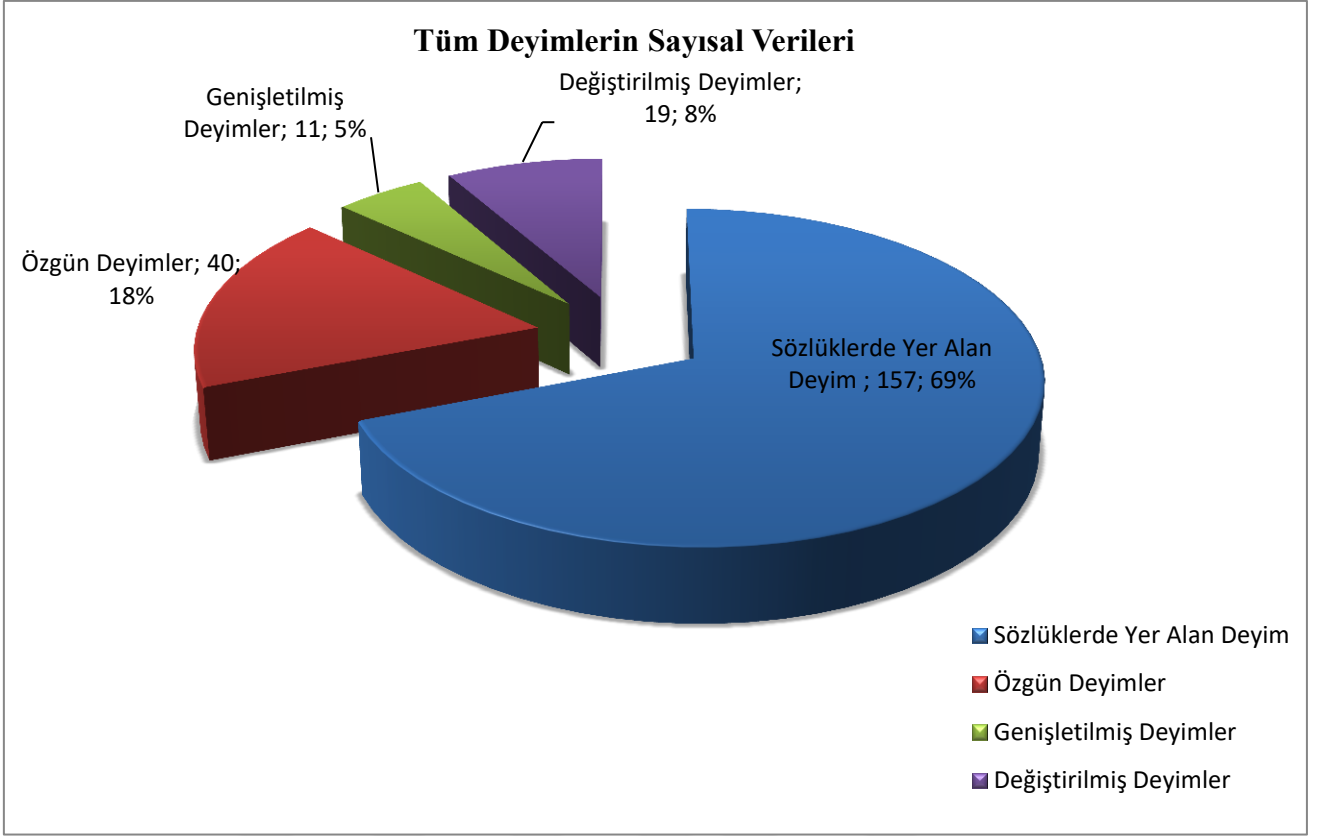
Cümle içinde “Üzüntü” anlatan deyim sayısı 9’dur. Bu deyimler; “**canı sıkılmak**”, “**içi çekilmek**”, “**içinde boğmak**” “**içine fenalık gelmek**”, “**içi sıkılmak**”, “**göğsü daralır gibi olmak**”, “**sıkıntıya düşmek**”, “**gözlerinden bulut geçmek**”, “**diri diri mezara kapanmak**” tır.

Daimilik-Devamlılık anlatan deyim sayısı ise 8 olarak tespit edilmiştir. Bu deyimleri alfabetik olarak zikretmek gerekirse; “**akıp gitmek**”, “**makine gibi**”, “**mıhlanmış gibi durmak**”, “**mıhlanıp kalmak**”, “**takılıp kalmak**”, “**taş kesilmiş gibi kalmak**”, “**uyuşuk günlerin zincirine yapışıp kalmak**” ve **yolunda yürümek**’tir.

“Aşırılık-Yoğunluk” ve “Sıkıntı” anlatan deyimlerin sayısı ise 7’dir. Geçtiği cümlede “Aşırılık-Yoğunluk” anlatan deyimler alfabetik olarak şunlardır: “**deli gibi**”, “**deli olmak**”, “**göz aç(a)mamak**”, “**gürültüye boğmak**”, “**kafası dolmak**”, “**kireç gibi bir hal almak**”, “**sel gibi akmak**”tır. “Sıkıntı” anlatan deyimler ise; “**canı sıkılmak**”, “**içi çekilmek**”, “**içinde boğmak**”, “**içine fenalık gelmek**”, “**içi sıkılmak**”, “**göğsü daralır gibi olmak**”, “**sıkıntıya düşmek**”tir.

3. Tablo Tüm Deyimlerin Sayısal Verileri

Toplam Deyim	Sözlüklerde Yer Alan Deyim	Özgün Deyim	Genişletilmiş Deyim	Değiştirilmiş Deyim	Dile Katkı
228	157	40	11	19	70

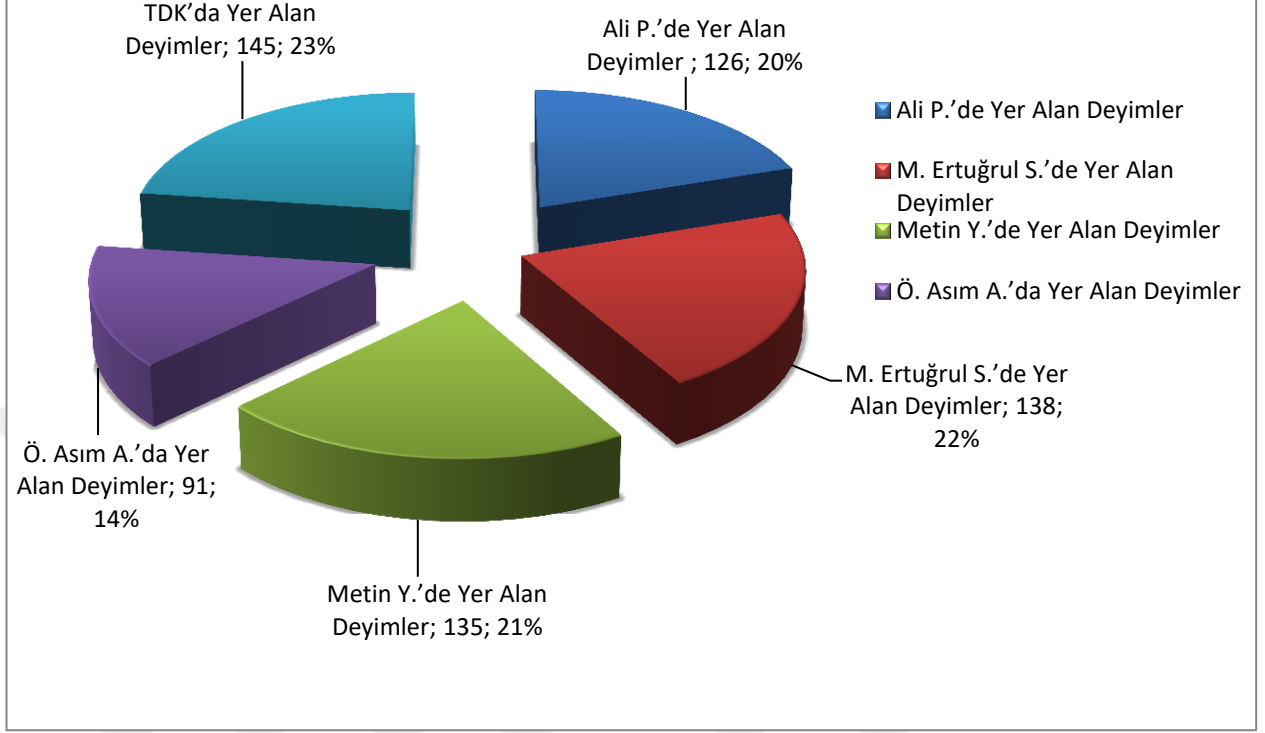

3. Grafik ve tablodan da anlaşılacağı üzere romanda tespit edilen deyimlerin %69'unu sözlüklerde yer alan deyimler oluşturmaktadır. Ancak yazarın Türkçeye kazandırdığı deyimlerin (değiştirilmiş, genişletilmiş ve özgün deyimler) toplam adedi 70'tir. Toplam deyimlerin 157'si sözlüklerde yer alan yani dile yerleşmiş, benimsenmiş deyimleri oluştururken 70 adet de roman vesilesiyle dilimize katılmış deyim bulunmaktadır. Bu da dilin yeni deyim üretmede canlı bir varlık olduğunu ve yeniden kavramlaştırma oluşturmada deyimlere sıkça başvurulduğunu göstermektedir.

4. Tablo Sözlüklerde Yer Alan Deyimlerin Kaynak Sözlüklere Göre Dağılımı

Sözlüklerde Yer Alan Toplam Deyimler	Ali P.'de Yer Alan Deyimler	M. Ertuğrul S.'de Yer Alan Deyimler	Metin Y.'de Yer Alan Deyimler	Ö. Asım A.'da Yer Alan Deyimler	TDK'da Yer Alan Deyimler
157	126	138	135	91	145

Sözlüklerde Yer Alan Deyimlerin Kaynak Sözlüklere Göre Dağılımı

Sözlüklerde bulunan deyimlerin, çalışmada kaynak olarak kullanılan deyimler sözlüklerinin içerisinde yer alıp almadığı tablo ve grafikte gösterilmiştir. Buna göre özgün, değiştirilmiş, genişletilmiş deyimler dışında bizzat sözlüklerde ve dilde orijinal hâli ile mevcut olan deyimler en çok TDK'da yer almaktadır.

Grafik ve tabloya göre kaynak olarak kullanılan sözlüklerden muhtevası en geniş olan sözlük romanda tespit edilen deyimlerden 145'ini kapsayan TDK'nin çevrimiçi "Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü" olurken en cılızı ise 228 deyimden 91 tanesini bünyesinde barındıran Ö. Asım Aksoy'un "Deyimler Sözlüğü"dür.

TDK'nin en çok madde başı içermesi ve diğer yazarlar tarafından hazırlanan sözlüklerinin TDK yanında cılız kalmasının sebepleri;

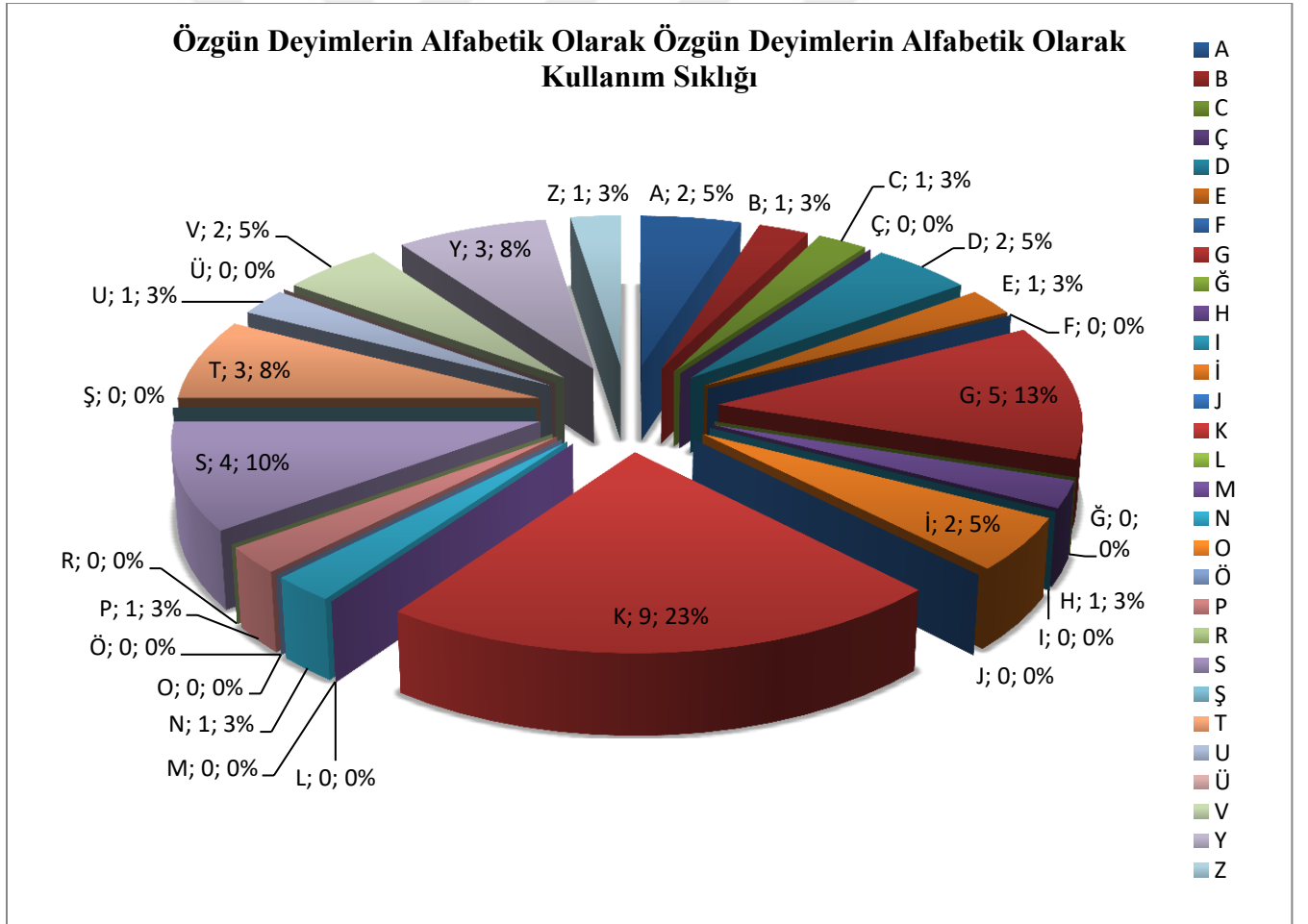
- TDK gerek çevrimiçi gerekse matbu kaynağını sürekli olarak güncel tutması.
- TDK dışında diğer kaynaklar bireysel olarak hazırlanırken TDK'den çıkan sözlüğün tek bir kişi tarafından hazırlanmaması. Dolayısı ile TDK'den çıkan sözlükte hata ve eksiklik payının az olması.
- TDK'nin gelişen ve değişen dil gelişimlerini takip etmesi ve bunu sözlüklere de yansıtması

d) Metin Yurtbaşı dışında Ali Püsküllüoğlu, M. Ertuğrul Saraçbaşı, Ömer Asım Aksoy'un hayatta olmamaları ve dolayısı ile eserlerinin gözden geçirilmiş baskılarının yayımlanamaması olarak sıralanabilir.

5. Tablo Özgün Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı³⁵

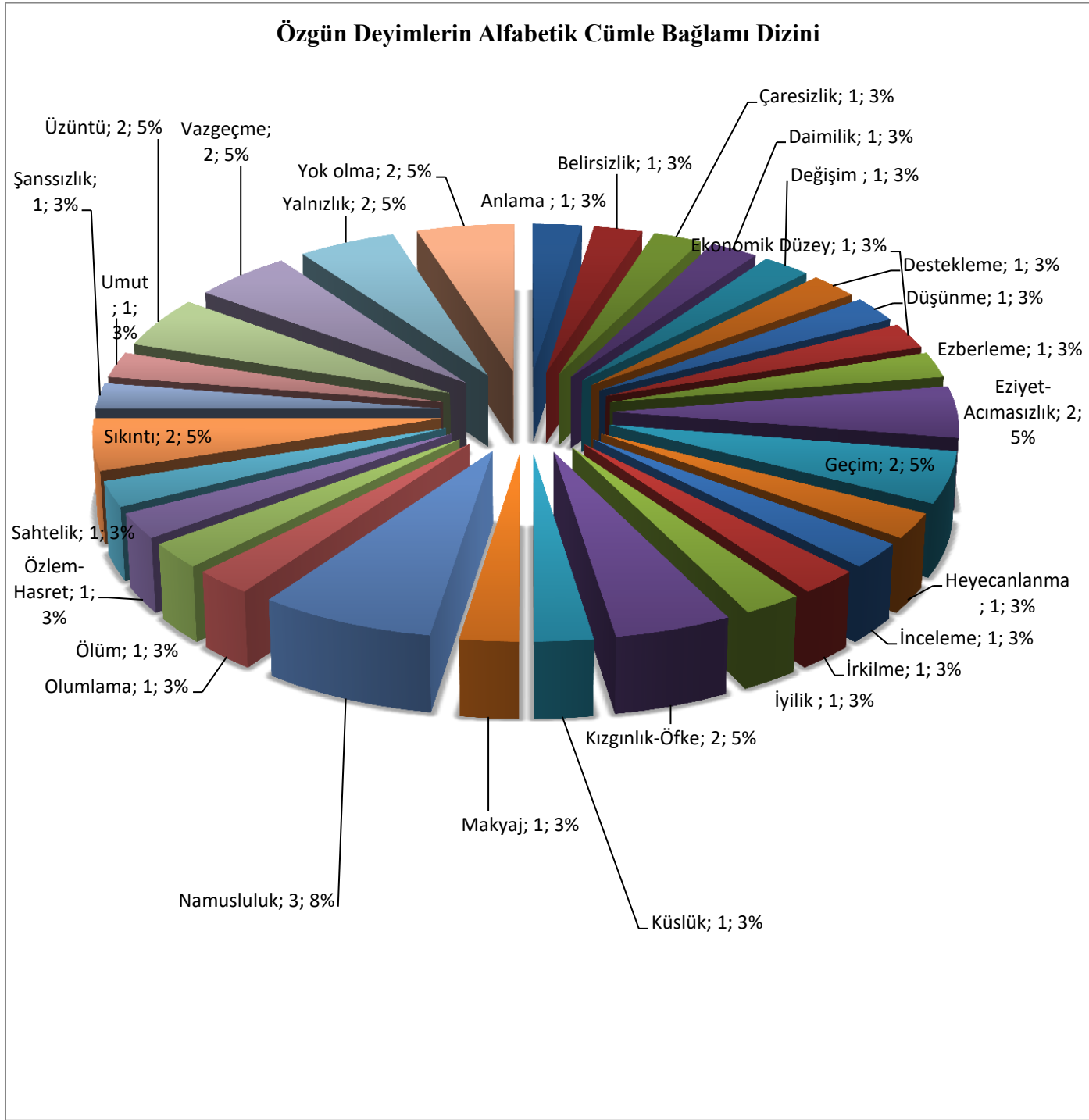
A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
2	1	1	0	2	1	0	5	0	1	0	2	0	9	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
0	1	0	0	1	0	4	0	3	1	0	2	3	1	40

³⁵ Tüm özgün deyimleri detaylı görmek için bkz: Bölüm 3 "Özgün Deyimler Alfabetik Dizin"

6. Tablo Özgün Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini

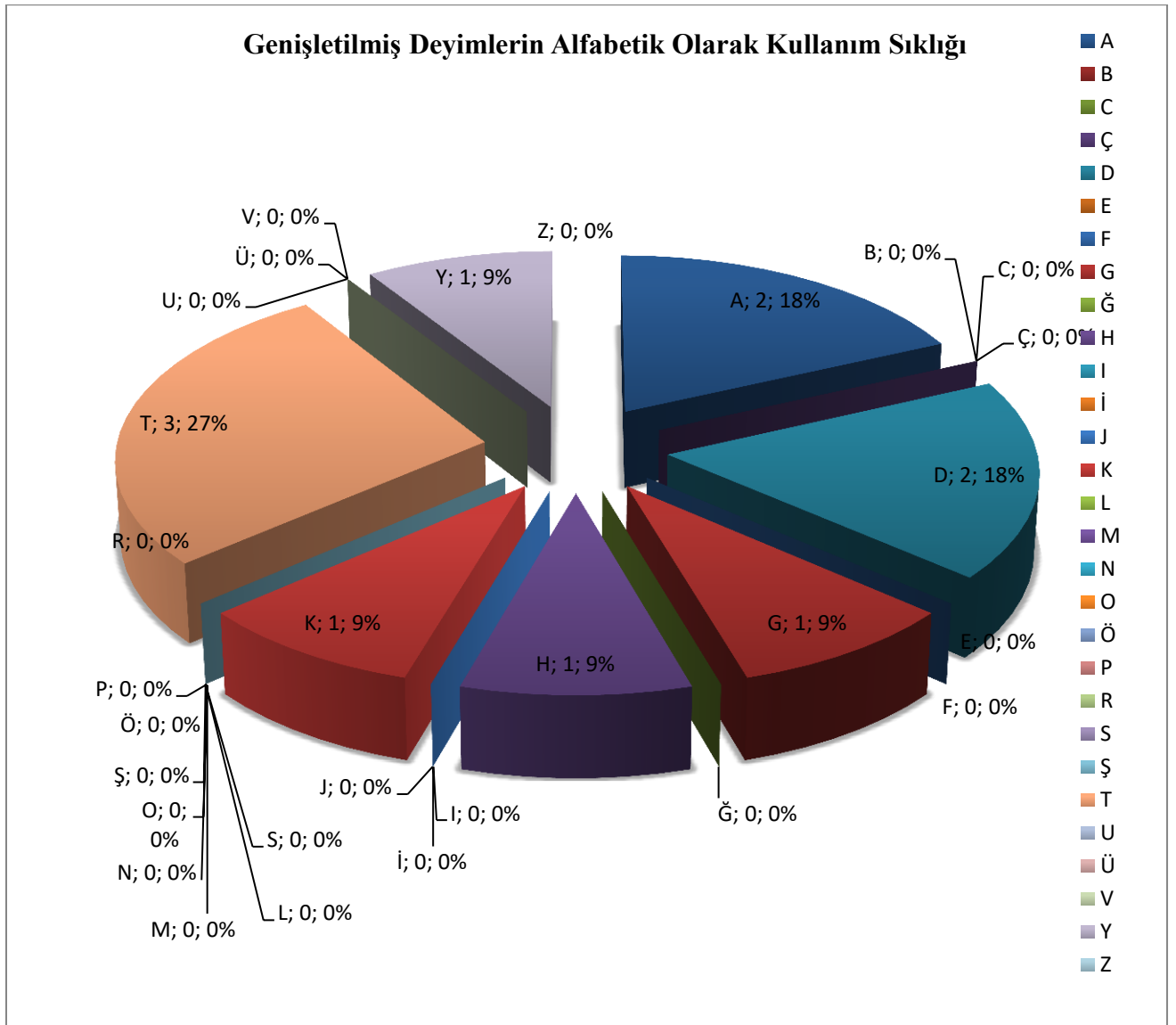
Yazar, Kürk Mantolu Madonna adlı romanında toplam 40 adet deyim özgün olarak dile kazandırmıştır. Yazar, cümle bağlamında en fazla “Namusluluk” kavramlarını yeniden kavramlaştırmak üzere deyim türetmiş olup bu deyimler “Nefsini pazara çıkarmak, Vücudunu pazara çıkartmak, Vücudunu satmak”

tır.³⁶

7. Tablo Genişletilmiş Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı

A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
2	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0

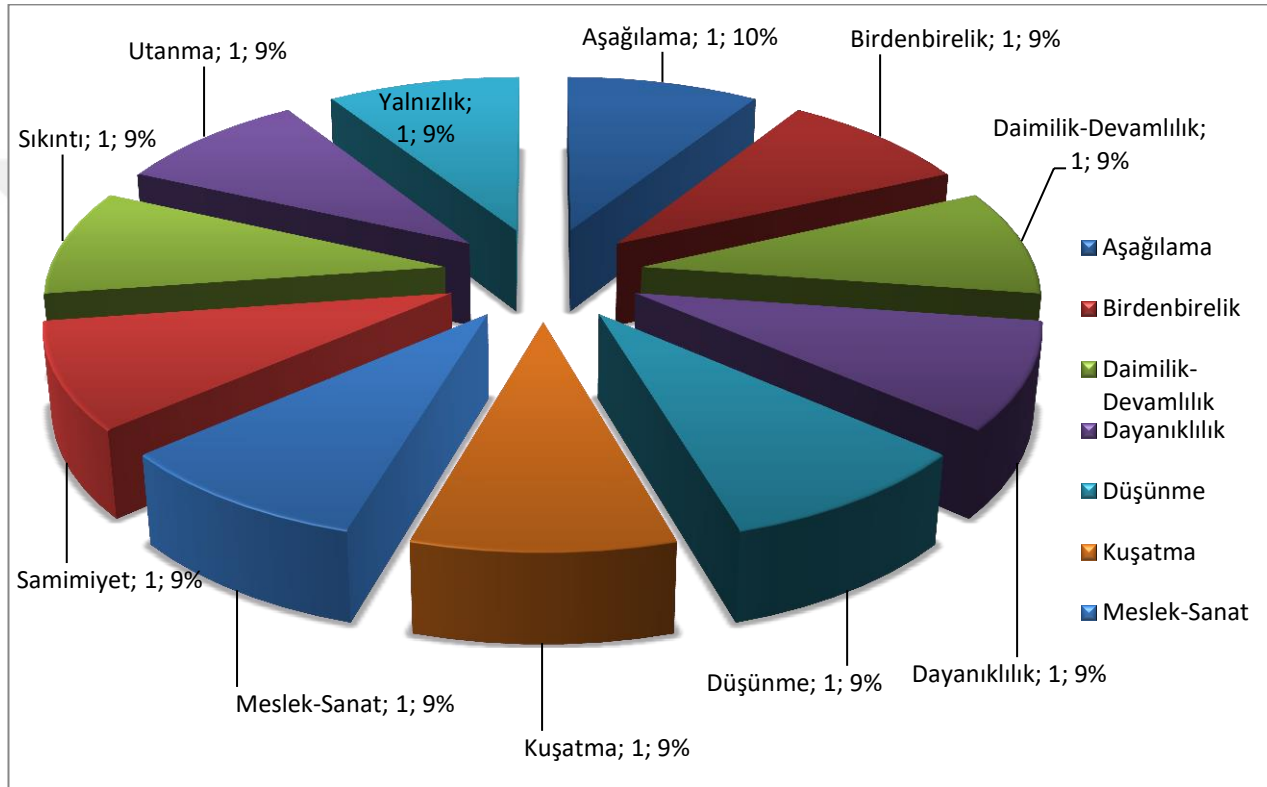
M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	11

³⁶ Diğer özgün deyimler ve cümle bağlamındaki anlamları için bkz: Bölüm 3 “Özgün Deyimler Alfabetik Dizin” ve “Cümle Bağlamlarına Göre Özgün Deyimlerin Anlam Dizini”

Romanda yazarın, en fazla “T” harfi ile başlayan deyimleri genişlettiği tespit edilmiştir. Bu genişletilmiş deyimler “**Taş gibi durmak / Taş gibi**”, “**Taş kesilmiş gibi kalmak / Taş kesilmek**” ve “**Ticaret hayatına atılmak / Hayata atılmak**”tır ve her bir deyim incelenen metinde bir cümlede yeniden kavramlaştırılmış şekilde geçmektedir.

8. Tablo Genişletilmiş Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini

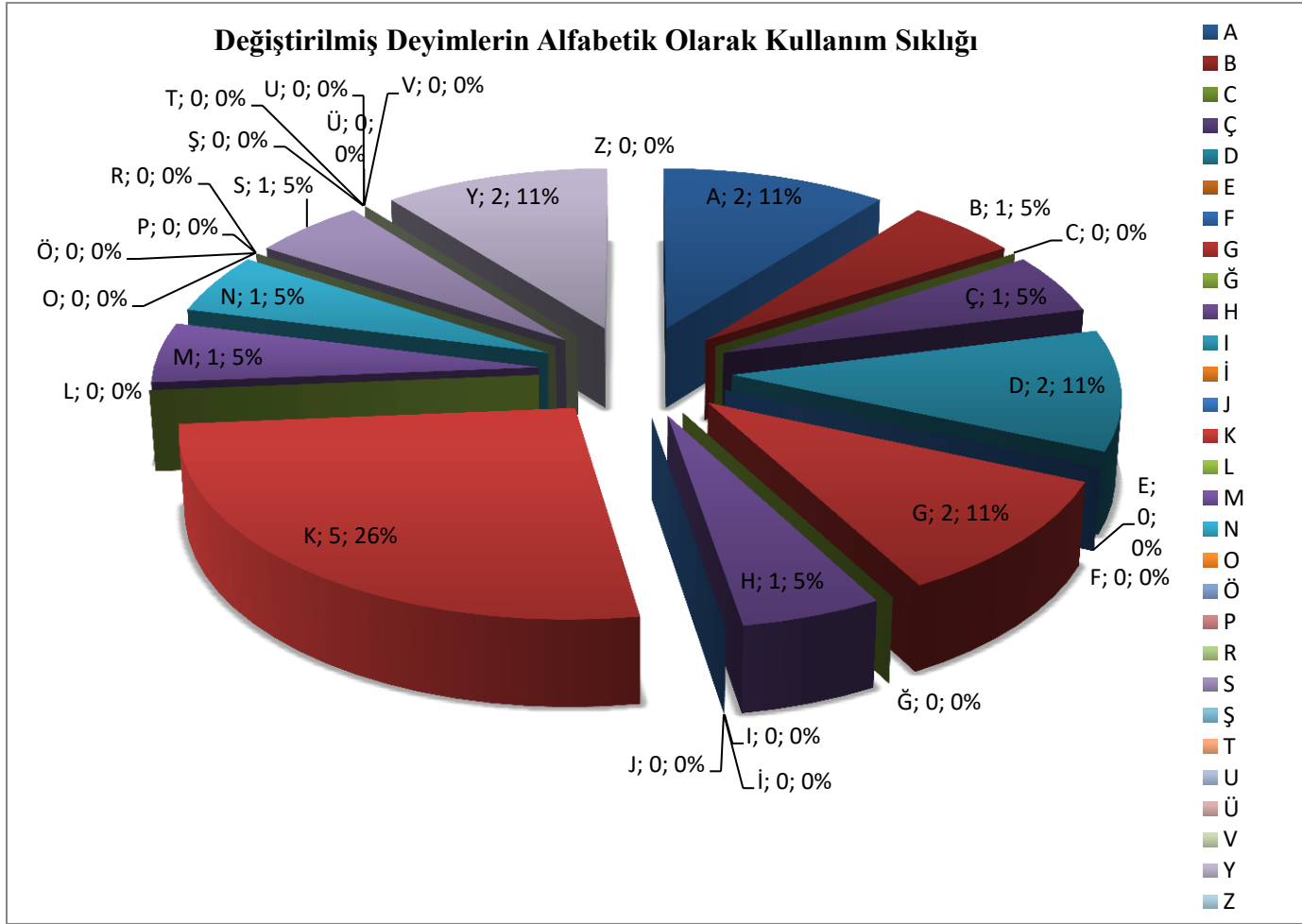

Yazar, Kürk Mantolu Madonna adlı romanında toplam 12 adet deyim genişleterek dile kazandırmıştır. Dile kazandırılan bu deyimler metin içerisinde birer kez tespit edilmiş ve her bir deyim cümle bağlamı içinde farklı anlamdadır.

9. Tablo Değiştirilmiş Deyimlerin Alfabetik Olarak Kullanım Sıklığı

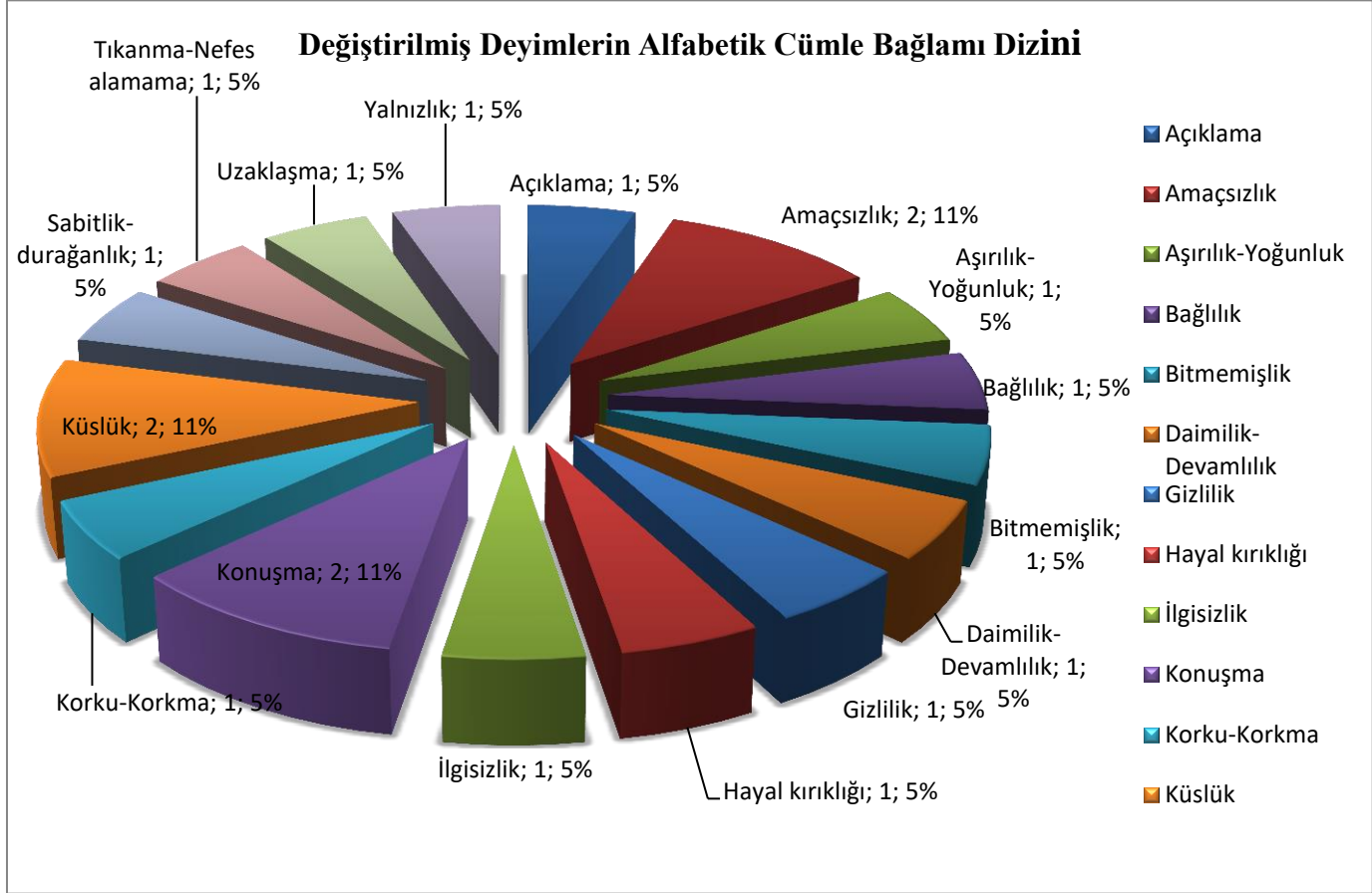
A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
2	1	0	1	2	0	0	2	0	1	0	0	0	5	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	19

Romanda yazar, en fazla “K” harfi ile başlayan deyimleri değiştirdiği tespit edilmiştir. Bu deyimler alfabetik olarak şöyledir: “**Kaçacak yer aramak / Kaçacak delik aramak**”, “**Kafadan kovmak / Kafadan çıkarmak, atmak**”, “**Kendini boşaltmak / İçini boşaltmak**”, “**Kireç gibi bir hâl almak / Kireç gibi olmak**” ve “**Kuvvetli bağlarla sarılmak. / Dört elle sarılmak**”tır.

10. Tablo Değiştirilmiş Deyimlerin Alfabetik Cümle Bağlamı Dizini

Yazar, Kürk Mantolu Madonna adlı romanında toplam 19 adet deyim değiştirilerek dile kazandırmıştır. En çok cümle bağlamında “Konuşma”, “Küslük” ve “Amaçsızlık” anlamı ifade eden deyim genişletilmiş olup *amaçsızlık*’ı yeniden anlatmak için kullanılan deyimler “**nebat gibi yaşamak, yuvarlanıp sürüklenmek**”; *konuşma* kavramını yeniden anlatmak için oluşturulan bu deyimler “**çene kilitlemek, kendini boşaltmak**”; cümle bağlamında küslük kavramını yeniden anlatmak için oluşturulan deyim ise “**aradaki buzları kırmak**”tır.

5.2. İmgelere Ait Grafikler ve Bulgular

5.2.1. Benzetmelere Ait Grafik ve Bulgular

11. Tablo Benzetmelerle Oluşturulan Kavramlaştırmalar

Aşağıdaki tablo metin içinde tespit edilen benzetmelerin alfabetik olarak sayıları ve tüm metin içindeki yüzdeliğini göstermektedir.

A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
4	4	0	2	3	1	1	1	0	8	0	4	0	17	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
3	0	2	0	1	2	4	0	2	1	1	1	6	0	69

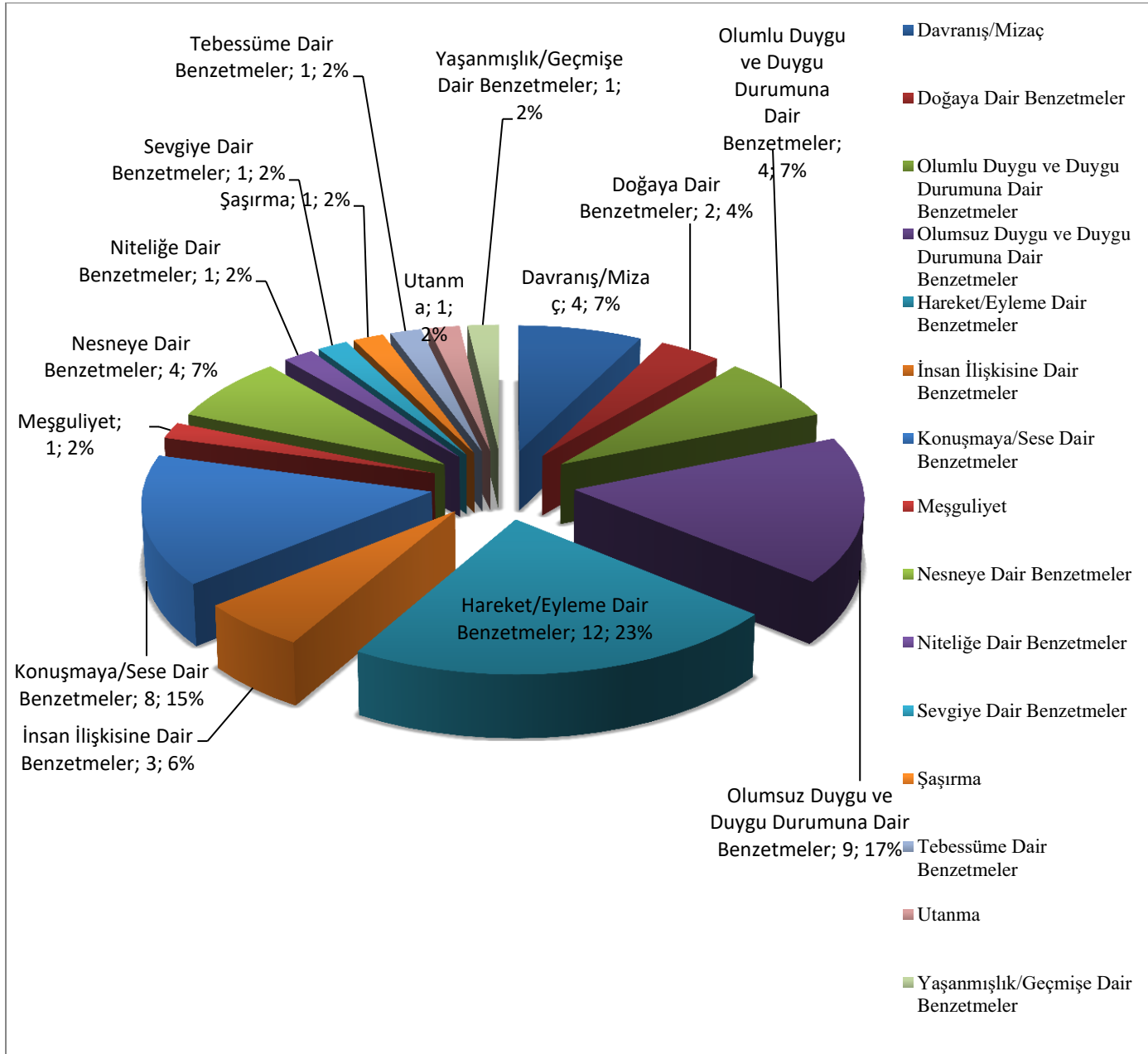
Kürk Mantolu Madonna romanında toplam 69 benzetme tespit edilmiştir. Bu 69 benzetme içerisinde sırasıyla en çok “K” harfi ile başlayan 17; ikinci olarak “H” harfi ile başlayan 8; ve üçüncü olarak da “Y” ile başlayan 6 adet benzetme bulunmaktadır.

12. Tablo Benzetmelerim Cümle Bağlamında Konu Dizini

Aşağıdaki tablo benzetmelerin hangi cümle bağlamında, cümle bağlamında hangi konuyu anlattığı ve bu bağlamda toplam kaç adet benzetme kullanıldığını göstermektedir.

BENZETMELERİN CÜMLE BAĞLAMI	BENZETME SAYISI
Davranış/Mizaç	4
Doğaya Dair Benzetmeler	2
Olumlu Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler	3
Olumsuz Duygu ve Duygu Durumuna Dair Benzetmeler	6
Hareket/Eyleme Dair Benzetmeler	11
İnsan İlişkisine Dair Benzetmeler	2
Konuşmaya/Sese Dair Benzetmeler	7

Nesneye Dair Benzetmeler	2
Niteliğe Dair Benzetmeler	1
Sevgiye Dair Benzetmeler	1
Tebessüme Dair Benzetmeler	1
Yaşanmışlık/Geçmişe Dair Benzetmeler	1

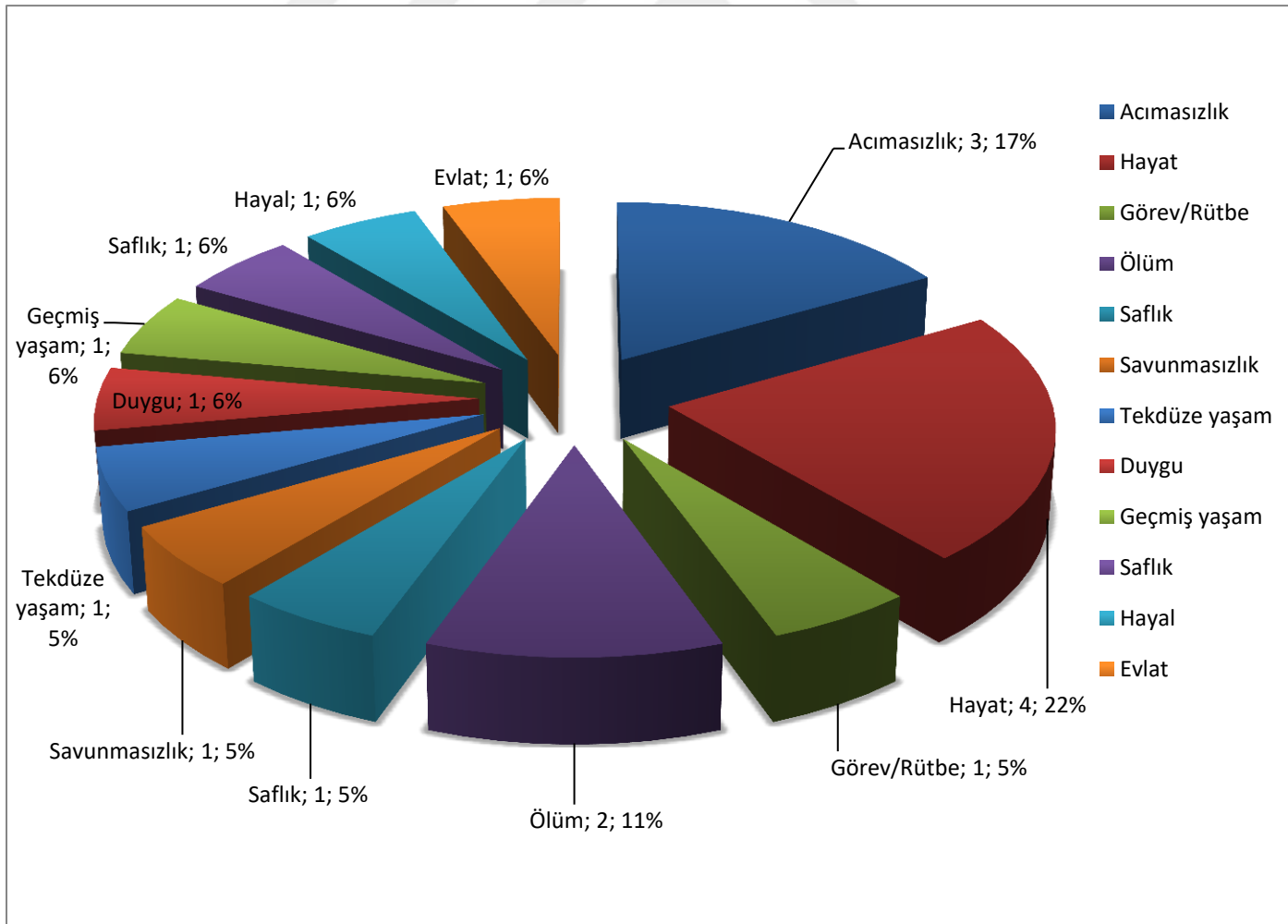
Tablo 12 incelendiğinde Sabahattin Ali'nin romanında benzetmelerle en fazla *Hareket/eylem* i yeniden kavramlaştırdığı görülür. 11 cümle örneği ile toplam benzetmeler içerisinde %23'lük paya sahiptir. Bunun haricinde yazar *konuşmaya/sese* dair benzetmeler üreterek kavramlaştırma gerçekleştirmiş olup bu örnekler toplam benzetmeler içerisinde %15'lik bir paya sahiptir. Konuşma/ses üzerinden yeniden kavramlaştırılan cümle örneklerinin sayısı ise 7'dir.

5.2.2. Metaforlara Dair Grafik ve Bulgular

13. Tablo Metaforlarla Oluşturulan Kavramlaştırmalar

A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
2	0	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	4	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	5	0	18

Yazarın romanında metaforlar üzerinden oluşturduğu kavramlaştırma örnekleri genel imgeler içerisinde 18 örnekle sınırlıdır. Metafor oluşumunda Yol-Yolculuk-Yolcu kavramları ile en çok yeniden kavramlaştırma gerçekleştirilmiş ve alfabetik olarak en çok “Y” harfi ile başlayan metaforik kavramlaştırma oluşturulmuştur.

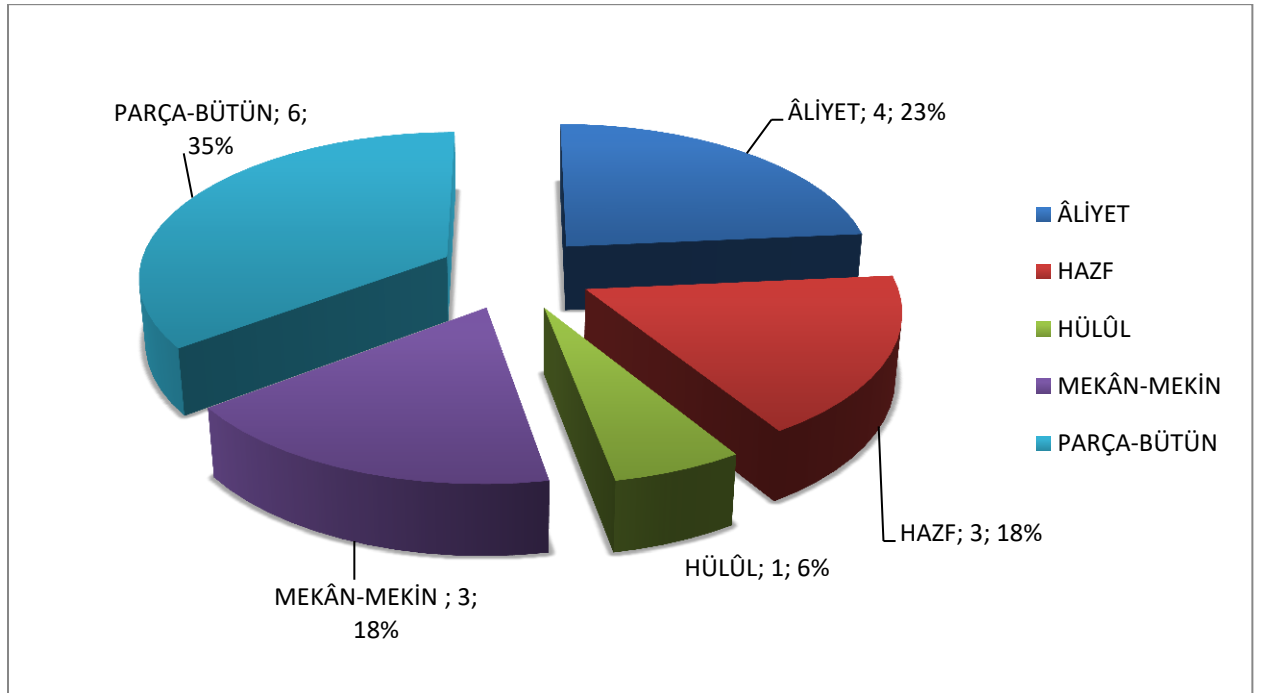
Yazarın romanında metaforlar üzerinden oluşturduğu kavramlaştırma örnekleri genel imgeler içerisinde 18 örnekle sınırlıdır. Yazar metafor yoluyla “hayat, yaşam” kavramlarını “Yol-Yolculuk-Yolcu” kavramları ile en çok yeniden kavramlaştırma gerçekleştirildiği saptanmıştır.

5.2.3. Metonimilere Dair Grafik ve Bulgular

14. Tablo Metonimilerle Oluşturulan Kavramlaştırmalar

A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
1	0	0	0	2	3	1	0	0	2	0	0	0	2	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1	2	0	17

14. tablo ve grafik incelendiğinde bir kavramlaştırma türü olarak metonimi romanda örnekleri kısır olsa da yazar en çok parça-bütün ilişkisi ile metonimi oluşturduğu tespit edilmiştir. 6 farklı cümlede parça-bütün ilişkisi ile metonimi oluşturulan örneklerde genel yüzdeler içindeki payı %35'tir.

14.1.1. Kişileştirmelere Dair Grafik ve Bulgular

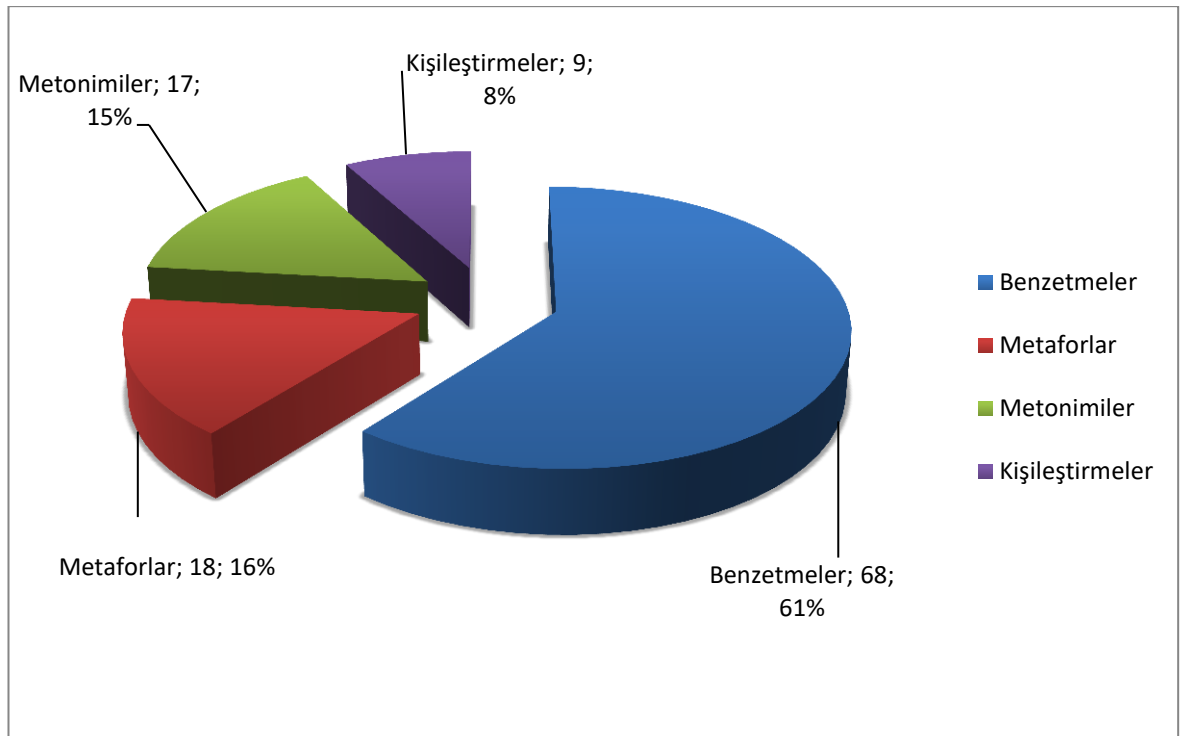
15. Tablo Kişileştirmelerle Oluşturulan Kavramlaştırmalar

A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	I	İ	J	K	L
4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0

M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z	TOPLAM
0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	9

Kürk Mantolu Madonna romanında bir kavramlaştırma türü olarak kişileştirmeye en az başvurulmuştur. 9 örnek cümle ile sınırlı olan kişileştirme örneklerinde insandan nesneye bir aktarım ile yeniden kavramlaştırma gerçekleşmiş olup metaforların bir sonraki aşamasında meydana geldiği saptanmıştır.

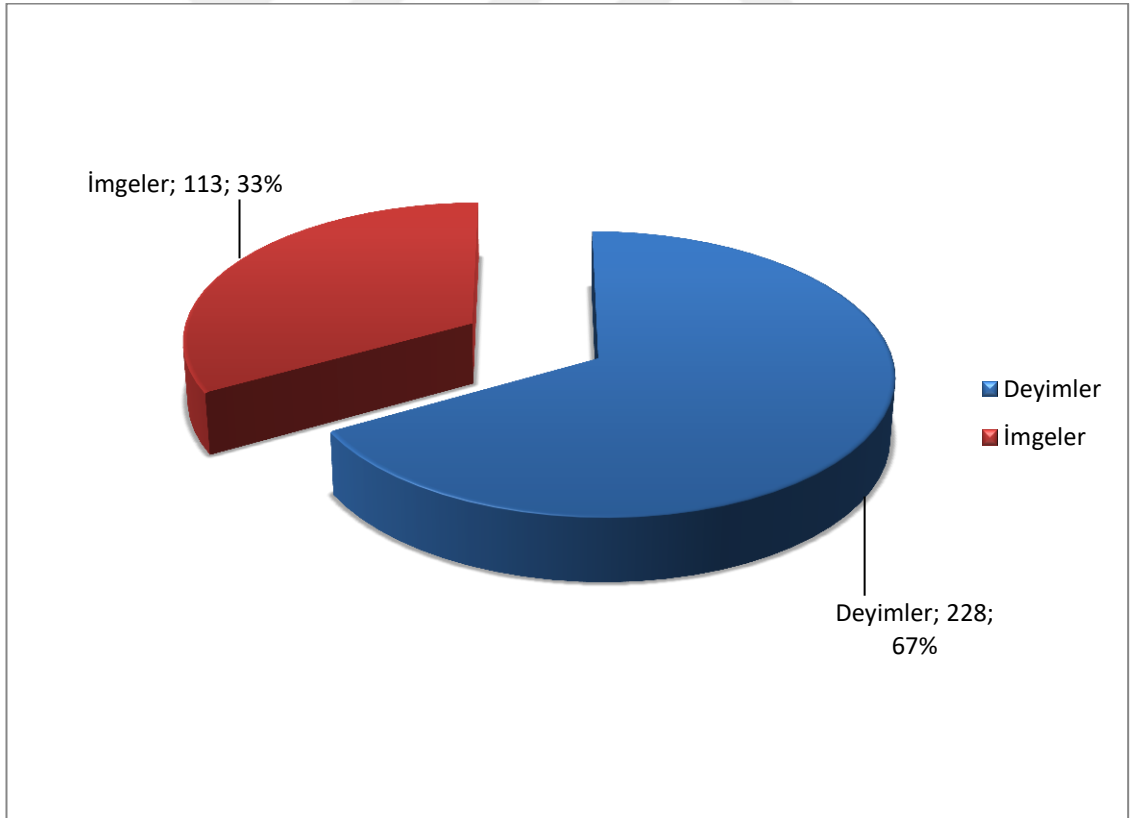
16. Tablo Özgün Anlatımlarla Kavramlaştırma

Tablo 16 incelendiğinde “Özgün Anlatımlarla” Kürk Mantolu Madonna romanında imgesel eylem oluşturulduğu saptanmaktadır. Özgün anlatımlar yoluyla “Benzetme yoluyla 69”, “Metafor yoluyla 18”, “Metonimi yoluyla 17”, “Kişileştirme yoluyla 9” cümle üzerinden yeniden kavramlaştırma oluşturduğu saptanmıştır. Toplamda 113 örnekte özgün bir tarzla yani yazarın kendi edebi becerisi, kültürel altyapısı; zihninde eşleştirdiği kavramlar, nesnelere, varlıklarla imgelem yaratması hem edebiyat sahası hem de dilbilim için önemlidir.

Toplam örneklerin oransal değerlerine bakıldığı zaman %61 oranla “Benzetme”, %18 ile “Metafor”, %17 ile “Metonimi” ve %9’luk dilimle kişileştirme yoluyla yeniden kavramlaştırma gerçekleşmiştir. Sayısal veriler ışığında yazarın özgün anlatım türünden en sık “Benzetme” ye başvurduğu sonucuna ulaşılır.

17. Tablo Genel Kavramlaştırma Grafiği

Çalışmanın temelini oluşturan deyimler ve imgeler vasıtasıyla dilin yeniden kavramlaştırma yetisinin romanın tümünden elde edilen örnek cümleler çerçevesinde

irdelenip grafik haline getirildiği şemadan anlaşılacağı üzere yazar, Sabahattin Ali romanın tümünde yeniden kavramlaştırmayı en çok deyimler üzerinden oluşturmuştur. Yazarın edebi kişiliğinin de etkisinin olabileceği öngörülen bu oranda halk söylemlerinden ve yalın dilden yana olması etkili olmuş denilebilir.

Tüm deyimlerin (sözlüklerde yer alan, özgün, değiştirilmiş, genişletilmiş) toplamı 228 iken benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirme/imge türleri ile oluşturulan örneklerin sayısı ise neredeyse deyimlerin yarısı kadar olup 113'dir. Dolayısıyla romanda %67 ile deyimler, yeniden kavramlaştırmada en sık başvurulan yol olurken %33 ile imge en az başvurulan yeniden kavramlaştırma yoludur. Yazar, romanındaki yeniden kavramlaştırmayı deyimler temeline oturtmuştur denilebilir.

SONUÇ

Türk edebiyatının mihenk taşlarından biri olan ve hikâyeleri, romanları ile tanınan Sabahattin Ali'nin ilk kez 1943'te kitap halinde yayımlandığı *Kürk Mantolu Madonna* adlı romanı; romanın başkişisi Raif Efendi'nin yarım kalmış bir aşk hikâyesini ve yıllar sonra geçmiş aşkına dair öğrendiği bir gerçeği, onun halet-i ruhiyesi etrafında anlatılır.

Yazar, eserlerinde oldukça yalın bir dil kullanma, halk söylemlerinden fazlaca yararlanmaya özen göstermesine karşın romanında; durumlar, olaylar veya kısmen varlıklar aktarılırken özellikle deyimlere sıkça başvurduğu, anlatımını zenginleştirmek, romanını süslemek gibi çeşitli sanat yapma gayeleri dışında dilin bu olağan kullanımlarından sıkça faydalandığı göze çarpar.

Yazarın romanlarında göze çarpan deyim kullanımları; bu dilsel ifadelerin incelenmesi gerektiğini düşündürmüş ve hazırlanan bu çalışmaya zemin hazırlamıştır. Deyimler incelenirken ilk olarak deyimün muhtevası üzerinde durulmuş ve romandan tespit edilen örnekler de incelendiğinde deyimlerin çeşitli otoriteler tarafından verilen tanımlarının çok ötesinde bir mefhum olduğu tespit edilmiştir. Buna göre deyim(ler) en az iki sözcükten meydana gelen ve genellikle deyimini oluşturan sözcüklerden en az birisinin gerçek anlamdan sıyrılıp mecaz anlama bürünerek bir olay ve sıklıkla bir durumu farklı, daha estetik daha akılda kalıcı daha özgün vs. biçimde yeniden anlatılması/kavramlaştırılmasıdır. Bu yeniden anlatım/kavramlaştırma türü anonim, dil-kültür-zihin işbirliği sonucunda ortaya çıkmış olmalarından ötürü onların yani deyimlerin sözlükler içinde sıkışıp kalmasına engel olur. Dil kullanımının her daim işleyen bir özelliğe sahip olması, onu konuşanlar tarafından yeterli olmadığı yerde yenilerinin üretilmesi deyimlere de sirayet etmiş ve yazar kendi zihin dünyasında ona özgü olacak şekilde yeni deyimler üretmiş, bunları da romanı aracılığıyla dile kazandırmıştır. Ayrıca yine dile hâkimiyet ve zihin dünyasının ortak hareketi sonucu Sabahattin Ali, sözlüklerde yer alan deyimlere eklemeler yahut değiştirmeler yaparak da deyimlerin değiştirilebilir veya genişletilebilir esnek yapıda bir yeniden anlatım türü olduğunu romanı üzerinden dile kazandırır.

Kürk Mantolu Madonna romanında yeniden kavramlaştırma yalnızca

deyimlerle kendini göstermemiş olup yazar benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirmelerle de varlıklar veya kavramlar arasında çeşitli benzerlik ve ilgiler inşa etmiştir ve kendi imgelem dünyasını açıklığa kavuşturarak dile yansımaları sergilemiştir.

Tespit edilen bütün imgesel aktarımlar içinde Sabahattin Ali, romanının içeriğini ve betimlemelerini en çok deyimlerle gerçekleştirmiş, romanında yeniden kavramlaştırma olarak en fazla deyimlere başvurduğu saptanmış örneklerin incelenmesi ve elde edilen sayısal verilerle tespit edilmiştir. Deyimlerden sonra en çok başvurulan yol ise benzetmelerdir. Sabahattin Ali romanını deyimler haricinde ikinci olarak benzetme temeline oturtmuştur. Bu benzetmeleri genellikle “gibi” edatıyla oluşturan yazar kavramlaştırmada benzetmenin yerini ve önemini de göstermiş olur.

Yazar deyim ve benzetme dışında romanında yeniden kavramlaştırma olarak başvurduğu bir başka tür de metafor, metonimi ve kişileştirmelerden oluşan imge(ler)dir. Bu dilsel ifadeler deyim ve benzetmeyle kıyaslandığında romanın genelinde zayıf kaldığı, az görüldüğü tespit edilmiştir. Deyimlere ve benzetmelere daha hâkim olduğunu gösteren bulgular ve sayısal verilerle Sabahattin Ali, dili kullanma becerisinde deyim ve benzetmede daha yetkinken metafor, metonimi ve metafor kökenli kişileştirmede daha az yetkindir. Bunun sebebi ise yazarın sanatçı olarak ilke edindiği edebi kişiliğinden kaynaklanmaktadır.

Deyim, benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirme ekseninde yeniden kavramlaştırma(lar)ın incelendiği romanda Sabahattin Ali, 40 adet kendisinin üretimi deyimini(Özgün deyim) dilimize kazandırırken 19 adet deyim dil-kültür-zihin becerisiyle değiştirerek (Değiştirilmiş deyim); 11 deyim ise aynı becerilerle genişleterek (Genişletilmiş deyim) Türk diline kazandırmış ve dildeki esnekliği eseriyle okura aktarmıştır. Ayrıca yazar sırasıyla “Üzüntü (9), Daimilik-Devamlılık (8), Yalnızlık (8), Aşırılık-Yoğunluk (7), Konuşma-Konuşamama (7), Sıkıntı (7) kavramlarını deyimler aracılığıyla; çeşitli eylem-hareket (11), Konuşama-Ses (7), Olumsuz duygular (6) kavramlarını benzetmeler aracılığıyla; Hayat (4) kavramını metafor yoluyla; Parça-bütün (6) ilişkisini metonimi yoluyla ve insandan nesneye (8) kişileştirme yoluyla yeniden anlattığı/kavramlaştırdığı görülür.

Özetle Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna romanında deyimler ve imgeler yoluyla yeniden kavramlaştırmanın özellikle cümle bağlamında nasıl ve neden oluşturulduğunun incelendiği bu çalışmayla özelde bir yazar ancak genelde ise bu tür kullanımların dilde bilinçli – bilinçsiz var olduğu, kültürden, tarihsel ve yaşamsal tecrübelerden ayrı düşünülmemeyeceği dilin ve dolayısıyla yazarın aktarımında deyim, benzetme, metafor, metonimi ve kişileştirmelere olağan biçimde başvurduğu gösterilmiş olup bu kullanımların zihin-dil işbirliği ile özellikle dilde yer edindiği dil kullanımının bir parçası olduğu ortaya çıkartılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Akarsu, Bedia (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aksan, Doğan (2006). *Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, Doğan (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ömer Asım (2018). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Ali, Sabahattin (2015). *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aytaç, Gürsel (2011). *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Bilgegil, M. Kaya (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.

Boratav, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Cebeci, Oğuz, (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Chomsky, Noam , (2018). *Dil ve Zihin*. Ankara: BilgeSu Yayınları.

Çotuksöken, Yusuf (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

Dilçin, Cem (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, Muharrem (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ergin, Muharrem (2013). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1982). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: DTCF Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (2007). *Atasözleri Deyimler Sözlüğü 2*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İnce, Özdemir (2011). *Şiir ve Gerçeklik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karabeyoğlu, Adnan R. (2015). *Divānu Lugāti't-Türk'te Savlar ve Kültürel Kavramlaştırma*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, Leyla (2014). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keser, Nimet (2005). *Sanat Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2016). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- LAKOFF, George ve JOHNSON, Mark (2015). *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil*. (Çev. Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mitchell, W.J.T. (2005). *İkonoloji -İmaj, Metin, İdeoloji*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2008). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, Ali (2006). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Saraç, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi, Belagat*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Sharifian, Farzad, René Dirven, Ning Yu, Susanne Niemeir (2008). *Applications of Cognitive Linguistics – Culture, Body and Language Conceptualizations of Internal Body Organs Across Culture and Languages*. Germany, Berlin: Mouton De Gruyter.
- Tepebaşılı, Fatih (2013). *Metafor Yazıları*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Tepebaşı, Fatih (2016). *Retorik*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Toklu, M. Osman (2018). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Topuz, Hıfzı (2014) *Orhan Kemal Armağanı*. Başın Öne Eğilmesin *Sabahattin Ali'nin Romanı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Uğur, Nizamettin (2007). *Anlambilim*. İstanbul: Doruk Yayınları.

Ulağlı, Serhat (2018). *İmgebilim*. İstanbul: Motto Yayınları.

Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Wellek, René, Austin Warren (2005). *Edebiyat Teorileri*. (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel). İzmir: Remzi Kitabevi.

Yurtsever, Metin (1996). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Özdemir Yayıncılık.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Akçın, Faik, “Deyimler II”, Türk Folklor Araştırmaları, C.9, Sayı 195, Ekim 1965.

Akçın, Faik, “Deyimler III”, Türk Folklor Araştırmaları, C.9, Sayı 196, Kasım 1965.

Akçın, Faik, “Deyimler”, Türk Folklor Araştırmaları, C.9, Sayı 193, Ağustos 1965.

Aksoy, Ömer Asım, “Atasözleri ve Deyimler Hakkında I”, Türk Dili, Sayı 14, Kasım

Aksoy, Ömer Asım, “Atasözleri ve Deyimler Hakkında II”, Türk Dili, Sayı 15.

Aksoy, Ömer Asım, “Atasözleri ve Deyimler Hakkında III”, Türk Dili, Sayı 16.

Aksoy, Ömer Asım, “Atasözleri ve Deyimler Hakkında IV”, Türk Dili, Sayı 17.

Aksoy, Ömer Asım, “Atasözleri, Deyimler”, TDAY Belleten 1962, Türk Dil Kurumu

Aksoy, Ömer Asım, “Deyim, takımsöz, meşhur söz, atalarsözü”, TDAY Belleten 1940.

Aksoy, Ömer Asım, “Tek sözcüklü deyim var mı?” Çağdaş Eleştiri, 1984 s.4-6.

Akyalçın, Necmi (2011). “Türkçe Deyimler Sözlüğüne Alınmış, Deyim Olmayan Kimi Söz Öbeklerine İlişkin Bir Değerlendirme.” Folklor/Edebiyat, Sayı 68, s:121-142.

Altaylı, Seyfettin, “Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar”, Karadeniz Aralık 1952, s.154-161.

Armağan, Yalçın (2014). “Image’den İmge’ye Attila İhan’ın Edebiyat Savaşı.” Erdem, Sayı 67, s: 19-32.

Batur, Zekeriya, İsmail Gölcü (2017). “Kutadgu Bilig’de Anlatımı Güçlendiren Materyaller: İkna Etme Teknikleri.” Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 172, s:169-202

Bolulu, Osman (1998). “Deyimler – Deyimleyemeyenler”, Türk Dili Dergisi, Sayı 64. s. 16-18

Can, Adem (2015). “Şiir Üzerine Yapılan Çalışmalarda İmge Terimi.” Yeni Türk Edebiyatı, Sayı 12, s: 29-59.

Çetinkaya, Bayram (2011). “Esnek Yapılı Deyimler Üzerine”, *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyum Bildiri Kitabı*, İzmir, s.290-294.

Dağlı, Ahmet, Cafer Özdemir (2015). “Halk Şairlerinin Diliyle Deyimler.” Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 8, s: 101-110.

Dinar, Talat (2016). “Türkçede Bir Deyimleşme Örneği: Gibime Gelmek”, *Türkbilig*, Sayı 31, s.145-152.

Durmuş, Mitat (2011). “İmge Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday’ın Şiirinde İmge.” *Turkish Studies*, Volume 6/3, s: 745-762.

Gökdayı, Hürriyet (2008). “Türkçede Kalıp Sözler.” *Bilig*, Sayı 44, s: 89-110.

Gözaydın, Nevzat (1985) “Atasözü ve Deyimlere Yeni Katkılar” *Türk Dili Dergisi*, s: 435s: 152-165.

Gözaydın, Nevzat (1988). “Atasözleri ve Deyimlere Yeni Katkılar”, *Türk Dili*, Sayı 435, s. 152-165.

Gümüştam, Gürkan (2012). “Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı.” *The International Academic Social Science Studies*, Sayı 7, s:357-364.

Güngör, Bilgin (2015). “İmge mi Metafor mu?” *Şiiri Özlüyorum/Şiir Gözü Dergisi*, Diğer, s:0

Hatipoğlu, Vecihe (1963). “Kelime Grupları ve Kuralları.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, Cilt 11, s: 203-244.

Işıldak, Uğur (2008). “Yaratmada İlk Adım İmge ve İmgelem”. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, Volume 2/1, s: 64-69.

İki Romanında Deyim, Atasözü Ve İkilemeler Bakımından Söz Varlığı, *Journal of*

Kenzhalin, Kuanyszbek (2017). “Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 43, s:107-124.

Özcan, Mehmet Fatih (2019). “Orhun Yazıtlarındaki Atasözü ve Deyimlerin Günümüzdeki Karşılıklarına Yönelik İnceleme.” *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, s:98-105

Poyraz, Yakup, Ayhan Tergip (2010). “18. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Hâkim’in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler Ve Halk Söyleyişleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, s: 188-202.

Sinan, A. Turan (2008). “Deyimler Üzerine Notlar 1.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, s: 91-98.

Sinan, Ahmet Turan (2009). “Deyimlerin Yapısı Değişir mi?” *Turkish Studies*, 4/8 Sonbahar, s. 1996-2009.

Şenocak, Ebru (2001). “Göktürk Yazıtlarında Türk Halk Edebiyatı Unsurları.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, s: 165-176.

Tuğrul, Ceylan (1999) “Duygusal Zeka” *Klinik Psikiyatri*, Sayı 1, s:12-20.

3. Tezler

Cesur, Hasan Hüseyin (2010). Yunus Emre Divânı'ndaki Deyimlerin Yapı ve Anlam Bakımından İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Çetinkaya, Bayram (2001). Kutadgu Bilig'deki Deyimlerin Semantik ve Sentaktik İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Çitil, Hatice (2009). Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâyelerinde Argo, Deyim ve Atasözlerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ersoy, Asu (2012). Eski Anadolu Türkçesinde İsim + Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli

Maltepe, Sadet (1997). Deyimlerimizin Yapısal Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Sinan, Ahmet Turan (2000). Türkiye Türkçesindeki Deyimler Üzerine Bir Dil İncelenmesi, 2 Ciltlik Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Subaşı, Leyla (1988). Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

4. Elektronik Kaynaklar

T.D.K., Güncel Türkçe Sözlük (<https://sozluk.gov.tr/>) Aralıklarla Eylül 2018- Mart 2020

T.D.K., Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (<https://sozluk.gov.tr/>) Aralıklarla Eylül 2018- Mart 2020

ÖZGEÇMİŞ

1994'te Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Kocaeli'de tamamladı. 2013'de girdiği Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2017'de mezun oldu. Aynı yıl başladığı Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalındaki yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

